

125
MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

BAND CXXV



ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXXV



ЛЬВІВ 1918

ІСТВА

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО

THEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXV



ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXXV



ЛЬВІВ 1918

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Зміст CXXV тому.

1. Предтеча університету ім. Франца І у Львові. Написав Богдан Барвінський с. 1—41
 2. Перша проба хрестоматії з української літератури. Подав Ярослав Гординський с. 43—53
 3. Основане гр.-кат. церкви в князівстві Люкка в Італії. Подав Ярослав Гординський с. 55—89
 4. Вартоломей Копітар і-гр. Станіслав Дунін-Борковський. Написав Михайло Тершаковець с. 91—113
 5. Копітар і Зубрицький. Написав Кирило Студинський с. 115—164
 6. В. Копітар і еп. Ів. Снігурський. Написав Василь Щурат с. 165—200
-
-

Inhalt des CXXV Bandes.

1. Vorläufer der Franzens Universität in Lemberg — von Bohdan Barvinśkyj S. 1—41
 2. Erste Probe einer Chrestomathie aus der ukrainischen Literatur — von Jaroslav Hordynśkyj . . . S. 43—53
 3. Gründung einer gr.-kat. Pfarrei im Herzogtum Lucca in Italien — von Jaroslav Hordynśkyj . . . S. 55—89
 4. Bartholomäus Kopitar und Graf Stanislaus Dunin-Borkowski — von Michael Teršakovec S. 91—113
 5. Kopitar und Zubryčkyj — von Cyril Studyńskyj . S. 115—164
 6. B. Kopitar und Bischof Iv. Snihurśkyj — von Vassyl Ščurat S. 165—200
-
-

Предтеча Університету ім. Франца І у Львові.

(Критичні замітки до питання про генезу Львівського Університету.)

НАПИСАВ *Богдан Барвінський.*

В с т у п.

Три річницї: 1. Столітє Йосифинського Університету 1784—1884. 2. Двістапятьдесятилітє Єзуїтської Академії 1661—1911. 3. Столітє Університету ім. цїсаря Франца І 1817—1917.

Коли на 1884 р. припало столітє заснованя Йосифинського Університету у Львові, то ся річниця проминула зовсім непомітно і надармо шукати-б слідів якого небудь торжественного обходу сеї річницї поза кількома принагідними згадками. З інавгураційного відчиту проф. Тадея Войцеховского 1884 р. довідуємось, що „Jego Magnificencya (кс. др. Кльосс) wspomniął w swoim przemówieniu między innemi i o tem, że nasz uniwersytet skończył w tym roku pierwsze stulecie swojego żywota“.¹⁾ Другу згадку находимо в переднім слівци ректора Цьвікліньского до історії Львівського Університету, а саме, що гадку написаня сеї історії „chciano spełnić w roku jubileuszowym 1884“.²⁾ В тій же історії находимо ще одну згадку, про столітє Йосифинського Універси-

¹⁾ Wojciechowski: Podział i zakres dziejów Polskich. Odczyt w Sali Inauguracyjnej Wszechnicy Lwowskiej przy otwarciu roku szkolnego 1884/85 — po przemówieniu Rektora. (Przewodnik naukowy i literacki 1884, c. 961). Розстрілення мої.

²⁾ Finkel-Starzyński: Historia Uniwersytetu Lwowskiego. 1, Lwów 1894, c. VI.

тету, котра звучить мов оправданє. Про рік 1884 читаємо там же отсе:

„Na tenże sam rok przypadał stuletni jubileusz założenia Uniwersytetu lwowskiego. Są w aktach liczne ślady dowodzące iż pierwotnie zamierzano obchodzić tę rocznicę uroczystie. Zamierzano, między innymi, wydać księgę pamiątkową, zawierającą historię Uniwersytetu lwowskiego, tudzież rozprawy naukowe, napisane przez profesorów lub docentów. Wykonanie tego zamiaru okazało się jednak niemożliwe z różnych względów, między którymi grała rolę i kwestya kosztów, na których pokrycie nie było funduszków. Ograniczono się więc do podniesienia tej rocznicy i zaznaczenia jej doniosłości w przemówieniach, wypowiedzianych przy uroczystem otwarciu roku szkolnego 1884/5 przez ówczesnego rektora ks. Dr. Klossa i przez prof. Dr. Wojciechowskiego, rozpoczynającego nowy rok szkolny wykładem o podziale historii polskiej na okresy“.¹⁾

Не диво, що таке поминенє сотної річниці мусіло викликати зачудуванє серед чужинців і, очевидна річ, відповідні здогади: „Eigentümlich ist es“, пише автор коротенької історії Львівського Університету І. Вольф, „dass in unserer jubiläumslustiger Zeit das hundertjährige Jubiläum der Lemberger Universität im Jahre 1884 ganzübergangen wurde... Die eigentliche Ursache, weshalb die Feier nicht begangen wurde, mag wohl darin gelegen sein, dass die Universität zu Lemberg von Kaiser Josef II. als deutsche Universität geplant war... Man wollte daher diese Erinnerung nicht auffrischen. Es wäre jedoch zu bedenken gewesen, wenn Kaiser Josef II die Universität nicht begründet hätte, ob sie überhaupt entstanden wäre und man heute nicht ab ovo anfangen müsste“.²⁾

Що здогад Вольфа був зовсім справедливий, potwierдив се такий факт: львівський університетський сенат ухвалив в 1911 р.

¹⁾ Ibidem II, с. 80. В дальшій тягу I часть, написану проф. Фінклем, будемо цитувати Finkel: Hist. Uniw. Lwows. I, II часть, написану проф. Стажиньским, Starzyński: Hist. Uniw. Lwowsk. II.

²⁾ G. Wolf: Geschichte der Lemberger Universität von ihrer Begründung 1784 bis 1848. (Kleine historische Schriften). Wien 1892, с. 46.

відсвяткувати 250-літє Львівського Університету, уфондованого немов то в 1661 р. польським королем Яном Казимиром, бажаючи в сей спосіб затерти сліди німецького походження сього університету. Сповнено сю ухвалу що йно 1912 р. Коштом Львівського Університету появилася двотомова „Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza“ (I—II, Львів 1912), видано другий том „Kronik-i Uniwersytetu Lwowskiego“ за рр. 1898/9—1909/10 (Львів 1912), а крім сього „Pamiętnik obchodu jubileuszowego w 250 rocznicę założenia Uniwersytetu przez króla Jana Kazimierza“ (Львів 1914), де на ст. 151—156 зіставив др. Віктор Нahn: „Bibliografi-ю Jubileuszu Uniwersytetu Lwowskiego“.

Коли-ж на 1917 р. припадає столітє привернення цісарем Францом І в 1817 р. університету у Львові, знесеного ним в 1805 р. і переміненого в ліцей, вважаємо нашим обовязком на основі історичних даних ствердити в отсих замітках, що предтечею теперішнього Університету ім. цісаря Франца І у Львові був Йосифинський Університет, заснований цісарем Йосифом ІІ в 1784 р., а тим самим, що першим фондатором нинішнього Львівського Університету був цісар Йосиф ІІ.

I.

Єзуїтська Академія у Львові.¹⁾

Фондаційна грамота короля Яна Казимира з 1661 р. — Протести польської суспільности XVII і XVIII ст. — Нелегальність Академії і її упадок.

Дня 20 січня 1661 р. завдяки заходам Єзуїтів видав польський король Ян Казимир диплом, в котрім висловив волю,

¹⁾ Підставові праці про сю Академію Finkel: Hist. Uniw. Lwows. I, с. 19—30 і Załęski: Jezuiti w Polsce III, 1. Lwów 1902, с. 140—158 і III, 2. ibid. 1902, с. 785 і 800—822. На основі згаданих праць, одначе з відповідним освітленням в користь єзуїтської Академії, написав свою розвідку Jaworski: Uniwersytet Lwowski. (Biblioteka Lwowska XVIII, Lwów 1912. Про Академію тут на с. 12—52). Він противно характеризує о. Заленского яко „skrzątnego, acz niechętnego Akademii lwowskiej historyka zabiegów jezuickich“ (с. 46). До сеї справи гл. ще нашу розвідку, випечатану під псевдонімом Др. Теодот Вінковський:

„ut Collegio Leopoliensi Societatis Jesu Academicae dignitatis accessio Nobis annuentibus fiat, titulusque Universitatis deferatur“ та зрівнав сю нову інституцію в правах і привілеях з Ягайлонською Академією в Кракові.¹⁾

Пригляньмо ся, як приняла се діло короля Яна Казимира польська суспільність (в тодішнім розуміню сього слова). XVII і XVIII ст. Звісно загально, що після конституції Варшавського сойму з 1633 р. „jus patronatus Akademii Krakowskiej, wszystkiej mere Rzpltey należą“, значить ся, право патронату признано не самому королеви, як було давнійше, але королеви і Речіпосполитій „communicative“. ²⁾ Конституція того-ж сойму признала монополь научання тій же Академії, а фондувати нові єзуїтські колегії вільно було лише „cum consensu Rzpltey“. ³⁾ Звісно також, що в конституції Варшавського сойму з 1659 р. в справі Гадяцької угоди на założenie руської Академії в Києві поважає „Jego Królewska Mć. Pan nasz Mćiwy у Stany Koronne у W. X. L.“ ⁴⁾ Так отже на засноване нової академії треба було згоди не лише самого короля, але й згоди станів коронних.

Річ очевидна, що Краківська Академія мусіла вважати уфоноване Львівської Академії нарушенем своїх прав і тому виступила з протестом против останньої. Краківська Академія найшла серед польської суспільности як найгорячіше поперте в своїй боротьбі з Єзуїтами. Посли Краківського воєводства і Галицької землі внесли до Варшавського іроду протест против ерекційного привілею Львівської Академії. В цілім краю порушено публичну опінію. Місто Львів ви-

„Йосиф II чи Ян Казимир? (З нагоди святкованя мнимої 250-літної річниці естования Львівського Університету)“. Львів 1912. Сей розвідки з невідомих причин не подав проф. Ган у своїй „Bibliografii Jubileuszu Uniwersytetu Lwowskiego“, хоч подав там артикули „w obsyach językach“ (Pamiętnik s. 151—156).

¹⁾ Сей привілей випечатаний в „Propugnatio iurium... Universitatis Cracoviensis adversus praetensam erectionem in Collegio Leopoliensi RR. Patrum Societatis Jesu, A. D. 1759“ (карта М₂), де містять ся й усі інші документи до тої справи від 1661—1759 р., котрі низше наводимо. Інші полемічні брошури на основі бібліографії Estreicher-a вичислені в Załęski III, 2. s. 818—819. Привілей Яна Казимира перепечатаний також в Finkel I, s. 21 прим. 1.

²⁾ Volumina Legum III (вид. петербурське), с. 378.

³⁾ Ibidem s. 407.

⁴⁾ Ibidem IV, s. 298.

ступило також против Єзуїтів: посадник і радні впевняли в листах ректора Краківської Академії, що не опустять її справи. Заворушився цілий „senatus populusque Leopoliensis“. Против нової Академії виступила також Академія Замойська і Львівська римо-кат. Капітула. З виїмкою чотирох єпископів (Пражмовського, Тшебіцького, Станіслава Сарновського і Уейського) решта єпископату і всі капітули були по стороні Краківської Академії. На соймі 1662 р. посольська палата відкинула проєкт Львівської Академії значною більшістю голосів, а в сенаті лише згадані чотири єпископи промавляли за ним.

Так отже сойм не прийняв дипльому короля Яна Казимира до конституцій.

Між тим Єзуїти почали заходитись около сього, щоби одержати затверджене привілею на Львівську Академію у папи Александра VII. Меморіал підписали лише згадані вище чотири єпископи і один сенатор, інші сенатори відмовили підписів. В меморіалі подано, що Львівської Академії бажає собі король і нарід. Се обурило до живого шляхту, котра вважала себе „народом і правительством“. Дня 5 цвітня 1662 р. маршалок сойму Ян Вельопольський і 31 послів з Корони і Литви внесли протест до Варшавського іроду, що прилучуючись до давних протестів, „Hanc novam in Collegio Leopoliensi Patrum Societatis Jesu Academiae attentatam erectionem, et privilegii a Sacra Regia Majestate Domino Nostro Clementissimo, ad male narrata impetrationem,... se, nec velle, nec posse approbare, aut ullo modo super eadem consentire, ...cum contra formulam Legum, et consensum ac voluntatem Ordinum fiant, protestantur“.¹⁾

Крім сього Краківська Академія і краківська шляхта внесли до папи контрмеморіал, а наслідок його був такий, що папа Александер VII відмовив затвердження привілею на Львівську Академію. Після абдикації Яна Казимира видав король Михайло Вишневецький 26 падолиста 1669 р. на коронаційнім соймі завдяки заходам ректорів Краківської і Замойської Академії дипльом, котрим затверджував давні привілеї останньої з таким додатком:

„Hancque solam et unam Academiam tanquam Studii Generalis Universitatem in ditionibus

¹⁾ Propugnatio jurium k. S—S₂.

Nostris Ducatus Russiae esse volumus, ac Regio Nostro mandato statuimus. Scholas vero omnes quocunque nomine erectas aut erigendas, impediētes illius generalia studia (exceptis scholis parochialibus rudimentorum) in circuitu duodecem milliarium ab Academia Zamoscensi, adinstar Academiae Cracoviensis omnino serio prohibemus¹⁾

З початком XVIII ст. відновила ся боротьба против Єзуїтів і їх Академії у Львові. Коли Єзуїти зачали її розширяти, закупивши кілька сусідних домів, Краківська Академія постарала ся у короля Августу II 1706 р. о інгібіційний рескрипт, котрим заборонено єзуїтським школам надавати академічні степені і відновлювати покінчені вже спори о ерекцію Львівської Академії. Але Єзуїти тим не зрадили ся і по довгих заходах вийшов 18 цвітня 1758 р. з королівської канцелярії диплом короля Августу III, котрим той же затвердив привілей короля Яна Казимира з 1661 р., зрівнюючи в сей спосіб Львівську Академію в правах із Краківською. Слідуючого року, 24 марта 1759 папа Климент XIII уділив булею „Cunctis ubique pateat“ апостольської апробати Львівській Академії Єзуїтів.

Се дало почин до завзятої боротьби зі сторони Краківської Академії. Заходами сеї Академії і Піярів видав король інгібіційний декрет против Єзуїтів, щоби на час процесу не важили ся отвирати Академії і промовати кого небудь на академічні степені. Проти Львівської Академії посипали ся протести. Львівська римо-кат. Капітула прийняла до своїх актів протест каноніків Опейдовича і Льва Сераковського, в котрім доказували, що привілей Яна Казимира передавнений, що диплом Августу III і буля Климента XIII дані „ad male narrata“, без відома архієпископа, капітули і духовенства, з покривдженем прав і привілеїв Академії Краківської і Замойської. Посипали ся протести шляхти волинської, чернігівської, освенцімської і заторської з тими самими висновками, що Львівської Капітули. Краківська Академія заскаржила Єзуїтів у Римі і виведла там в сиґнатурі справедливости такий сам інгібіційний декрет

¹⁾ Ibidem k. X₂. Załęski III, 1. c. 156 додає таку увару: „Tak więc ubocznie zamknięta została Jezuitom droga do lwowskiej Akademii, i nadaremnie próbowali ją sobie otworzyć w lat prawie sto potem“.

проти них, як королівський. Крик обурення піднесли і списали грімкі протести: Львівська римо-кат. Капітула іменем цілого клеру, Краківська Академія і Львівська колегіальна (т. зв. метрополітальна) школа, Академія Замоїська, Капітули: Інезнєнська, Луцька, Перемишська, Холмська, Познанська і шляхта Львівської землі.¹⁾

Сойм конвокаційний з 1764 р. видав вкінці таку конституцію: „Akademię Krakowską, Zamoyską y Wileńską w swoich prawach, przywilejach, prerogatywach, ozdobach, bez żadney od nikogo prepedycyi utwierdzamy“.²⁾ Автор історії Єзуїтів в Польщі, о. Заленський, в уступі п. з. „Milczące zamknięcie akademii 1759—1766“ робить таку увагу до отсей конституції: „Znaczyło to, że sejm akademii lwowskiej nietylko nie uznaje, skoro ją zupełnie pominął, ale owszem ponownem, bezwzględnem zatwierdzeniem praw, prerogatyw i ozdób akademii krakowskiej i zamojskiej osądził jej istnienie jako bezprawne“.³⁾ А проф. Фінкель так кінчить уступ п. з. „Akademia lwowska“: „Mimo jednakże wyroku królewskiego z r. 1763, nakazującego zamknięcie akademii, mimo nawet ostatecznego wyroku trybunału rzymskiego, odwołującego bulę erekcyi, istniała ona nadal i wykonywała przepisany sobie plan“.⁴⁾ Тут покликуєть ся проф. Фінкель на сучасного польського діяча Гутона Коллонтая (* 1750 р.), котрий так пише про замкненє Львівської Академії: „Więcej jak lat dziesięć trwały spory, w trybunałach rzymskich, aż nareszcie wydano ostateczny wyrok, rewokując bullę erekcyi Universitatis we Lwowie, nakazując zamknięcie onej i uchylając wszelkie stopnie doktorskie, tamże komukolwiek konferowane. Dekret rzymski był potwierdzeniem dekretu assessorskiego, do którego otrzymania Konarski pomógł dzielnie. Musieli przeto Jezuiti poprzestać swych zamysłów, Universitas zamkniętą została“.⁵⁾

1) Załęski III, 2. c. 813 додає: „Stawał w ich (Gyuitib) obronie bodaj czy nie jeden jedyny arcybiskup lwowski Sierakowski“.

2) Volumina Legum VII, c. 45.

3) Załęski III, 2. c. 821.

4) Finkel I, c. 30.

5) Kołłątaj: Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III 1750—1764. I, (яко XI том „Obraz Polaków

На останку стрінуло Єзуїтів те, що папа Климент XIV булею „Dominus ac Redemptor noster“ з 21 липня 1773 р. скасував Орден Єзуїтів, а 28 вересня с. р. львівський єпископ-суфран Іловіньський в товаристві канцлера архієпископії і правительственных комісарів відчитав сю булю львівським Єзуїтам.¹⁾

З усього досі сказаного бачимо, що Львівська Академія, уфондована Яном Казимиром 1661 р., була інституцією нелегальною, бо:

1. Не одержала ніколи затвердження зі сторони сойму, чого вимагали соймові конституції.

2. Хоч дістала аж 1758 р. королівське затвердження, 1763 р. казав король її замкнути.

3. Хоч дістала папське затвердження аж 1759 р., римський трибунал відкликав булю ерекції.

4. Ціла польська суспільність XVII і XVIII ст. протестувала проти Львівської Академії.

II.

Йосиф II jako фондатор „нового“ університету.

Йосиф II jako фондатор Львівського Університету в історичній літературі XIX ст. — Ерекційний диплом з 1784 р. — Пам'яткова медаль з 1784 р. — Інавгураційні промови з 1784 і 1817 рр. — Оди на отворенє університету 1784 р. — Промова ректора з нагоди отвореня медичного виділу 1894 р.

Є фактом незбитим, що протягом XIX ст. все і всюди уважали цїсаря Йосифа II першим фондатором нинішнього Львівського Університету, що проби, злучити його генетично з Львівською Академією Яна Казимира і погляд, наче-б то сей король був властивим основником нинішнього Львівського Університету (конкретним висловом сього погляду було згадане висше святкованє його 250-літя в 1912 р.), походять аж з останнього десятилітя XIX ст.²⁾

i Polski w XVIII wieku). Poznań 1841, с. 210—211. Ibidem II (Obraz XII) с. 3—4. „Akademia Lwowska, jakieśmy to wyżej okazali, zamknięta została przez dekret assessorski i rzymski“.

¹⁾ Finkel I, с. 30; Załęski: Jezuiti w Polsce IV. 2, Kraków 1905, с. 666.

²⁾ За історичною літературою про Йосифа II jako першого фондатора Львівського Університету гл. в моїй розвідці „Йосиф II чи Ян Казимир?“ с. 17—24, куди відсилаю читачів.

Хоч знаменитий польський історик проф. Тадей Войцеховський пишучи про Єзуїтську Академію каже, що „ten pierwszy uniwersytet lwowski upadł razem z Towarzystwem Jezusowem, nie doszedłszy do pełnego bytu, owszem — zmarniawszy w bezrządzie byłej Rzeczypospolitej“ та, що „Cesarz Józef II założył powtórnie we Lwowie uniwersytet w roku 1784“¹⁾, рівно-ж знаменитий історик польського права, проф. Бальцер, зважив ся вже признати властивим фунда-тором Львівського Університету короля Яна Казимира: „Po zajęciu fundacyj dawnej akademii zamojskiej, urządził Józef II r. 1784 uniwersytet we Lwowie, ufundowany właściwie jeszcze przez króla Jana Kazimierza r. 1661“.²⁾ Годі одначе не звернути при тім уваги на факт вельми зна-менний: ото проф. Бальцер у другому виданю своєї „Історії устрою Австрії“ значно змодифікував своє надто сміливе твер-дження, бо пише, що „urządził Józef II r. 1784 uniwersytet we Lwowie, ufundowany tu pierwotnie przez króla Jana Kazimierza r. 1661“.³⁾ Модифікація так значна (бо між словами „właściwie“ а „tu pierwotnie“ є формальна пропасть), що твер-дження проф. Бальцера зводить вкінці до уфондованя но-вого університету!

Супроти таких поглядів, котрі кривдять цісаря Йосифа II непомірно, годить ся на основі історичних даних ствердити, що зарівно цісар Йосиф II вважав себе властивим фунда-тором нового університету, як також його сучасники вважали його таким, що заснованє університету у Львові в 1784 р. є виключною заслугою того-ж цісаря, а більш нічиєю!

Гляньмо наперед на найважніший документ до сеї справи — ерекційний дипльом з 21 жовтця 1784 р.⁴⁾ Між ин-шим відзиваєть ся цісар Йосиф II ось так у тім дипльомі: „Die landesväterliche Sorgfalt, welche Unser vorzügliches Augenmerk jederzeit auf die Bildung der Jugend lenket, hat Uns bewogen für Unsere Königreiche Galizien und Lodome-rien, ...eine hohe Schule oder vollständige Universität in der

¹⁾ Wojciechowski: Przemówienie Rektora Uniw. Lwowski. 9 paźdz. 1894, с. 5—6.

²⁾ Balzer: Historia ustroju Austrii. Lwów 1899, с. 429.

³⁾ Ibidem, 2 вид., Lwów 1908, с. 364.

⁴⁾ Випечатаний в цілій осяві в Finkel I. с. 51—54 (в ноті).

Hauptstadt Lemberg zu errichten... Zweitens geben Wir hiemit dieser neu errichteten Universität das Recht...¹⁾ Отже на основі цього так важного документу стверджуємо наглядно, як цілковито схибленим є погляд проф. Бальцера, наче-б то цісар Йосиф II лишень „urządził“ університет, а Ян Казимир його „właściwie ufundował“. Звернути годить ся увагу на те, що „errichten“ не означає „urządzić“, а значить „condere, instituere, erigere“, „eine Anstalt, Schule errichten“ = „stiften“, а „Errichtung“ значить „constitutio, Stiftung, Gründung“.²⁾ В ерекційнім дипломі скріплене се слово ще приставкою „neu“. Що цісар Йосиф II вважав себе фондатором нового університету, свідчать крім цього й медаль, вибита на пам'ятку уфондованя Львівського Університету. На головній стороні читаємо напис: „Iosephus II Augustus“, а на відворотній стороні: „Optimar. art. ludis. in Galicia constitut. Academia Leopold. MDCCLXXXIII“.³⁾ І тут повинні ми ствердити, що слово „constitutor“ означає цього, „qui constituit“, а „constituo“ має значіне „statuo, erigo“.⁴⁾

Пригляньмо ся тепер змістови інавгураційних промов з 1784 і 1817 рр. Губернатор Галичини гр. Бріїдо називає цісаря Йосифа II виразно фондатором нового університету, додаючи, що є він ділом нічим иншим, лише його, Йосифа II, сина Великої Тереси: „Iosephus II collectos ex omnibus, quae late patent Regnis, viros in omni scientiarum genere versatissimos,... hoc est Universitatem velut omnium scientiarum sedem in Principe hac Galiciae Urbe constituit, eandem gloriosissimo suo Nomine insigniri, et in aeternum accepti beneficii monimentum Josephinam dici admittit“.⁵⁾ Звертаючись до ректора, назвав його губернатор першим ректором „novae huic Josephinae Universitatis“ і вручив йому диплом „a Josepho II erectae Universitatis“.⁶⁾ Крім цього заявив, що

¹⁾ Ibidem c. 52.

²⁾ Grimm, Jacob u. Wilhelm: Deutsches Wörterbuch. III, Leipzig 1862, c. 946. Finkel I, c. 47 ужив вислову „nowo zbudowany“.

³⁾ Репродукція на титуловій карті Acta Universitatis Leopolditanae Anno 1784 inauguratae. Leopoli 1786. Також в Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort u. Bild: Galizien. Wien 1898, c. 227; Jaworski: Uniwersytet Lwowski c. 60.

⁴⁾ Forcellini: Totius latinitatis Lexicon. I, Schneebergae 1831, c. 573 i 574.

⁵⁾ Acta Universitatis Leopold. 1784, c. 7.

⁶⁾ Ibidem c. 8.

„si (університет) rerum gestarum copiam cum annorum numero componat, non ab alio certe, quam a Josepho II. Magnae Theresiae Filio proficisci potuisse intelligat“.¹⁾ Бачимо отже, як найбільше рішучо підкреслює отця заява губернатора виключність заслуги цісаря Йосифа II в уфондованню нового університету.

Так само й з інавгураційної промови (також з промови, виголошеної в губерніяльній палаті й в часі університетського консисторіяльного засідання) першого ректора Йосифинського Університету, єпископа Бетаньського, пробиває признане для цісаря Йосифа II яко для властивого фондатора університету. Такі звороти в його промовах, як „Universitatem, admiranda eius (иосифа II) fundatam—cura et munificentia“, „in hac nova fundatione Magni Josephi“, „Nostrum erit in hac Universitate Fundatoris et Benefactoris Augusti hanc beneficentiam... celebrare“, „Praeclara ista Universitas auspiciis et cura Magni Augustique erecta Josephi“²⁾, не були зовсім пустими фразами, а ствердженням історичної дійсности!

Те саме признане для цісаря Йосифа II яко для першого фондатора нинішнього Львівського Університету бачимо й при нагоді інавгурації Університету ім. цісаря Франца I в 1817 р. У вступі до інавгураційних промов, виданих опісля печатло, читаємо таке: „Obraz N. Cesarza Franciszka I pod tronem, a obok Józefa II, były pierwsze przedmioty, które wchodzących uderzały; oba te obrazy po dobrym pędzlu, wystawiały Tych wielkich założycielów w większey od naturalney wielkości, w szatach cesarskich“.³⁾ Тут стверджено наглядно, що нинішній Львівський Університет мав лише двох основників: цісаря Йосифа II і Франца I! Професор клясичної філльоції, Ігнатій Полляк, назвав Йосифинський Університет „academia ab imperatore providētissimo Josepho secundo primum condita“⁴⁾, „Universitas nostra haec nimium

¹⁾ Ibidem c. 12.

²⁾ Ibidem c. 15, 16 i 24.

³⁾ Reden, welche bey Gelegenheit der Einweihung der von Sr. Majestät Kaiser Franz dem Ersten gestifteten Universität zu Lemberg gehalten wurden. Lemberg [1817]. Також титул і текст польський: Mowy, miane przy zaprowadzeniu Uniwersytetu w mieście Lwowie założonego od N. Cesarza Franciszka I, c. 3.

⁴⁾ Ibidem c. 14. Долучений польський переклад має в с'їм місці: „od Cesarza szczerobliwego Józefa drugiego, pierwotnie założony Uniwersytet“.

quidem adhuc juvenis“¹⁾, не звязуючи його через те, очевидно, з Єзуїтською Академією. Закінчив свою бесіду проф. Подляк словами до молоді, що „ita denique et manes Imperatoris Josephi fructus multiplicatos sementis a se quondam sparsae e piis sedibus laeti respicient“.²⁾ Перше зерно, з якого виріс нинішній Львівський Університет, засіяв ніхто інший, лише цісар Йосиф II!

Оди написані з нагоди інавгурації Йосифинського Університету 1784 р. й видані 1786 р. рівно-ж прославляють цісаря Йосифа II яко того, що перший промостив молодіжній дорозі до висших студій:

„Joseph gehet den Weeg, alle beglückt zu sehn,
„Auch vor dem Jünglinge nun, öffnet der Tempel sich,
„Wo die bildende Kunst, höhere Wissenschaft
„Ihn dem Staate zum Bürger erziehn“.³⁾

Або в інших місцях:

„Wie prächtig, Ehrfurchts voll betritt ein Zug die Hallen,
„Wo jede Wissenschaft und Kunst,
„Getreuer Unterricht der Weissheit wird erschallen,
„Wo schon verschwind der Thorheit Dunst“.⁴⁾

Цікаво звернути увагу на ще одну обставину. Підчас коли в інавгураційній програмі з 1817 р. говорять ся про „Wiedereinführung und Eröffnung der Universität“, „przywrócenie i utworzenie uniwersytetu“⁵⁾, то є про повернення знесеного в 1805 р. Йосифинського Університету, в 1784 р. говорять ся виразно про „Einführung der hohen Schule“⁶⁾,

¹⁾ Ibidem c. 26.

²⁾ Ibidem c. 28.

³⁾ Oden über die Einführung der hohen Schule zu Lemberg am 16-ten Wintermonat im Jahre 1784 (в „Acta Univ. Leop.“) c. 60, також віддільно п. з. Die Einführung der hohen Schule zu Lemberg, am 16-ten Wintermonat im Jahre 1784. Oden. к. 2 об.

⁴⁾ Ibidem c. 62 (к. 3 об.).

⁵⁾ Programm der Feierlichkeiten, welche am 4 November 1817 bei Wiedereinführung und Eröffnung der Universität zu Lemberg Statt finden. Також титул і текст по польськи: Programma uroczystości, które się dnia 4-go Listopada 1817 podczas przywrócenia i utworzenia uniwersytetu we Lwowie obchodzić będą. Львів 25 X 1817.

⁶⁾ Гл. вище заголовок од, написаних з нагоди інавгурації 1784 р.

чим стверджено, що в 1784 р. установлено зовсім новий університет¹⁾, а не відновлено знесений попередно. Очевидно в тім, а не в іншій значію каже видавець інавігураційних промов з 1784 р. в передмові, що „Josephus Augustus cum Anno MDCCLXXXIV die XVI Novembris Universitatem Leopoltanam in Galicia instaurari, inaugurarique jubet“²⁾, бо „instauro“ в тім випадку значить „aufstellen, ins Werk setzen“³⁾, а „instaurator“ = „non ut veterum instaurator, sed ut conditor“.⁴⁾

Тому то з нагоди отвореня медичного виділу на Львівськїм Університеті 9 вересня 1894 р. в прияві цісаря Франц Йосифа І тодішній ректор др. Цвїклїнський згідно з історичною правдою говорив про „Die Schicksale unserer Hochschule, einer segensreichen Gründung von Eurer Majestät erhabenen Vorfahren, während ihres mehr als hundertjährigen Bestandes“.⁵⁾

III.

Йосифинський Університет яко „нова“ інституція.

1. Науковий інвентар Єзуїтської Академії а Йосифинський Університет.

Будинок. — Ботанічний огоро́д. — Бібліотека. — Фізичний і мінералогічний габі́нет. — Астрономічна обсерваторія.

„Szkoly akademickie usnęły w letargu, kollegia klasztorne i wiejskie lub miejskie szkółki dawno już nie odpowiadały potrzebom społeczeństwa. Akademia lwowska — nie-

¹⁾ Grimm III, c. 182: „Einführung“ в значію н. пр. „neuer Gesetze. Sitten“.

²⁾ Acta Univ. Leopold. c. 3.

³⁾ Georges: Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch II. Leipzig 1880, c. 274.

⁴⁾ Forcellini: Totius latinitatis Lexicon. II, Schneebergae 1831, c. 548.

⁵⁾ Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. I, Lwów 1899, c. 6. Супроти висше поданих фактів не може бути для нас міродатним те, що „wydawcy urzędowego zbioru ustaw uniwersyteckich (значить ся Beck-Kelle: Die österreichischen Universitätsgesetze. Wien 1906,

uznana". Так характеризує стан шкільництва в Галичині, в якому застало його австрійське правительство в 1772 р., один з істориків Львівського Університету.¹⁾ Організацією шкільництва в Австрії займалася тоді горячо цісарева Марія Тереза при допомозі утвореної 1760 р. „Надвornoї комісії просвіти“ (Studienhofkommission) і як раз отця цісарева була організаторкою цілого ряду львівських академічних шкіл, котрі стали основою пізнішого Йосифинського Університету.

З першого розділу знаємо, що Львівська Академія була інституцією недетальною, бо король присудом з 1763 р. наказав її остаточно замкнути, а римський трибунал відкликав було ерекції. Мимо цього стрічаємося однак з поглядами, що Йосифинський Університет був континуацією Львівської Академії. Проф. Фінкель, пишучи про намір Марії Тереси уфундувати у Львові університет, каже, що „Zobowiązuwało do tego powu rząd zajęcie akademii lwowskiej“²⁾, однак се твердження нічим не підперте супротив цього, що сам проф. Фінкель ствердив недетальність сеї академії словами „Akademia lwowska — nieuznana“.³⁾ Рівно-ж нічим не підперте твердження проф. Стажинського, що Йосифинський Університет „miał być właściwie prawnym następcą rzeczzonej Akademii (Львівської) tudzież duchowym spadkobiercą Akademii w Zamościu“, бо в дальшій тягу пише о „niedojściu do skutku postanowionego przez Jana Kazimierza Uniwersytetu we Lwowie“ і о „zwiniętej równocześnie przez rząd austriacki“ Замойській Академії.⁴⁾

Стрічаємося однак й з поглядами, в котрих пробовано ужити вже певних аргументів у тім напрямі. Той сам проф. Тадей Войцеховський, котрий, як ми вже бачили, ствердив, що Львівська Академія упала й що цісар Йосиф II заложив наново у Львові університет, підносить все таки, що „część budynku i niektóre siły nauczycielskie starego uniwersytetu zostały powołane do działania w uniwersytecie jób-

c. 15) zamieścili też zgodnie z prawdą (sic!) jako pierwszą datę powstania Uniwersytetu, czyli Akademii w Kollegium OO. Jezuitów we Lwowie, rok 1661“, як думає др. Ган у згаданім на вступі ювілейнім „Pamiętniku“ (с. 1).

¹⁾ Finkel I, с. 35.

²⁾ Ibidem с. 43.

³⁾ Ibidem с. 35.

⁴⁾ Starzyński: Historia Uniwersyt. Lwows. II, с. 413.

zefińskim; tak że możnaby nawet pokusić się o twierdzenie: że była pewna ciągłość, jeżeli nie w instytucyi, to przynajmniej we funkcyi nauczycielskiej¹⁾ Слова проф. В. дуже обережні й умірковані: по його думці лишень „możnaby pokusić się o twierdzenie“, що була „ciągłość“ між одним і другим університетом, але тільки „pewna ciągłość“, бо не відважуєть ся проф. В. твердити, що була вона „w instytucyi“, а хіба лише „we funkcyi nauczycielskiej“.

Твердження проф. В. розглянемо низше разом із новішим поглядом на сю справу проф. Фінкля.²⁾

„Jednakowoż z pełną sumiennością historyczną stwierdzić można, że nawet wśród tak ciężkich przejść dziejowych, cichy bieg nauk w tychże samych salach budynku pojezuickiego we Lwowie nie doznał przerwy. Znalazły w nich pomieszczenie studia academica, powołane zaraz do życia przez cesarżową Maryę Teresę.

Bogate zasoby naukowe Akademii jezuickiej: biblioteka, zbiór mineralogiczny i zbiór przyrządów fizycznych, ogród botaniczny i obserwatorium astronomiczne służyły dalszym wykładom i nowym profesorom, wśród których znalazło się kilku exjezuitów, byłych profesorów Akademii; w tej samej auli broniono też doktorskich. Są dowody w archiwum Namiestnictwa, że pierwotnie miano otworzyć tutaj Uniwersytet, polecono przesłać Nadwornej galicyjskiej kancelaryi w Wiedniu przywilej Augusta III i bullę Klemensa XIII. Później przeznaczono wspaniały gmach pojezuicki na pomieszczenie gubernium, a cesarz Józef II ufundował w klasztorze potrynitarским, dokąd przeniesiono zbiory, Uniwersytet, „z połączenia istniejących już i nowo powstać mających instytutów naukowych“, — jak opiewa pierwszy ustęp dyplomu erekcyjnego. Związek jest zatem niewątpliwy i zaprzeczyc się nie da“.

Коли отже для проф. Войцеховского єсть тільки „pewna ciągłość“, для проф. Фінкля є вже „зwiązek niewątpliwy“ між Йосифинським Університетом і Львівською Академією. Розгляньмо-ж аргументи, що промовляють за тою „pewną ciągłością“ та за тим „зwiązkiem niewątpliwym“.

¹⁾ Wojciechowski: Przemówienie Rektora Uniw. Lwows. 1894, c. 5—6.

²⁾ Pamiętnik obchodu jubileuszowego... c. 33.

Про „*studia academica*“, зорганізовані у Львові цісаревою Марією Тересою і їх мниму зв'язь із Львівською Академією будемо говорити основнійше нижше. Тепер займемося питанням, чи те, що містилися вони в позсуїтському будинку, впливає на яку небудь зв'язь Йосифинського Університету з Львівською Академією?

Отже як раз противно, згідним з історичною правдою є факт, що цісар Йосиф II зірвав зовсім з позсуїтським будинком, котрий на новий університет з певних зглядів зовсім не надавав ся. В часі свого третього побуту в Галичині заняв ся цісар сам вишуканем відповідного будинку на поміщене університету. Дня 30 червня 1783 р. повідомив він відручним письмом ір. Кольоврата, що в потринітарським монастирі будуть містити ся львівські школи: нормальні, латинські й академічні, а вже декретом з 29 липня с. р. розпорядив цісар, що академічні виклади і школи займуть великий комплекс монастирський по Тринітарах, відки уступлять суди, а в позсуїтській колегії будуть уміщені політичні влади.¹⁾ Так отже Йосифинський Університет не мав нічого спільного з позсуїтським будинком, а через те відпадає перший аргумент за тим, що згаданий університет був континуацією Львівської Академії. Впрочім коли-б у сій справі рішало поміщене в данім будинку, нинішня українська гімназія у Львові, т. зв. „І академічна гімназія“ могла-б уважати себе зовсім правно континуацією Йосифинського Університету: від 1784 р. містила ся вона в головнім потринітарським будинку на другім поверсі, а по хвиливі перенесенню до забудованя оо. Бернардинів, від 1862/3 р. містять ся знов в тім самім будинку, в нинішнім „Народнім Домі“.²⁾

Також незвичним історичним фактом є се, що ботанічний огорог Йосифинського Університету не мав нічого спільного з позсуїтським ботанічним огородом. Знаємо, що перед заснованєм сього університету глядано що йно за принагідним місцем на założене ботанічного огорога. Дня

¹⁾ Finkel I, с. 47—48. Потринітарські будинки, се нинішній „Народний Дім“ і „Преображенська церква“. Гл. сучасний рисунок усіх чотирох фронтів в Jaworski: Uniwersytet lwowski, с. 75, 77, 79 і 81.

²⁾ Харкевич: Хроніка львівської академічної гімназії. (Звіт дирекції за р. 1900/901) с. 16 і 32.

16 лютого 1783 р. запитувала Надворна канцелярія губернатора гр. Бріїдо, чи в огороді знесеного монастиря Бріїток, Домініканок або в котрімсь иншім не далось би легко заложити ботанічного огорода?¹⁾ Вкінці декретом з 29 липня 1783 р. зарядив цісар Йосиф II, що огород знесеного монастиря оо. Місіонарів, де була семинарія для римо-кат. клеру, має служити яко ботанічний огород.²⁾ Тут одначе не założено ботанічного огорода³⁾, не założено його й на огороді Екскармелітанок. В листі з 2 серпня 1786 р. писав цісар Йосиф II в справі обох духовних семинарій до губернатора гр. Бріїдо між иншим отсе: „Endlich hat keines dieser beiden Seminarien einen Garten. Ich will also, dass ihnen der für die Botanik bestimmte Garten der Exkarmeliterinnen zum gemeinschaftlichen Gebrauch überlassen... werde, indem für beide diese Seminarien kein besserer und bequemerer ausfindig gemacht werden kann; dagegen um so leichter sein wird, zur Anlegung des botanischen Gartens einen anderen Platz zu bestimmen, als hiermit noch gar kein Anfang in dem Karmalitergarten gemacht worden ist, und hierzu kein grösserer Raum erfordert wird...“⁴⁾ Уладжене ботанічного огорода й хемічної лабораторії поручено спровадженому професорови Інсбрукського Університету, Schiverek-ови⁵⁾, а на ботанічний огород призначено огород „der aufgehobenen Dominikanerinnen, ausser dem Jesuitenthore, nicht weit von der Stadt“.⁶⁾ Сучасник Кратер подав нам опис сього огорода, котрого плян показував йому сам Шіферек.⁷⁾ Де-ж отже сей позсуїтський ботанічний огород, скоро вкінці стало на тім, що, як каже сам проф. Фінкель, в Йосифинськім Університеті „Ogrodu botanicznego właściwie nigdy nie było“⁸⁾

Пригляньмо ся тепер, які є підстави до твердження, що Йосифинський Університет був континуацією Львівської Ака-

¹⁾ Finkel I, c. 47; Wolf: Gesch. der Lemb. Univ. c. 4.

²⁾ Finkel I, c. 48.

³⁾ Ibidem c. 153/4 нота 4.

⁴⁾ Wolf: Gesch. der Lemb. Univ. c. 19.

⁵⁾ Finkel I, c. 48 i 103; Wolf c. 4, нот. 1; Kratter: Briefe über den itzigen Zustand von Galizien. I, Leipzig 1786, c. 32.

⁶⁾ Kratter: Briefe I, c. 32.

⁷⁾ Ibidem c. 33.

⁸⁾ Finkel I, c. 153/4, нота 4.

демії через влучене до нього позауїтської бібліотеки? Яка була судба сеї бібліотеки після касати, довідуємось передовсім з „Bericht-y“ львівського циркулярного уряду з 20 мая 1774 р.: „Über die vorhandene Bibliothek hat der ehemalige Jesuit, nunmehr aber Secularisirte Chmiedlowski die Aufsicht, und genösset vor seine Belohnung ebenfalls 100 Ducaten“. ¹⁾ Австрійське правительство давало на її побільшене річну дотацію в висоті 200 зл., але вже небагом віддало її в заряд бувшому ярославському префектові студій Vogler-ови. ²⁾ Коли-ж цісар Йосиф II уфондував новий університет, треба було заснувати для нього зараз університетську бібліотеку. І хоч, як бачимо, існувала бібліотека знесеної Львівської Академії, не могла вона одначе служити потребам нового університету, як се стверджує сам проф. Фінкель:

„Istniejąca po Jezuitach książnica nie wystarczała ludzioru nowego kierunku, których wysłano „z krajów oświeconych“ do Lwowa, bo cenzura duchowna nie przepuściła do niej dzieł, o które obecnie najbardziej chodziło. Brakło przedewszystkiem niemieckiej literatury owej epoki, bez której, rzecz naturalna, nie mogli się obyć profesorowie; brakło nadto dzieł podręcznych, używanych i przepisanych w szkołach austriackich. Wszystkiemu temu zaradził wspaniałomyślnie cesarz“. ³⁾ Отже своє повстанє завдячує Львівська Університетська Бібліотека цісареві Йосифові II, що стверджують виразно розвідки зарівно урядників сеї бібліотеки, як і інших людей, котрі про неї писали. ⁴⁾ Понизше подаємо на доказ нашого твердження відповідні уступи зі згаданих розвідок.

„Die Bibliothek verdankt, sowie die Universität, ihre Entstehung 1784 der österreichischen Regierung“. ⁵⁾

¹⁾ Рукопись „Бібліотеки Оссолінських“ у Львові ч. 525, т. I, к. 325—325 об. Про сеї „Bericht“ буде докладніше мова в дальшій тягу розвідки.

²⁾ Finkel I, с. 42.

³⁾ Ibidem с. 117.

⁴⁾ Вже й сама напись в давнім будинку бібліотечнім (нин. „Преображенська церква“) звучала: „Magistram optimam, Bibliothecam huic urbi et provinciae dedit Iosephus II. Augustus Anno MDCCLXXXIV“. Ibidem с. 125, нота 2.

⁵⁾ Dudík: Archiven im Königreiche Galizien und Lodomerien. Im Auftrage des Hohen Staatsministeriums. Wien 1867, с. 111.

„Uniwersytet lwowski wraz z biblioteką założonym został przez cesarza Józefa II“.¹⁾

„Die Lemberger Universitätsbibliothek ist — wie die Universität — eine Schöpfung Kaiser Josef II“.²⁾

„Biblioteka uniwersytecka zawdzięcza swe powstanie cesarzowi Józefowi II“.³⁾

„Biblioteka uniwersytecka, zał. w r. 1784 przez ces. Józefa II“.⁴⁾

Що-ж було основою сеї бібліотеки? „Den Grundstock bildet die Garelli'sche Bibliothek... Maria Theresia übergab alles der von ihr gestifteten Theresianischen Ritterakademie in Wien. Als Kaiser Joseph 1784 diese Akademie aufhob, bestimmte er die Garelli'sche Bibliothek für die neu errichtete Universität in Lemberg“.⁵⁾

„Pierwszy zawiązek biblioteki stanowi dar tak zwanej biblioteki Garellego“.⁶⁾

„Die wohlgeordnete, fachmännisch katalogisierte Bibliothek des berühmten Hofarztes Nikolaus Garelli, die — dem Staate überlassen — bis zur Aufhebung des Theresianums in Wien, diesem Institute diente, bildete später in der Anzahl von 11.000 Bänden den Grundstock der hiesigen Bibliothek“.⁷⁾ Влучено до неї вправді й львівську поєзуйтську бібліотеку⁸⁾, але се капля води в морі супроти сього, що спроваджено до неї також книжки зі сто-кількадесяти скасованих галицьких і буковинських монастирів, а саме з монастирів: Августіанів, Бенедиктинів і Бенедиктинок, Бернардинів, Божогробців, Бритіток, Василяян (36 монастирів), Домініканів, Єзуїтів, Капуцинів, Кармелітів, Павлінів, Піярів, Премонстратенців, Рефор-

¹⁾ Reifenkugel: Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie. (Przewodnik nauk. i liter. 1873, c. 183).

²⁾ Kotula: Die k. k. Universitäts-Bibliothek zu Lemberg. Wien 1906. (Надб. з Mitteilungen d. österr. Vereins f. Bibliothekswesen 1905, Heft 3—4, 1906, Heft 1) c. 135.

³⁾ Barwiński Eugeniusz: Biblioteka Uniwersytecka. (Tydzień, Lwów 1905, ч. 21).

⁴⁾ Chwalewik: Zbiory Polskie, archiwa, biblioteki... Warszawa 1916, c. 67.

⁵⁾ Dudík c. 111/112.

⁶⁾ Reifenkugel c. 184.

⁷⁾ Kotula c. 135/136.

⁸⁾ Яка була її вартість для нового університету, сказано вже в горі.

матів, Тринітарів, Францісканів; буковинські монастирі, особливо православний монастир в Путні, доставили рукописий. З тих монастирів стягнуто до Львівської Університетської Бібліотеки около 40.000 томів.¹⁾

Отже на основі сього не можна твердити, що Йосифинський Університет є континуацією Львівської Академії, тому що влучено до нього позсуїтську бібліотеку. Инакше мав би до сього таке саме право кожний із скасованих монастирів (між ними й Василиянські), з котрих перенесено книжки до Університетської Бібліотеки у Львові. Мали-б право Німці на тій самій основі вважати Йосифинський Університет континуацією знесеної Тересіянської Академії у Відні через те, що з неї забрано для Університетської Бібліотеки у Львові найціннішу з усіх збірок, там влучених, бібліотеку Гарелія.

До речі буде додати, що засновану цісарем Йосифом II Університетську Бібліотеку уміщено в потринітарських костелі (нинішня „Преображенська церква“), а першим бібліотекарем був бібліотекар з Будапешту, Генрих Іотфрід von Bretschneider.²⁾

Який же був „zbiór przyrządów fizycznych“, що мав по словам проф. Фінкля перейти з Львівської Академії до Йосифинського Університету? Близших даних про нього у проф. Фінкля не находимо, противно, сам проф. Фінкель в інших місцях в уступі про Тересіянські „studia academica“ згадує на основі актів лишень про „skład fizycznych przyrządów, sprowadzonych z Wiednia za 451 zł. 57¹/₂ ct.“³⁾ Що одначе ся збірка не мусіла бути надзвичайна, можуть засвідчити слова сучасника, котрий навіть про збірку фізичних приладів в Йосифинському Університеті висказує ся не дуже похвально: „Der physische Saal ist schön und gross, und zu allen Arten von Versuchen bequem. Es wäre unbillig, schonitzt (в 1786 р.) einen hinlänglichen Vorrath von Instrumenten zu fodern“.⁴⁾ Так отже позсуїтський „zbiór przyrządów fizycz-

¹⁾ Finkel I, c. 121, нот. 3; Е. Barwiński в часоп. Tydzień 1905, ч. 21; Е. Barwiński: Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie. Lwów 1912, c. IV; Chwalewik c. 67.

²⁾ Reifenkugel c. 185; Finkel I, c. 118; Е. Barwiński в часоп. Tydzień 1905, ч. 21.

³⁾ Finkel I, c. 42.

⁴⁾ Kratter: Briefe I. c. 6.

пуч" мусів рівнати ся зеру, коли для Тересіянських шкіл спроваджено їх з Відня, а й в Йосифинськiм Унiверситетi був він ще надто недостаточний. І се не може бути аргументом за континуацією.

З черги треба привитись, який був позсуїтський „zbiór mineralogiczny“, згаданий проф. Фінклем. Ось що довідуємо ся в тій справі: „Die Lehrkanzel für Naturgeschichte an der medicinischen Facultät blieb auf Befehl des Kaisers (rescribierter Vortrag vom 28 Jänner 1784) vorläufig unbesetzt und sollte man warten, bis die für den Lehrer unentbehrliche Sammlung der Naturalien vorhanden sein wird. Im Jahre 1785 schickte der Kaiser Naturalien und Münzen nach Lemberg“.¹⁾ Де-ж отже той позсуїтський „zbiór mineralogiczny“, коли в Йосифинськiм Унiверситетi бракло зразу зовсім збірки „der Naturalien“, скоро творцем мінеральної збірки став аж спроваджений до Львова в 1787 р. професор „спеціальної історії природи“ для медиків, Валтасар Насquet? Ось що про се читаємо у самого проф. Фінкля: „Pracuje zaś (Nasquet) z wyteżeniem godnem podziwu i naśladowania, podczas roku szkolnego w gabinecie, dokąd na prośbę jego z polecenia gubernium nadsyłają mu starostwa próbki ziemi, minerały, skamieliny i t. p. z całego kraju. On je porządkuje, „wedle zasad chemicznych“ rozbiera i oznacza, słowem tworzy zbiór mineralogiczny, który w krótkim czasie nie może się pomieścić w kilku szafach gabinetu historyi naturalnej, na ten cel przeznaczonych“.²⁾ Бачимо отже, що мінеральотічна збірка Йосифинського Унiверситету не мала нічого спільного з позсуїтською збіркою, противно се факт, що створено її що йно в часах Йосифа II.

Про позсуїтське „obserwatorium astronomiczne“ не багато знаємо, бо у самого проф. Фінкля ніяких даних до сього, яка була звязь між сею і Йосифинською обсерваторією, не маємо. З письма Надворної канцелярії з 16 лютого 1783 р. знаємо лише, що дотеперішня позсуїтська обсерваторія була для нового унiверситету зовсім непригідна, бо мала заслонену північну і східну сторону неба, а отворена побіч неї в 1777 р. брама, перероблена з суїтської фірти, була поводом безнастанних потрясень підчас переїзду возів; мала рівно-ж

¹⁾ Wolf c. 15/16.

²⁾ Finkel I, c. 109/110.

багато залізних оковань, що утрудняли магнетичні спостереження, а окружена довкола мурами, не позволяла слідити напрямку і зміни вітру.¹⁾

З усього вище сказаного бачимо, що ані будинок, ані тімнині „bogate zasoby naukowe Akademii jezuickiej“ зовсім не причинили ся до сього, щоби Йосифинський Університет можна вважати її континуацією. Вже-ж і губернатор гр. Брітто в інавгураційній промові 1784 р. признав за цісарем Йосифом II виключну заслугу, що він університет „librorum selectissimorum copia, antiquitatum eximia collectione, velut proprio remotioris historiae fonte, musaeorum, sive mechanicorum, sive physicorum insigni adparatu, anatomico, chemicoque instrumentorum theatro, botanico ut dicimus, horto, non voluptatis aut deliciarum, sed utilium medicamentorum et herbarum peregrinarum seminario... verbo, omnibus... subsidiis ditat atque exornat“.²⁾

2. Наукові заведення Єзуїтської Академії а Йосифинський Університет.

Становище австрійського правительства супроти ерекційних і конфірмаційних документів Львівської Академії. — Практичні мотиви в виборі місцевости при заснованю університету. — Ніяких зобовязань супроти минувшини. — Тересіянські „studia academica“ та їх учительські сили а Львівська Академія.

З черги займемо ся питанням, чи справді на заснованє Йосифинського Університету у Львові вплинув факт, що „polecono przesłać Nadwornej galicyjskiej kancelaryi w Wiedniu przywilej Augusta III i bullę Klemensa XIII“, чи справді занятє Львівської Академії „zobowiązuwało do tego nowy rząd“, чи справді Йосифинський Університет „miał być właściwie prawnym następcą rzeczzonej Akademii“?

Передовсім звісно, що зі згаданими дипломатами накинув ся австрійському правительству львівський архієпископ Сераковський: „To też z własnej woli i przez nikogo nie wzywany przedstawił Sierakowski rządowi austriackiemu, że nowy zakład naukowy opierać się powinien

¹⁾ Ibidem c. 47.

²⁾ Acta Univ. Leopold. c. 7.

na fundamencie dawnej Akademii, która już od stu lat we Lwowie istniała. Na dowód tego przedłożył przywilej uniwersytecki Jana Kazimierza z r. 1661, zatwierdzenie króla Augusta III i bullę Klemensa XIV (sic! має бути XIII). Dla wielu radców gubernialnych było to zdaje się prawdziwe odkrycie, więc zainteresowali się bardzo dokumentami i donieśli o ich istnieniu do Wiednia. Zainteresowała się też nimi najwyższa Studienhofkommission i osobnym reskryptem kazała je sobie przysłać do Wiednia. Gubernium galicyjskie uczyniło zadość temu żądaniu“.¹⁾

Одначе на тім „zainteresowaniu się“ „скінчило ся! І нічого дивного, бо згадані привілеї „sind nach dem Berichte des galizischen Guberniums fast nicht zur Ausführung gelangt“.²⁾ Одним словом, зложено їх „ad acta“! „Nie wiemy“, писав пок. Фр. Яворський, „jakie były dalsze losy tych dokumentów, jakie studia przeprowadzono, jakie z nich wnioski wyciągnięto. Prawdopodobnie spotkało je to samo przeznaczenie, co setki dyplomów królewskich, które, o ile się nie odnosiły do fiskalnych pretensyi rządu, pakowano bez ceremonii ad acta. W tym wypadku zresztą sama kasata Jezuitów odbierała im praktyczne znaczenie“.³⁾

З отсего бачимо, що зарівно ерекційні як і конфірмаційні королівські дипломи та папські булі зігнорувало австрійське правительство зовсім, а тим самим зігнорувало факт колишнього існування Єзуїтської Академії у Львові. Що заняті Львівської Академії не зобов'язувало нового правительства до нічого, що воно не звертало зовсім уваги на сю Академію, котра вже не існувала, на се маємо документальні дані. Вже в 1774 р. задумала цісарева Марія Тереса заснувати у Львові університет.⁴⁾ Одначе ближше порушено сю справу аж в 1776 р. Дня 5 лютого с. р. писала Надворна канцелярія до губернії, що цісарева задумує отворити у Львові університет на взір університетів у дідичних краях,

¹⁾ Jaworski: Uniwersytet lwowski c. 55.

²⁾ Zschokke: Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich. Wien-Leipzig 1894, c. 297; Wolf: Gesch. der Lemb. Univ. c. 1, not. 1: „doch wurde der Plan nicht realisirt“.

³⁾ Jaworski c. 55/56.

⁴⁾ Wolf c. 1 в ноті.

а передовсім Віденського. Надворна комісія просвіти запитувала проте губернію про деякі подробиці місцевих відносин: чи місто Львів може дати відповідне поміщення для більшого числа учеників замісцевих, чи середники дожиття не надто дорогі для менше заможних, але уздібнених молодців, котрі ізза сеї причини не могли би користати з наук, чи „з тих зглядів не було-б лучше отворити університет в иншім місці, н. пр. в Замостю, де після запевнення архієпископа (львівського) є вже університет або академія?“ А може, писали дальше, замість Замостя, що є приватною власністю і твердинею, надавалось би лучше до сеї ціли королівське місто Перемишль, котре лежить майже в середині краю, єпископська столиця, над рікою Сяном, що улекшить довіз живности?¹⁾

Губерніальний радник Коранда, що реферував відповідь на губерніальнім засіданю, признавав, що багато зглядів промовляло би за Перемишлем, але додавав, що місто далеко тіснійше чим Львів, не має рівно-ж відповідного будинку, котрий вимагав би великих накладів, підчас коли у Львові посауїтський будинок надасть ся знаменито на сю ціль. Є також певні політичні й „инші важні причини“, щоби університет був у столиці краю. Тому, коли Її Цісарська Величність хоче ложити на сю ціль значні видатки, дадуть ся винайти практичні способи усунення певних недостатків у Львові.²⁾

І на основі сього можемо ствердити, що при заснованю університету у Львові австрійське правительство зігнорувало факт, що тут естувала колись Сауїтська Академія. В тім часі естувала для нього академія тільки в Замостю. Був се аргумент за тим, щоби новий університет заснувати як раз в Замостю, проти чого промавляла одначе та обставина, що була се твердиня й приватна власність. За Перемишлем промавляло се, що лежить він майже в середині краю над рікою Сяном, котрий улекшив би довіз живности, але рівночасно против нього висунено обставину, що він далеко тіснійший чим Львів. Зарівно з письма Надворної комісії просвіти, як і з відповіді губернії бачимо, що австрійське правительство гляділо на цілу справу з точки практичної: ходило йому про се, чи можна буде дати поміщення більшій скількості замісцевих учеників.

¹⁾ Finkel I, с. 43.

²⁾ Ibidem с. 44.

чи середники до життя в даній місцевості не будуть за дорогі, чи буде можна в відповідний спосіб ті середники довести.

Що промавляло за Львовом? Промавляло се, що він не так тісний як Перемишль, промавляли й не подані ближше „певні політичні і інші важні причини“, щоби в столиці краю був університет. За Львовом промавляла й та обставина (знов виключно практична!), що був тут уже готовий єзуїтський будинок (що одначе, як ми бачили в горі, не надав ся на університет, котрий поміщено в потринітарським будинку). Чи промавляло за Львовом се, що була тут колись Єзуїтська Академія? Зовсім ні! Ся обставина промавляла, як ми бачили, виключно за Замостем, а не за Львовом: для австрійського правительства Львівська Академія вже не естувала й тому ані Надворна комісія просвіти, ані губернія про неї ні слівцем не згадали!

Так виглядає отсе „zobowiązanie nowego rządu“ в світлі історичних фактів. А що взагалі нове правительство не брало на себе ніяких зобов'язань супроти минувшини, свідчать отсі факти. Коли цісарева Марія Тереса задумувала в 1774 р. заснувати у Львові університет, львівський архієпископ висловив бажанє, щоб йому і його наслідникам надано достоїнство канцлера нового університету, як се водить ся в Кракові й Замостю. На се відповіла цісарева, що для неї „seien die Universitäten zu Krakau und Samosce nicht massgebend, sondern die erbländischen und insbesondere in Wien“. ¹⁾ І хоча досі університети з католицьким віділом могли бути основані лишень за згодою папи, котрий мав на них свого заступника, канцлера, цісар Йосиф II заснував у Львові, не дбаючи про дозвіл зі сторони папи. ²⁾ Отже слова, що Йосифинський Університет був „prawny następca“ Львівської Академії, позбавлені всякої історичної основи. Вже-ж і сам проф. Фінкель стверджує се словами, що Йосифинський Університет „Miał być, jako nowo zbudowany, wzorem nowych pomysłów: tu nie obowiązywały żadne stare przywileje korporacyjne; można było budować z koczowania, nie oglądając się na przeszłość“. ³⁾

В першій уступі ерекційного диплому заявляє цісар Йо-

¹⁾ Wolf c. 1/2 в ноті.

²⁾ Ibidem c. 3.

³⁾ Finkel I, c. 47.

сиф II ось що: „Erstens erklären Wir die in der galizischen Hauptstadt Lemberg schon gegenwärtig bestehenden, und noch künftig dort einzuführenden Lehr- und Unterrichtsanstalten in ihrem ganzen Umfange als eine wahre Universität und hohe Schule“.¹⁾ На основі цього твердить проф. Фінкель, що між Єзуїтською Академією і Йосифинським Університетом „Związek jest zatem niewątpliwy i zaprzeczyc się nie da“.²⁾ Які-ж се були ті „gegenwärtig bestehende Lehr- und Unterrichtsanstalten“? Зі слів проф. Фінкля виходить, що були се „studia academica, powołane zaraz do życia przez cesarzową Maryę Teresę“, в котрих учило також „kilku exjezuitów, byłych profesorów Akademii“.³⁾ Мусимо отже питанє про звязь Тересіянських академічних шкіл з Єзуїтською Академією піддати основній критиці.

Висше згаданий погляд проф. Фінкля не новий, він же-ж підносив його й давніше, тільки та „niewątpliwość związku“ не була ще там так сильно заакцентована: „Jezuickie kollegium i Akademię lwowską przetworzono na liceum w znaczeniu, używanem w krajach austriackich, chociaż urzędownie nie dano mu tej nazwy. Pozostawiono chwilowo niektórych nauczycieli, jak eksjezuitę Skoberę dla języka niemieckiego, ale równocześnie sprowadzono nowych profesorów z Wiednia“.⁴⁾ Жерелом твердження про мниму переміну австрійським правительством Єзуїтської Академії на лицей послужив проф. Фінклеви „Ignaz de Luca, Geographie von Galizien und Lodomerien. Wien 1791“.⁵⁾ Звернемо увагу, що зайшло тут в його погляді певне непорозумінє. А щоби дати наглядний доказ, зачитуємо дословно дотичний уступ зі згаданої книжки:

„Die Universität in Lemberg nahm mit den Jesuiten ihren Anfang; sie war aber damahls im eigentlichen Verstande bloss ein Lycäum; erst im Jahre 1784 wurde dasselbe in eine Universität umgeschmolzen,

¹⁾ Ibidem c. 52.

²⁾ Pamiętnik c. 33.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Finkel I, c. 39.

⁵⁾ Ibidem нота 3. Проф. Фінкель не цитує з сеї книжки ні строки, ні не подає повного заголовка.

und in dem genannten Jahre am 1 November erfolgte die feyerliche Eröffnung“.¹⁾

Отже передовсім з натиском годить ся піднести, що автор географії Галичини не згадав тут ні одним слівцем про якесь „przetworzenie“ Єзуїтської Академії на австрійський ліцей, лишень приписав заслугу першенства в заложенню університету у Львові оо. Єзуїтам. Мимо недетальности сеї Академії годить ся з історичною правдою се, що основниками першого університету у Львові були як раз оо. Єзуїти.²⁾ Зворот „den Anfang nehmen mit“ відносить ся власне до сього першенства в заложенню і значить „Ursprung nehmen“³⁾, а само слово „Anfang“ означає „principium, initium, Beginn, Anbeginn“, „bezeichnet nun das erste der Zeit, dem Orte, dem Geschehen nach“.⁴⁾ Зовсім ясно сказано тут отже, що Єзуїти перші заклали у Львові університет, одначе в розуміню де Люки мав він в їх часах (damahls) властиво лише характер щось в роді ліцею. Отже зовсім дивна тут увага проф. Фінкля, длячого „urzedownie nie dano mu tej nazwy“. Сей quasi-ліцей по словам де Люки в 1784 р. „wurde in eine Universität umgeschmolzen“. Сього останнього твердження, не підпертого ніякими історичними доказами, не будемо тут осібю опрокидати, бо задача наших заміток взагалі — виказати, що цісар Йосиф II заложив новий університет, а не „перетворив“ давний, тим більше, що не було навіть ніякого „перетворювання“ сього єзуїтського quasi-ліцея Марією Тересою, котра, як зараз побачимо низше, зорганізувала академічні школи зовсім самотійно.

Найважнішим доказом, що Йосифинський Університет не мав ніякої звязи з Єзуїтською Академією, буде опрокинене погляду, наче-б то Тересіянські „studia academica“, згадані в ерекційнім дипломі з 1784 р. яко „schon gegenwärtig bestehende Lehr- und Unterrichtsanstalten“, котрі попри

¹⁾ Ignaz de Luca: Geographie von den Königreichen Galicien und Lodomerien nebst der Bucowine. Wien 1791, с. 303.

²⁾ Назви „Universitas Leopoliensis“ для своєї академії уживали Єзуїти аж до касати. Пор. „Propositiones ex universa Philosophia publicae disputationi expositae in Universitate Leopoliensi Societatis Jesu Mense Junio Anno Xsti MDCCCLXXIII“ (в Унів. Бібліотекі у Львові ч. 56369 I) Гл. також Finkel I, с. 30; Załęski III, 1. с. 822.

³⁾ Grimm, Jacob u. Wilhelm: Deutsches Wörterbuch. VII, Leipzig 1889, с. 528.

⁴⁾ Ibidem I, Leipzig 1854. с. 324.

„künftig dort einzuführende Lehr- und Unterrichtsanstalten“ мали бути „eine wahre Universität und hohe Schule“, стояли в якій небудь звязи з Єзуїтською Академією, згідно були її безпосередною континуацією.

Зачнемо від першої медичної школи у Львові, т. зв. „Collegium medicum“. Ось що пише про її генезу в часах Тересіансько-Йосифинських новітній історик медицини в Галичині: „Za kamień węgielny tej pierwszej szkoły medycznej we Lwowie... należy uważać patent gubernatorski, wydany dnia 10 września 1773 roku i ogłaszający rozpoczęcie już dnia 1 października bezpłatnych wykładów chirurgii i położnictwa, które mają się odbywać w dwóch językach: polskim i niemieckim“.¹⁾ Чи була одначе яка звязь між сею школою і Єзуїтською Академією? Ні одно з історичних даних до сеї школи не промавляє за сим. І так знаємо, що вправді першим протомедиком для Галичини, іменованим Найвисшою постановою, був Поляк, Андрій Крупінський, уроджений в Белянах, одначе був він вихованцем медичного виділу університету у Відні, одного з головних огнищ лікарської науки, котре притягало учеників навіть із заморських сторін; там промовав ся він в грудні 1772 р., предложивши докторську дисертацію.²⁾ На вибір Крупінського вплинула найбільше як раз ся обставина.³⁾ Знаємо дальше, що рівночасно з Крупінським іменовано йому рівнорядного лікаря, Італійця родом із Триденту, Івана Франца Spraventi-я, рівно-ж ученика медичного виділу у Відні, а крім сього трех хірургів Німців, Івана Waltz-а, Франца Ogesser-а і Антона Kremeler-а, котрі мали творити спільно особний медичний збір, званий „Collegium medicum“.⁴⁾ Як бачимо, з Єзуїтською Академією у Львові не мала ся школа ніякої генетичної звязи ані „w instytucji“, ані „we funkcji nauczycielskiej“.⁵⁾ Взагалі в хвилі

¹⁾ Szumowski: Galicya pod względem medycznym za Jędrzeja Krupńskiego pierwszego protomedyka 1772—1783. (Archiwum naukowe. Wydawnictwo Towarzystwa dla popierania nauki polskiej. Dział I, tom IV. zeszyt 1). Lwów 1907, c. 82.

²⁾ Finkel I, c. 36—37; Szumowski c. 36—37 i 40.

³⁾ Szumowski c. 38.

⁴⁾ Finkel I, c. 36—37; Szumowski c. 40—42.

⁵⁾ Звернемо увагу, що в шематизмах з перед засновання Йосифинського Університету згадується лише „Collegium medicum“, н. пр. в Almanach royal de Gallicie et de Lodomerie pour l' an-

першого розбору стояла медицина в Польщі на дуже низкім степені: Замоїська Академія була *de facto* зовсім без професора медицини і в санітарних актах нема зовсім ніякої згадки про Їзуїтську Академію у Львові, а впрочім „Z obu tych instytucyi nie miał kraj żadnych korzyści, tak samo zresztą, jak i z samej akademii jagiellońskiej. Praktyką lekarską bowiem na całym obszarze Galicji zajmowali się sami uczniowie szkół obcych“.¹⁾

Переїдїм до т. зв. „Collegium nobilium“ або „Collegium Theresianum“. У Львові естувало „collegium nobilium“, засноване Їзуїтами на взір заграничних заведень, вже від 1749 р.²⁾, а дотривало аж до 1773 р., т. є до касати.³⁾ Против Їзуїтів старався одначе львівський єпископ-суфраган Їловіньський висунути шляхотський конвікт Піярів. Своїми заходами довів він до сього, що австрійське правительство згодилося причинити ся грішми до введення в житє сеї інституції, але колетія мала одержати плян і порядок науки зі сторони правительства та оставати під безпосереднім наглядом львівської губернії. А коли Їловіньський згодився на умови правительства, невдовзі після його смерті († 14 IX 1776 р.), в початком падолиста 1776 наступило отворене Тересіанського „Collegium nobilium“. Протектором заведення зістав губернатор Галичини Генрих гр. Ауерсперґ, а директором губерніяльний радник Жигимонт гр. Галленберґ. Заряд і домашний надзир спочивав у руках оо. Піярів, але учителів гуманіторів, філософії і прав іменувано правительством. Подрібний едикт або „Avertissement“ про ула-

née 1776. A Leopold. Chez Antoine Piller, c. 136: „Le College de Médecine“. (Бібл. Оссол. ч. 255) і в Nowy Kalendarzyk na rok Pański 1778 (також 1779). Z przyłączeniem Szematyzmu czyli imion wszystkich cesarsko-królewskich urzędników w Królestwach Galicji y Lodomeryi. We Lwowie. W Drukarni Ant. Pillera: „Cesarsko-Królewskie Zgromadzenie Lekarsk. czyli Collegium Medic. w Lwowie“. (Бібл. Оссол. ч. 6947, нenum.).

¹⁾ Szumowski c. 50.

²⁾ Idea Collegii nobilium pro educatione Juventutis... sub cura Patrum Societatis Jesu... Leopoli erecti MDCCXLIX (в Львівській Унів. Бібл. ч. 70283 I). Гл. також Finkel I, c. 26.

³⁾ Exercitationes Literariae mense Septembri Anni 1772 ad Januarium 1773 habitae in Collegio nobilium Leopoliensi Societatis Jesu mense Januario. Leopoli typis PP. Franc: Cum assensu Superiorum. к. 18 нenum. (в Львівській Універс. Бібл. ч. 70294 I).

джене і умови прийняття оголосило правительство 30 вересня 1776 р.¹⁾ Зі сказаного бачимо наглядно, що Тересіянське „Collegium nobilium“ не мало ніякої звязи з Єзуїтами анї „w instytucyi“, анї „we funkcyi nauczycielskiej“, противно, його основою було заведенне їх смертних ворогів, Піярів.

Які-ж були инші „studia academica“, зорганізовані цісаревою Марією Тересою, яка була в них участь львівських єкз-Єзуїтів та взагалі, чи мали ті школи яку небудь звязь із Єзуїтською Академією у Львові?

Австрійське правительство заняло ся в Галичині сейчасне лише відносинами санітарними, іменуючи протомедика й спричиняючи повстанє „Collegii medici“, але подбало також і про освіту. В розпорядку львівської губернії з 17 (praes. 23) лютого 1774 р. до львівського циркулярного уряду розказано, щоби „nach erfolgter Aufhebung des Jesuitenordens weder der Gottesdienst noch auch das Schulwesen ins Stocken gerathe“ та щоби споруджено „ein genaues Verzeichniss über die hierlandes verbleibende Exjesuiten mit Beyfügung des loci Ubicationis, und Eintheilung, welche zu Lehrämtern, welche zur Seelsorge taugen, oder welche zu ein, und anderen nicht mehr zu gebrauchen, und als wahre Pensionisten anzusehen sind.“²⁾ Результатом сього губерніяльного розпорядку був „Gehorsamster Bericht des Kaisl. Königl. Lemberger Kreis-Amts, die dermalige Beschaffenheit, und künftige Bestellung der Lateinischen sowohl, als Trivial Schulen,... betreffend“ з датою „den 20-ten May 1774 (praes. den 31 May 1774)“.³⁾

„Es sind in diesem Kreis“, так починає ся „Bericht“ львівського циркулярного уряду, „zwey einzige Orte, benantlich Lemberg und Zloczow, wo Lateinische Schulen und die Lehre höherer Wissenschaften öffentlich bestehet“.⁴⁾ Нас обходить очевидно в данім випадку Львів, а у Львові передовсім школи Єзуїтів. Згадуючи про Єзуїтську Академію каже „Bericht“, що вона тільки „als eine Universitaet angesehen wurde“⁵⁾, а сей погляд на властивий її характер схо-

¹⁾ Finkel I, с. 26—27 і 40—41.

²⁾ Манускрипт Бібліотеки Оссолінських у Львові ч. 525: т. I, к. 323.

³⁾ Ibidem к. 322—341 обор.

⁴⁾ Ibidem к. 324 об.

⁵⁾ Ibidem.

дять ся з поданим уже попередно поглядом де Люки, що Єзуїтський Університет у Львові „war damahls (за їх часів) im eigentlichen Verstande bloss ein Lycäum“¹⁾, не більше! У Львові „haben die ehemaligen Jesuiten nicht allein die 6 kleine Schulen, oder Humaniora gelehret, sondern auch in den Altioribus, nämlich in allen Abtheilungen der Philosophiae, wie auch Theologiae; und heyligen Rechten öffentlich Unterweisung gegeben. Dermalen aber nach Auflassung der Gesellschaft Jesu sind die letztere ins Stillstehen gerathen, und werden nur die erstere durch einen Weltlichen, und 4. Exjesuiten betrieben“.²⁾

Зіставмо повніше зі згаданими вже словами проф. Фінкля, що в Тересіянських академічних школах учило „kilku exjezuitów, byłych profesorów Akademii“, що „Pozostawiono chwilowo niektórych nauczycieli, jak eksjezuitę Skoberę dla języka niemieckiego“. Більше імен тих екс-Єзуїтів чомусь то проф. Фінкель не подає, ограничаючись загальниками „kilku“, „niektórych“ не подає рівно-ж, як довго трвало се „chwilowo“, хоч додає до сього, що „równocześnie sprowadzono nowych profesorów z Wiednia“. Отже зовсім виразно стверджено в „Bericht-і“, що Єзуїтська Академія перестала естувати („ist ins Stillstehen gerathen“), що задержано лише австрійським правительством низшу школу, т. зв. „Humaniora“, де одночасно „in Parva und in Principiis“ учив „der Weltliche Lehr-Meister Steph. Jachowicz“, в інших 4 класах учили 4 екс-Єзуїти. Кождий з тих учителів побирав „aus dem Allerhöchsten Aerario“ по 100 дукатів (разом видаток на тих учителів виносив 500 дукатів).³⁾

Імен згаданих екс-Єзуїтів не знаємо. Виправді до „Bericht-y“ львівського циркулярного уряду був доданий (відповідно до згаданого в горі губернiяльного розпорядку з 17 II 1774 р.) спис, з котрого можна було дізнати ся, „wie gross die Anzahl der in dem Collegio allhie (у Львові) und Missionshaus czu Nastassow⁴⁾ gewesten Jesuiten ware, wo sie sich dermalen aufhalten, welche darunter die Priester Würde be-

¹⁾ Ignaz de Luca с. 303.

²⁾ М. S. ч. 525: т. I, к. 524 об. — 525.

³⁾ Ibidem к. 325.

⁴⁾ Про місцю в Настасові гл. Załęski IV. 2, с. 665—6.

kleideten, welche nur als Magistri, und welche als Fratres oder Layen in der Societaet stunden, und welche dermalen zu Lehr oder anderen Ämtern bereits wieder angestellt, und welche ferner zu Professoren, oder zur Seel-sorge gebraucht werden könnten“, вкінці, котрих належало-б уважати пенсіоністами.¹⁾ На жаль, сього спису не находимо при згаданім Bericht-ї: він або пропав, або находить ся ще деєь окремо.²⁾ В кождім разі певне те, що екс-Єзуїти вчили, як подає „Bericht“, лише в „Humanior-ax“. Циркулярний уряд, котрому поручила була губернія видати—опінію що до екс-Єзуїтів, мимо сього, що подав спис таких екс-Єзуїтів, котрих можна-б ужити яко учительські сили, висказав ся зовсім некорисно що до евен-туального ужиття їх яко учителів у висших школах. Ось опінія циркулярного уряду в тій справі:

„In Lemberg müste man aber die dermalen nach abgestellten Jesuiten Orden geschlossene Hohe Schulen, als Philosophie, Theologie und jus Canonicum, wieder eröffnen; für Professores könnten zwar die nämliche Exjesuiten, so derley Wissenschaften vorhin bey noch für gewährten Bestand der Societaet gelehret haben, wiederum herfür gezogen werden, ohne dass es nöthig fallet solche anderwärts her zu beschreiben. Allein, da der Ruff für sothane Geistliche nicht am Vortheilhaftesten lauthet, und ihre Eigenschaft von der sonst bey derley Lehrern in anderen Provinzen, antrefenden Geschicklichkeit sehr unterschieden seyn sollte, so würde es für die Schüllere viel gedeylicher seyn, wenn gedachte Professores aus der Österr. oder Böhmischen Provinz bestellet werden möchten“.³⁾

Повисша опінія зладжена була в маю 1774 р., а вже 18 падолиста т. р. прибули до Львова заіменовані австрійським правительством нові професори з Відня.⁴⁾ Тому нема найменшого сумніву, що опінія львівського циркулярного уряду мала повний успіх: львівських екс-Єзуїтів при обсадженью посад в Тересіянських висших школах поминено зовсім, як вказують імена професорів тих же шкіл (про них будемо говорити низше).

¹⁾ М. S. ч. 525: т. I, к. 339 об. — 340.

²⁾ Не знає його й Załęski V, 1. Kraków 1906, с. 93—4, котрий цитує згаданий „Bericht“.

³⁾ М. S. ч. 525: т. I, к. 328 об. — 329.

⁴⁾ Finkel I, с. 39.

На окрему увагу заслугоє згаданий проф. Фінклем серед тих „niektórych nauczycieli“, полишених мнимо „chwilowo“ австрійським правительством, екс-Єзуїт Йосиф Skobera.¹⁾ Про нього маємо докладніші дані. Його перенесено в 1772 р. з Буди до Львова²⁾, де після касати Ордену Єзуїтів 28 вересня 1773 р. обняв він заряд львівського єзуїтського костела як світський препозит.³⁾ Коли австрійське правительство в цілі поширення знання німецького язика в Галичині стало закладати приватні школи, або при публичних школах установлювати учителів для сього язика, у Львові впав вибір як раз на Скоберу. Дня 15 січня 1774 р. львівська губернія установила його учителем в школі німецького язика; він одержав за се від правительства платню 100 дукатів річно, не маючи права побирати ніякої оплати від своїх учеників. Обовязком Скобери було зголосити ся в циркулярнім уряді, предложити за посередництвом сього-ж уряду підручники, на основі котрих мав він замір учити в своїй школі, вести правильно „каталоґ“ і що кварталу препекладати його циркулярному урядови, вкінці „den Tag der Eröffnung dieser Schule durch Anheftung eines geschriebenen Avertissements an das Schulthor kund zu geben“. „Und da man die zu der k. k. Gubernial-Canzley bishero angenommene pohlische Beamten eigends anzuweisen entschlossen ist dass sie die deutsche Schule besuchen sollen: so hat derselbe mittelst des k. k. Creiss-Amtes auch die Lehrstunden anzuzeigen damit man dieselben für diese Zeit von den Canzley-Stunden zu dispensiren wissen möge“. ⁴⁾ В „Bericht-i“ циркулярного уряду маємо згадку й про Скоберу, про години науки в його школі й про граматику німецького язика, на основі котрої він вів науку. „Zur Deutschen-Sprach-Lehre“, читаємо там, „ist der Exjesuit Pater Skobera mit einem gleichen Genuss. (значить з платнею 100 дукатів подібно, як згадані учителі в „Humanior-ax“) erst unlängst bestellt worden,

¹⁾ Зауважу до річи, що поданий в індексі до Finkel-Starzyński: *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. II. с. 437 „Skobera, naucz. I. 39“ і „Skobera Józef ks. prof. I. 42, 43“, се одна й та сама особа.

²⁾ Finkel I, с. 42.

³⁾ Załęski V. 2. Kraków 1906, с. 1134.

⁴⁾ Helfert: *Die österreichische Volksschule*. I: Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia. Prag 1860, с. 482, нот. 2; Widmann: *Zapiski do historii szkół ludowych w Galicyi, a w szczególności we Lwowie*. (Koniec wieku XVIII i początek XIX). Lwów 1891, с. 12.

der seine Unterweisungen eine Stunde v. 11 bis 12 Mittags zu geben pfleget. Er lehret nach der von ihm selbst verfassten mit Hoher Bewilligung aufgelegten Gramatic, und hat dermalen 104 Schülere“.¹⁾ А в иншім місці того-ж „Bericht-y“ є згадка про „das Deutsche in der öffentlichen Schul des Exjesuiten P. Skobera“.²⁾ Годі при тій нагоді поминути граматику німецького язика, згадану в „Bericht-i“. Її докладний заголовок такий:

„Grammatyka niemiecka podług ustaw J. K. Gottscheda sławnego Akademii Lipskiej nauczyciela i rządcy dla uczących się w Akademii Cesarsko-Królewskiej Lwowskiej zebrana u poprawiona przez J. M. Xiędza Józefa Skoberę nauczyciela języków w tejże Akademii, Świętej Teologii Doktora. W Lwowie w drukarni Antoniego Pillera Ces. Król. Guber. nadw. typogr. MDCCLXXIV“.
Її одинокий примірник, в дуже лихій стані, здефектований, знаходить ся в „Бібліотеці Оссолінських“ у Львові³⁾; нема сеї граматики ні в Університетській Бібліотеці, ні в Бібліотеці гр. Баворовських. Велика шкода, що бракує в ній передного слівця, що містило ся на стор. 3—4, бо з нього можна-б було певно довідати ся, в якій мірі ся граматика „zebrana u poprawiona“ самим Скоберою. Мусимо зауважити, що таку саму граматику видав ще в 1766 р. в Варшаві Піар, Франц Єлінек⁴⁾, і вона майже до слова згідна з граматикою, виданою Скоберою у Львові 1774 р. Її заголовок звучить: „Grammatyka niemiecka podług reguł J. K. Gottscheda sławnego Akademii Lipskiej Profesora y Rektora zebrana“.⁵⁾ Ближше порівнянє обох граматик вказує на те, що граматика німецького язика, на основі котрої вчив Скобера, не була „von ihm selbst verfasst“, противно, що була вона лише незначною переріркою, зглядно навіть перепечаткою варшавського виданя граматики Готшеда-Єлінка.

¹⁾ М. S. ч. 525: т. I, к. 325 об.

²⁾ Ibidem к. 338 об.

³⁾ Ч. 15.631. Брак сторін 3—4, 39—42, 213—214, 217—220. Загалом має ся граматика 352 сторони мал. 8-ки. Estreicher: Bibliografia polska XVII. Kraków 1899, с. 294 подає число сторін 348, можливо, на основі якогось иншого неповного примірника.

⁴⁾ Estreicher XVII, с. 294. Є деякі дані, що було ще варшавське виданє в 1765 р. Естрайхер знає ще виданя в 1771 і 1773 р.

⁵⁾ Бібліотека Оссолінських у Львові ч. 19.881.

З усього виходить, що з посеред тих „kilku exjezuitów, byłych profesorów Akademii“, полишених „chwilowo“ австрійським правительством, чотири львівські екс-Єзуїти учили лише в „Humanior-ach“, та що в Тересіянських академічних школах найшов ся лишень один-одинокий екс-Єзуїт Скобера. Знаємо одначе, що спроваджено його що йно в 1772 р. з Буди, але ні відки не знаємо, щоб учив він в Єзуїтській Академії (проф. Фінкель чомусь то про се виразно не говорить). Можливість сього вправді не виключена, бо н. пр. в єзуїтським „Collegium nobilium“ учено німецького языка¹⁾, а його міг там учити в рр. 1772—1773 як раз Скобера. Одначе навіть факт, що екс-Єзуїт, спроваджений з Буди під сам кінець естнованя нелегальної Львівської Академії (1772—1773 р.) міг там учити (бо певних доказів на се, як сказано, не маємо) німецького языка, а опісля був приділений до научаня того-ж языка в австрійським научнім заведеню, котре пізнійше вже з зовсім иншим учителем сього предмету²⁾ ввійшло в склад ново-заснованого Йосифинського Університету, не може бути аргументом за тим, що між Львівською Академією і Йосифинським Університетом „była pewna ciągłość, jeżeli nie w instytucyi, to przynajmniej we funkcyi nauczycielskiej“, як думає проф. Войцеховский. Вибір упав на Скоберу хіба тому, що був він екс-Єзуїтом, спровадженим з Буди (гл. згадану опінію „Bericht-y“), а не тому, що вчив мабуть у бувшій Єзуїтській Академії. Вкінці факт, що „równocześnie sprowadzono nowych profesorów z Wiednia“, як каже проф. Фінкель, що ще 29 падолиста 1781 р. заявив цісар Йосиф II, що „Von den aufhörenden Universitäten (в Інсбруці, в Берні і в Фрибурзі) wird man die geschickteste Professores auswählen und zu der in Gallizien zu errichtenden übersetzen“³⁾ і справді, як побачимо низше, перевів се в діло, міг би бути поводом до такого-ж самого твердження, що між Йосифинським Університетом

¹⁾ Пор. више цитовані Exercitationes literariae... in Collegio nobilium Leop. Soc. Jesu 1772—1773, к. 17—18: „Übungen der Deutschen Sprache“.

²⁾ Професором німецького языка і літератури на філософічним відділі Йосифинського Університету став Леопольд Umlauf, ур. 1757 р. в Гільденгаузен в Морунції. Finkel I, с. 75.

³⁾ Kink: Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien. I, 1. Wien 1854, с. 545 (нота 727).

га Віденським і иншими австрійськими була „pewna ciągłość we funkcji nauczycielskiej?“

Після уваг про „Collegium medicum“ і „Collegium nobilium“, в котрих стверджено, що не мали вони ніякої звязи з Єзуїтською Академією, перейдемо до студіюм теології. З цитованого висше „Bericht-y“ циркулярного уряду у Львові знаємо, що з касатою єзуїтські висші школи, т. зв. „Altiora“, де попри філософію і канонічне право відбувались також виклади „in allen Abtheilungen Theologiae, nach Auffassung der Gesellschaft Jesu sind ins Stillstehen gerathen“. ¹⁾ Теологічний виділ Львівської Академії перестав отже єстиувати в 1773 р., бо в „Bericht-i“ циркулярного уряду з мая 1774 р. висловлено що йно думку, що „In Lemberg müste man aber die dermalen nach abgestellten Jesuiten Orden geschlossene Hohe Schulen, als Philosophie, Theologie und jus Canonicum, wieder eröffnen“. ²⁾ Коли-ж в декретах Надворної канцелярії говорить ся про те, що належить заховати у Львові теологічні виклади (декрети з 22 серпня 1775 р. і 9 падолиста 1776 р.) ³⁾, то не сказано там, наче-б то континуовано (як думає проф. Фінкель) єзуїтські теологічні виклади, бо їх знесено 1773 р., а в 1774 р. що йно проєктовано заведе нових теологічних викладів, тим більше, що теологічні виклади, заведені поновно (1776 р.) австрійським правительством, зривали з минувшиною і мали бути зорганізовані після пляну инших австрійських університетів, а міродатною в тій справі мала бути Найвисша постанова з 31 серпня 1776 р. ⁴⁾ Що до вибору учительських сил, то без сумніву мусіла тут заважити опінія львівського циркулярного уряду, видана про Єзуїтів, що „der Ruf für sothane Geistliche nicht am Vortheilhaftesten lauthet, und ihre Eigenschaft von der sonst bey derley Lehrern in anderen Provinzen, antrefenden Geschicklichkeit sehr unterschieden seyn sollte“, а закінчена предлою, щоби „gedachte Professores aus der Österr. oder

¹⁾ М. С. ч. 525: т. I, к. 325. Пор. також Zschokke: Die theologischen Studien... in Österreich, с. 297. „Mit Aufhebung des Jesuitenordens (1773) hörte diese Universität auf und in Folge dessen wurden die Studien eingestellt“.

²⁾ М. С. ч. 525: т. I, к. 328 об.

³⁾ Finkel I, с. 42; Zschokke с. 297.

⁴⁾ Zschokke с. 297.

Böhmischen Provinz bestellet werden möchten“.¹⁾ Після Надвального декрету з 15 червня 1776 Найвищою постановою з 31 мая с. р. встановлено для сього теологічного студіюм три катедри, а саме катедру викладу св. Письма. і церковної історії, катедру догматичної теології і катедру моральної і пасторальної теології. Дві з тих катедр мали обняти львівські Домінікани, коли-ж не найдено між ними у Львові відповідних людей, іменовано двох Домініканів: Маріяна Husl-а з Боцен в Тиролі для моральної і Вінкентія Dichańicz-а з Кошиць (котрий став директором теологічного студіюм) для догматики, при чім заведено приписані підручники.²⁾ Після смерті Гуся—(† 23 падолиста 1779 р.) став професором моральної Домініканин Бернард Домославський.³⁾ Знаний нам уже екс-Єзуїт з Буди, Йосиф Скобера, вчив єврейського язика.⁴⁾

З повисшого бачимо, що й теологічне студіюм не було континуацією Єзуїтської Академії ані „w instytucyi“, ані „we funkcyi nauczycielskiej“. Годить ся звернути увагу й на се, що 1 падолиста 1783 р. введено в жите знов новий плян теологічного студіюм.⁵⁾

З касатою устали в Єзуїтській Академії у Львові також виклади „in allen Abtheilungen der Phylosophiae“.⁶⁾ Завдяки австрійському правительству зорганізовано небавом студіюм філософії⁷⁾ й обсаджено його спровадженнями професорами, з поминенем бувших професорів Львівської Академії. Платню визначено новим професорам від дня прибуття до Львова, т. є від 18 падолиста 1774 р. Перший прибув Віт Vrescha, професор логіки, метафізики і етики. Фізику викладав екс-Єзуїт

¹⁾ М. С. ч. 525: т. I, к. 328 об. — 329.

²⁾ Zschokke с. 297—8; Finkel I, с. 42—43.

³⁾ Finkel I, с. 49 і 81. Zschokke с. 300 зове останнього хибно „ein Exjesuit“. В Ordnung aller Kaiserlich-Königlichen in den Königreichen Galizien und Lodomerien befindlichen Ehren-Stellen. Lemberg 1785 (Бібл. Осол. ч. 15081) с. 119 виступає він виразно яко „Ord. Praedicat“.

⁴⁾ Finkel I, с. 42—43.

⁵⁾ Zschokke с. 298. Про реформу теологічного віділу на університеті у Відні гл. Kink I, с. 460—1 і 523; Wappler: Geschichte der theologischen Facultät der k. k. Universität zu Wien. Wien 1884, с. 188—287.

⁶⁾ М. С. ч. 525: т. I, к. 325.

⁷⁾ Дані виймаємо з Finkel I, с. 39—40 і 42—43.

Франц Güssmann, ур. 1741 р. в Волькерсдорф в дол. Австрії, професор астрономії в єзуїтських колегіях, математику екс-Єзуїт Ігнатій барон Rain, адюнкт Віденського Університету, механіку і технолотию рівнож екс-Єзуїт, опат Йосиф Liesganig, ур. в Ірапу 1719 р., довголітний професор у різних єзуїтських колегіях, префект агрономічної обсерваторії. Німецького язика вчив, як то вже висше було згадано, екс-Єзуїт з Буди, Йосиф Скобера, котрий на теології вчив єврейського язика, а на згаданій граматичці німецького язика підписав ся „nauczyciel języków Akademii Cesarsko-Krolewskiej Lwowskiej, Świętey Teologii Doktor“.

Отже й філософічне студіюм не було континуацією Єзуїтської Академії ані „w instytucyi“, ані „we funkcyi nauczycielskiej“.

Устали з касатою в Львівській Академії рівно-ж виклади „der heyligen Rechten“¹⁾ і що йно австрійське правительство попри інші студії зорганізувало й студіюм права. Право натури, право народів і інституції викладав Антін Pfleger, ур. 1748 р. в Айзнерн в Країні, котрий свої студії відбував в Люблянї і у Відні; крім сього став він директором усіх Тересіянських шкіл.²⁾ Канонічне й кримінальне право викладав Іван Ambros, ур. 1744 р. в Гук на Мораві; на його виклади, крім правників, ходили також теологи.³⁾

І про студіюм права можемо сказати те саме, що про інші, що й воно не мало нічого спільного з Єзуїтською Академією ані „w instytucyi“, ані „we funkcyi nauczycielskiej“.

Закінченє.

Тересіянські „studia academica“ та їх учительські сили а Йосифинський Університет. — Хибність погляду про сповнюване учительських функцій екс-Єзуїтами, бувшими професорами Львівської Академії, в Йосифинськїм Університетї. — Кінцеві уваги.

Засновуючи у Львові новий університет, влучив цісар Йосиф II до нього єствуючі вже Тересіянські „studia academica“, згадані, як то ми вже бачили, в ерекційнім дипломі

¹⁾ M. S. ч. 525: т. I, к. 325.

²⁾ Finkel I, с. 39, 42—43, 97.

³⁾ Ibidem с. 39, 43, 100.

під іменем „schon gegenwärtig bestehende Lehr- und Unterrichtsanstalten“. Що не мали вони ніякої ієнетичної звязи з Ђауїтською Академією ані „w instytutcyi“, ані „we funkcyi nauczycielskiej“, виказали ми се наглядно в попередних розділах. Коли отже між ними не було ніякої ієнетичної звязи, яка-ж могла бути ієнетична звязь між Ђауїтською Академією і Йосифинським Університетом?

Своє твердження, наче-б то між Львівською Академією і Йосифинським Університетом була „pewna ciągłość, jeżeli nie w instytutcyi, to przynajmniej we funkcyi nauczycielskiej“, аргументує проф. Войцеховський тим, що, мовляв, „część budynku i niektóre siły nauczycielskie starego uniwersytetu kazimierzowego zostały powołane do działania w uniwersytecie józefińskim“.¹⁾ Вже одначе на перший погляд можна зауважити, що історики тої міри, як проф. Тадей Войцеховський, лучив ся тут просто „lapsus calami“, хоч з огляду на так важну справу треба було бути більш обережним.

Передовсім знаємо вже, що новий Йосифинський Університет поміщено в потринітарськiм будинку та що в поєзуїтськiм будинку містили ся лише Тересіянськi „studia academica“. Що сей останній факт не може мати ніякого впливу на яку небудь звязь між Львівською Академією і Йосифинським Університетом, ми вже достаточнo пояснили. Виказали ми рівно-ж і те, що ними „bogate zasoby Akademii jezuickiej“ зовсім не причинили ся до сього, щоби Йосифинський Університет можна вважати її континуацією. Коли-ж ми вже попередно виказали, як не підперте ніякими фактичними даними твердження проф. Фінкля, що деяких із екс-Ђауїтів, бувших професорів Львівської Академії, полишено „chwilowo“ в Тересіянськiх студіях, проф. Войцеховський найшов і серед професорів Йосифинського Університету „niektóre siły nauczycielskie starego uniwersytetu kazimierzowego“. Що й тут лучив ся проф. Войцеховському „lapsus calami“, видко рівно-ж на перший погляд.

Знаємо певно те, що до Йосифинського Університету перейшли з Тересіянськiх шкіл деякі професори. котрі одначе не мали ніякої звязи з Львівською Академією. І так на філософiчний виділ перейшов з Тересіянського філософiчного сту-

¹⁾ Wojciechowski: Przemówienie Rektora Uniw. Lwows. 1894, с. 5—6.

дієм Віт Vrescha, професор логіки і метафізики¹⁾ та екс-Єзуїт з Відня, Ігнатій барон Rain, професор чистої і прикладної математики.²⁾ З Тересіанського теологічного студіюм перейшло на теологічний виділ двох Домініканів, Вінкентій Dichanicz для догматики і Бернард Domosławski для моральної³⁾, а з Тересіанського студіюм права перейшли на виділ права Антін Pfleger для права натури і Іван Ambros для церковного права, на котрого виклад ходили й теологи.⁴⁾ На медичнім виділі став професором фізіології провінціональний медик (фізик) Яків Kostrzewski⁵⁾, котрий в Тересіанськім медичнім студіюм, хоч був членом „Collegii medici“, не міг добити ся професури анатомії⁶⁾, а професором хірургії і положництва став також член „Collegii medici“, Іван Waltz, що був учителем тих предметів у Тересіанськім студіюм медичнім.⁷⁾ Поза тим професорами Йосифинського Університету стали переважно спроваджені чужинці, або деякі місцеві Русини й Поляки⁸⁾, котрі одначе не мали ніякої звязи з Єзуїтською Академією. Ні один з екс-професорів сеї Академії не сповняв протечителських обовязків в Йосифинськім Університеті, подібно, як і в Тересіанських академічних школах.

На закінчене подамо кінцеві слова характеристики тих професорів-чужинців в Йосифинськім Університеті, поданої проф. Фінклем: „Historya tego koła mężów nauki i literatury odgrywa się dla siebie; żyje ono sokami z daleka i swoje siły śle w dal; łączy i wiąże się raczej z ruchem umy-

1) Finkel I, c. 64.

2) Ibidem c. 64—65.

3) Ibidem c. 49.

4) Ibidem c. 97 i 100.

5) Ibidem c. 50 i 104.

6) Szumowski c. 81.

7) Finkel I, c. 50 i 112.

8) Гл. Schematismus für die Königreiche von Galizien und Lodomerien з pp. 1785—1805 (в Бібл. Оссоп. під ч. 15081 і в Бібл. Університ. у Львові під ч. 67182 I); Finkel I, c. 45—154; Wolf c. 11—16; Zschokke c. 299—301. Спеціально про професорів-Русинів, котрих в Йосифинськім Університеті було значно більше, чим Поляків, гл. Головацькій: О первоѣ литературно-умствепномѣ движеніи Русиновѣ въ Галиціи со времєнѣ Австрійского владѣнія въ той землѣ. (Науковий Сборникъ Галицко-русской Матицы 1865 c. 77—82); Кривецькій: Неоправдані докори. До історії т. зв. „Руського Інституту“ (Studium ruthenum) на львівськім університеті. (Записки Наук. Товар. ім. Шевченка т. 102, c. 116—126).

słowym we Wiedniu niż we Lwowie".¹⁾ Коли отже маємо держати ся погляду проф. Войцеховского, що „funkcyja nauczycielska“ може впливати на „pewną ciągłość“ між двома інституціями, то сю „pewną ciągłość we funkcyi nauczycielskiej“ можна добачувати радше між Йосифинським і Віденським Університетом, чим між першим і Єзуїтською Академією у Львові. А після повисших наших заміток з нагоди столітя Університету ім. цїсаря Франца І у Львові можемо заявити з повною історичною сумлінністю, що предтечею сього університету був Йосифинський Університет, а не Львівська Єзуїтська Академія.

¹⁾ Finkel I, c. 142.

Перша проба хрестоматії з української літератури.

ПОДАВ *Ярослав Гординський.*

Михайло Возняк оголосив фільольогічні праці відомого перемиського крилошанина Івана Могильницького, а саме його: „Вѣдомѣсть о Рускомъ Языцѣ“ і „Грамматыку Языка Славено-русского“.¹)

Цінна на свій час розвідка Могильницького про руську мову була написана по руськи, хоч друком видано її уперве в скороченій редакції по польськи.²) Руський текст видав що йно М. Возняк із двох рукописий (бібліотеки Оссолінських і „Народного Дому“). Але обі сі рукописи неповні, бо не заховала ся в них хрестоматія зложена з доказового матеріалу, на яким опирав Могильницький свої виводи й на який він нераз по-кликуєть ся — себ то виїмки з книжок, взірців мови й документів. Усе те мало творити додаток до розвідки. З тої хрестоматії знайшов Возняк тільки деякі цитати з книжок у рукописі бібліотеки „Народного Дому“.

Цілу сю хрестоматію Могильницького разом із частиною тексту „Вѣдомости“ (вже третього з ряду) віднайшов др. Василь Щурат у бібліотеці перемиської греко-катол. капітули.³) Є се звязка білого (крім 2 синіх листів), найчастійше грубого паперу fol., що складаєть ся з 93 розрізнених листів, або зложених

¹) Українсько-руський Архив, т. V, Львів, 1910.

²) Там же, ст. V—VI.

³) За відступлене мені сеї рукописи для наукового використання й за деякі уваги до неї складаю д-рови В. Щуратови прилюдну подяку.

звичайно в аркуші або й деколи поодиноких. Сї листи обложєні з верха двома аркушами синього паперу. На однім із них знаходимо напись: Scripta p. d. Custodem Cap. Equitem de Mogilnicki. Tractatus Philologicus de Dialectu Ruthena et Lingua Slavica.

З огляду на зміст можна рукопись поділити на дві частини. Перша — се частина „Вѣдомости о Рускомъ Языцѣ“. Рукопись тут неповна, бо не достає початку. Текст починаєть ся § 6. Титулу сего § нема. У виданю М. Возняка має він наголовок: „Примѣры мовы руской въ земляхъ русскихъ, имена малои, бѣлои, червонои Руси носячихъ, съ наступующихъ документовъ книгъ и писмъ вынятыє“.¹) Се є власне та хрестоматія із старої та нової української літератури, яка мала бути складовою частию „Вѣдомости“ Могильницького. Спис творів, що мали входити в сю хрестоматію, знаходить ся у рукописі бібліотеки „Народного Дому“ у Львові²) й відси подав його М. Возняк як § 6. „Вѣдомости“.³) Але се тільки спис заголовків (як каже сам Могильницький: „единѣ кладу напись документовъ, книгъ и инныхъ сочинень“) без подання того, що з них узято. Тому перейдемо сю хрестоматію ще раз по нашій рукописі й подамо її докладнїйший зміст. Докладних заголовків не виписую, на скільки вони знаходять ся у статі Возняка. Очевидна річ, самих текстів, винятих із знаних книжок, нема потреби подавати. Хрестоматія зложена з ось яких уступів:

1) Привилей Рѣского князя Лва съ рѣкс 1292 (ст. 20 а).⁴) Тексту акту нема, є тільки порожнє місце.⁵)

2) Статѹтъ Бѣй Княжества Литовскогогѣ рѣскимъ языкомъ и писмомъ латини рѣкс въ Вилнѣ дрѣкованный. Раздѣлъ Шестый в Опекахъ Артинскѣхъ дѣ. (ст. 20 а—20 а об).

¹) Українсько-руський Архив, т. V, ст. 40.

²) Там же, ст. VII. ³) Там же, ст. 40—44.

⁴) Ся частина рукописи писана в той спосіб, що кожда сторона поділена на дві рівні частини: праву й лїву. Записаний є все тільки лївий бїк, правий був може призначений на примітки до текстів. Аркуші записані по обох боках незвичайно старанним скорописом у двох лїніях. Титули поодиноких творів (крім № 1) писані червонимом і кирильським писмом. Нумеровані є не листи, а аркуші, але вони мають деколи ще нумеровані вкладки. Число аркуша написане на середині, перечеркнєне, а додані у правім розі инші числа. Давнїйші числа йдуть від 20 (отже 19 аркушів не достає); числа на правім розі йдуть від 1. Цїтую сторони по старій нумерації, а поодинокі листи означаю буквами: а, б, в і т. д.

⁵) Перечеркнєно дописку: въ Оригиналѣ пр...

3) Декретъ Шташка съ Давидова Старости Самборского.¹⁾ Се грамота з 1422 р. (ст. 20б—20б об). Сам титул грамоти знаходить ся аж на ст. 20г.

4) Кипись съ привелею Жигмонта Авгста.²⁾ Акт датований роком 1538 (ст. 20в—20в об).

5)³⁾ Писмо сватое перевода Францѣшка Екорини. Перед випискамаи із Біблії Скорини є поясненя самого Могильницького. Ось які уривки сеї Біблії й поясненя Могильницького бачимо тут:

а) Переводъ сєсъ до найрѣдшихъ Книгъ належитъ, такъ далецъ же еще нигде цѣлкомъ всѣхъ Книгъ перевода того не собрано. Маю при рѣкахъ еднѣ тылкъ оригиналнѣ часть перевода того. Замикає въ собѣ пѣтеро Книгъ Мойсеовыхъ⁴⁾ нецѣлыє вторыє и четвертыє и цѣлыє третые Книги Царствъ. Прикождѣ тѣ нѣкоторые выпишы къ познаню реченогѣ Автора и працѣ слѣжачіє.

Далі йде уривок із 94-ого л. — закінченє перших книг Мойсєєвих.

б) Въ предословіи до ѣ Книгъ Мойсеовыхъ Екорина на л: ѣ десѣтеро приказана тыми собралъ словы:

І далі йдуть сі заповіди Божі.

в) Переводъ пѣтыхъ Книгъ Мойсеовыхъ к торый законъ званыхъ.

Тут подано заголовок сих книг.

г) Єказаннє доктора франциска скорини сполоцька, въ книги⁵⁾ втораго законѣ моїсєєва.

Подано тут ціле се „Сказаніє“. Опісля йде примітка Могильницького:

Выписю тѣ нарокомъ цѣлое тото предословіє, разъ для того поневажъ оно єсть очевиднымъ примиромъ діалекта рѣскогѣ перевода Екоринина, потомѣ же съ приведенныхъ въ немъ мѣсцѣ старогѣ и нового закона, найлѣпше осѣднѣти можна. Іакъ далецъ переводъ сєсъ ѣ перевода писма сѣ: въ языцѣ славенскомъ различаєся, наостатокъ для того поневажъ сказаніє тое въ жадномъ инномъ изданіи Библии не находится —

д) є книги Мойсєєвы, гла: єї л: лѣ:

¹⁾ Сей цілий акт написаний червонилем.

²⁾ Титул написаний чорнилем, текст червонилем.

³⁾ Хибно написано в рукоп. ч. 4. Тим самим і інші числа в рукописи хибні.

⁴⁾ Друкованє розстрілєними буквами є в ориг. писанє червонилем.

⁵⁾ В рукоп. хибно: книги.

е) Книги третин Царствъ Глава зї. л: рѣз

Виймки з Біблії Скорини обіймають аркуші: 20гд, 21, 22, 23. Кінця тексту останнього виймку нема, бо 23-ій аркуш кінчить ся словами: Тогда рече жена. Отже не достає в рукописі найменше двох листів. Тому, що далі йде 4 листи нумеровані, а опісля аркуш ч. 26, належать сі нумеровані листи очевидно до 25-го аркуша й тому нумерую їх 25абвг. Відси йде вже нумерація уступів правильна — видно оден уступ знаходив ся в аркуші, котрого нема.

б) Выписъ съ привелею Жигмонта III.¹⁾ Грамота з 1589 р. (ст. 25а—25а об).

7) Судовий акт короля Стефана з 1585 р. — без титулу (ст. 25б—25б об).²⁾

8) Судовий акт — без титулу — з 1585 р. (ст. 25в—25г).³⁾

9) Далі йде кінець уступу, винятого мабуть із якогось полемічного твору. Початку того уступу нема — він був, здасть ся, на останній картці пропавшого аркуша ч. 25. Може бути, що се той сам уступ, що мав іти після ч. 5 нашої нумерації.

10) **ИЖЕ БЪ СТЫХЪ ОЦА НАШЕГО ІОАННА ЗЛАТОУСТАГО АРХІЕПІА КОНСТАНТИНУПОЛА:** Толкованіє На Дѣланіа Япѣскаа. З сеї книжки виписано на ст. 26а—26б:

а) віршу на герб Дольматів;

б) Уступ з 14-го л.

11) Апокрисисъ филалета. Ніякого тексту тут не подано; є тільки примітка: выписъ въ нотѣ (ст. 26б).

12) **ПОУЧЕНІЄ БЪ НЕЪ ОІ** по всѣх⁴⁾ стѣхъ Евліє ѿ лѣкы. До тексту додано: Примѣчаніє Поученіє тото винятое съ старогѡ и ледке⁵⁾ чител'ногѡ рѣкописа, певно предѣ двѣста лѣтъ писаногѡ (ст. 26б—27а).

13) **ИЖЕ БЪ СТЫХЪ ОЦА НАШЕГО ІОАННА ЗЛАТОУСТАГО, АРХІЕПІА КОНСТАНТИНУПОЛА. КНИГА ѿ ОЩЕНЬСТЕЪ БЪ ЛЮБЕЪ** і т. д. (1614 р.). Виписано на ст. 27а—28а:

а) віршу із „Предословія“.

б) **Словѣ нѣкотѡрыхъ трудныхъ въ Книзѣ тѣхъ ѿ Ощеньствѣ, ѡво мѣшѣ Чительникѡ хуятѣливый ѡбъясненіє** (оповіданє про Сирени).

1) Заголовок написаний чорнилом, текст червонилем.

2) Ціла грамота писана червонилем.

3) Початок писаний чорнилом, сам акт червонилем.

4) В рукоп. оба слова написані разом.

5) В рукоп.: ледке.

14) ЛЕЖИКОНЪ СЛЯВЕНОРЪССКІЙ, Й ІМЄНЪ ТЛЪКО-
ваніє (з р. 1627). Виписано відси віршу на герб Балабанів і уступ
із переднього слова (ст. 28а—28б об).

15) **ЄУХОЛОГІЄНЪ** а́л'бо **МОЛИТВОСЛОВЪ** и́ли **ТРЕБНИКЪ** і т. д. — Петра Могили з 1646 р. Виписано відси віршу на честь Могилів і вступне слово (ст. 286 об—296).

16) **СТГѢ ѿЦЯ НЯШЕГѢ КЯЛЛИСТЯ і т. д. НЯЪКА
Б' НЯЮ ПРОВОЪЕЪСТНЮ ѿ МЫТНАКУ Й ФЯРИСЕН**
(ст. 30а—30б).

17) Їґґґґґґ Хґґґґґґ і т. д. (Аґґґґґґ Радивилівського з 1688 р.) (ст. 306—306 об).

18) ТРІЇДЦЬОНЪ (львівський з 1664 р.). Виписано на 31а—в Синаксар на четвер 5-го тижня посту. Текст подано паралельно по руськи й по церк.-славянськи. На долині читаємо таку примітку: Окоѡтъ Рꙋскогѡ кладѡ тотѡ самѡ Г҃наѡдаръ въ языцѣ славенскомѡ оказалѡ (sic!) съ Трїѡды постнон Бостой Кїевпечѣрской ЛЯВРѢ, Рокѡ ащѡд. дръкований ави чителникѡ разницю діалектовѡ и докладностъ рꙋскогѡ перевода рассѡдилѡ.

19) **ПОМОКАНГОНЪ** — Арсенія Желиборського з 1646 р. Виписано похвальну віршу Желиборським і вступне слово (ст. 316—326).

20) Ключъ Размѣнїа — з 1663 р. Відси виписано на ст. 33а—33б:

а) із л. 46: **КЛЗАНЬЕ В. НА СТРЕТЕНІЕ ГДѢ.**

б) Із л. 146: із Науки складання проповідей (про проповідь над старим).

21) **БОГОГЛЯДНИКЪ** і т. д. — з 1790 р. Пісня: **Коханаго**
са **вста́ла** і т. д. (ст. 336—336 об.).

22) Енеїда і т. д. — Івана Котляревського з 1808 р. (ста 336 об.—346):

а) Из л. 3: Побачила Юнона съ Неба і т. д. аж до слів: Тобѣ и дѣлибогъ шо дамъ.

6) Из л. 18: Еней вже съ хмелю проспався і т. д. аж до слів: И чорнѣй шелковый платокъ.

в) Из л. 47: Въ Енеѣ заболѣли ноги і т. д. аж до слів: Подъ лавковъ до свѣта спавъ.

г) Из л. 68: Еденъ съ Троанской громади і т. д. аж до слів: Ни въ чимъ не бѣвъ страхополохъ.

23) Граматика і т. д. Ол. Павловського з 1818 р. (ст. 346, до 35а об.).

а) Із л. 89: Піснѧ. Гомонѧ, гомонѧ по дѣбровѣ і т. д.

б) Із л. 94: Вакъла Чмыръ (вірша). Є тільки початок, опісля не достає одної чи двох карток, а далі текст вірші від слів: „Прышовѣ въ дѣмкѣ тягты люлкѣ“ аж до слів: То ѡ ноги до дороги, примерзли, И плечи“.

Порівнюючи спис уступів хрестоматії Могильницького у нашій рукописі із списом у рукописі „Народного Дому“, оголошеним М. Возняком, бачимо, що супроти 21 уступів рукоп. „Народного Дому“ є у нас уступів 23 (а може й 24, коли припустити, що оден уступ загинув із аркушем, що його не достає). До того є в нашій рукописі деякі уступи, яких нема у Возняка й на відворот є й у Возняка уступи, яких нема у нашій рукописі (мабуть сі, що були на пропавшім аркуші).

Отже ціла хрестоматія по обом рукописям мала складатися з ось яких творів (виписане у Возняка значу буквою: В):

- 1) Прівілей кн. Льва з 1292 р. (В).
- 2) Литовський Статут з 1589 р. (В).
- 3) Декрет Шашка з Давидова з 1422 р. (В).
- 4) Прівілей Жигмонта Августа з 1538 р. (В).
- 5) Біблія Скорини з рукописі 1596 р. (В).
- 6) Прівілей Жигмонта Августа з 1589 р. Се мабуть той сам прівілей, що поміщений у В. під ч. 5 без дати.
- 7) Судовий акт короля Стефана Баторого з 1585 р.
- 8) Судовий акт того самого короля з того самого року.
- 9) Артикули Братства села Улича. Тільки у В.
- 10) Отновлене єдности съ Костеломъ Римскимъ. Почаїв 1767. Тільки у В. Се без сумніву сей сам уступ, з якого заховав ся в нашій рукописі (під 9) тільки кінець.
- 11) Івана Золотоустого Толкованє на Апостольські Дїянїя 1624 р. (В).
- 12) Апокрізіс Філялета (В).
- 13) Поученє в 18-ту неділю по всіх Святих. Із старої рукописі.
- 14) Івана Золотоустого Книга о священстві. Львів, 1614 (В).
- 15) Лексікон Памви Беринди з 1627 р. (В).
- 16) Требник Могили з 1646 р. (В).
- 17) Калліста Наука на неділю про митаря й фарисея (В).
- 18) Антона Радивілівського „Вѣнецъ Христовъ“ 1688 р. (В).
- 19) Тріодъ — львівська з 1664 р. (В).
- 20) Номоканон — Арсенія Желиборського з 1646 р. (В).
- 21) Ключъ Разумѣніѧ — 1663 р. (В).

22) Богогласник — 1790 р. (В).

23) Івана Котляревського Енеїда — 1808 р. (В).

24) Олександра Павловського Граматика з 1818 р. (В).

Отже хрестоматія Могильницького мала обіймати уривки з 24 творів на просторі часу від 1292 до 1818 р. Замітно, що найбільше місця присвячено в ній грамотам, перекладави Скорини й „Енеїди“ І. Котляревського, отже творам, у яких найбільше приходила до значіння народна мова. Поминаємо на боці питанє, чи Могильницький подавав вірно переписані тексти для своєї хрестоматії, чи він їх змінював. Се часом і не можливо контролювати. Можна думати, що давнійші твори подавав він у можливо вірному відписі з оригіналу. Але твори новішої літератури він змінював незначно в обсягу мови, а саме форми, уживані на російській Україні, змінював він на більше (як йому здавалося) галицькі. З того вийшли пр. нерівності в ритміці деяких стрічок „Енеїди“. Для приміру наведемо уривок із вірші про Вакулу Чмира в текстах Могильницького і о. Павловського:¹⁾

Могильницький:

Пришовъ въ дѣмкѣ тягты
Ажъ єно кресило [люлкѣ
Обызривсѣ, и забывсѣ
Що не ма хздобы
Теперь пропавъ зо всѣмъ за-
йкобы съ хо[ро]бы. [клавъ
Мыслить рачивъ, якъ обачивъ
Що пришло до лиха
Бо вже морозъ щипле за носъ
И за ноги съ тиха,
Безъ кожѣха капелюха
Тылко въ єдной свитѣ.

Павловський:

пришлѣжъ въ дѣмку
тягты люльку,
ажъ тільки кресало;
оглядівся,
изумився,
що нема худоби;
теперь пропавъ,
зовсімъ залявъ
ніна́че зъ хороби.²⁾
Мыслить рачивъ,
якъ побачивъ,
що пришлѣсь до ли́ха,
бо вже й морозъ
щы́пле за носъ
и за ноги зъ ты́ха.³⁾
безъ кожѣхъ,
капелю́ха,
ті́лько въ одній свѣті.

¹⁾ Грамматика малороссійскаго нарѣчія. Сочин. Ал. Павловскій Въ Санктпетербургѣ, 1818 года, ст. 94—99.

²⁾ Тут у Могильницького пропущено значну частину тексту Павловського.

³⁾ Тут знов у Могильницького багато пропущено.

„Вѣдомѣсть“ Могильницького скінчена 1829 р.¹⁾ Тоді й मु-сіла вже бути зовсім готова також наша хрестоматія. Початки її сягають ще 1817 р., коли то скликано шкільну комісію для полагодження українських домагань на полі шкільництва. До протоколу нарад сеї комісії додано грамоти,²⁾ котрі могли стати завязком хрестоматії, яка однак повстала пізнійше.

Хрестоматія Могильницького є першою пробою хрестоматії з українського письменства. Та вона полишила ся аж до наших часів у рукописі. Першу друковану хрестоматійку з української літератури дав Йосиф Левицький у своїй граматиці з 1834 р. Вона має заголовок: „Anhang zur Ruthenischen Grammatik. Auszüge aus verschiedenen ruthenischen Schriftstellern“.³⁾ Мимоволі напрошуєть ся порівняне обох хрестоматій. Відомо, що Йосифови Левицькому закидувано неправне користуванє граматиною Івана Могильницького й се не є безосновне.⁴⁾ Те саме належить сказати й про хрестоматію Левицького, бо ту хрестоматію зложив Левицький, користуючи ся також безцеремонно матеріялом, зібраним Могильницьким (уже тоді покійним).⁵⁾ Тепер можемо прослідити сю справу близше.

Anhang Йосифа Левицького зложений з ось яких уступів:

1) Document des Leo Daniłowicz, Fürsten von Halicz vom Jahre 1292. — (aus dem Archiv bei der Gr. kath. Katedral-Kirche in Przemyśl) (ст. 2—4).

2) Document des Leo Daniłowicz, Fürsten von Halicz vom Jahre 1302 (ст. 4—5).⁶⁾

3) Aus dem Buche Statut Litowskij 1588. Відси подано на ст. 5—6:

¹⁾ Про »Вѣдомѣсть« гл. Мих. Возняк: Студії над галицько-українськими граматами XIX в. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XC, ст. 52 і д.).

²⁾ Там же, ст. 57—9. Не треба й додавати, що сі грамоти зібрав Могильницький.

³⁾ Grammatik der ruthenischen oder Klein Russischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl 1834. „Anhang“, долучений до сеї граматики, має ст. 1—59.

⁴⁾ Возняк, op. cit., ст. 104.

⁵⁾ Там же, ст. 106. На подібности між обома хрестоматіями звернув мені увагу також др. В. Щурат.

⁶⁾ З граматики Й. Левицького переддрукував сі два документи й Я. Головацький у своїй хрестоматії (Яковъ Головацкій: Хрестоматія. Въ Вѣдні, 1854, ст. 315—317).

а) наголовок;

б) 20 Art. Erster Abschnitt. Роздел первыи о персоне нашои гсѣрьскон.

4) Des Franz Skorina Uibersetzung der Bücher Moyses 1518. Leviticus Seite 8. Відси виписано на ст. 8—12;

а) Глава ѿ;

б) pag. 23. Глава Ѡ. Числа Numeri.

5) Meletius Smotryski: Verrede zu dessen Grammatik 1618. (ст. 12—15).

6) Azarias 1623. Книга о вѣрѣ единой святой соборной Апост Церкви... Ѡ Прѣтѣи Трѣци. (ст. 16—22).

7) Kallistus Predigten 1637 pag. 432. Наѣка въ недѣлю двѣаѣсю По Гошестейк Гѣаго Дѣа. (ст. 22—25).

8) Aus dem Moghilischen Evchologion 1646, pag. 90, 2ter Theil. Предмова до Крепѣнїа. (ст. 26—28).

9) Ioanniki Galatowski 1663. Ключь разсмѣнїа. Казанье въ недѣлю осмью, по Гошестейн свѣаго Дѣа. (ст. 28—30).

10) Ioannicius Galatowski: Месѣа правдивый, Кїевъ 1669. Предмова (ст. 30—33).

11) Anton Radyłowski 1672. Огородокъ П. Богородицы. pag. 303. Глѣво пѣрвое напренесенїе... мѣшей... Ѡвѣдосїа Печѣрского.... (ст. 33—34).

12) Anton Radyłowski 1688. Кѣнець Христовъ: pag. 222. Глѣво на недѣлю ѿ. По Гошестейн Гѣаго Дѣа. (ст. 35—37).

13) Aus dem Buche Гѣма Бѣжїе; pag. 1. Пѣснїе въ дѣнь рождества христовѣа (ст. 37—39).

14) 1722. Гѣбранїе припадковъ Глава пѣаа. (ст. 39—42).

15) Aus dem Buche Народовѣщанїе.... 1768, pag. 26, (ст. 42—43).

16) Julian Dobryłowski 1794. Наѣки Парохїалнїа pag. 17. Недѣла пѣаа по Воскресѣнїи. (ст. 44—46).

17) Johann Kotlarewski 1808. Virgils Enejde pag. 1. Початок поеми аж до слів: Пѣывочкѣ Венерѣ давъ (ст. 46—47).

18) Aus dem kl. Katechismus für Pfarrschulen in Galizien. Lemberg 1818 pag. 13. (ст. 47—50).

19) Aus dem grossen Katechismus, für Pfarrschulen Przemyśl 1833. pag. 134, verfasst v. Mogilnicki: Ѡ Кѣчѣрни, ѿ Оѣтрїни. (ст. 50—54).

20) Muster des ruthenischen Dialektes in Ungarn. Церковнымъ Бѣсѣды... Мнѣаїломъ Лѣчкай.... въ Бѣдїнѣ 1831, pag. 1. Ѡ Воскресѣнїи дѣшѣвномъ. (ст. 55—59).

З сего перегляду бачимо, що вплив хрестоматії на Anhang Йосифа Левицького вже на перший погляд очевидний. І мусимо покласти в вину Й. Левицькому, що він не зазначив сего виразно. В обох хрестоматіях знаходимо ось які ті самі твори, хоч із тих творів повиписували оба автори звичайно інші місця: 1) Грамота кн. Льва з 1292 р.; 2) Статут Литовський (у Могиль. з 1589 р., у Лев. з 1588); 3) Біблія Скорини (у Мог. з 1596 р., у Лев. з 1518); 4) Проповіді Калліста; 5) Требник Могили з 1646 р.; 6) „Ключъ разымѣнія“ Йоанкія Галятовського; 7) „Вѣнецъ Христовъ“ Антона Радивилівського; 8) „Енеїда“ І. Котляревського з 1808 р. Крім того два твори у Лев. мають тих самих авторів, що їх вичисляє й І. Могильницький, себ то: „Месія правдивий“ Йоанкія Галятовського й „Огородок П. Богородици“ Антона Радивилівського. Отжє Йосифови Левицькому прийшло ся самостійно вибрати тільки 10 уступів, а половину своєї хрестоматії завдячував він безпосередно чи посередно Могильницькому. Очевидно пояснити усе те чистим випадком годї. Левицький запозичив ся таки добре у Могильницького.

Але й оригінальність тих 10 уступів, що їх нема у хрестоматії Могильницького, можна ще подекуди поставити в сумнів. От пр. уступ із граматики Смотрицького міг бути дослівним відписом з „Вѣдомости“ Могильницького, де він знаходить ся у § IV.¹⁾ Так отже остаєть ся небогато оригінального в хрестоматії Левицького.

Та обі сі хрестоматії ще цікавіші тим, чим вони різнять ся від себе. Хрестоматія Могильницького обіймає: 8 грамот, актів і статутів, 1 переклад Біблії, 2 твори релігійно-полемічного змісту, 8 творів церковного змісту (у текстах з них знаходимо 4 вірші), 1 твір церковно-правничого змісту (і тут є вірша), 1 лексикального змісту, 1 твір із духовними віршами, 1 світську поему, 1 граматику (виписано світські вірші). Отжє у Могильницького видно стремління дати образ справді народного письменства українського й приміри народної мови в літературі, а не виключно — церковного. Як живим духом віє від хрестоматії Могильницького, видно хочби й із його замилювання до віршів, яких значіне видвинула властиво що йно сучасна наука. Тай із церковного письменства дає він часто приміри, в яких пробиваєть ся змаганє до народної української мови. Словом, хрестоматія Могильницького має доцільний плян виказати істо-

¹⁾ Укр.-руський Архив, т. V, ст. 30.

рично уживане справжньої української мови в письменстві. Тому Могильницький добирає для своєї хрестоматії тільки такі твори, які відрізняють ся виразно від того, що Росіяни привикли причисляти також до московської літератури. Відси то мабуть походить, що Могильницький поминув вибір пр. із київської літератури дотатарської доби. Отся ідея, що пробиваєть ся так ясно, придає хрестоматії Могильницького цїни й якогось тепла.

Власне тої ясної ідеї й доцільно переведеного пляну не достає вповні хрестоматії Йосифа Левицького. Правда, не пішов він у своїй хрестоматії сею дорогою, що у прозодії, де як приміри віршованя „*der ruthenischen Sprache*“ наведено чисто московські взірці, але за те повернув він у „*Anhang-y*“ в инший, не менше фальшивий бік, що вказує тільки ще більше на його дезорієнтацію в питаню про становище української мови — він надто піддав ся впливови памяток церковного письменства. На 21 уступів його хрестоматії є 14 церковного змісту, 2 грамоти, 1 правничого, 1 граматичного змісту, 1 уривок перекладу св. Письма, а тільки 1 уривок світської поеми. Про узглядненє віршів і т. п., взагалі про се очевидне житє, що так і бе з хрестоматії Могильницького, нема у Левицького й мови. Його хрестоматія дає односторонний і тим самим неправдивий образ давного нашого письменства. Колиж знаємо, що Левицький користував ся хрестоматією Могильницького, то годі подумати, щоби він давав такий вибір несвідомо: він на силу нагинав українську мову раз на московське (прозодія), раз на церковне (хрестоматія). Відси то й походять ті його баламутні погляди на становище української мови й на правопись, за котрі доводилось йому прийняти нераз злобні притики (хочби й відома справа з писанєм його прозвіска).

— — — — —

Дальшу частину нашої рукописі виповняє докінчене „Вѣдомости“ й дуже старанно повиписувані уривки різних писань: російських, латинських і польських, потрібних Могильницькому для його виводів у розвідці. Хоч текст дальших параграфів „Вѣдомости“ виказує деякі дрібні відміни супроти тексту Возняка — не подаю їх, бо в головному наша рукопись згідна з рукописями, використаними в „Архиві“.

=====

Основає гр.-кат. церкви в князівстві Люкка в Італії.

Подав *Ярослав Гординський.*

Ще в часах перед виступленєм Маркіяна Шашкевича утворив ся у Відні кружок любителів славянського богослуженя, котрий гуртував ся довкруги тамошньої гр.-кат. церкви св. Варвари. Душею кружка був у 1830-тих рр. Петро Паславський, що був зразу сотрудником, а від 1835 р. парохом при св. Варварі після того, як попередний парох Іван Снігурський став 1818 р. єпископом. Він зумів згуртувати при своїй церкві не тільки Галичан (знаємо про питомців Йосифа Левицького й Антона Добрянського) та Угро-Русинів (Михайло Лучкай), але й інших Славян (між ними стрічаємо таких знаменитих людей, як Бартоломей Коштар, Вук Караджіч, Людевіт Гай і ин.). В сім кружку обговорювано богослуженє в церкві св. Варвари (пр. вимову цер.-слав. тексту), з чим лучили ся граматичні праці над українською мовою й проби українських проповідей. Очевидно важну роль відиграли при тім студії по віденських бібліотеках, де звертало ся увагу передовсім на Славянщину. Се все розбуджувало й у Галичан також замишленє до рідної історії й словесности та до виучуваня рідної мови. Так пробуджували ся між галицькими Українцями початки національної самосвідомости, що промощували дорогу ділу Маркіяна Шашкевича¹⁾.

¹⁾ Про віденський кружок гляди: Богданъ Дѣдицкій: Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература, Часть I. Львовъ. 1876, стор. 80; Др. Осип Маковей: З історії нашої фільольогії. Три галицькі граматики (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, т. LI і LIV); Михайло Тершаковець: Галицко-руське літературне відродженє. У Львові, 1908, стор. 16—18; Йогож: Відносини Варто-

В зв'язи з отсим віденським кружком згадується не раз і особу князя Люкки, що любив приходити до церкви св. Варвари й цікавився нашим обрядом та відіграв не маловажну роль у історії галицького відродження.

Мабуть чи не перший подав вістку нашій публиці про сього князя Люкки др. Осип Маковей у своїй студії про трох руських граматиків¹⁾. Там читаємо ось що: „Михайло Лучкай був у 30-тих роках двірським капеляном інфанта Бурбонського, князя Лукки, у Відні, колись кандидата на грецький престіл. Сей князь любив славянське богослуження і до нього то очевидно належить замітка Копітара (на полях рукописи граматики Йосифа Левицького): „*Princeps Lucae hic (себ то у Відні) ad S. Barbaram semper corrigit Paslauium (розум. Петра) ne sanat v viki vikov, sed vjeki vjekov*“. В кружку князя Люкки очевидно велися також граматичні суперечки, які не осталися без сліду і в праці Лучкая. Як доказ на це наводить др. Маковей погляди Лучкая на букву ѣ, висказані в його граматиці. Подібне сталося й з Йосифом Левицьким. Вкінці згадав др. Маковей коротко про відносини князя Люкки до Івана Головацького.²⁾

На вістках дра О. Маковея опирається й згадка про князя Люкки у праці про галицьке відродження М. Тершаківця³⁾.

Ширші й дуже цікаві вістки про сього князя знаходимо у листах Івана Головацького до брата Якова з 1844—47 рр.⁴⁾ В листі з дня 20-ого лютого 1844 р. оповідає Іван Головацький докладно про своє перше познайомлення з князем Люккою⁵⁾.

Було се під осінь мабуть 1843 р.⁶⁾ Коли Іван Головацький слухав раз у церкві св. Варвари богослуження, завважав, що якийсь поважний і заможний пан вдивляється дуже в нього.

люмея Копітара до галицько-укр. літератури. (Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. 114 і 115). Др. К. Студинський: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49. У Львові, 1909, стор. LXXXVII—VIII. Др. В. Щурат, Гр. кат. парохіяльна церква св. Варвари у Відні (Кривавого Року. Віденський ілюстр. Альманах на 1917 р. стор. 159—162).

¹⁾ Др. О. Маковей, *ор. cit.*, стор. 53.

²⁾ Др. Маковей не перший згадав у нас про князя Люкки. Випередив його в тім Петро Полянський в своїй книжечці „Церковь и приходъ св. Варвары въ Відни“ (Львів, 1891, стор. 65—66), яку др. Маковей переочив. — За редакцію: В. III.

³⁾ *ор. cit.*, стор. 16.

⁴⁾ Др. К. Студинський, *ор. cit.*, листи чч.: 52, 69, 80 і 110 і також згадане місце з переднього слова. ⁵⁾ *Idem*, стор. 106—108.

⁶⁾ Рік не поданий докладно у листі І. Головацького.

Після Служби пішов сей пан за ним, але вкінці вони розійшлися, не промовивши до себе ані слова. На другу неділю співав уже той пан з тихенька у крилосі й хрестився по нашому та поглядав на Івана Головацького, а по богослуженню пішов знов за ним. Так минуло кілька неділь. Аж раз забіг сей пан Головацькому дорогу, поздоровив його й став з ним розмовляти. Незнайомий не говорив „по словенски“ ані слова, а по німецьки висловляв ся дуже слабо. Він випитував ся, відки Головацький, від коли й за чим пробуває у Відні. В розмові зійшли оба на ліки, а незнайомий став розправляти по німецьки та по латинськи про гомеопатію й оповідав, що він займаєть ся від 16 літ гомеопатією, котра удержує його жінку при житю. Він натякнув щось про се, що він з Німеччини, але сим розбудив у Головацького тільки недовіра, бо слабе знанє німецької мови у незнайомого вказувало відразу, що се не може бути. І так сходили ся вони кілька разів. Після Різдвяних свят просив той пан Головацького, щоби зійшов ся з ним в однім місці, бо він має йому щось предложити. Але Головацький заявив, що не має часу, отже нехай незнайомий зараз йому скаже, чого бажає. Тоді сей пан змішав ся трохи й представив як як „Herzog von Lissa“. Опісля став зовсім збентеженому Головацькому говорити, що він має у себе дома шпиталь, в котрім рад би завести гомеопатичний відділ. Отже коли Головацький схоче, він дасть йому протягом двох літ підмогу у Відні на гомеопатичні студії, а опісля дістане він місце гомеопата у його шпиталі. На 2 січня призвав князь Люкки Івана Головацького до себе — а мешкав він у палаті свого вуйка, намісника Галичини архикнязя Фердинанда Есте, котрого домою завідував в часі неприсутности господаря. Князь Люкки прийняв Головацького дуже чемно, заявив йому, що й він має дома також славянську церкву, священника й дяків, що він за молоду замилюваний у славянським богослуженню та упоминав свого гостя, щоби пильно вчив ся. Та розмова їм не клеїла ся, бо Головацький не вмів по італійськи, а князь говорив слабо по німецьки й по латинськи. Такі відвідини повторяли ся ще часто. При тім розпитував князь про родину Головацького, зазначив собі на карті Галичини Чепелі й Пеняки (рідні місця Головацького) та поручив свого щасливого гостя найславнішому віденському гомеопатови. Тільки просив, щоби нікому крім родини не згадувати про нього. Вкінці дав Головацькому 100 зл. на ригорози, написав йому білетку до свого секретаря, визначив йому по 20 зл. аж до червня,

а в червні казав написати до себе. В розмові згадав князь і Лучкая, що помер у Мукачеві. Дня 20 січня попращав ся він сердечно з Головацьким і поїхав до Люкки. Головацький довідався опісля, що сей князь пробував перед 6 літами протягом 12 літ у Відні, що він дуже добра людина, але другі відплатили йому лихом, бо домашні обікрали його дуже. Вдячний Іван Головацький хотів уложити новорічник п. з. „Віснецъ Галичанам в подарок уплѣв И. Г.“ і просити князя Люкки, щоби приняв присвяту.¹⁾

¹⁾ Замітно, що й Іполіт Терлецький — як на се звернув нашу увагу в устній розмові др. В. Щурат — мав зовсім подібну стрічу з князем Люкки. Наводжу Терлецького оповіданє дослівно: „Случилося мені також тогды (в 1848 р.) въ Дрезні одно утішне проишествіе. Одного дня служачу мені въ церквѣ святу Литургію, побачивъ емь якогось Пана съ великимъ вниманіємъ и занимательно придивляющоюся святому богослуженію. Думавъ емь зъ начала, що то якийсь житель Дрежденскій, котрый николи не бачивъ нашого обряда. Утверждало мене въ сей думкѣ и се, що одежа его не показовала на богатого чоловіка. Совершенною службѣ Божой прийшовъ и ѡнъ до закрыстія, та поцѣлювавши мя въ руку сказавъ по французки: Дуже ся радую, що мавъ емь счастья присутствовати Вашому богослуженію, котре знаю и люблю. Не пришло мені тогды на гадку звѣдатися, съ кѣмъ маю честь говорити. Отвѣтивъ емь ёму ни се ни те, бо не знавъ емь, що сказати. Коли вже зложивъ емь священни ризы и скѡнчивъ емь благодарни молитвы, Панъ сей, ждающій все те время, запрашае мене до себе на ранне снѣданье. Принявъ емь запрошеніе та идемъ разомъ собѣ бесѣдуючи то о нашомъ обрядѣ, то о обычаяхъ восточныхъ. Ажъ бачъ, ѡнъ веде мене просто до царского дворца. Цуръ та пекъ, думаю собѣ, хто се такій? чи який царскій урядникъ? чи що? — а не смѣвъ емь вже ёго ся попросити. Входимо до дворца, а тутъ царска служба съ великимъ почтеніємъ поклоняєся и ѡтчиняе намъ двери. То мабуть якийсь високій урядникъ, помисливъ емь, коли ёму таку ѡтдають честь. Та вже и не знаю, якъ ёму говорити, доселѣ бо казавъ емь ёму все: Пане (Monsieur), а тутъ вже бачу, що принадлежалобъ почтити го якимъсь титуломъ: но якимъ? щобъ не за мало або не за много — отъ бѣда! Завѣвъ мене до царскихъ комнатъ, посадивъ на канапѣ, самъ взявъ стѣлець и принесли каву. Каже мені тогды: Маю я тутки недалеко мѡй замокъ, то колись заберу Васъ съ собою та поѣдемо тамъ, — е тамъ и каплиця, то будете литургизати, а я Вамъ послужу за дяка, знаю бо се добре, та й читати умѣю по словянски. — Отвѣтивъ емь: що емь все готовый на повелѣнія Вашего Превосходства. Но сей замокъ якось бѡльше ще замутивъ мені голову. То й скѡнчивши снѣданье и подяковавши, якъ мене на се стало, та попращавши го, пошовъ емь геть. Звѣдуюся доравъ, хто се такій? ажъ кажуть мені: се е державный князь Пармы, Пяченци и Люки, котрый мавъ у себе въ Люцѣ нашого обряда каплицю и державъ все Попа зъ Угорщины: такъ полюбивъ наше богослуженіе! Бѡльше вже го въ Дрезні не бачивъ емь, бо

У друге згадав І. Головацький про князя Люкки в листі до брата Якова з 4 цвітня 1845 р., де він пише між иншими: „Правда що я надѣяв ся на Е. В. Воеводу Лучанского; він був лѣтом у Вѣдні; так що ж'? я Его лиш' раз побачив — обѣцяв та й тільки, из сим поѣхав на свои добра, а вѣдтак у своясы.... Вѣдтак дожидав ем, выпытовав за Воеводу, але дармо — около Рѣздва написав ем до Него лист, чи маю чого надѣяти сѣ', чи нѣ.... Вѣдписав якось в Сѣчні — однакож' протягнуло ся аж' до Марця, заким я вѣд Него знов на раз получив 100 fl. CM“. А далі пише Іван Головацький про своїх братів Якова й Петра: „...надѣяв ем ся, що вироблю що для Вас у Воеводи, але як бачиш годѣ: високий люде не так приступній, лиш' коли хвиля якась на них найде“.... Вкінці доносить І. Головацький, що довідав ся від секретаря князя Люкки про його великі маєткові клопоти. Тому князь не може йому дати певної постійної підмоги. Стало ся се ізза „неладу“ княжого міністра; князь мусів аж задовжитись у архикнязя Фердинанда Есте на 2 міліони¹⁾).

А в лютім 1846 р. жалуеть ся Іван Головацький на клопоти, які має з печатанем „Вѣнка“, при чім завважає: „Ще мій Покровитель Воевода лишив ся оден, и заедно все добре обѣцяв, але тільки ж и всего — так минув Жовтень и Листопада половина“. І далі: „...вже рік минає, як дѣстав ем вѣд Воеводи 100 fl. — а вѣдтак и шелюга не прибуло... Вѣнок вже готовый, коб лише выкупити, то пѣшлю го до Воеводи, то чей прише що...“ Серед тих тяжких грошових клопотів гризло І. Головацького й се, що „Воевода о будучности и не споминав“.²⁾

Аж вкінці всі надії на поміч з боку князя Люкки розвіяли ся у І. Головацького, коли він в падолисті 1847 р. мусів донести братови Якову: „Воевода Лучанскій подяковав за Правленіє, и пѣшов в комышь, не знаю, що его до того припудило“.³⁾

въ кілька дней настала революція“. (Записки второго поклоннического путешествія въ Рима въ Іерусалимъ... совершенного... Иполитомъ Андреевымъ Терлецкимъ. Томъ І. (Выпускъ І.) Львовъ 1861, стор. 45—6.)

¹⁾ Др К. Студинський, *op. cit.*, стор. 141—2.

²⁾ *Idem*, стор. 167—8.

³⁾ *Idem*, стор. 210. Сі вістки Ів. Головацького переповіджені коротко й проф. Студинським у вступнім слові до згаданої кореспонденції.

Ще належить згадати друки, знані з української бібліографії, зв'язані як небудь з іменем князя Люкки. Найширшу згадку про сего князя знаходимо у „Вѣнику“ І. Головацького з 1846 р. (ч. І).¹⁾ Сей „Вѣнок“ має таку присвяту: „Его Королевському Высочеству Каролу Людовику из Бурбон Инфанту Шпаниі и проч. и пр. Самодержавному Воеводѣ Луки Наймилостивѣйшему Господинови Великодушному Покровителю просвѣщенія и наук Ревнительному Защитнику убогих и недужих Благороднѣйшему Человѣколюбцю в обѣтъ вѣчной благодарности посвящае препокорнѣйшій издатель“. На стор. 1—4 „Вѣника“ є й вірш Івана Головацького, зложений у честь князя. Автор заявляє там, що він не в силі оспівати величні діла князя, а опісля говорить:

„Не внадила съ бутнѣсть, ани пыхота
В Велич'ства Вашог' Престѣл;
С сердечностью побратала съ' престота:
Двора в тѣм Вашог' роздѣл.

Ваша Душа ко Родиному Дому
Ревнов палає любовов.
Милость! Отцем Вы ѣ Отчеству Своему
Присуженому судьбов.

Вележѣнный училищъ покровитель,
Вы защита всѣхъ идей!
Ваше житѣе — то єдна добродѣтель,
Всякому в пригодѣ всей!

Благородне сердце разлику не знає,
Ни языковыхъ знамен,
Обрядѣвъ вѣры — ни в народахъ внимає
Рѣзныхъ оддѣльныхъ племен.

Для здоровыхъ, чи недуговъ зложенныхъ
Помѣчь дѣломъ, словомъ ѣде:
Серце половъ всѣхъ обнявши хрещенныхъ,
Дар людемъ — Богу несе.

Чоловѣколюбвы не вычерпаютъ
З Васъ ни сила дѣл, ни лѣта!
Про те ж' Васъ міряне всѣ величаютъ:
Хто вмѣє, весь сердцемъ спѣва':

¹⁾ З того приводу подає Бібліографія І. Е. Левицького кілька коротких вісток про князя Люкки (стор. 26, ч. 311).

Богаць, убогий — по́дданий, вельможа —
 Чи учений, чи простак:
 Слава Ваша у них, як слава Б'жа,
 Все враз гомонит однак'!

„Таліане, сусьде Далматинцѣ
 Имя радо вопѣют:
 В Угерщинѣ Русине, в Вѣдни Нѣмцѣ,
 Не забудут, док' живут'!

Що ж' нинѣ тужни скажут Галичане,
 Имже в дар ся пѣснь звенит? —
 Радостью блисне око, й слеза кане,
 И вдячна грудь загремит: —

— „Господи! Ты зѣслав Утѣшителя,
 Коли нас найшла бѣда;
 Молим' Тя, спаси нам Покровителя
 На многи, многи лѣта!“

З тими Русинами й співає автор і кінчить такими словами:

„Ваши 'бо vznikла в перве, й стала певна
 Тлѣнная жизнь моя:
 Вами, звелѣт', да сіяє душевна
 Первѣстна искра моя!“....

Крім того згадує ще про нашого князя Михайло Лучкай у своїх двох творах, а саме у: „Grammatica slavo-ruthena“ і т. д., виданій у Пешті 1830 р., де автор називає себе „actualem serenissimi principis et ducis de Luca capellanum aulicum“ і у виданій 1831 р. в Буді книзі: „Церковныя Бесѣды“, де Лучкай називає себе „Его царск. Высоч. Карла Лудовика ꙗ Бурбон Инфанта Испанск. и воеводы Лучанского придворным архі-пресвѣтером“. Сим і вичерпують ся згадки про князя Люкки в українській літературі.

На основі тих відомостей можемо собі виробити ось такий образ того князя. Його Цісарська Високість Карло Людвик з Бурбонів, Іспанський Інфанти і пануючий князь Люкки в Італії (якийсь час також кандидат на грецький престіл) був споріднений з австрійським пануючим домом. У Відні бував Карло Людвик часто, між иншими й довший час в 1826—1838 рр. Був він дуже доброю й приступною людиною, що любив помагати другим (про його чоловіколюбність свідчить також оснований ним

у його столиці шпиталь). При сїм не накидав ся він із своєю помічю, а робив се уважно й з великим почутем такту. У Відні познайомив ся князь також з деякими Українцями, як ось з Петром Паславським та Іваном Головацьким. Князь був замилований від молодих літ у славянським богослуженню, тому й ходив часто до греко-католическої церкви св. Варвари у Відні, де й брав діяльну участь у відправі. У себе дома мав він також славянську церкву, священика й дяків. Сім священиком був відомий автор граматики української мови й українських проповідей Микола Лучкай, що й став придворним капеляном князя. З Лучкаєм вважали князя сердечні відносини. Князь умів читати славянські церковні книги — він навіть сперечав ся з Паславським про вимову поодиноких церковних слів. По німецьки й по латинськи говорив він не зовсім добре, звичайно послугував ся італійською мовою. Князь Люкки був також прихильником розвою української літератури, котру підпирав по силах і матеріально. Він не тільки давав грошові підмоги Іванови Головацькому (і хотів мабуть також помочи двом його братам Якову й Петрови), але й підпомагав українські видавництва — пр. видане „Вѣнка“ І. Головацьким 1846 р.¹⁾ Та на жаль сей князь попав у тяжкі матеріальні клопоти ізза несумлінності своїх урядників і мусів тому здержати усякі підмоги. В 1847 р. зрік ся він панованя. Врешті, як на се вказує віршована присвята Івана Головацького, був князь Люкки незвичайно гуманною та чоловіколюбною людиною, що підпомагав кожного без огляду на його національну приналежність. Вже з сього виходить, що князь Карло Людвик з Люкки був незвичайно цікавою появою в славянським світі та в історії українського відродження в Австрії. Тому заслугоє отся зовсім небуденна й благородна стаття на нашу ближшу увагу.

Др. Василь Щурат зволив передати мені для наукового використання цінну збірку матеріалів, що дотикають найцікавішого для нас епізоду з життя князя Карла Людвика з Люкки, а саме оснований ним гр.-кат. руської церкви й парохії в місті Люкка в Італії²⁾. Сі матеріяли знайшов др. Щурат в 1916 р. в останках архіву церкви св. Варвари у Відні. Є се акт зложений латинською мовою п. з. „Brevis Deductio erectionis Slavo-Orientalis seu Rutheniae Ecclesiae Morliae in Ducatu Lucensi Italiae“. Він

¹⁾ Певно й згадані Лучкаєві твори вийшли не без матеріальної помочи з боку князя Люкки.

²⁾ За відступлене мені сих матеріалів і за цінні уваги до них складаю д-ру В. Щуратови прилюдну подяку.

писаний на 14 сторонах (+ 4 порожні) ненум. синяво-сірого паперу in fol. Два акти долучені ще окремо. Аркуші шиті разом, тільки 7-ма картка випадає. З правого (на обор. з лівого боку) є доволі широкий незаписаний край. Письмо обмежане з обох боків подвійними лініями, потягненими з гори на долину. Тільки окрема картка в шитку й долучені 2 акти не мають тих ліній. Згаданий заголовок знаходить ся на останній незаписаній стороні. Письмо рукописи старанне й читке з незначними виїмками. Аж на послідній записаній стороні є перечеркнені уступи, писані иншою рукою. Ся остання рука й поправляла дещо в тексті, але тих поправок не багато. Латина рукописи виказує декуди очевидні похибки.

Отся „Brevis Deductio“ була зложена весною 1830 р. (12 цвітня 1830 р. була вже ціла рукопись готова) Іваном Фоґорошем (Fogorossy), що був парохом церкви св. Варвари у Відні після іменования Івана Снігурського єпископом від 1820 до 1834 р.; після нього став парохом в 1835 р. дотеперішній сотрудник сеї церкви Петро Паславський¹⁾. Се виходить без сумніву із змісту акту. Але Фоґорош нашої рукописи не писав — він дописав тільки згадані перечеркнені уступи й додав поправки в тексті.

Рукопись подає історію основаня греко-католицької (руської) церкви в місті Люкка в Італії. Але Фоґорош зумів перемінити офіціальний акт у документ, повний життя. Такий характер мають уваги самого автора, а передовсім цінні листи, вложені в текст. Сих листів є разом 13, а саме: 3 листи Івана Фоґороша до жукачівського єпископа Олексія Повчія (Potsy) з 13 січня, 12 і 26 мая 1829 р.; 2 листи Олексія Повчія до І. Фоґороша з 17 лютого 1829 р. і поручаючий лист Михайлови Лучкаєви з 17 червня 1829 р.; 3 листи князя Кароля Людвика з Люкки з 25 цвітня, 20 мая і 13 серпня 1829 р.; 2 листи Івана Фоґороша до князя Кароля Людвика з Люкки з 13 червня 1829 і з 12 цвітня 1830 р.; 1 лист Івана Фоґороша до Михайла Лучкая з 5 червня 1829 р.; 2 листи Михайла Лучкая до Івана Фоґороша з 5 червня і з 14 серпня 1829 р.

Про справу основаня греко-католицької церкви в Люці згадано вже дещо в науковій літературі, але тільки загально. А саме др. І. С. Свенціцький наводить у своїх „Матеріялахъ по історіи

¹⁾ Про Івана Фоґороша приготавлиється ся окрема розвідка, тому не говорю тут близше про нього.

возрожденія Карпатской Руси“ уривки з рукописі Михайла Лучкая, що переховується в єпископській бібліотеці в Унівари, п. з.: „*Historiae Dioecesis Munkacsiensis per Michaellem Lucskay Parochum quondam, et V A Diaconum Unghvariensem, ac B. M. Virginis in coelos Assumptae Praepositum Lucensem compillatae*“.¹⁾ У 57-ій главі VI-ого тому цієї історії знаходимо уступ п. з.: „*Historia Missionis Ruthenorum ad Ducatum, et Aulam Principis Lucensis. 1828—1829 г.*“ Тут сказано коротко про князя Люкки, що він забажав оснувати у себе греко-катол. парохію, „такъ какъ ему очень понравился обрядъ“. Лучкай розказує у своїй історії про познайомленє князя з обрядом, його занятя латинською, грецькою й цер.-славянською мовою і вкінці про основанє лючанської парохії. Др. Свенціцький наводить також частину листу князя до Фіотороша з 25 цвітня 1829 р. (цей лист є й у наших актах). Далі оповідає Лучкай про свої занятя в Люці, знайомости та подорожі. В Люці написав він свою граматику й два томи проповідий. Князь хотів іменувати його єпископом, але се було неможливе, бо в Люці був уже єпископ латинського обряду. Тому іменовано Лучкая тільки придворним парохом. У Люці пробув Лучкай рік і півтора місяця й виїхав відси ізза зміни політичного положення 20-ого жовтня 1830 р.

Стільки про сю справу у дра Свенціцького. Шкода, що не випечатано цілого цього акту, бо він був би важним причинком до статі Фіотороша.

Приглянемо ся тепер історії основаня греко-католицької (руської) церкви в столиці князівства Люкки в Італії²⁾ на основі згадок Івана Фіотороша. При тім будемо держати ся самого акту й переповідати коротко його латинський зміст, звертаючи головну увагу на особу основателя цієї церкви й на його відносини до українських людей та церкви і на ці моменти, що можуть бути цікаві для історії нашого відродження в Австрії перед виступленем Маркіяна Шашкевича.

Гадка оснувати в столиці свого князівства церкву по східному обрядови повстала у Карла Людвика, князя Люкки, в падолисті 1828 р. Саме тоді пробував він у Відні. При тій нагоді відвідав він віденські церкви різних обрядів, а між ними й церкви грецького обряду: св. Тройці, св. Юрія, каплицю ро-

¹⁾ Матеріали по історії возрожденія Карпатской Руси. (Часть вторая.) собралъ И. С. Свѣнцицкій. Львовъ 1909, стор. 112—113.

²⁾ Князівство Люкка лежить в Італії, на північно-західнім її побережю.

сійського посольства та уніятську церкву св. Варварн. Тут замітне поставлене в оден ряд усіх тих церков. Знаємо, що ще у 50-тих рр. XIX в. був у греко-католицьких питомців, що виховували ся у Відні, також звичай авиджувати у страшний тиждень і неуніятські церкви східного обряду. З другого боку приходили нераз на богослуження в уніятській церкві св. Варвари також неуніятські єпископи різних східних церков Австрійсько-угорської монархії. Мимоходом пригадаємо, що такі взаїмні відвідини не були без впливу на релігійний настрій також і галицьких питомців, а певно й інших греко-католиків. Вони будили замилуване до східного обряду й побуджували до гадки „очищати“ греко-католицький обряд від латинізмів. Такі відносини вели з одного боку до того релігійного романтизму, що велів глядіти на східну православну церкву, як на первісну віру батьків¹⁾; з другого боку спонукували вони православну єрархію глядіти на греко-католицьку церкву як на близьку собі посестру такогож грецького обряду, який і вони визнавали (доказ на се подають і наші акти). Очевидно від такого релігійного романтизму до православя ще дуже далеко й про перехід на православє людей, що одушевляли ся такими поглядами, якось не чуємо в тих часах²⁾; але такі релігійні роздумування мали без сумніву великий вплив також на погляди й занятя згаданого кружка віденських обрядовців. Для нас важне, що до розширення того духа починали ся також посторонні люди, а саме такі, що могли мати великий вплив на наших людей, як пр. князь Люкки, споріднений із цісарським австрійським домом.

Вже із сказаного бачимо, що князь Карло Людвик зацікавив ся вже тоді східним грецьким обрядом взагалі. Саме тоді пробував у Відні сербський карловацький митрополит Стратимирович. На його відправи підчас Різдва і на Богоявленє ходив також князь Люкки, що познайомив ся таким способом із сербським митрополитом і заходив із ним у розмову. При сій нагоді подарував митрополит князеві богослужебні славянські книги східного обряду, напечатані в Буді на Угорщині. Стало ся се мабуть із початком 1829 р.

¹⁾ Гл. про такі події у 50-тих рр. XIX в. у моїй розвідці: Віденська греко-кат. духовна семінарія в 50-тих рр. XIX в.

²⁾ І саме тут бачимо найкрасше різницю між тим „романтичним“ одушевленням для східної Церкви і пр. православними стремліннями деяких Галичан у 60-тих рр. XIX в.

Тоді забажав князь познайомити ся ближше із східним обрядом. Він знав уже дещо про сю справу з латинських богослужбових книжок, а тепер хотів ще поглибити її знанем церковно-славянської й грецької мови. З поручення Стратимировича прийняв собі князь до того як учителя емеритованого грецького педагога Војаджі (Бояджі?), що знав більше мов. Протягом року вивчив ся князь на стільки згаданих мов, що вмів у них читати й розумів їх, а навіть знав на память тексти св. Письма, псалмів і Службу Божу.

Крім того виявив князь у січні 1829 р. перед Стратимировичем бажанє оснувати у своїм князівстві Лючки церкву східно-славянського або руського обряду (*slavo-orientalis seu Ruthenitatus*) і вивінувати її в усе, що потрібно. Заразом запитав він митрополита, чи не вибрав би він із своєї митрополії відповідних людей для тої церкви. Та Стратимирович глянув на сю справу з дещо ширшого становища. Він заявив князеві, що йому — як католицькому князеві — не випадає спроваджувати на свій двір неуніятських священників, бо сим може обидити ся римско-католицький клір. До того в його (Стратимировича) єпархії нема відповідних людей. Тому порадив він князеві вишукати таких людей у котрій небудь угорській уніятській єпархії. Князь згодив ся на се.

Як бачимо, князь Лючки хотів зразу оснувати у себе східно-неуніятську церкву, а приступив до оснвання греко-католицької церкви тільки зовсім випадково. Стратимирович доказав своїм поступованем, що у нього ширший погляд на світ, тим більше, що його аргументація була без сумніву справедлива.

Тому й не знаємо, чи можна сказати, що князь мав намір оснувати зразу справді „*Rutheniam Ecclesiam*“, бо він не стрічав ся з православними Русинами, хіба що руська мова була у нього рівнозначна з церковно-славянською богослужбною.

Тоді князь Лючки звернув ся з сею справою до Івана Федоровича Фотороша, з котрим познайомив ся підчас частих відвідин богослужень у церкві св. Варвари. Фоторош заняв ся сим ділом дуже щиро й йому головнo належить ся заслуга доведення його до щасливого кінця, бо на дорозі до сього станули зовсім неожидані перепони, котрі приходило ся нераз досить тяжко переберювати. І правду кажучи, мусимо подивляти терпеливість князя, що не знеохотив ся усім тим. Видно входили тут в гру якісь важні згляди: або справдішнє замишуване князя

до східного обряду або може ще крім того і якісь інші причини.

Фоторош відніс ся зараз, бо вже 13 січня 1829 р., з усім тим до мукачівського єпископа Олексія Повчія¹⁾ й просив його іменем князя о вибранє з тамошньої єпархії одного священника й діякона чина св. Василя В. і двох церковних півців. Священники повинні визначати ся вірцевим поведєнем, відповідною наукою, знаменитим знанєм обряду, гарним голосом і милим зверхнім виглядом. Вони мають усе ходити одягнені строго по правилах свого чина. Такі-ж мають бути й півці, а оден з них мусить уміти співати з нот і вчити других нотного співу. Вони будуть обовязані правити що неділі й свята торжественну Службу Божу по оригінальному грецькому текстови без ніяких самовільних змін або виїмків. На се останнє кладе князь найбільшу вагу, бо й він сам знає грецький обряд і гості, що будуть у церкві, знають його також добре. За се жертвує князь покликаним: покритє коштів подорожі, священникови — 500, ді-

¹⁾ Олексів Повчій (з мадярська Potsy) уродив ся 1753 р. в селі Кокоді, бігарського комітату на Угорщині. Походив із священничої родини. По скінченню філософічного курсу у Великій Зараді вступив він до канцелярії свого єпископа Мелетія Ковача. В 1774 р. вислано його як слухача богословя до віденського *Barbareum*. Опісля висватив ся, він і став парохом у місті Арадї. Підчас австрійсько-турецької війни 1789 р. був він полковим священником при австрійській армії у Білгороді. По заключеню мира став він 1794 р. парохом у Макові з титулом архідіякона. В 1800 р. іменовано його крилошанином великоварадської капітули; заразом був він там і руським парохом. Дня 22 (10) марта 1816 р. номіновано його мукачівським єпископом, а посвячено його на єпископа 6 падолиста (25 жовтня) 1817 р. З новим роком 1818 зняв він єпископську катедру в Унгварі. Власним коштом побудував величавий одноповерховий дім для сиріт по священниках. Також призначив значнійшу суму на народну школу в Мукачеві. По порученю правительства намагав ся він завести Григоріянський календар, але се йому не вдало ся ізза супротивлення православних єпископів. Старав ся також о поліпшенє удержання духовенства своєї єпархії й довів до деяких додатних вислідів у сьому ділі. Умер 11 липня (29 червня) 1831 р. Був добродушним, ревним і жертволюбивим пастирем. — Так характеризує Олексія Повчія Михайло Лучкай у своїй латинській рукописи. (Церковная Газета. Будинь 26. Декабря (7. Января) 1857. г., ч. 50, стор. 397, статя: Біографія достопамятныхъ лицъ.) Наші матеріяли кидають дещо нового світла на сего єпископа. — Додам ще ось яку увагу виняту з історії Лучкая: „*Alexius Episcopus* (розум. Повчій) *ab altiori loco a. 1821 impetravit, ut Theologia Pastoralis cum Paedagogia ruthenice prelegatur*“. (Свѣнцицкій, *op. cit.*, стор. 113). Лучкай присвятив свою граматику еп. Олексієви Повчієви й прашівському єпископови Григорієви Тарковичеві.

яконови — 400, півцям по 250 злр. річно, вільне помешканє із світлом, опалом, вином та оливою. Вони будуть зависимі безпосередно від свого патрона, а посередно від єпископа. До вітчизни можуть повернути, як тільки забажають, але мусять залишити на своє місце наслідника.

В який місяць опісля в листі з 17 лютого наспіла відповідь єп. Олексія Повчія. На бажаного священника визначив він Василянину Боніфатія Стромецького, обіцяючи йому додати ще діакона й двох півців. Жертвовану князем платню признав єпископ вистарчаючою з тим, що в разі потреби можуть ще вислані звернути ся просто до князя. Гроші на дорогу просив єпископ зложити наперед у вказаному ним місці. При тім радив Повчій додати ще третього півця, щоби спів виглядав краще.

Заки Фогорош порозумів ся з князем, минув знов місяць і що йно 17 марта міг він разом із князем вислати до єпископа відповідь на його лист. Тут доносить він, що князь зложив 300 зл. на дорогу вибраним єпископом людям і хоче, щоби вони як найскорше вибрали ся до Люкки. Князь не сумніваєть ся, що згадані вибрані відповідають вповні його бажанням, але якби був з того боку який сумнів, то буде ліпше вибрати якихось інших людей, хочби й із світського клира. Але все найважнішим услівем для священника й діакона буде, щоби вони носили бороди й все одягали ся докладно по східному обряду. Діакон буде міг при своїх невеликих обовязках студіювати на лючанськім університеті. Побільшати числа півців не треба, бо й на місці можна буде знайти відповідних до того молодих людей.

Після того замовив князь як найкраще уладжене до своєї церкви у першорядних віденських мистців і 19 марта відіхав до Люкки.

Та справа з церковним персоналом стала проводити ся. Стромецький дістав вибуху крови й умер 4 червня, а його товариші відказали ся від подорожі. Єпископ Повчій замість вибрати інших людей, перестав сею справою зовсім займатися. Що було причиною того, не віємо сказати певно. З деяких висловів Фогороша можна догадувати ся тільки, що єпископ просто не доцінював ваги сеї справи й легковажив собі її. При тім помітно, що в єпархії єп. Ол. Повчія панували не зовсім добрі відносини, як се виходить із листу Лучкая.

Тимчасем князь нагнів. Прибувши до Люкки, написав він до Фогороша лист дня 25 цвітня. Сей лист незвичайно характеристичний і для особи князя Карла Людвика й для його від-

несин до наших людей. Вже із оповідання Івана Головацького знаємо, що князь Люкки підходив до Українців із незвичайною ніжністю. Сей лист потверджує вповні слова І. Головацького. З кожного його слова віс незвичайна сердечність та приязнь, з якою князь Люкки відносив ся до Фотороша. Не дивно, що Фоторош, котрий умів оцінити таке поступоване високо поставленої особі, виражаєть ся усе про нашого князя з найглибшою пошаною й правдивим привязанем. Дивно тільки, що не всі наші люди віднесли ся так само до гуманного князя, а поступали так, як пр. еп. Ол. Повчій, що міг обидити його своїм поведенєм. У згаданім листі дякує князь горячо Фоторошеви за його старання в справі лючанської церкви. Він надієть ся, що Сгромецький скоро там прибуде. Доки не поставлять гарної церкви в Люці, буде можна правити у приватнім домі, який вже прилашнують ся до того. Про сю справу говорив князь із тамошнім російським консулом кн. Горчаковом, котрий обіцяв постарати ся про церковні книги в Росії. Поки що вистануть книги, які князь має від Фотороша; аби тільки обіцяні люди прибули вже раз. Вкінці просять він вимірити церкву св. Варвари й неуніятські церкви св. Юрія й св. Трійці та прислати йому сі числа.

Для нас цікава тут ще згадка про кн. Горчакова. Видно князь не добачував великої різниці між уніятсько-славянською і неуніятською грецькою і славянською церквою, коли стягав для греко-католицької церкви церковні книжки аж із трох жерел: від православного сербського митрополита, від російського консуля й від уніятського пароха. Коли се поставимо поруч із фактом, що православний митрополит радить оснувати уніятську церкву, то побачимо уніятсько-православні відносини в Австрійсько-угорській монархії того часу в дуже цікавім світлі.

Лист князя Карла Людвіка до Фотороша кінчить ся згадкою, що князь писав би більше й сердечнійше, але йому тяжко висловлювати ся по латинськи. Се признане цікаве з огляду на кількаразові запевнення Фотороша, що князь знав і говорив по латинськи знаменито (*perfecte*). Висше було згадано, що Іван Головацький не міг добре розмовити ся з князем, бо він говорив по латинськи слабо. У своїм листі потверджує князь сам слова І. Головацького.

Фоторош вислав князеві бажані поміри. Але про обіцяних людей не міг розвідати нічого певного. Тоді Фоторош вислав ще раз письмо до еп. Повчія (з дня 12 мая 1829 р.) і просив єпископа прислати вже раз обіцяних або яких інших людей,

а колиб се було неможливе, донести йому сейчас про се. Ся справа мусить бути подагоджена ще літом, бо на осінь і зиму вибираєть ся князь до Відня.

Тимчасом про сю справу провідав Михайло Лучкай, тодішній парох Ужгорода¹⁾, й звернув ся листом із 16 мая 1829 р. просто до Фотороша з просьбою пояснити йому ближше умовини князя й обставини евентуальної подорожі до Люкки²⁾. Про се повідомив Фоторош мукачівського єпископа листом із 26 мая 1829 р. і просив о як найскорше виставлене Лучкаєви подорожного листу. При тім радив Фоторош вислати з Лучкаєм не священника, але вибраного вже давнійше Василиянина або иншого призначеного для висвячення діякона. Оба вони повинні вже від тепер почати запускати бороди й волоса, бо таке безумствне бажане князя.

Між тим князь Карло Людвик, признаючи щирі змагання Фотороша в дорогім йому ділі основання греко-кат. церкви в Люці, прислав йому на знак своєї вдяки під днем 20 мая 1829 р. в дарі золотий перстень, украшений дорогими каменями, а заразом знов запитував, що дієть ся із Стромецьким.

¹⁾ Михайло Лучкай уродив ся в селі Великих Лучках, берегського комітату, на Угорщині. Його батько був дяком і називав ся Попом. Назву Лучкай прийняв Михайло від рідного села. По скінченню богослов'я у Відні висвячено його на священника у Великім Вараді. В 1816 р. став він сотрудинком у Великих Лучках. В січні 1820 р. приділено його до єпископської канцелярії, а в марті того самого року став він ще бібліотекарем і архіварем. Єпископ Олексій Повчій іменував його 1818 р. своїм секретарем. В 1827 р. дістав він парохію в Унгварі. Коли в 1829 р. оснував лючанський князь Карло Людвик у Марлії (в Люці) грецько-католицьку каплицю, став Лучкай її першим священником, застерігаючи собі право до унгварської парохії. Він подобав ся так дуже князєви, що дістав від нього титул протосеря. В 1831 р. вернув Лучкай до Унгвара, де став деканом. Свій нарід любив він горячо й мав про нього високе понятє. Тому пильно дбав про народне образованє. Крім того займав ся Лучкай пильно й літературними працями. З під його пера вийшли: „Grammatica Slavo-ruthena seu vetero-slavicae et actu in montibus Carpaticis Parvae Russiae, seu dialecti vigentis linguae. Budaе. 1830“ і „Церковныя бесѣды на всѣ недѣли рока на поученіе народное. В Будинѣ, 1831“ (2 томи). В рукописі остає його цікава історія мукачівської єпархії, написана по латинськи. Деякі виїмки з неї печатала Угорська „Церковная Газета“ у 50-тих рр. Лучкай умер 1843 р. (Церковная Газета. Будинѣ 10. (22.) Марта 1858. г., ч. 7, стор. 55—56.) Наші матеріали подають неоднo цінне до характеристики сього цікавого Угро-Русина.

²⁾ Сього листу Лучкай не маємо у дослівнім відписі. Його зміст переповідає Фоторош у листі до єп. Повчія.

Фоторошеви ставала ціла ся справа вже неприємною й починала його дратувати. Вислів сим своїм почуванням дав він у листі до М. Лучкая з 5 червня 1829 р., де він передовсім стверджує, що у Русинів нема „ни разума ни чести“, коли вони поступають в сей спосіб з такою гарною людиною, як князь Люкки й не дбають про честь епархії, обряду й народу. Тому Фоторош закликав на приязнь Лучкая, щоби йому зараз, таки першою поштою звістив, чи й коли він прибуде з товаришами. В противнім разі просить він Лучкая зажадати звороту грошей, призначених на подорож до Люкки тих, котрі або співнялиб ся або не хотіли би зовсім тудя їхати. Сам Лучкай може прибути до Відня й ненадійно, бо тут розпоряджено уже все, що потрібне до його дальшої подорожі.

Лучкай справді не зволікав із відповіддю. Ще того самого 5 червня післав він лист Фоторошеви, де знов вказував на різні перешкоди, що спиняють подорож не його самого, а його товаришів. Діакон і перший дяк призначені до Люкки занедужали тяжко. Ціла справа рішить ся 12 червня, коли то мають Лучкаєви додати двох питомців семінарії як дяків. Отже 17 червня Лучкай або виїде з Унівара або відішле гроші, призначені на подорож, в сумі 300 злр. Причину такого проводіканя бачить він у сьому, „ібо нікто легко нехочет на так далекий путь опредѣлитися“. Що до себе самого, то він не бажає нічого иншого, як тільки побачити щасливу Італію. Або він туди піде або ніхто инший. Відповідні, себ то більше образовані люди боять ся йти так далеко, а сільських священиків висилати стидно й не годить ся. Як бачимо, сей лист цікавий з неодного боку. Він показує передовсім, що Лучкай був ідеальною людиною, яка стреміла до ширшого образования без огляду на користи, які могла мати з того. Далі характеризує се письмо як не можна красше сучасних наших передових людей на Угорщині, що бояли ся виходити поза свою тісну вітчину у ширший світ, хоч до того трапляла ся їм така гарна нагода.

Дякуючи такій ідеальній вдачі Лучкая, приняла ціла справа відразу щасливий оборот. Означеного дня (17 червня 1829 р.) виїхав з Унівару не тільки Михайло Лучкай, але й його товариші, як се посвідчає поручаючий лист єпископа Олексія Повчія з того самого дня. Отже крім Лучкая виїхали: Антін Лабанц (Antonius Labancz), єпископський архіварій, бібліотекар і церемоніарій — як помічник Лучкая (Adjunctus), Василь Талайко-вич і Іван Микулич, прашівські питомці — як дяки. Єпископ

зазначив у листі виразно, що вибрав на бажане князя саме тих людей, бо вони визначають ся відповідними кваліфікаціями й бездоганим поведенням. Лучкай і Лабанц дістали при тім широкі церковні повласти.

Лучкай із своїми товаришами прибули до Відня з кінцем червня, але задержали ся тут ще довше ізза паспортних справ. Що йно 15 липня удали ся вони в дальшу подорож до Люкки. 28 липня прибули вони до Люкки. Тут знайшли вже готову каплицю, перестроєну з латинської на східну славними артистами з Відня й Люкки. 6 серпня почали вони в ній правити.

Вибирано що правда довго людей для обслуги княжої каплиці в Люці. Але бо й вибір не був такий легкий. Єпископ Олексій Повчій не хотів висилати когонебудь, а підходящих було мало — та й тих або стрічали якісь нещастя або їх огортав страх перед такою далекою чужиною. Однак вкінці зроблено вибір добрий і похвали, якими супроводжає єпископ своїх висланців, не були пересадні. Вислані показали ся гідними такого достоїнного становища.

Посвідчає се виразно князь Карло Людвик у листі до Фотроша з 13 серпня 1829 р. Тут висказує князь свою невимовну радість ізза щасливого, а так довго очіжданого прибуття до Люкки Лучкай з товаришами. Вони подобали ся князеві незвичайно із постави й поведення й він виявляє своє невисказане одушевлення ізза того, що в сих околицях править ся грецьке богослуження. Очевидно додає князь, що він готов звернути Фотрошеви усі його видатки в цьому ділі й прислужити ся йому, чим тільки зможе.

Отже князь Люкки не знеохотив ся тими перешкодами, які стрічала його ідея між самим таки греко-католицьким духовенством, а тішив ся, що усе вкінці якось такий склеїло ся щасливо. Але одушевлення князя угро-руськими гістьми виявило ся не тільки самими похвалами й подяками.

В листі з 14 серпня 1829 р. доносить М. Лучкай Фотрошеви, що він встав у Люці усе як найкраще уладжене. Другого дня після прибуття наших вандрівників на місце представлено їх князеві. Він прийняв їх незвичайно ласкаво. Лучкаєви повісив він при сїм на шию золотий хрест. Сиромний Угро-Русин не хотів ані прийняти такого коштовного дару, ані носити його, а вчинив се що йно на виразний приказ князя. Це тяжке піднесення ім князь значно платню. Лучкай дістає місячно 30 скудів, себ то річно 802 здр. (замість обіцяних 500 здр.),

Лабанц — 522 злр. (замість 400), а оба дяки по 401 злр. (замість по 250). До того дав їм князь ще харч і старався так усе урядити, щоб уприємнити своїм гостям побут у себе. Сам Лучкай зістав ще княжим сповідником. Не треба й додавати, що всего того можна було надіятися по князю, котрого характеристику пізнали ми висше.

Серед таких обставин почував себе Лучкай дуже гарно. Й став справді займатися наукою й писанем, бо як знаємо, він не без ціли хотів дістатися до Італії. Отже він учився італійської мови й викінчував свої руські проповіді. Сі проповіді були Лучкаєви такі дорогі, що їх викінчене й видане уважав він важнішою річю навіть від хреста, який одержав в дарі. Сей висказ, як не можна краще, характеризує зазначену вже висше ідейність Лучкая, котрому дуже лежала на серці честь і повага власного народу. З сього почуття виходили мабуть і научні праці Лучкая, на свій час справді цікаві й важні.¹⁾ Згадані проповіді появилися друком, як сказано, 1831 р.

Так оснований греко-католицьку церкву в Люді в Італії. Епіською тої справи був лист І. Фотороша до князя Люки, в котрім Фоторош покликуючи на обіцянку князя, просив його о 1200 злр. на побудоване робітні (ergastulum) для себе з капличкою. Можна догадувати, що князь вволив сій просьбі Фотороша.

Що сталося далі з лючанською церквою, не вмію сказати. Лучкай вернув опісля до Мукачева й помер там. Церква існувала зовсім певно ще в 40-их рр., можливо до часу, коли князь Карло Людвік зрікся престолу.

Остало б ще вяснити поступок князя Люки, а саме те його горяче бажання оснувати у своїй столиці, серед римо-католицького населення каплицю грецького обряду й жертвувати на неї тільки труду й грошей.

Що спонукало князя до того, не знати на певно. І. Фоторош оповідає в примітці до своєї історії основання сеї церкви, що ходили троякого рода слухи про причини сього незвичайного поступовання князя. Одні говорили, що справа стоїть у звязку із стараннями князя Карла Людвіка о грецький престіл. Другі говорили, що князь хоче переселитися в Росію або на Угорщину. Вкінці треті — а саме латинський клир, котрому най-

¹⁾ Граматика М. Лучкая обговорена загально в праці Михайла Возняка про галицьких граматиків першої половини XIX в.

більше не подобало ся основане каплиці по східному обрядови — розпускали вісти, що князь хоче стати католицьким єпископом грецького обряду. Але Фоторош, опираючи ся на докладнім знаню способу мислення й ділання князя, заявляє, що сї вісти незгідні з правдою. Князь оснував у себе греко-католицьку церкву — по гадці Фотороша — тільки з ось яких причин: 1) він хотів розширити Божу славу по словам пророка: „Нехай хвалить усякий дух Господа“; 2) зробив він се із особливого замишування до старинностей, які старав ся заховати; 3) „causa caritatis et celebris Balnei Marliensis seu Luccensis Ruthenos et alios orientalis ritus Hospites“ (додаю сї слова в оригіналі, бо їх змісл не зовсім ясний), а також тому, щоби російський консуль при його дворі міг мати богослуженє по своєму обрядови; 4) тому, що князь посвячував увесь свободний час науці й культурі, бо вже в молодечім віці вивчив ся добре говорити по: латинськи, італійськи, французьки, іспанськи, англійськи, угорськи й німецьки; а до того й розуміти по славянськи, російськи й грецьки. Отже князь оснував сю каплицю тільки ізза внутрішнього переконання й нахилу. Так писав Фотороші в лютім 1830 р.

Порівнюючи сї слова з тим, що знаємо з иншого боку про князя Люкки, мусимо прийти до переконання, що хоч Фоторош зовсім певно не помилив ся, приписуючи князеві справжню ідейність та повну безкорисність у сїм ділі, він все таки пішов дещо за далеко у своїх виводах. Коли читаємо вискази Фотороша про князя Люкки, треба нам мати на увазі, що їх обох лучили справді приятельські відносини, як се й побачимо далі. Тому можна зрозуміти деяку пересаду — може й мимовільну — у похвалах Фотороша. Пригляньмо ся тільки його словам.

Фоторош виступає проти гадки тих, що основане греко-католицької каплиці в Люці хотіли би приписати бажаню князя Карла Людвика осягнути грецький престіл. Хоч Фоторош думає, що князь зовсім надаєть ся на королівську гідність, як се признають усі письменники й політики, то помимо того се не вплинуло на намір побудованя згаданої каплиці. Здаєть ся, Фоторош помилив ся тут дещо. Був се час, коли Греція здобувала собі самостійність у тяжких боях із Турками. До того зводила вона й поважні внутрішні боротьби, котрі мало що не знищили цілого діла освободження. Серед таких обставин жертвовано грецьку корону неодному з європейських пануючих дворів. Мабуть жертвовано її з боку якоїсь партії також Карлови Людикови, ко-

трий при сприяючих обставинах був би її й прийняв. Могло се стати ся саме з кінцем 1828 р., коли то князь почав думати про заложене грецької каплиці. Кажу: грецької каплиці, бо тільки про таку думав князь. Се виходить зовсім ясно з листу Івана Фотороша до жукачівського єпископа Олексія Повція, писаного 13 січня 1829 р., де Фоторош пише, що князь Люкки ставить як услівє для тих священників, що хотіли би завідувати його греко-католицькою церквою, щоби вони правили усі богослужєня по оригінальному грецькому текстови й обрядови й не позволяли собі на ніякі самовільні зміни й виїмки. Такі зміни могли би вразити й обидити і самого князя, що знає досить грецький обряд і гостий, що на сїм розуміють ся знаменито. З того міг би вийти навіть скандал. А в листі до єпископа з 13 марта того самого року пише Фоторош, що князь ставить як безусловну вимогу до тих священників, щоби вони носили бороди, одягали ся й виступали все строго по східному обичаєви. Отже князєви ходило о докладне захованє східного грецького обряду. А домагав ся він того з огляду на гостий, що будуть відвідувати сю церкву. Що се були за гості, про се довідуємо ся частинно з кінцевих уваг Фотороша: князь Люкки хотів, щоби до сеї каплиці ходили члени російського посольства при його дворі. А російським послом був тоді в Люці князь Іорчаков, що також говорив із князем Карлом Людвиком про сю церкву, як се видно з листу князя Люкки до Фотороша з 25 цвітня 1829 р. Крім російських гостий були там без сумніву й грецькі, про котрих князєви ходило найбільше. І мабуть саме тих грецьких гостий мав князь на гадці, коли висказав перед Фоторошем побоюваня можливого скандалу. Певно власне перед тими гістьми хотів князь виступити як покровитель і знаток східно-грецького обряду. Так отже я не відкидав би зовсім гадки, що основанє в Люці церкви по східному обрядови стоїть у частинній звязи із кандидатурою її основателя на грецький престіл. Що князь не покинув гадки основаня такої церкви у себе поміж того, що не осягнув грецької корони, се по мойому не перечить нашій гадці. Попри се було у нього ще й замилуванє до старинного грецького обряду, як се замітив вірно Фоторош. І се замилуванє веліло йому вести розпочате діло далі й не покидати його, хоч надія на грецький престіл завела. Міг на се рішенє князя вплинути також російський консуль при його дворі й инші гості східного обряду, яких доводило ся гостинному князєви приймати на своїм дворі. Також не малє значінє мала тут обставина, що

князь любив займати ся студіями над минувшиною грецької й славянських мов, як взагалі він вивчував чужі мови. Але Фоґорош мабуть помиляєть ся, коли завважає, що князь говорив добре по латинськи й німецьки. Пригадаймо собі, що Іван Голубацький не міг тими мовами розмовити ся з князем, а й сам князь признаєть ся в листах до Фоґороша, що він знає слабо-латинську мову.

Та якби воно там не було, був князь Люки без сумніву образою й гуманною людиною, а до Славян зближив ся ізза правдивого, безкорисного привязання до них. Відси й пішло його благородне покровительство українській літературі. Але й не належить забувати, що князеві доводило ся стрічатись із кращими людьми споміж галицьких і угорських Русинів, котрі могли се одушевлене князя тільки піддержати.

Як бачимо, в обговорені акти важним причинком до історії нашого відродження. Вони кидають цікаве світло на мрійливого ідеаліста князя Люки Карла Людвика Бурбонського, на ідейного угорського Русина Михайла Лучкан, на трудящого його земляка Івана Фоґороша, а далі на релігійні погляди митрополита Стратимировича й на відносини у жукачівській єпархії за часів єпископа Олексія Повчія.

Д О Д А Т О К.

**Inductio Slavo-orientalis ritus, seu Ruthenae Ecclesiae
in Ducatu Luccensi in Italia.¹⁾**

Serenissimus D-nus Carolus Ludovicus de Bourbonis Princeps Regins, Infans Hispaniae ac modernus de Lucca Dux, anno 1828. Mense Novembri causa experientiae, et praestandae Aulae Austriacae visitae, Viennam, comparans, pro suo more; ante omnia in Metropoli hac existentes variarum Religionum et Ritus Ecclesias visitaverat, quo ex incidenti conspexit etiam Graecas ut pote: S-tae Trinitatis, S. Georgii, Capellam Legationis Russicae, et dein etiam Unitorum Ecclesiam tlli: Stae: Megalo-Martiris Barbarae, quae omnes originem suam ducunt a tempore induitae tolerantiae, seu a Glorioso Mariae Theresiae, et Iosephi Imperatoris Regimine. Cum autem recte hoc tempore in negotiis Hierarchiae suae Ec-cae Excellentissimus ac R-vdissimus D-nus Stratimirovich serbius Metropolita Carlovicensis, Viennae commoratus fuisset, et Divina officia in Nativitate Domini, et in Epiphania in dicta S: Trinitatis Parochiali Eccl-sia sollemniter absolveret, placuit eis etiam Suae Serenitati interesse, et una ea occasione cum Sua Excellentia personaliter innotuisse, et postmodum etiam ad familiarem cum eo conversationem pervenisse; pluresque ab eodem Slavo-orientalis ritus Libellos Budae in Hungaria impressos, dono accepisse. Dein esto quidem Sua Serenitas e' latinis Liturgicis libris ad penitiorum ritus Orientalis notitiam pervenisset, quotamen etiam vetero = Slavicum seu Liturgicum, et Graecam Linguam Callere et ritum intelligere posset, e recommendatione dicti D-ni Metropolitae, suscepit institutorem D-num Bojadgi, emeritum paedagogum Graecum, et plurium Linguarum privatum perceptorem versatissimum atque exactissimum; penes cujus institutionem per annum „adusque“ continuatam, in dictis linguis Sua Serenitas tantopere profecit, ut non solum perfecte legeret, cuncta intelligeret, sed etiam integerrimos Textus Sacrae Scripturae, Psalmorum, et S. Liturgiam a potiori memoriter sciret. Cum autem in notitia dictarum linguarum praemisso modo de die in diem magis proficeret; una anno 829 Mense Ianuario in Ducatu suo Luccensi, Slavo-orientalis seu Rutheni ritus Ecclesiam erigere, et eandem, ut aliis necessariis requisitis, ita etiam Individuis Ec-cis providere constituit, qualis modi intentionem et desiderium cum praevenato D-no Metropolitae adoperuisset, et una eundem interpelasset, quo desiderata Individua Ec-ca de sua Metropolia seligi et ad ipsum disponi quirent? circa id genus vero desiderium Sua Excellentia mox reflexisset, id quidem de variis causis et praecipue de ea minime expedire, quod Romanus Clerus per id forte offenderetur; si Princeps Romano Catholicus Graecos et quidem non Unitos Ec-cos in aulam suam induceret,

¹⁾ Переписувач, слабо освіджений в латині, допускав ся часто таких похибок, які відразу впадають в очі. Ми й справляємо їх, не зазначаючи цього окремо. Так само доповнюємо скорочення.

ex dein quod apta et qualificata ad talem locum Individua minime haberet, itaque hoc ex incidenti sua Excellentia suaserat, talia Individua potius e' quadam unitorum in Hungaria existente Dioecesi evocanda. Hinc cum Celissimus Princeps frequenter pro Divinis officiis ad praememoratam Graeco-cathol. Eccliam Stae: Barbarae comparuerat, et una etiam cum Parocho hujus Eccliae Ioanne quippe Fedorowicz de Fogoross — Metropolitanae Haliciensis Eccliae honorario Canonico et Presbytero Dioecesis Munkatsinensis innotuerat, eidemque suam profatam intentionem adoperuisset, is laudibili talis modo Principis intentioni et desiderio obsequendo, sequentia Nomine ejus ad Episcopum Munkatsinensem scripserat. —

Illustrissime ac Reverendissime Domine Episcopo, Una Praesul mihi Gratosissime!

Cum Serenitas Sua Regia Carolus Ludovicus de Bourbonis Infans Hispaniae et Dux de Lucca in Italia, de praesenti hic Viennae moram trahens, e speciali suo Religionem et Cultum Divinum promovendo Zelo, ritusque Graeco-Catholici seu Slavo-Orientalis aestimio, pro privata sua devotione, in praememorato suo Ducatu Graeci ritus Eccliam erigere, atque eandem ut aliis necessariis requisitis, ita etiam uno Presbytero et Diacono Ordinis Sti: Basylia Magni, duobusque cantoribus providere constituerit, provinciamque hanc mihi deferre dignata sit; itaque in Illustri V-nae bonum Religionis et Cultum Divinum promovendi studio plurimum confusus, eandem Nomine praevenienti Principis, ut pote Clementissimae Regnanti Aulae nostrae non solum Cognatione juncti, sed etiam, ob praeclaras suas qualitates plurimum dilecti; pro eo humillime interpellare sustineo, duo igitur, in ampla sua Dioecesi praememorata Individua seligere, eademque penes gratiosas suas, in nexu harum exarandas comitivas Litteras dicto fine Ocyus horum gratiose inviare dignaretur. Quod vero horum Individuorum qualitates concernit, debent illa:

1-mo Bonis moribus, sufficienti doctrina, perfectaue ritus notitia, prouti etiam bono vocis organo et compta externa forma praediti; quemadmodum etiam puncto, seu stricte secundum Regulam ordinis sui induti esse, et etiam taliter semper incedere, quo sic et Excelsae Principis Domini, quae boni Ordinis moralitatis atque honestatis exemplum et speculum est; ita etiam ritui, Dioecesi, Ordini, et Nationi suae honori atque solatio, et aliis exemplo esse queant.

2-do Cantores item supra praememorata, debent quoque bonum vocis organum possidere, et minimum unus eorum, secundum notas et harmoniae canere scire, quo nempe et alios in loco, in cantu harmonico instruere valeat.

3-o Demum, quod eorundem Officia attinet; obligantur omni die Domini et festo, cum et secu, dum ipsis injunctum fuerit, solenniter S: Liturgiam, caeteris vero diebus solum privatim et pro sua devotione celebrare, semper tamen et cuncta Divina officia secundum originalem Graecum textum et ritum oportebit ipsis absolvere, neque voluntarias quaspiam mutationes et exceptiones praesuspiciere licebit. Cum tam sua Serenitas in ritu sufficienter versata, quam

etiam, dum et quando tales nactura sit hospites, qui ritum Graecum perfecte noscere, et exinde talibus voluntariis mutationibus offendi, aut plane scandalisari possent. — Pro his item officiis, sequentia accepturi sunt beneficia.

1-mo Conveniens seu tale viaticum, quale realiter specificare et legitimare poterunt, quod ad desiderium eorum etiam anticipative ad locum, ubi nunc sunt, ipsis submitti poterit, tum :

2 do Presbyter seu senior a die suae in locum destinatum seu Luccam comparitionis 500 fl.

3-o Diaconus per aequae ab eodem tempore 400 fl.

4-o Cantorum quivis 250 fl. et sic uterque 500 fl.

Annum solarium accepturi sunt. Praeter haec :

5-o Liberum et convenientem habitationem seu quarterium, Lumen, lignum, vinum et oleum quantum pro suis usibus obtenturi s-t et denique finaliter.

6-o Dependebunt illi immediate a jurisdictione et directione sui Patroni, mediate vero ab Ill-stris V-rae, et dum unus, aut alter eorum, de quadam causa in patriam remeare postulaverit, id semper liberum ipsi manet, attamen nisi post adventum sui successoris.

Iam si haec cuncta tam Ill-stri V-rae, quam et dictis individuis placuerint? bene quidem, sin vero minus? eorum velent postulata et sensa sua Ocyus et in omnis, pro directione nostra nota facere. Quatenus et superquibus Il-stem V-ram demisse requirendo, ejusdem expertis favoribus recomendatus maneo. — Viennae die 13-a Ianuarii 829. Obsequentissimus servus Fogorossy — ad Stam: Barbaram Parochus. — m. p.

Praemissa e mea positiva determinatione et voluntate scripta esse hisce recognosco. Carolus Ludovicus Dux Luccensis m. p.

Ad praemissas Ep-pi Munkatsinensis responsum.

Reverendissime D-ne Canonice et Parochi!

E recenter ad me datis D. V-rae litteris solatiosum mihi fuit intelligere, Suam Serenitatem Regiam Ducem de Lucca ex complacentia, et aestimio Ritus Graeci, cultumque Divinum promovendi Zelo, unam Ec-clam seu Capellam pro peragendis lingua et ritu nostro Divinis deservituram in suo Ducatu erigere, utque aliis necessariis providere, ita etiam duos religiosos Ordinis S. Basilii Magni cum totidem Cantoribus eorum illocare decrevisse, designationemque eorum individuorum mihi detulisse; idcirco laudabili aeternaque memoria digno huiusce (?) desiderio ea qua par sum promptitudine satisfactorius, tenore harum humillime significo, me pro seniore Presbytero Patrem Bonifacium Stromecki designasse, eidemque Diaconum paulo post ad hunc ordinem promovendum, ac duos Cantores adjunxisse. Qui, ut primum ipsis tempus motus per Suam Serenitatem designatum fuerit, illico itineri semet commissuri s-t. Quod eorum solaria attinet, ea quidem pro hic et nunc sufficere puto, praefatis tamen individuis eam largior instructionem, ut in Casu necessitatis, ex locorum circumstantiis nefors emersurae, cum suis praecibus semet ad Suam Serenitatem convertant. Quo tamen itinerales expensae tegi valeant, has per Suam

Serenitatem individualiter defigendas asperem anticipato administrari, depositaque apud Excellentissimum D-num Comitem a Schönborn parata pecunia, assignationem ad Generalem Cassam Dominalem Munkatsinensem submittebam disponi. — Anhelarem et illud ad notitiam Suae Serenitatis perferri, mihiq[ue] tempestive notificari, an non pro majori harmonia Cantus in peragendis Divinis producenda, demulciadasque regulato Cantui adsueta auditorum aures, tertius quoque cantor adjiciendus foret? — Super quibus Genuinam informationem una cum praeattacta assignatione operiturus sacris ad Aram precibus commendatus persevero Unghvarini die 17-a Februarii 829 Obsequens in X-to frater Alexius Potsy Dei Gratia Ep-pus Munkatsinensis m. p.

Responsum ad praemissas Ep-pi Munkatsinensii datum.

Illustrissime ac Reverendissime D-ne Episcopo, Praesul nobis Gratosissime!

Insequelam 17-a elapsi Mensis, ad serenitatem suam Regiam Carolum quippe Ludovicum de Bourbonis Infantem Hispaniae et Ducem de Lucca, intuitu constitutorum, ad Capellam ejusdem nuper desideratorum individuorum medio mei submissarum Ill stris V-rae Gratosarum litterarum; Magnanimis idem Benefactor, religionisque et Ritus Graeco-catholici summus fautor, pro destinatarum id genus individuorum inde Viennam usque suscipiendo et perficiendo itinere, in adnexa ./. assignatione curat summam 300 fl. Cm: taliter benigne transponi, ut ex eadem Presbytero seu seniori 85 fl. — Diacono 75 fl. et Cantorum singulo per 70 fl. Cm: ttlo Viatici gratiose admanuere, et eosdem Ocyus horsum, ubi circa Luccam prosequendum iter necessariam instructionem et Passuales accepturi sunt, inviare dignetur.

In reliquis esto quidem, Benignus praevenere Is Benefactor nullatenus super eo dubitaret, ex Ordine religiosorum S. Basilii M. per Ill-stem V-ram talia selecta esse Individua, quae omnino tam ipsius intentioni, et aliorum etiam expectationi ad Amustim et stricte respondere possint; si tamen circa haec quaedam difficultas vel dubium subversaretur, eotum nihil obstat, imo etiam consultius erit, alia de Clero seculari nefors magis qualificata et apta adeoque fini suo potius coresponsura individua seligere, et horum praemisso modo expedire; semper tamen circa Presbyterum et Diaconum manet conditio sine qua non: Barbas alere, et stricte secundum orientalem ritum ut semet induere, seu vestire, ita etiam semper incedere. Secus sub-vel Diaconus penes pauca sua officia studia Theologica, Cantores vero Philosophica, Theologica, Medica, Chirurgica, Architectica, vel aliam quampiam artem liberalem in Luccensi Universitate condiscere, et semet pro utilibus societatis humanae membris qualificare possent. — De reliquo numerum cantorum ex eo, non augendum esse putamus, quod et in loco facile tales juvenes adreperiendi sint, qui post breve exercitium secundum notas cum aliis concinnare poterunt. Quae is sic obsequenter perlatis, et pro in hocce objecto praestitis et ad huc praestandis curis convenientes agendo gratias,

debito cum aestimio permanemus. Sinceri Cultores. — Viennae die 17-a Martii 829. — Carolus Ludovicus de Lucca m. p. — Ioannes Fogorossy m. p. graeco-cath. ad Stam: Barbaram Parochus et honor: Canonicus.

Praemissis taliter institutis, Serenitas Sua Regia, postmodum ut sacra indumenta, ita etiam alia paramenta ad dictam Ecclesiam necessaria, firmae et elegantissimae qualitatis, atque adeo etiam sat praeciosa, Viennae per celeberrimos artes peritos fieri instituit, et dein a vocantibus eum domesticis negotiis 19-a Martii Vienna discessit Luccam. — Interea evenit et hoc, quod praefato modo per Episcopum Munkatsinensem determinatus ad hanc expeditionem Monachus Stromeckii e sanguinis sputu infirmatus et 4-a Iunii mortuus sit, qua de causa ceteroquin expeditio haec tantisper adhaerere et per Episcopum alia individua de Clero seculari, e Monachis amplius nullo semet resolvende seligi et disponi debuerint.

Interea Serenitas Sua Regia Luccam perveniens circa hoc ipsum objectum ad praememoratum Parochum Ecclesiae Stae: Barbarae haec dignata fuit scribere:

Illustis ac Reverende D-ne Paroche, D-ne mihi amicissime ac familiarissime!

Ante omnia rogo te, ut mihi parcas et ne attendas imbecillitatem meam latina lingua scribentis; vellem equidem multa et bene scribere, sed vires mihi non sufficiunt. Parce ergo ut bonus et patiens vir insufficientiae meae. Deo juvante post optimam peregrinationem absque ullo periculo Luccam 15-a Aprilis appuli sanus, quod utique tuis orationibus debeo, quae me ab omni malo praeservarunt. Num etiam bene valeo, sed multum gravatus sum curis, molestis et laboribus, qui nimio opere ob meam a Ducatu meo absentiam conglomerati sunt, itaque lubet celerare, quia non multum tempus est mihi ad scribendum. Primo tamen libertatis meae momento istam litteram, ad implendum desiderium meum scribo, et pro reddendis quam maximis gratiis, pro comitate, affabilitate et prosertium patientia, quae mihi Viennae praestiterat; agnosco enim me tibi valde et multum molestum fuisse. De D-no. Bonifacio et caeteris suis sociis etiam nuntium exspecto, prouti et de eorum Viennam adventu. De eorum itinere Luccam spero te omnia cum Domino Sartori statuisset et omnia necessaria suppeditasse. Cum tamen D-nus Stromeski huc veniet, pro primo tempore necesse erit, ut Liturgiset in privato Cubiculo, quod pro eo praeparo, quoadusque pulchra illa et stabilis Capella orientalis parata fuerit. Locutus¹⁾ sum hic cum Principe de Gorschakow, Russiae in agendis negotiis Consiliario, et ille mihi omnes libros: i. e. Magnum seu alteristicum Evangelium, Minias, Octoech, Triodeon & e Russia accersiri operam daturus est. Sed pro primo tempore libri quos jam possideo de tua gratia sufficient, dum modo Ocyus expeditio perveniat Munkatsinensis. — Interea rogo Te, ut mihi mensuram longitudinis quam

¹⁾ Частина цього листу від слова: Locutus — напечатана також у Свенціцького, I. с.

latitudinis tam Ecc-siae Stae: Barbarae, quam et Non-Unitarum S: Georgii et Trinitatis mittas; hoc fine mensuram cubiti Luccensis mitto ad D-num Sartori, rogo ergo Ecclesias eas velitis mensurare, et mensuram cum numeris ad me mittere. — Nunc do litterae finem. Si non latine scripsissem, multo longior essem et cordi meo gratior; latine vero durum mihi est, omnia exprimere, quae mente et corde sentio. Rogo te sis mei memor in sacra Liturgia, et in omnibus tuis orationibus mihi benedicas, et a Deo omne bonum expostules; qui maneo Luccae die 25-a Aprilis 829 tuus addictissimus Amicus. Carolus Dux Luccensis m. p. — Ad has mox quidem memoratus Parochus Serenitati Suae responderat, et desideratas Mensuras submiserat, cum tamen de adventu desideratorum individuorum actu Viennae plus nihil certi constitisset, quam quod D-nus Stromecki morti proximus esset, ex eo idem Parochus Sequentia Ep-po Munkatsinensi iterato scriperat:

Illustrissime ac Reverendissime Domine Episcopo, Domine Praesul mihi Gratosissime!

Quidem in sequelam gratiosarum 17-a Ianuarii c. a. ad Suam Serenitatem Regiam datarum per Ill-rem V-ram Litterarum 17-a Martii adhuc submissa pro destinatum in eisdem litteris individuorum Unghvarino Viennam usque suscipiendo itinere 300 fl-norum C. M. Summa, unaque eo demisse manifestato, quo dicta individua Ocyus semet itineri accingere, et huc properare adlaborarent; sperabamus eadem si non ante Pascha, ergo minimum adusque Viennae comparitura; quod cum minime evenisset, et quidem Sua Serenitas primo, dein vero 7-a currentis Mensis integra ejusdem familia Luccam semet trastulerit, ubi siquidem desiderata nuper individua directe modo per aestatem (in autumno enim sua Serenitas proposuit Viennam redire et hyemem hic exigere), necessaria forent, hinc praesumo Ill-stem V-ram super eo iterato molestare et respective interrogare, an ne, et quandonam praecise dicta individua Viennam motura et perventura sint? in casu enim quo prius per Ill-tem V-ram disposita individua, aut nollent, aut quadam de causa statim venire non possent, placeat Ill-sti V-rae vel alia eis substituere et ea in omisse huc inviare, vel si forte nec id esse posset, talem impossibilitatem mihi prima posta notam reddere; quo videlicet talia individua aliunde accersiri, et justo Serenitatis Suae desideris et intentioni debile satis fieri possit. — Quatenus ex dispositione suae Serenitatis Regiae taliter supplex existendo, cum cultu perenno. — Viennae 12-a Maji 829. Ill-stris V-rae obsequentissimus Servus. Fogorossy m: p: ad. Stam: Barbaram Parochus et honor: Canonicus Leopoliensis. —

Postmodum ex sequente causa scriptae ad eundem Ep-pum¹⁾.

Illustrissime ac Reverendissime Domine Ep-pe ac Praesul mihi Gratosissime!

In consequentia 12-a C. M. ad Ill-stem V-ram dimissarum mearum Litterarum, prospero quidem Lucensem Expeditionem jam in effectum

¹⁾ Вставляю тут лист, писанный на окрепій картці.

deductam et Lutskaium, qui in datis ad me 16-a C. M. Litteris me interrogaverat: Num abitus illico instituendus Principi futurus gratus? Utrum Princeps Viennae constituatur? Vienna quando nam et quomodo expeditio promovenda? Numque circa obtinendas benignas Passuales necessaria dispositio facta sit? et Denique Viennam cum sociis adpellens ubi nam condefendere debeat? Unghvarino discessisse; si tamen id secus foret, primis tribus praemissis quaestionibus, per dictas meas Litteras sufficienter resolutis existentibus, ad quartam et reliquos pro directione reponere pergo; hic omniis ut circa eorundem modum et occasionem Lucam discendi, obtinendosque Passuales Litteras ita et Deo (?) ubinam Viennae condescensuri sint? debite necessarias factos esse ordines; atque adeo amplius nihil desiderari, quam ut ocyus illi huc Compareant; Una tamen circa eos mea foret reflexio, ut cum Lutskaio non Presbyter, sed seu prius determinatus Basilianus, seu alter ordinandus Diaconus expediretur, et ut Cum eodem Lutskaia die qua inde morarint, barbam et Capillos alere incipiat, haec enim Condicio est sine qua non. De reliquo tam Lutskaia, quam et caeteri garibus (?) haec sors obtigerit, reputent se beatissimos, Princeps enim est; Pius, Cultus et optimus mortalium Vir, qui optime ipsos tractatus, neque eis aliquid deesse passurus est. Et quod in Uno Regente Principe mirabili pium est; praeter Latinam, Hispanicam, Gallicam, Anglicam, Italicam et Germanicam Loquitur etiam Hungaram Linguam, praeterita vero Hyeme ut Slavicam Litteralem seu Eccam ita et Graecam cum ritu perfecte intelligere percepit, et actu studium eorundem Continens, inter... et Magis....¹⁾ Quaeis ad notitiam perlatis expertis gratis devotus perennes. Viennae 26-a May 829. Parochus ad Stam Barbaram m. p.

Heis Unghvarium ad Episcopum Munkatsinensem expeditis a sua Serenitate 20-a Maji 829. per expressum Parochum ad Stam: Barbaram hae erant missae litterulae.

Illustrissime ac semper colende Domine Paroche, et Canonice, D-ne mihi benignissime!

Rogo te, ut digneris per manus hujus militis Cadetii Luccensis, qui servit in Regimine Hessenhamburg et qui hinc abijt Viennam, parvum et tenuis summum amicitiae pignus recipere (: aureum anulum pretiosis ornatum lapidibus.) et ne respicias ejus exiguitatem, sed animum potius donantis, qui tibi valde gratus et affectissimus est; Dein velis mihi de D-no Stromecki aliquam notitiam, quem enixe expecto; et valde tuis orationibus et memoriae comendantus maneo, et me subscribo = allandó jóakarója. — Humillimus servus et amicus. Károly Lukay Hertzeg. m. p.; ad quae memoratus Parochus haec responsit:

Serenissime Domine Princeps Regiae ac Domine mihi per quam benigne!

Die 20 Maji noto manusacro (?) et litteris per expressum perceptis, penes debitam et convenientem gratiorum actionem pro insperato tali dono, una 22-a ejusdem mensis notifica verum Serenitati V-rae Stromeckium periculose infirmatum, et per id tam ejus, quam sociorum

¹⁾ Два слова нечиткі.

suorum Viennam adventum adusque retardatum esse, ideoque me rursus ad Ep-pum Munkatsinensem 12-a Maji scripsisse, quo in locum ejusdem aliud idoneum individuum seligere et expedire, idque mihi Ocyus notum facere vellet; an ne, et quando praecise individua haecce itineri Viennam versus semet commissura sunt? Ep-pus interim nec adusque aliquid respondisse dignatus est, a D-no Lutskey interim Parocho et V A Diacono Unghvariensi, qui mortuo Stromecki se per Ep-pum eidem substitutum affirmat, hic acclusis % litteris perceptis; et tamen et illo huc minime compante, itaque 5-a Iunii dimissi ad ipsum hic in copia adnexas % litteras, ad quas citra dubium et proxime ab illo responsum accepturum me prospero, quod dein tempestive Suae Serenitati submissurus sum; in cujus sequelam, si quis venerit bene quidem? sin minus? Sic initio Iulii cum uno Cantore ego ipse Luccam discedam; aut quendam alium aptum Ec-cum mittam, qui minimum intra tempus Serenitatis V-rae commorationis in Lucca, seu usque mensem 8-brem Sacram liturgiam celebraret, et taliter ad interim desiderio Serenitatis V-rae satisfieri quiret; praevie tamen cuperem scire an id expediat et Serenitati V-rae acceptum foret, pro ut etiam id, an cum in finem aliquis locus seu Capella effective jam praeparata sit, nec ne? Postmodum per hyemem poterimus nos ex alio Dioecesi e: g: ex Crisiensi, quae Vienna nisi 30-a miliaribus distat necessaria individua evocare. Quae dum Serenitati V-rae obsequenter notificare sustineo, imo cum cultu perenno. Viennae 13-a Iunij 829. Obsequentissimus servus Parochus Fogorossy m: p: ut supra. — Litterae % ad D-num Lutskey scriptae sequentes erant:

Per chare Amice!

Denique pie defunctus Canonicus Krutsay recte statuebat de Ruthenis: Же Неймѣють ни Грамматики ни політики. И сіе так толкую: что они ни разума ни чести неимѣють., — — —

Ecce inde a mense Januario de aliquot individuis, ad desiderium tanti viri, pro honore Dioecesis, ritus et Nationis Ruthenae, proprioque commodo ex emolumento mittendis agitur; et factum nihil! Duodecima Maji clare et Categorice scripsi Ep-po; quod si quidem Sua Serenitas Vienna discenserit, dictisque individuis praecipue modo in aetate Luccae opus habitura sit, dum communiter ritus hujus hospites habere solet; ut haberet gratiam, quaecumque demum alia individua disponere, et ocyus huc expedire; me vero de super mox, seu prima Pasta certum reddere, ? et factum nihil! In 16-a Maji scripserat Stromeckio Sanguinem non spuente sed vomente, ad hanc expeditionem te esse determinatum, et dummodo ego tibi aliquas quaestiones instantance (?) resolverem; mox te itinere ac cincturum; cum autem cunctae haec quaestiones in praecedentibus meis ad Ep-pum 12-a Maji datis litteris, clare et sufficienter resolute existerent, et Ep-pus litteras has circa 20-am dicti Mensis citra dubium perceperit, prosperabam ergo in earundem consequentia te adusque hic futurum, vel minimum de super aliquid scripturum? et denique factum nihil! Iam equidem haec, per homines crudos et malitiosos, directe in confusionem et prostitutionem Principis et mei ita institui ominare liceret, si itaque tu erga me aliquid sinceritatis et amicitiae adhuc possides, sic statim prima posta et determinate mihi persenibas: an et quando praecise venturi estis? in casu

autem, quo nullus, aut nisi tardius, quis venire vellet, accedas suam Ill-stem, et eum roges, ut missam pro itinere desideratorum individuorum nuper pecuniam seu in assignatione, seu secus medio postae, Cassoviensie curru diligentiae statim mihi remittat. — Caeterum si te mox aut insperate huc advenire contigerit, scias per Suam Serenitatem circa promotionem Vestri Luccam hic necessarias et debitas ordinationes institutas esse. — In reliquo tibi et aliis bonae voluntatis viris cuncta bona desiderando, et de praemissis ocyus edoceri supplicando maneo. Viennae 5-a Iunii 829. tibi addictissimus veteraneus amicus Fogorossy m: p: — Ad haec Lutskey similiter resposuit.

Aestimantissime-Amice!

Hodie tuas de 5-a Iunii ad me datas percipio, et illico repono; quod apud nos ob Collaterales causas seu interrepentias, nec salutare res facile effectuari possint. Stromeckio sanguinem vomente et 4-ta Iunii effective animam edente, ego sum adactus ad notam expeditionem suscipiendam; sed Diaconus mihi adpunctus domum pro valedictione discedens, sequentia die ad mortem infirmatus, et interjecta exigua mora, primarius Cantor easdem vicissitudines expertus est. Nunc seu 12-ta Iunii duo alumni mihi e seminario qua Cantores adjecti sunt, et diaconus semi reconvalescens domo reversus est, et sic 17 Iunii aut morere hinc, aut tibi rescribere cupio, quod nullus iturus sit, quo in casu existens apud me Viaticum 300 fl: eadem die tibi remisurus sum. ибо никто легко нехочет на так далекий путь определитися. — — — — — ego pro Dioecesi sacrificium facere possum, sed pro me exinde nec expecto, nec volo aliquid emolumentum redundare aliquod, quam quod beatam Italiam videre potero. Dereliquo vale et me, aut responsum post 17-a adspecta; manet tamen observatio: aut ego aut nullus iturus est; equidem idonei hinc ire timent et non expedit. Unghvarim 5-a Iunii 829. Michael Lutskey m: p: Parochus et V-ardiaconus Unghvariensis. —

In sequelam harum Lutskey qua Presbyter seu senior, Labbantz antea Ep-palis Archivarius, qua Diaconus, Mikulits vero et Ialapkowicz 3-i anni Theologi, qua cantores proxima die effective Unghvarino discesserunt, et cum fine mensis Iunii Viennam pervenerunt¹⁾ cum hac Ep-pi Comitiva:²⁾

Alexius Pótsy Divina providentia Graeci Ritus Catholicorum Episcopus Munkátsiensis, Abbas S. S. Apostolorum Petri, et Pauli de Tapolcza.

Damus pro memoria quibus expedit universis, quod posteaquam Serenissimus Princeps de Burbon Infans Hispaniae, et Dux de Luca Ludovicus Carolus duos Presbyteros Graeco Catholicos cum totidem Cantoribus in Aulica Sua Capella, secundum Ritum Orientalem instruenda, Divina, lingua Ruthenica operaturus, ad dictum Ducatum Lucensem experiendos desideravisset in hujus expeditionis Praesidem et Caput R. Michaellem Lutskey Reg. Ca-alis oppidi Unghvár Parochum, et V A

¹⁾ Тут вставляю єпископське письмо, писане на окремії картці.

²⁾ Перечеркнено: Сопія.

Diaconum Districtualem, S. Sedis Consistorialis Assessorem, et pro Adjuncto Ejus: R. Antonium Labancz hactenus in Residentia mea Ep-pali Archivarium, Bibliothecarium, et Ceremoniarium velut Individua Ecclesiastica sufficienti qualifikatione et morum integritate praedita, in Domino Selegerimus destinaverimus, ac expediverimus, dando eisdem una facultatem omnia Divina peragendi, et Sacras Confessiones ab utraque Sexu excipiendi, ac insuper adjungendo eisdem, secundum desiderium praevenienti Serenissimi Principis in qualitate Cantorum: Basilium Talaskovits (?) et Joannem Mikulits, illum quidem qua Dioecesis meae Munkatsiensis, hunc autem Graeco Catholicae Dioecesis Eperjesiensis Alumnos, et S. S. Theologiae Auditores perinde a morum probitate commendabiles. Datum Unghvarini die 17 Junii 1829. Alexius Eppus m. pr.

In fidem genninae Copiae subscribo. Viennae 10-o Octobris. 830 Fogarassy Metropolitanae Leopoliensis Graeco — Cath Eccl-ae honor. Canon et ejusdem ritus Parochus ad Stam Barbaram Viennensis.¹⁾

Ubi (порум. у Відні) tamen causa optimendarum a Ministerio negotiorum extra nervum Passualium diutius adhaerere debuerunt, iterque Luccam nisi 15-a Iulii ingredi potuerunt. — Interea cuncta ad indiu (?) structionem Capellae spectantia requisita, partim Viennae, partim Luccae. per celeberrimos artis peritos, et stricte secundum normam ritus orientalis prouti et ipsa Capella Morliae, quae antea latini ritus Eccl-ae erat adaptata, et curata erant ita, ut cum praemisso modo evocata individua 28-a Julij Luccam pervenissent cuncta in perfecto ordine adrepererunt, et mox ibidem 6-a Augusti divina absolvere inchoarunt, et acta pro incolumitate et longvitate, benigni fundatoris omni die absolvunt. Et tantae erat molis Graecam Luccae condere Capellam! — Postmodum placuit Suae Serenitati Parocho S-tae Barbarae taliter scribere:

Reverendissime Domine Canonice, et Paroche, Amice mihi gratissime!

Tandem aliquando aliquid factum est, summamque cordis mei laetitiam et gaudium tibi exprimere nescio, quod ex fausto felique adventu D-ni Michaelis Lutskay et sociorum ejusdem persentisco, qui integra valetudine, nec longo fatigati itinere huc 28-a transacti mensis pervenerunt, et sacris ministeriis, cum meo inexplicabili gaudio die 6-a Augusti initium dederunt. — Externa eorundem figura mihi etiam quam plurimum placet, suntque mihi acceptissimi, quia sunt viri boni, et absque dubio de me optime merebuntur, et quali mihi gaudio et consolationi sunt id solum cogito et sentio verbis vero exprimere minime valeo, cum sicut antea Vindobonae, ita nunc in his Regionibus Graecis intersim Divinis Officiis, et particeps sacrificiis sum?

Haec omnia ꝑ. plane confiteor tibi, tuisque erga me indefessis curis et sollicitudinibus debeo. Quod eorum stipendia attinet omnino tunc sequor consilium, et rationem quam (uti dicis reddis de tua vil-

¹⁾ Ціла ся завітка, писана рукою Фогороша, перечеркнена. Сам документ писав хто инший.

licatione) justam rectissimamque agnoscio (?) et siquid insuper tibi debeo, aut possum boni praestare, scribendo mihi indica et illico voluntati tuae satis facturum sum. — Interim vale mi D-ne Charissime, meique et meae familiae in tuis praecibus recordare, de futura hyeme spero te Viennae penes Stam Barbaram videre et amplectare posse, Vale et mei memor esto — Luccae in Balneis die 13. Augusti 829. tibi amantissime Carolus Dux Luccensis m: p: —

Et finaliter denique Luskay haec scripsit ad eundem Parochum.

Aestimantissime Amice!

Post 16-im dierum felicem tamen iterationem die 28-a Iulij Lucam sani adpulimus et Principem in balneis morari, pro nobis vero Morliae parata esse quataria (?) intelleximus. Sequenti die suae serenitati praesentati sumus et ille nos valde benigne et grater excepit. Mihi insuper unam auream crucem collo adpendit, quam quidem ego nec acceptare nec dein portare volui, sed jussu ejus utrumque postmodum facere debui. Post unam septimanam Solaria quoque nobis adaucto sunt. Ego habeo 30-a scudi, seu annue 365 taleros coronatos facientes 802 fl. Cm: Labhancz 20-i scudi seu 522 f. Cantorum quivis per 15 scudi, seu 401 fl. Cm: post paucas dies ipse victus nobis resolveret praeter attacta solaria, nec non diurna a 27-a Iunii. Insuper omnia ita instituuntur et accommodantur, quo mansio nobis grata et jucunda sit. —

Caeterum ego dupplici defungor o-ffo scilicet Liturgisantis et Principis confessorii unde ab hujate Archi — E-ppo accepi jurisdictionem, sique spectem accommodationem, et aestimum nobis tribui solitum, sic unquam desidero ad Dioecesim Munkatsinensem, ubi honestorum despectus et persecutio viget, si tamen necessitas Dioeceseos spectetur, privatum bonum ei postponi deberet sed fiat quomodo cuiusque (?) ego non multum aereo (?) neque confundor. Nunc disco Italice et compleo meas Ruthenicas Conciones quas si praeparare et in lucem mittere potero, id mea et tua Cruce gratius mihi erit. In reliquo expertis amicis affectibus deditus maneo. — Marliae 14-a Augusti 829. Sincerus tuus Amicus Michael Luskay m: p: praepositus paradisi et Marliensis. —

Observare autem hic oportet: quod haec suae Serenitatis inudentia, prouti et dictae Ecclesiasticae Slavicae et Graecae linguae perceptio in sphaera politica, variis opinionibus, judiciis, et conclusionibus seu Callimationibus ausam (?) praebuere; quidam enim putabant, per Principem haec institui, studio et desiderio obtinendi Troni Regis Graeciae, alii ob intentionem ad Russiam vel Hungariam emigrandi, et denique clerus latinus, cui vel maxime inductum id genus orientalis Capellae non placebat, ominabatur, quod forte Princeps, qua conjugatus Graeci ritus Catholicus E-ccus fieri intendat. Iam esto quidem, verum dicendo, spectatis ad Regiam dignitatem necessariis qualitatibus, veneratissimus hic Princeps, cunctis per Novalistas, et politicos ad eam Candidatis nec in minimo quidem cederet, attamen cuncta praemissa

excogitata, infundata esse, et a vero abludere probe sciunt illi, qui tam Suam Serenitatem personaliter, quamet ejusdem cogitandi et agendi modum penitus notum habent. Igitur, ut ex praemissa ad E-ppum Munkatsinensem dato scripto clare apparet, id per Eum praesusceptum esse 1-o e studio et Zelo promovendi Cultum Divinum, secundum illud prophetae: Laudet omnis spiritus Dominum. — 2-o e speciali aestimio et inclinatione conservandarum antiquitatum et 3-o causa raritatis et celebris Balnei Marliensis seu Luccensis Ruthenos et alios orientalis ritus Hospites; prouti et existentem penes Aulam suam Russicum Consulatam secundum proprium ritum Divino cultu providendi, et denique finaliter 4-o quia, ut quidam m-ndi hujus sectatores (?), plerumque vitae tempus in distractiones, delicias temporaneas substantiam vero in varios mundi hujus vanitates seu luxum et modas plerumque in sumere consueverunt; ita venerandus dictus Princeps superflum sibi ab officiosis negotiis tempus, intui culturam, substantiam vero in fines Deo et humanitati proficuos, atque adeo honestissimos intuuere (?) amat, et secus quid ni possibile esset ipsi in tam juvenili aetate, latinam, italicam, Gallicam, Hispanicam, Anglicam, tum Germanicam et Hungaricam perfecte scire et loqui; slavicam vero — adeoque et Russicam pro uti et Graecam linguam per bene intelligere, totque milia in erectionem et instructionem dictae Capellae inpendere? Certe non, nisi eundem ad haec specialis internus nisus et inclinatio ita duceret: ut alios ad alia effectuada (?) ducere consuevit; et sic surgit resultatium; Utinam ipisius cogitandi et agendi modus, e Magnis mundi hujus Saeculis (?) numer offiret (?) nancisceretur sectatores! eotum certe alia Mundanarum rerum esset facies, quam actu est. — Datum Vindobonae Ultima Februarii die 830.

Serenissime Domine Princeps Regiae ac Dux de Lucca, Domine et Patrone mihi Benignissime!

Cum tempus edax rerum, nihilque sub Sole stabile, praesertim vero mortalium mundi Incolarum sors, multis variisque vicissitudinibus subjecta esset, ne proin et Serenitatis V-rae Regiae is in Religionem Cultumque Divinum Zelus, quo incitante in Glorioso Suo Ducatu, Orientalis Graeco-Catholici Ritus Ec-clam seu Capellam ut erigere, ita etiam tam necessariis Individuis, quam et aliis Requisitis munificentissime non minus ac splendide instruere dignata est aut viventibus curiosus ac perinde damnabilis appareret, aut serae posteritati ignotus permaneret; eapropter in advoluto offero Serenitati V-rae promemoria Deductionem erectionis dictae Ecc-lae, in quantum posse ac tenues meae qualitates admiserunt sat diligenter perfecteque elaboratem, ut aeternum Serenitatis V-rae Boni publici, Religionis Cultusque Divini undique promovendi studii et nisus, tam in Celebri Suo Ducatu, quam etiam tota Italia futurum Monumentum, quod siquidem in occidente directe cura et Sollicitudine Serenitatis V-rae exurexit, ego pro ea, qua erga veneratissimam Serenitatis V-rae Personam, praeclarasque ejusdem dotes et qualitates existimatione, teneritudine ac propensione detineor, si mihi aurum et argentum adesset, in Oriente, seu ad radicem Montium Carpaticorum de his aliud memorato prae-

stantius, aut solum aequale extrui curarem, quia vero ea mihi desunt, sic minimum de Lapide et Ligno priori simile Monumentum, frigida ossa mea excepturum, Deo juvante ponere Constitui.

Igitur ob nimium hic Loci attenuatam valetudinem meam, breve post tempus inevitabiliter ad statum deficientiae deventurus, adque paternos lares, ubi: „Domini est terra et plenitudo ejus“ me necessario retracturus, ibidemque paucas residuas temporanei Currus dies in beata Solitudine et Sancta pace exacturus, finem in eum in quodam Oportuno et Convenienti loco tempestive unum ergastulum e solidis Materialibus erigere proposuerim, inquo nempe vita Comite ipsemet, ea vero cessante, per alios ad id Testamentaliteer (?) constituendos ex obligandos de tempore in tempus seu constanter, pro Serenitatis V-rae usque dum vixerit incolumitate omnimodaque prosperitate atque longaevitate, vita autem cessante, pro Ejusdem aeterna beataque requie incessanter et fervide Sacras ad Coelos mittere praeces procuraturus, et talimodo cum Serenitate V-rae Corde et animo in aeterna conjunctione permansurus essem; ad exigendum vero talismodi ergastulum cum Capella seu Ecclesiola e' Calculo mille ducenti floreni Argenteae Monetae mihi deessent; itaque in tenerrima erga me propensione, gratioseque in Litteris 13-a Augusti 829 ad me datis manifestata me sublevandi promptudine; praecipue vero Serenitatis V-rae toti Mundo nota Generositate et Munificentia plurimum confusus, praesumo humillime pro eo supplex esse, quo dicto fine praememoratam deficientem summam Commodo sibi tempore, adeoquo hic vel domi existendo, benigne mihi, seu dum id citra proprium aggravium fieri poterit, Serenitas V-ra subpeditare non gravaretur neque dedignaretur? Cujusce modi beneficium praeter gratitudinem omnimodo seu refrerrare (?) seu cuncta (?) fore (?) Convenienter recompensare (?) adlaboraturus sum.

Quatenus supplicando et advolutam Deductionem pro aeterna notitiae et Conversationis Nostrae memoria degenu offerendo secundum illud: Dat pira, da poma qui non habet alia dona expersis benignis gratiis ac favoribus ultronee (?) commendatus, in homagiali Cultu perenno. Vindobonae 12-a Aprilis 830.

Serenitatis Vestrae

Obsequentissimus servus et
sincerus Cultor Fogorossy.

Далі йде отся перечеркнена вставка:

Caeterum Cum id genus postulatam meum incommodum et onerosum fore supponere liceret, non interno mitto una id advertere: quod si votis (?) mei b-ngne deferre dignabitur, me pro talis modi beneficio ut omni occasione mea gratitudine contest... (?) ita sinceris temporibus nefors uno aut alio modo, quaedam obsequia ex servitiis Ser-ni V-rae praestitutum me obligo appronitto (?).

Вартоломей Копітар і гр. Станіслав Дунїн-Борковський.

(До історії видання „Psalterz-a Floryańsk-ogo“).

Написав МИХАЙЛО ТЕРШАКОВЕЦЬ.

I.

Цензурна історія полемічної статті Борковського п. з. »Zur Geschichte des ältesten polnischen Psalters zu St. Florian« etc. і Конітаревої відповіді на неї.

Бажаючи обговорити взаємні літературні відносини Копітара і Борковського з нагоди видання Psalterz-a Floryańsk-ogo, польського літературного пам'ятника з 14 віку, хочу на першій місці подати цензурну історію двох полемічних статей, зв'язаних із виданням цього пам'ятника, а на другій місці повну історію його видання. Основу першої частини моєї розвідки становлять документи віденського архіву міністерства внутрішніх справ, давньої, ще передконституційної, Zensur- und Polizei- Hof-Stelle. До написання другої частини, для котрої жерелом є мало або й зовсім не використаний печатний і рукописний матеріал, зневолює мене ся обставина, що роля, яка у виданню „Psalterz-a“ припала Копітарови і Борковському, зображена неповно і невірно.

Чим для Українця може бути цікавою історія видання польського літературного пам'ятника 14 віка? Для Українця інтересність тої історії у сьім, що непорозумінне між Копітаром і Борковським ізза видання „Psalterz-a“ припало саме на час, коли у віденській „Zensur- und Polizei- Hof-Stelle“ рішала ся доля „Зорі“, а опісля „Русалки Дністрової“, які мали стати угольним

каменем при закладах нової, правдиво народної літератури сеї частини українського народу, котру історична доля дала австро-угорській монархії; дальше, що се непорозумінє принесло зі сторони найвисшої цензурної влади дуже багато неприємностей Копітарови як цензорови та що воно підкопало впливове доси становище Копітара як цензора і тим самим звело на ніщо прихильне відношенє Копітара до „Зорі“ і до „Русалки“ та взагалі до відроджуючої ся тоді української літератури в Галичині. Найвисша цензурна власть, котра до того часу вірила Копітарови та слухала його бистрих, поза цензуrowаний ним предмет далеко вибігаючих гадок, що у відношеню до держави мали на меті зріст її великодержавного значіння та поставленє її на першоряднім становищі в Європі, не послухала його дуже далекосяглих гадок, висловлених ним з нагоди цензуrowаня „Зорі“ і „Русалки“,¹⁾ а не послухала м. і. певно і тому, бо саме ізза його пригоди з Борковським вважала відповідним з кінцем 1834 р. висловити йому своє „besonderes Mißfallen“ та „wegen eines Benehmens, durch welches er sich im hohen Grade unverläßlich und des bisher hinsichtlich der Censurirung der Jahrbücher geschenkten Vertrauens unwürdig gezeigt hat, eine eingreifende Rüge zu ertheilen“. Кождий мусить признати, що така строга догана висловлена цензорови, котрий до того часу мав повне довірє, не могла не мати впливу на рішенє долі „Зорі“ та „Русалки“, бо цензурна власть, котра в передконституційних часах і так не йшла по лінії виrozumілости, в справі „Зорі“ і „Русалки“ пішла відрухово не по тій лінії, яку дораджував Копітар, але повсїм противній.

Інтерес Українця для історії виданя „Psalterz-a“, зглядно для ролі, яка припала у сїм виданню Копітарови, степенує ся ще й тим, що неприємности, які в звязку з нею судило ся пережити сьому великому Словінцеві, діткнули саме найщирішого приятеля українського народа, так щирого, що в сїм напрямі не перевисшив його ні оден инший рівний йому Славянин, ні чужоземець.

¹⁾ Гл. мої: »Матеріяли й замітки до історії національного відродження галицької Руси в 1830 і 1840 pp.« як III т. »Українсько-руського Архіва«, Львів, 1907, ст. 1 і д., 112 і д. — Гл. також мое: »Галицько-руське літературне відродженє«, Львів, 1908, ст. 67 і д. — Також мої: »Відносини Вартоломея Копітара до галицько-українського письменства«, Львів, 1910, ст. 36—43.

Зознакомимо ся отже із подробицями літературного спору Копітара і Борковського, так важного у своїх наслідках, вельми прикрих і для самого Копітара безпосередно і для української літератури в Галичині посередно.

Перше виданє т. зв. „*Psalterz-a Floryańsk-ogo*“ вийшло у Відни п. з. „*Psalterz królowej Małgorzaty pierwszej małżonki Ludwika I. króla polskiego i węgierskiego córki króla czeskiego i cesarza Karola IV. Najstarszy dotąd znany pomnik pismiennictwa polskiego. Wydany staraniem Stanisława hr. na Skrzynnie Dunina-Borkowskiego podkomorzego J. C. K. A. M-ci Akademii C. K. sztuk wyzwolonych w Wiedniu i królewsko Bawarskiej w Monachium, Towarzystw C. K. rolniczego w Wiedniu, królewskiego przyjaciół nauk w Warszawie, naukowego krakowskiego, rolniczego warszawskiego, mineralogicznego w Jenie, Badaczów natury w Weterau, i do zachęcania przemysłu narodowego w Paryżu członka, Reprezentanta potomstwa biblioteki imienia Ossolińskich*“. Дуже визначну участь, яку у сім виданю мав Копітар, поставив видавець зовсім в тіни та звів її до дуже скромних розмірів, наслідком чого покривджений Копітар упімнув ся за свої права прилюдно, напечатавши у 67 томі віденських „*Jahrbücher der Literatur*“ з 1834 р., кн. за липень, серпень і вересень, ст. 154—165, статю, в якій сформував вперве свої заміти що до видання Борковського та що до своєї власної ролі в його виданю. Статя Копітара зневолила Борковського до відповіді. Цензурна історія сеї відповіді Борковського та нової відповіді Копітара Борковському є предметом першої части моєї розвідки.

Відповідь на статю Копітара в 67 т. „*Jahrbücher*“ хотів Борковський умістити в тих самих „*Jahrbücher*“, котрі виходили під протекторатом всемогучого тоді канцлера, кн. Меттерніха, під редакцією правительственного радника Deinhardstein-а та під цензурним доглядом самого Копітара. В рамках передконституційних, абсолютистичних часів не тяжко уявити собі перебіг драми, котрої героями були: всемогучий канцлер, протектор журналу, — польський аристократ, що бував щоденним гостем в сальонах канцлера, — та звичайний собі урядник, що як цензор при „*Jahrbücher*“ цензурував свою власну статю, напечатану у 67 т. та звернену проти Борковського, а отсе мав цензурувати і відповідь Борковського на сю свою статю.

Зрозуміла річ, що бажаючи забезпечити собі дозвіл на напечатанє своєї відповіді Копітарови в „*Jahrbücher*“, Борковський скористав зі своїх товариських зносин з канцлером та

⁷/₁₂ 1834 р. вислав до нього в тій справі лист, в яким пояснив, що до відповіді Копітарови зневолило його се, що в статі в 67 т. Копітар „mich der Zauberey, des Geitzes, des *Plagiats* und der Dummheit öffentlich angeklagt“. В пересвідчення, що кожному підданому монархії вільно боронити ся перед ложними і кривдячими закидами, Борковський написав відповідь п. з. „Zur Geschichte des ältesten polnischen Psalters zu St. Florian“, в якій „auf eine unwidelegbare Art, durch Belege“ хоче показати, що Копітар не лиш як письменник не має за собою правди, але що й як людина присвоїв собі безправно його власність, а як цензор надужив свого уряду. Той сам чоловік мав би тепер знова цензурувати його статю та при сій нагоді знова міг би присвоїти собі се, що в ній є доброго, а проче міг би обезвічити та знищити („*verstim(m)eln und vernichten*“). З сеї причини Борковський просив канцлера, щоби для його статі призначив иншого цензора, а не Копітара.¹⁾

Свою статю вручив Борковський редакторови, а редактор передав її князеві через секретара Двора, v. Pilat-a.²⁾ На свою одвічальність редактор не міг помістити статі в „Jahrbücher“ і се заявив він отверто самому авторови, „da die Jahrbücher bisher nie eine Antikritik aufgenommen hätten, und dieß zu den nachtheiligsten Exemplificationem führen würde“, а впрочім сама стаття Борковського була на його думку переповнена „von den persönlichsten Beleidigungen“.

Одержавши статю Борковського з рук v. Pilat-a, канцлер дозволив печатати її в „Jahrbücher“, звісно після попередньої правильної цензури, додаючи, що і Копітарови буде можна опісля дати відповідь Борковському. Відповідно до того Deinhardstein дав статю радникови Двора, v. Ohms-ови, щоби зарядив у справі цензурування, що належало. Тимчасом вже після того зарядження Deinhardstein одержав лист від радника Двора v. Hammer-a, в яким в імені канцлера було зборонено умістити статю Борковського, „weil die Jahrbücher eben so wenig (?) als die englischen Rewiews je eine Antikritik aufgenommen“, бо як би дозволено на таку антикритику Борковському, то не можна би того відмовити і иншим.³⁾

¹⁾ Гл. у нас ч. 1.

²⁾ Гл. у нас ч. 3 і 7.

³⁾ Гл. ч. 6.

Deinhardstein одержав отже два зовсім відмінні поручення в тій самій справі і тому в листі з ¹⁷/₁₂ 1834 р. до гр. Седлніцького, предсідника „Zensur- und Polizei- Hof-Stelle“ запитав, як має поступити. У своїм письмі зобразив він перебіг цілої справи (так, як у нас на його основі щойно представлено) від самого початку, себто від хвилі прислання Копитарових заміток до 67 т. „Jahrbücher“, додаючи, що він прийняв та напечатав їх, „da der Aufsatz gut geschrieben und in mehrfacher Beziehung sehr wichtig ist“ та що „nach meiner Ansicht nichts direkt Censurwidriges im gedachten Aufsätze vorkommt, und den Anstand nicht beleidigt“.

Запит Deinhardstein-а передав гр. Седлніцький в короткій дорожці канцлерови, котрий відповів щойно ⁵/₁ 1835 р.¹⁾ Рішити ся канцлерови не було легко, бо він хотів з одної сторони Борковському дати змогу боронити ся, а з другої сторони не бажав, щоби через поміщене антикритики „Jahrbücher“ не стали видовищем літературних спорів. Супроти сього канцлер вибрав посередню дорогу, а саме: стаття Борковського не мала бути печатана в „Jahrbücher“, а за то вільно йому було по правильнім оцenzурованю напечатати її осібною брошурою або в якім-небудь журналі з виїмком „Jahrbücher“. По випечатаню антикритики міг Борковський післати до „Jahrbücher“ оповістку „mit der Anführung der Stellen, welche der Graf Borkowsky als jene seine Vertheidigung betrachtet“ (сі слова дописані рукою самого канцлера). Канцлер поручив також гр. Седлніцькому звернути увагу Deinhardstein-а на се, „damit in Hinkunft persönlich beleidigenden Antikritiken wie jene gegen Grafen Borkowsky in den Jahrbüchern kein Platz angewiesen werde, um unangenehme Collisionen wie die Gegenwärtige zu vermeiden“.

Порученє що до Deinhardstein-а виповнив гр. Седлніцький негайно, як се виходить із його письма до канцлера з ¹¹/₁ 1835 р.²⁾ в котрім звістив про свої зарядження, якими надіяв ся не допустити до подібних slučajів.

Одначе цензурна власть оглянула ся і за здогадуванім винновником неприємної для неї справи та найшла його в особі, над котрою мала власть, себто в особі Копітара. До Копітара звертала ся вона в сій справі щонайменше двічі, а саме 1) ¹⁸/₁₂ ³⁾ і 2) ²⁰/₁₂ 1834 р.⁴⁾ Не виключена річ, що вона звертала ся і третій

1) Гл. ч. 10.

2) Гл. ч. 13.

3) Гл. ч. 8.

4) Гл. ч. 9.

раз, на порученє гр. Седлніцкого,¹⁾ безпосередно по одержанню письма канцлера з $\frac{5}{1}$ 1835 р. і то, хто зна, чи не зараз того самого дня ($\frac{5}{1}$), бо з $\frac{6}{1}$ 1835 р.²⁾ маємо довше оправданє Копітара. З черги було се вже другим виясненєм, зглядно оправданєм Копітара, бо перше вислав він ще $\frac{18}{12}$ 1834 р., отже ще того самого дня, коли цензурна власть вислала до нього своє перше письмо.

Цензурна власть добирала ся до Копітара поступовно: В першій письмі (з $\frac{18}{12}$ 1834 р.) зажадала вона від нього зміни в одній точці цензурної техніки, в другій (з $\frac{20}{12}$ 1834 р.) сказано йому м. и. „Ich kann nicht umhin, Ihnen wegen dieses argen Verstosses (себто, що Копітар свою статтю в 67 т. „Jahrbücher“ цензурував сам, а не дав до цензури кому іншому) in Ihrer Eigenschaft als k. k. Zensor mein besonderes Mißfallen zu erkennen zu geben und überlasse mich der zuversichtlichen Erwartung, daß Sie mir durch eine sorgfältigere Beachtung der Ihnen als Zensor obliegenden Pflichten und Rücksichten nicht mehr in die unangenehme Nothwendigkeit strenger Rüge versetzen werden“, а в здогадуванні третій письмі (між $\frac{5}{1}$ і $\frac{11}{1}$ 1835 р.) погроза сеї „strenge Rüge“ була замінена вже в діло, бо йому уділено „eine eingreifende Rüge“ „wegen eines Benehmens, durch welches er sich im hohen Grade unverläßlich und des bisher hinsichtlich der Censurierung der Jahrbücher geschenkten Vertrauens unwürdig gezeigt hat“.

Що закидувала цензурна власть Копітарові і як він боронив ся проти її закидів? При цензурованню статей, призначених для „Jahrbücher“, виробив ся був звичай, що редактор посилав кожду статтю до печатні і щойно шіткову відбитку передавав по одному аркушеви Копітарові до цензури. Поодинокі аркуші статі, проти котрих Копітар не мав нічого замітити, заосмотрював він у своє „admittitur“, вони йшли до печатні і опісля не вертали вже до його рук, хоч би стаття виносила і 10 печатних аркушів. Поодинокі-ж аркуші відповідної статі, що до яких Копітар з цензурних причин мав якінебудь сумніви, заосмотрював він нотою „exhibeatur“, котра потягала за собою такі наслідки, що аркуші з „exhibeatur“ ішли до „Zensur- und Polizeihof-“

¹⁾ На се вказують слова гр. С. в листі до канцлера з $\frac{11}{1}$ 1835 р.: „Ich unterlasse es nicht dem Censor Kopitar eine eingreifende Rüge zu ertheilen“.

²⁾ Гл. ч. 11.

Stelle“ і що-йно там переходили цілу цензурну процедуру. Така практика втерла ся від самого заснованя „Jahrbücher“, себто від 1818 р., отже в 1834 р. мала за собою вже 16-літню традицію. В нещасливім 67 т. „Jahrbücher“ Копітарова стаття була поміщена на четвертім місці, на третім місці була стаття Buchholtz-а п. з. „Geschichte Ferdinand des I.“, а на п'ятім місці стаття п. з. „Ner-setis opera“. Отже 3 і 5 статю Копітар заосмотрив в „exhibeatur“, а що до своєї власної статі він не зробив сього так, що вона пішла до печати на основі його власного „admittitur“. Седлніцький у своїм письмі до канцлера з 11/1 1835 р. зробив отже Копітарови закид, що надужив своєї влади, бо як автор не міг бути рівночасно і цензором своєї статі. Зробив він се на думку Седлніцького тому, „daß ihn in dieser Unterlassung (себто, що занедбав віддати до цензури свою статю) die gegründete Besorgniß der erfolgenden Versagung des imprimatur bestimmt haben möge“. Одначе підозріне Седлніцького було тільки підозрінем без основи, бо в статі Копітара не було нічого нецензурного або такого, що оскорбляло би приличнісь, як се замітив редактор „Jahrbücher“ в листі до сьогож Седлніцького з 17/12 1834 р.¹⁾ Впрочім і під формальним зглядом Копітар поступив правильно, бо при класифікації статей на основі „admittitur“ чи „exhibeatur“ зробив так, як робив цілих 16 літ, протягом яких не стрів його за се ні один закид. Що з огляду на льояльність супроти цензурної влади та з огляду на decorum супроти публіки Копітар міг віддати свою статю до цензури, се інше діло, одначе по формальним вимогам закона він не мусів її давати. Що отже в його кроці доглянено ся неправильности, се мало свою не внутрішню причину, що виходилаб зі сути річі або із закона, але тільки внішню, яка впливала: із сеї обставини, що автором інкрімінованої статі був случайно сам цензор, а особою зачіпленою був аристократ, в додатку знакомий і майже щоденний гість самого канцлера.

Копітар почував себе одначе певним не тільки з формальної сторони. В своїй пригоді з Борковським він вважав себе грубо покривдженим і обидженим, тільки по своїй стороні бачив він правду, котрій бажав дати вислів у своїй статі в 67 т. „Jahrbücher“. Тодішні чувства і погляди Копітара на сю справу відбили ся вірно між иншим і в його листі до радника Двора

¹⁾ Гляди ч. 7 і вище ст. 5.

v. Ohms-а з $\frac{6}{1}$ 1835 р.¹⁾ Чи сей лист був відповідю на догану дану йому $\frac{20}{12}$ 1834 р., чи відповідю на здогадувану свіжу догану з $\frac{5}{1}$ — $\frac{11}{1}$ 1835 р., викликану письмом канцлера до гр. Седлніцького з $\frac{5}{1}$ 1835, або письмом останнього до першого з $\frac{11}{1}$ 1835 р., на певно не знати і се впрочім не важна річ. Важне се, як Копітар дивив ся на справу. Йому було незвичайно прикро, що зі сторони своєї власти стрінув ся з тяжким, незаслуженим докором надужитя власти, тим більше прикро, що від хвилі зложеня урядової присяги 1810 р., яку зложив в руки того самого v. Ohms-а, він ніколи не спроневірив ся своїй присязі та не показав ся негідним довіря. Навіть у справі із Вуком Караджічем,²⁾ що принесла йому стільки прикrostий, показало ся, що правда була по його стороні. Ще більше почував він правду по своїй стороні і у справі Борковського, котрий в безсоромний спосіб його „ополячив“, зложивши навіть слово чести (nachdem er mich auf infamste Weise (mit Bruch eines Ehrenwortes) polakirt hatte), котрий присвоїв собі його рукопись та не звернув йому її, дарма що він пригадував йому його обовязок, ще доки був час, та що загрозив йому зробити прилюдний ужиток з сього, як би він не послухав візвання. Одначе чоловік, котрому удавали ся доси усі процеси, навіть із пок. кн. Trautmannsdorf-ом та його дочкою, дав йому найбезсоромнішу відповідь. З сеї причини він, Копітар, мусів додержати своє слово, зробив се одначе, ошаджуючи свого противника, навівши тільки факти в статі, котру підписав своїм іменем, здержавшись одначе від усяких коментарів.

На закид безпощадного способу писання про Борковського Копітар заявив, що далеко острійше, ніж він, „ополячений“, („der Polakirte“), писав про нього і про його видане у „Časopis českého Museum“ Шафарик, котрий ствердив повне його непокликане у таких справах. Подібно як Шафарик будуть і інші рецензенти в Німеччині, Польщі, Росії, Парижі і т. д. судити про сього чоловіка, котрий за кілька дукатів бажав би здобути славу

¹⁾ Гляди ч. 11.

²⁾ Тоді розходило ся о дозвіл випечатання Вукового сербського перекладу Біблії (відданого до цензури з початком 1820 р.) та його-ж „Народних Пословиц“ (1833—1836 pp.). Цензуроване обох рукописий було в руках Копітара і воно спричинило йому много великих прикrostий завдяки інтригам деяких впливових людей. Про се гляди мою статтю п. з. „Kopitar und Vuk“ у „Jagić-Festschrift“ ст. 470 і д. (Berlin, 1908 (і в особній відбитці)).

автора та котрого Копітар підозрівав, що він в такий самий спосіб видав під своїм іменем також інший твір, про подорож до Італії,¹⁾ написаний ким іншим. Передмову Борковського до „Psalterz-a“ назвав Копітар „промовою старої баби“ („altweibisch“), а словар слів виготовлений ним при виданню показує його як смішного ігноранта навіть рідної мови (зовсім так, як би прим. Німець з речення „der Bach ist angeschwollen“ хотів для дієслова навести infinitivus „angeschwollenen“!).

Вже з сеї причини „Zensur- und Polizei- Hof-Stelle“ не повинна компромітувати ся, протегуючи такого чоловіка, котрим гордять і чужинці і свої так, що треба дивувати ся, що він може бути щоденним гостем кн. М(еттерніха). Такі люди повинні бути вдоволені із ius commune, а не заживати протекції та надуживати її у відношенню до чесних урядників, „die nur gehört werden dürfen, um gerechtfertigt zu werden“. Бож сього ніхто не може вимагати від нього, Копітара, котрий також має літературну честь, аби мовчав, коли Борковський у своїй передмові бреше на нього.

Такий зміст Копітарового листа, писаного із питомим йому темпераментом, чистою мовою, не пересипаною макаронізмами та неологізмами, також тільки йому питомими. На одинокий неологізм, а радше на *ἀπαξ εἰρημένον* дозволив він собі, а саме на слово „polakiren“ = бути ошуканим (зі сторони Поляка). Що до піднесених Копітаром подробиць, котрі вязали ся із виданем „Psalterz-a“, то я займу ся ними в тій часті, де буде обговорена роля Копітара у виданню Борковського, а ту подам тільки дальший перебіг подій.

Надія Копітара, висловлена в листі до v. Ohmsa, що він буде оправданий, як тільки буде вислуханий, не здійснила ся, як се показало ся вже в маю 1835 р., отже всього чотири місяці пізніше. Копітар мусів іменно довідати ся, що Борковський бажає відповісти на його критику в 67 т. „Jahrbücher“, тому рішив випередити його та подати нові подробиці до історії видання „Psalterz-a“. Свої нові уваги Копітар велів зложити в печатни та у щітковій відбитці подав їх до цензури. Цензура відповіла йому ²³/₅ 1835 р.²⁾ устами v. Ohmsa, що своєю статєю проти Борковського у 67 т. „Jahrbücher“, написаною беззглядно та безпощадно, викликав він зі сторони видавця жалоби, котрим

1) Сей твір вийшов 1815 р. в Варшаві п. з. „Podróż do Włoch“.

2) Гляди ч. 14.

в порозумінню з канцлером рішено положити кінець в сей спосіб, що зачіпленому видавцєви позволено відповісти на критику вправді не в „Jahrbücher“, але осібною брошурою або в якімнебудь іншій журналі. З огляду на се, що Борковський покористував ся дозволом та що його антикритика одержала вже цензурний перепуск, літературний спір належить вважати вже покінченим. Впрочім Копітарови не можна дозволити на нову критику тим більше, що і його попередна критика, котрою він розпочав сей спір, не була би найшла місця в „Jahrbücher“, як би він як цензор, що був тоді рівночасно і автором, був правильно переслав свою рукопись до цензури.

Таке письмо цензурної влади, виготовлене з порученя v. Ohms-a, до котрого Копітар звертав ся з таким довірем, свідчило тільки про се, що він не найшов у нього ні вирозумілости ні оправданя, але що навпаки діждав ся ще одної догани і як учений і як цензор: як учений за безпощадний тон писаня проти Борковського, як цензор за мнїме надужите влади та за нараженє свого начальства на неприємности. Як учений мусїв Копітар довідати ся крім сього, що його літературний ворог вже одержав дозвіл відповісти йому, а йому, покривдженому та обидженому, замкнено уста.

Вістка в письмі цензурної влади („Bücher-Revisions-Amt“) до Копітара, що Борковський вже $\frac{23}{5}$ одержав дозвіл печатати свою антикритику осібною брошурою або в якімнебудь журналі з виїмком „Jahrbücher“, о стільки невірна, що сей дозвіл одержав він щойно по $\frac{1}{6}$ 1835 р., бо щойно $\frac{27}{5}$. Deinhardstein відніс антикритику Борковського канцлерови, познакомив його з її змістом, проти котрого канцлер не мав нічого замітити і наслідком сього велїв переслати її до гр. Седлніцкого, щоби назначив для рукописи иншого цензора, а не Копітара.¹⁾ Рукопись віддано цензорови Hohler-ови, котрий $\frac{1}{6}$ 1835 р. заявив ся за допущенєм її до „Jahrbücher“.²⁾ В рішеню Hohler-a було одначе непорозумінє, бо в „Jahrbücher“ мала бути напечатана не ціла статя Борковського, тільки огляд статі напечатаної поза „Jahrbücher“. Антикритика Борковського вийшла дійсно осібною брошурою 1835 р. у Відни п. з. „Zur Geschichte des ältesten polnischen Psalters zu St. Florian bei Linz. Genannt der Psalter der Königin Margarethe. Von Stanisl. Grafen Dunin-Borkowski,

¹⁾ Гл. ч. 15.

²⁾ Гл. ч. 16.

Mitglied mehrerer gelehrten Gesellschaften“, а її огляд помістили „Jahrbücher“ у 70 т.

По тім, що стало ся, ми розуміємо, що для відповіді Борковському в Австрії уста Копітара мусіли бути замкнені, — він міг відповісти йому тільки поза границями монархії. І дійсно під маскованим псевдонімом, у видуманій місцевості вийшла його відповідь особною книжкою: (B. Kopitar's) *Anti-Tartar oder Herstellung des Thatbestandes in Sachen der Wiener Editio Princeps* (1834) des ältesten Denkmals des polnischen Drittels des (nicht Margarethen- sondern) Elisabeth-Hedwigischen Psalterium trilingue (A. 1300—1370) zu St. Florian in Oesterreich gegen den plagiarischen Roman eines Tartaren. Als Manuscript für Freunde herausgegeben von Leberecht Hassenschelm. Stockholm, bei A. Bonnier“. В дійсности брошура була печатана в Липську, у фірми Breitkopf i Härtel, як се зазначено на обороті передостанньої картки брошури (Druck von Breitkopf und Härtel“). Мітичний Leberecht Hassenschelm ніхто инший, тільки сам Копітар. Року виходу на брошурі не зазначено, але вона вийшла найскорше 1836 р., бо в короткій передмові до „Anti-Tartar“ згадано Копітарів „Glagolita Clozianus“ та критику тої студії в „Göttinger Gelehrten Anzeigen“ з 1836 р. — До справи видання „Psalterz-a“ вертав Копітар опісля і в инших своїх творах, обговорював він її у переписці з численними людьми, одначе мова про се в иншій часті.

Матеріяли.¹⁾

№ 1.

Лист Гр. Дунін-Борковського до кн. Меттерніха.

Euer Durchlaucht! *H. Kopitar* hat, in der Kritik meines Psalters, die er in die Jahrbücher der Öst. Literatur einrückte, mich der Zauberey, des Geitzes, des *Plagiats* und der Dummheit öffentlich angeklagt. In der Uiberzeugung, daß es jedem Unterthan der Monarchie erlaubt sey, sich gegen falsche und injuriose Beschuldigungen zu vertheidigen, habe ich eine Schrift: „Zur Geschichte des ältesten polnischen Psalters zu S. Florian“ für die Jahrbücher bestimmt, und dem H. Regierungsrat *Deinhardstein* eingehändigt.

Nun soll aber meine Rechtfertigung, in welcher ich, auf eine unwiderlegbare Art, durch Belege, beweise, daß *H. Kopitar* nicht nur als *Literator* gänzlich Unrecht hat, sondern, daß er auch als Mensch sich meines Eigenthums gesetzwidrig bemächtigte und als *Censor* seyne Amt mißbrauchte, abermalls dem *H. Kopitar*, gegen welchen ich aufträte, zur *Censur* vorgelegt werden. Ist das möglich? ist das denkbar? wird er nicht wider (!) das gute das allenfalls in der Schrift ist, sich zueignen und das übrige verstimmeln (!) oder vernichten?

Da die Jahrbücher unter der *Protection Euer Durchlaucht* stehen, und es dem *H. Kopitar* erlaubt war, mich, in dieser Zeitschrift, zu insultiren, so erwarte ich von *Hochdero* Gerechtigkeit, daß es mir ebenfalls erlaubt seyn wird mich zu vertheidigen, und daß *Euer Durchlaucht*, in *Ihrer* Weisheit, mir einen andern *Censor* bestimmen werden.

Ich verbleibe mit der tiefsten und größten Hochachtung *Euer Durchlaucht* gehorsamster Diener *Gf. Dunin Borkowski*.

Wien d. 7-ten Decemb. 1834.

№ 2.

Лист невідомого до радника Двора (імовірно в. Hammer-a).

Wohlgeborner Geehrtester Herr Hofrath! Ich wollte mir die freyheit nehmen Euer Wohlgeboren persönlich im bureau aufzuwarten, war aber nicht mehr so glücklich Sie zu treffen.

¹⁾ Отсі матеріяли є в архіві міністерства внутрішних справ під 174 ч., 1338 вязка (фасцикул).

Der Gegenstand meines Besuches war das hier beyliegende Schreiben des Grafen Dunin Borkowsky, welches der Fürst an die Kanzley herabgeschickt hat, um darüber das Geeignete zu veranlassen.

Da es sich lediglich um eine litterarische und Censursache handelt, so weiß ich mir keinen andern Rath als die Sache in kurzem Weg an Euer Wohlgeboren zu leiten, welche ohne Zweifel das Zweckmäßigste zu verfügen finden werden.

Ich erlaube mir es schriftlich zu thun, um nicht etwa zu spät zu kommen, und benütze mit Vergnügen diesen Anlaß die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung zu erneuern. (Нечиткий підпис). Den 11. X-b 834.

№ 3.

Лист Deinhardstein-a до радника Двора (імовірно v. Ohmsa).

Hochwohlgeborne Herr Hofrath! In Beantwortung des geehrten Schreibens Euer Hochwohlgeboren habe ergebenst zu berichten, daß ich den Aufsatz des H. Grafen Dunin-Borkowsky bereits vor 3 Tagen H. Hofsecretaire von Pilat übergeben habe, um ihn in die Hände Sr. Durchlaucht des Fürsten Staatskanzlers zu legen.

Erlauben Euer Hochwohlgeboren mich mit gewohnter Hochachtung und Ergebenheit nennen zu dürfen Euer Hochwohlgeboren gehorsamster Diener

Deinhardstein.

Wien 12-t D. 834.

№ 4.

Лист (імовірно v. Hammer-a) до невідомого.

Euer Wohlgl. Soll ich ersuchen, anliegende Vertheidigungsschrift des Grafen Borkowski, welche gegen H. Kopitar in die Jahrbücher eingerückt werden soll, genau und streng zu prüfen, und allenfalls dasjenige zu streichen, was gar zu grob und beleidigend wäre. Um Euer Wohlgl. auf den echten Standpunkt zu setzen, sende ich 2¹⁾ an mich gelangte Schreiben in dieser Angelegenheit, und bitte den in Frage stehenden Artikel in den Jahrbüchern vorläufig zu laßen (?). Dem Grafen Borkowski kann die Freude (?) nicht versagt werden, aber man will keinen gesetzten Streit. Hochachtungsvoll (Нечиткий підпис).

Wien d. 13. X-br. 834.

NB (?) Wegen Dringlichkeit bitte ich um baldige Erleidigung.

№ 5.

Лист Deinhardstein-a до радника Двора (імовірно Ohms-a).

Hochwohlgeborne hochverehrter Herr Hofrath! In der Anlage habe ich die Ehre Euer Hochwohlgeboren den Aufsatz

¹⁾ Імовірно під № 1, 2.

des Grafen Dunin-Borkowski mit der bitte zu übersenden, daß es Euer Hochwohlgeboren gefallen möge mich bald möglichst von der Zulässigkeit oder Nichtzulässigkeit desselben in Kenntniß setzen zu laßen, da der Aufsatz im ersteren Falle noch in dem nächsten in 12. Tagen erscheinenden Band der Jahrbücher kommen soll.

Mit Hochachtung und Ergebenheit Euer Hochwohlgeboren ergebenster Diener

Deinhardstein.

Wien am 15-t D. 34.

№ 6.

Lucr v. Hammer-a до Deinhardstein-a.

Wohlgeborner Geehrtester Herr Regierungsrath! Seine Durchlaucht der Herr Fürst Haus- Hof- und Staatskanzler haben gestern Abends zu befehlen geruht, daß die Antikrit(ik) des Grafen Borkowsky nicht in den Jahrbüchern aufgenommen werde, weil die Jahrbücher, eben so wenig (?) als die englischen Reviews je eine Antikritik aufgenommen, und wenn solche Antikritik dem G. B. gestattet würde, ... verstehe wie dasselbe Begehren den andern nicht zu gewähren. Indem ich Euer Wohlgeboren hievon in Kenntniß zu setzen die Ehre habe verharre ich mit ausgezeichneter Hochachtung Euer Wohlgeboren ergebenster Diener.

Hammer.

Wien den 16 December 1834.

An Seine Wohlgeboren den Herrn Regierungsrath von *Deinhardstein.*

№ 7.

Lucr Deinhardstein-a до Гр. Седмъйного.

Euere Excellenz! Erlauben mir Euere Excellenz mich in einem die Jahrbücher der Literatur betreffenden Falle an die Gnade Euerer Excellenz zu wenden.

In dem letzt erschienenen Bande, dem 67-t, befindet sich ein von H. Kopitar verfaßter und unterschriebener Aufsatz über den Psalter der Königin Margaretha. Da der Aufsatz gut geschrieben und in mehrfacher Beziehung sehr wichtig ist, nahm ich keinen Anstand ihn aufzunehmen. Censur und Correctur gingen mich bey diesem, wie bey anderen Aufsätzen nichts an, da ich, meiner von Seiner Durchlaucht dem Fürsten Staatskanzler mir ertheilten Instruction zufolge, auf beydes nicht Rücksicht nehmen darf. Doch muß ich der Wahrheit gemäß gestehen, daß nach meiner Ansicht nichts direct Censurwidriges in gedachtem Aufsätze vorkommt, und den Anstand nicht beleidigt.

Vor einiger Zeit überbrachte mir Herr Graf Dunin-Borkowski, den der Aufsatz betraf, eine Antikritik, und äußerte den Wunsch daß sie in den Jahrbüchern aufgenommen würde. Ich erwiderte ihm daß ich dieß für mich nicht thun könne, da die Jahrbücher

als Review bisher nie eine Antikritik aufgenommen hätten, und dieß zu den nachtheiligsten Exemplifikationen führen würde. Ich mußte mich daher an Seine Durchlaucht wenden um Seine Befehle einzuhohlen. Graf Borkowski übergab mir seinen Aufsatz, den ich von den persönlichsten Beleidigungen angefüllt fand, und ich überreichte H. von Pilat mit dem Ersuchen ihn in die Hände Seiner Durchlaucht zu legen. Hochdieselben liessen mir bald darauf durch H. v. Pilat sagen: Sie gestatteten die Aufnahme des Aufsatzes, doch dürfe H. Kopitar darauf erwiedern, der Aufsatz müsse jedoch früher ordnungsmäßig censurirt werden; zu welchen Ende ich ihn H. Hofrathe Ritter von Ohms überschickte.

Gestern erhielt ich jedoch einen Brief der H. Hofrats von Hammer (?), im Nahmen Seiner Durchlaucht geschrieben, welcher mir die Aufnahme des Borkowskichen Aufsatzes untersagte. Der Brief liegt in den Händen des Herrn Hofraths von Ohms.

Da ich nun 2 Aufträge Seiner Durchlaucht habe, die entgegengesetzter Art sind, so bitte ich Euere Excellenz daß es Hochderoselben gefallen möge, mir einen bestimmten, die Aufnahme des Aufsatzes des G. Grafen Dunin-Borkowski in den Jahrbüchern der Literatur betreffenden Befehl zukommen zu machen
Euerer Excellenz treu gehorsamster Diener *Deinhardstein*.

Wien am 17-t Dezember 1834.

№ 8.

Перший лист Копитара до радника Двора в. Охмса.

Horhwohlgeborner Herr Hofrath! Indem ich in der Anlage Ihrem Auftrage von 18-t d. M. inbetreff des besondern Zensurzettels nachkomme, erlaube mir Eu. HWg. zu bemerken, daß ich für Bürsten-Abdrücke sowohl in fremder, als in meiner eigenen Praxis seit 1818, (so lang nämlich die Jahrbücher bestehen), es immer so gesehen und geübt habe, wie in dem Falle, dem Ihr Auftrag nun ein Ende macht.

Damit aber auch andere Censoren, die Bürsten-Abdrücke zensuriren, nicht eben so fehlen, wie ich, so wäre zu wünschen, daß darüber ein Circulandum erginge, dergleich mir bisher nicht bekannt ist, noch in der Instruktion von 1810 vorkommt.

Daß das Exhibeatur in dem gegenwärtigen Fall mitten im Abdrucke vorkommt, dessen ist der Umstand Ursach; weil der Drucker gleich beim ersten Bogen eine Censur haben muß (um ihn drucken zu dürfen), der Censor daher eines Bürsten-Abdrucks den Auftrag zum Exhibeatur auf diesem ersten Bogen geben muß, und in dessen Folge den fraglichen Artikel, wäre er auch 10 Bog. lang, nicht mehr zu Gesicht bekommt, um etwa auch am Ende desselben sein Exhibeatur anzubring.

Übrigens kann es jedem Censor nur lieb seyn, wenn die obberührte Vorschrift ergeht, und mittels des Revisions-Amtes, das den Censoren dann Papier und Siegelwachs zumitteln

müße, exequirt wird; indem bei dieser Methode der Censor sein Exhibeatur ordentlich motiviren kann, was er bisher in Charta patenti nicht thun konnte, und daher mit dem simplen Exhibeatur (freilich vor einem feinfühlenden Richter) begnüg. müße.

Censor Kopitar.

Wien d. 18-t. Dec. 1834.

№ 9.

Dekret. An den k. k. Bücher-Censor Herrn Barthol. Kopitar.

Die von Ihnen verfaßte und in die Jahrbücher der Literatur Bd. LXVII sub art. IV. aufgenommene Kritik des von dem Grafen *Dunin-Borkowski* herausgegebenen „Psalter der Königin Margarethe etc.“ ist mit so wenig Rückhalt und Schonung für den gedachten Grafen *Borkowski* geschrieben, daß derselbe sich hiedurch zu Beschwerden und Reklamacionen berechtigt hält und bereits unliebsame Verhandlungen und Erörterungen über die verlangte Genugthuung hervorrief. Höchst unangenehm mußte mich der dabei hervorgekommene Umstand befremden, daß Sie als der für die Jahrbücher aufgestellte Zensor einen eigenen Aufsatz dafür bestimmten, ohne solchen vorher im Manuscripte anher zur Einleitung einer Censurrevision zu überreichen und daß Sie sodann eben so wenig bei der Revision des betreffenden Probe-Druckbogens und Vorlegung desselben an die k. k. P. u. C. Hofstelle durch Beigebung des vorgeschriebenen Zensurzettels auf den Aufsatz aufmerksam machten, was doch zur Folge gehabt hätte, daß die gesetzliche Form beobachtet und nicht ein Aufsatz ohne alle Censurrevision (denn der Verfasser eines Aufsatzes kann nicht zugleich der Zensor desselben seyn) in Druck gelegt worden wäre.

Ich kann nicht umhin, Ihnen wegen dieses argen Verstosses in Ihrer Eigenschaft als k. k. Zensor mein besonderes Mißfallen zu erkennen zu geben und überlasse mich der zuversichtlichen Erwartung, daß Sie mir durch eine sorgfältigere Beachtung der Ihnen als Zensor obliegenden Pflichten und Rücksichten nicht mehr in die unangenehme Nothwendigkeit strenger Rüge versetzen werden.

Übrigens muß ich Ihnen bei dieser Veranlassung erinnern, daß die Zensoren Zufolge der bestehenden Vorschriften verbunden sind, ihr Gutachten über Mpte, oder, was dasselbe ist, über Bürsten-Abzüge der Polizeihofstelle mit besondern Zensur-Zettel, und nicht, wie Sie es bisher bei den Jahrbücher (!) zu tun sich erlaubten, mit dem Bürsten Abzug selbst vorzulegen.

Wien d. 20. Dez. 834.

Рубрым: Kopitar. — Demselben ertheilter Verweis wegen Aufnahme seines kritischen Aufsatzes über den vom Grafen *Dunin-Borkowski* herausgegebenen „Aeltesten poln. Psalter“, in die von ihm zensurirten „Jahrbücher der Literatur“.

№ 10.

Лист кн. Меттерніха до Гр. Седліцького.¹⁾

Eur. Excellenz haben mir im kurzen Wege die hier zurückfolgende Anfrage des Herrn Regierungs-Rathes *Deinhardstein* zur Aeußerung mittheilen laßen, ob der Aufsatz des Grafen *Dunin Borkowsky* gegen eine in den Jahrbüchern der Literatur erschienene persönlich beleidigende Kritik über die durch ihn veranstaltete Herausgabe eines alten polnischen Psalters, die von besagtem Grafen nachgesuchte Aufnahme in die Jahrbücher finden solle oder nicht.

Obwohl es dem Angegriffenen nicht wohl verwahrt werden kann, sich zu vertheidigen, erscheint es doch anderer Seits zu wesentlich zu verhindern, daß die Jahrbücher der Litteratur zum Schauplatze litterarischer Zänkereyen herabgewürdigt werden, als daß nicht auf den Grundsatz festgehalten werden sollte, keine *anti* Kritiken in selbe aufzunehmen, weil eine Abweichung von dieser Regel unfehlbar zu weiteren Folgen führen würde.

Dem gemäß geht meine nach erhaltener Aufklärung definitiv festgestellte Ansicht dahin, daß dem Grafen *Dunin Borkowsky* die aus obigen Grundsatz fließende Unthunlichkeit, seinen Aufsatz in die Jahrbücher aufzunehmen vorgestellt, und ihm anheim gegeben werde, selben mit der Korrektur (!) der Zensursbehörde entweder in Form einer brochure oder in irgendeinem andern Blatte abdrucken zu laßen, von welchem Aufsatz dann, wenn Graf *Dunin Borkowsky* einen besonderen Werth darauf legt, auch wieder in den Jahrbüchern eine Anzeige (mit Anführung der Stellen welche der Graf Borkowsky als jene seine Vertheidigung betrachtet),²⁾ gemacht werden könnte. Es wird von Euer Excellenz abhängen, in wie ferne Hochdieselben vorliegenden Gegenstand hiernach zu erledigen finden. Doch dürften Eur. Excellenz sich veranlaßt finden, dem Herrn Regierungs-Rath *Deinhardstein* erinnern zu laßen, seine Aufmerksamkeit dahin zu richten, damit in Hinkunft persönlich beleidigende(n) Kritiken wie jene(r) gegen Grafen *Borkowsky* in den Jahrbüchern kein Platz angewiesen werde, um unangenehme Collisionen wie die Gegenwärtige zu vermeiden.

Metternich.

Wien d. 5. Jänner 1835.

№ 11.

Другий лист Копітара до в. Охмса.

Hochwohlgeborner Herr Hofrath! Sie empfangen 18 10 meinen ersten Amtseid. Mein Gewissen gibt mir das Zeugniß daß ich ihm

¹⁾ № 174. — praes. d. 6. Jän. 835. — Einstweilen aufzubewahren. — D. 23. May 835.

²⁾ Слова взяті мною в скобку дописані на боці рукою кн. Меттерніха.

nie untreu, und ihres langen Wohlwollens nie unwürdig ward. Selbst in den mit so vielseitigem Verdruß verbundenen Vuk'schen Sach erhellte, daß ich der Verkannte war, und Recht hatte.

Ebenso, und mit noch innigerem Bewußtseyn hab ich Recht in der Sache des polnisch Grafen *Borkowski*, den ich, [nachdem er mich auf die infamste Weise (mit Bruch eines Ehrenworts) polakirt hatte], *so lange es noch Zeit war* an seine *Pflicht*, mir ein anvertrautes Mk. zurückzustellen und die Correctur des von mir durchaus besorgten Psalters vollenden zu lassen, mit der Warnung erinnerte, ich würde sonst mein Recht beim Publico suchen.

Aber der Mensch, dem bisher alle Prozesse, bis auf den mit dem sel. alten Fürsten Träutmannsdorf u. dessen Prinzessinn Tochter, glücklich gelung waren, schrieb mir darüber die schamloseste Antwort: Ich habe daher mein Wort auch halten müssen; habe es aber mit einer Schonung gethan, daß nur die *facta* die ich verbürge u. auch in dem Artikel mit meinem Namen verbürgt habe, ohne allen weiter Commentar, sprach.

Der competente Schaffarik in Prag hat in der Zeitschrift des böhm. Museums Septemberheft d. J. über den Unberuf des Grafen in solch. Dingen noch schärfer gesprochen, als ich der Polakirte. Der Mensch möchte durch fremde Arbeit um seine paar Dukaten ein *Antor* seyn; (Thorheit in den Augen eines deutschen Edelmanns, nicht aber in denen eines Polen, wäre es auch ein Jaroszynski). Ich möchte 10 gegen 1 wetten, daß auch die unter Borkowski's Namen gedruckte polnische Reise nach Italien (hier verboten) irgend einem polnisch Autor *bon gré malgré* abgenommen wurd.

So wie Schaffarik und ich, werd alle weiter. Rec. in Deutschland, Polen, Rußland, Paris etc. urtheilen. Seine Vorrede ist altweibisch, und seyn Lexicon neuer Wörter, die aus dem Psalter seyn sollen, aber eigentlich nur von ihm falsch analysirt sind, (wie wenn ein Deutscher aus dem Satze: der Bach ist *angeschwollen*, ein *Verbum* in infinitivo: *angeschwollenen*, analysiren würde) stellt ihn vollends als einen lächerlich Ignoranten in seiner eigenen Sprache an den Pranger.

Schon darum sollte die Hofstelle sich nicht durch Protection eines Menschen compromittiren; der übrigens als polnischer Edelmann so allgemein hier und zu Hauß mißachtet wird, daß man sich nur wundert, wie er den Salon des Fürsten M*** so täglich besuchen darf. Solche Polen sollten an dem *jus commune* genug haben, nicht aber Protection genießen und mißbrauch gegen ehrliche Beamte, die nur gehört werden dürfen um gerechtfertigt zu erscheinen. Denn das wird man von mir doch nicht verlang, daß *Borkowski* in seiner Vorrede vor meinen Augen über mich *lügen*, und ich, der ich auch eine litt. Ehre zu wahren habe, dazu schweigen soll?

Genehmigen Eur. Hochwohlgeboren die vollst Hochachtung
Ihres gehorsamsten Dieners Censors *Kopitar*.

Wien d. 6-t. Jan. 1835.

№ 12.

Третій лист Копитара до в. Охмса.

Eur. Hochwohlgeboren bin ich so frey zu bemerken, daß ich heute den 6-t Jan. 1835 einen Bürsten Abdruck vom Bog. 2. des Intell. Blattes der Jahrbücher für Jan.—März 1835, mit einem Censur-Zettel von der Hand *factors* Keck erhalten und vor der Hand mit admittitur erledigt habe.

Es ist aber klar, daß diese Abänderung (die ich für falsch verstanden ansehen muß) die Sache eher schlimmer, als besser macht; denn

1) wenn der Druckerjunge den von seinem factor, anstatt des Revisionsbeamten, ausgefertigten Zettel offen hin und wiederträgt, wohl auch wirklich verliert, oder unter diesem Vorwand um ein paar Groschen an einen Saphir verkauft, das Scandal in folge der neuen Anordnung *leichter* und größer ist, als er früher werden *konnte*, wo der Lehrjunge den Bürstendruck nicht so leicht weggeben konnte, als einen jetzigen davon getrennten Zettel, und das einfache Exhibeatur des Zensors auf einem so wirklich verlornen Bürstendruck die Sache weniger compromittirte, als ein nach der neuen Anordnung verlornen Zensur-Zettel mit allen formalien des Amtes noch dazu von einem factor ausgeübt!

2) Da Gerold das Privilegium des Bürsten-Abdrucks hat, es billigerweise auch behalten soll, so wäre es meines unmaßgeblich Erachtens am zweckmäßigsten, den Gerold dahin zu bescheiden.

I. Dem Ordinarius einen Bürstendruck vorzulegen, (wie alle Privilegirte dieser Art) und auf dessen admittitur hin, zu drucken; mit Aufbewahrung des mit dem admittitur versehenen Bürstendruckes.

II. Sobald aber der Censor ordinarius den Bürstendruck mit exhibeatur erledige, *so wäre dann* der ganze einen oder mehrere Bog füllende Artikel, dem Revisionsamte zu präsumtiren; das sodann dieses ganze Exhibitum mit einem Censur-Zettel durch den Amtsboten dem Ordinarius übermacht, und auf demselben Amtswege von ihm motivirt abholt, um es so mit dessen Motivirung an die Oberbehörde, und diese allenfalls noch höheren Ortes, zu befördern.

So scheint dem Ref. der Dienst am ersprießlichsten und decentsten besorgt.

Censor *Kopitar*.

Wien d. 6-t Jan. 1835.

№ 13.

*Note. An S-e des H. geh. Haus- Hof- und Staats-kanzlers etc.
Fürsten v. Metternich Durchlaucht.*

In Gemäßheit der mir von E-r D. in der schätzbaren Note vom 5. d. M. gewährten Anhandlassung hinsichtlich der Erledigung der daselbst erwähnten Censurangelegenheit des Grafen *Dunin-Borkowski* lasse ich denselben nunmehr über die Unthunlichkeit, seinen, gegen die im LXVII-ten Bande der „Jahrbücher der Literatur“ erschienene Kritik des von ihm herausgegebenen ältesten polnischen Psalters gerichteten Aufsatz in die gedachten Jahrbücher aufzunehmen, belehren, und ihm anheim stellen, diese Beantwortung der gedachten Kritik mit den in der hierortig Censur bereits veranlaßten Korrekturen entweder abgesondert in Form einer Brochure oder in irgend einem andern Blatte abdrucken zu lassen, damit sodann von diesem Aufsätze in den Jahrbüchern eine den Fraggegenstand in seinem richtigen Lichte darstellende Anzeige mit Hindeutung auf die Stellen, welche Graf *Borkowski* zu seiner Vertheidigung in dem befragten literarisch Streit als wesentlich betrachtet, veranlaßt werden könne.

Uibrigens scheint mir der hier zum Grunde liegende unliebsame literarische Streit, welcher zwischen dem Grafen *Borkowski* und dem die Jahrbücher der Literatur censurierenden dießortig Censor *Kopitar* als dem Verfasser der oben erwähnten Kritik zur Vermeidung ähnlicher Kollisionen eine besondere Verfügung hinsichtlich der Censurerledigung der gedachten Zeitschrift unumgänglich nothwendig zu machen.

Nach der bisherigen Uibung werden die für die Jahrbücher bestimmten Manuscripte von dem die Redaction besorgenden Regierungsrathe *Deinhardstein* ohne vorläufige Censurrevision in die Druckerey gesendet, sonach der Bürstenabzug bogenweise von dem zur Censurirung dieser Zeitschrift bestimmten Zensor *Kopitar* revidirt, und nur jene Artikel an die Censurbehörde geleitet, welche Letzterer nach seinem Ermessen zur Exhibirung geeignet findet, alle übrigen aber von ihm selbst mit dem *Imprimatur* versehen. Nun hatte, wie es die hier gegen geneigte Zurückstellung anverwahrten Probedruckbogen von S. 97 bis 178 ausweisen,¹⁾ der Censor *Kopitar* von den darinn enthaltenen Aufsätzen bloß den pag. 110 beginnenden Art. III.: „Buchholtz, Geschichte Ferdinand I.“ laut (?) pag. 128 und pag. 176 den Art. V. „Nersetis opera“, nicht aber den pag. 155 beginnenden „die Kritik des „ältesten polnischen Psalters““ enthaltenden Art. IV. zur Exhibirung angetragen. Dagegen ist der so eben erwähnte Artikel keineswegs der hierortigen Censur niemals (?) unterzogen worden, wie es bei dem Umstande unfehlbar hätte geschehen sollen, daß der Censurirung der Jahrbücher der Literatur bestimmte

¹⁾ На боці осяяка дописка: „5 Druck-Bögen u. 2 Zens. Zettel“.

Censor, nunmehr selbst als Verfaßer eines in diese Zeitschrift aufzunehmenden Aufsatzes erschien.

Kopitar hat dadurch, daß er, da er nicht zugleich als Verfasser u. Censor gelten kann, seinen Aufsatz nicht zur Exhibirung antrug, ordnungswidrig und um so ahndungswürdiger gehandelt, als nunmehr durch die ganze Verhandlung dieser Angelegenheit außer Zweifel gesetzt ist, daß ihn zu dieser Unterlassung die gegrünbete Besorgniß der erfolgenden Versagung des *Imprimatur* bestimmt haben möge. Ich unterlasse es nicht, dem Censor *Kopitar* wegen eines Benehmens, durch welches er sich im hohen Grade unverläßlich und des ihm bisher hinsichtlich der Censurirung der Jahrbücher geschenkten Vertrauens unwürdig gezeigt hat, eine eingreifende Rüge zu ertheilen; sowie ich auch dem verehrten Wunsche E-r D. entsprechend dem Regierungsrath *Deinhardstein* die angemessene Erinnerung machte, mehr Aufmerksamkeit darauf zu richten, daß in Hinkunft keine persönlich beleidigende Kritiken zur Aufnahme in die Jahrbücher angenommen werden. Zur vollen Sicherheit aber, daß nicht demungeachtet eine ähnliche Unzukömmlichkeit, wie jene, welche die gegenwärtigen Verhandlungen herbeiführte, künftighin Statt finde, hielt ich es für zweckmäßig, die Verlagsbuchdruckerey und den Censor zu verpflichten, nunmehr so wie es die allgemeinen Censurvorschriften erfordern, jeden Artikel mit einem Zensurzettel belegt und mit dem Antrage des Censors versehen an die Behörde zur Einholung des *Imprimatur* und nach Erforderniß des behandelten Gegenstandes zur Einleitung einer weiteren Revision einzusenden. Von dieser getroffenen Verfügung gebe ich mir die Ehre E. D. hiemit zugleich in geneigte Kenntniß zu setzen.

Wien d. 11. Jän. 835.

№ 14.

Письмо „Bücher-Revisions-Amt-y“ в справі пенліку Копитара.¹⁾

Ad 4416. — Censor Kopitar bittet seine Duplik c-tra Borkowski im Bürstenabdrucke zur Censur geben zu dürfen. — Dieses Gesuch wurde dem B. R. A. mit nachstehenden vom H. Hofrath v. Ohms gefertigten Indorsate zugemittelt.

Das k. k. B. R. A. hat dem H. Gesuchleger zu bedeuten: er habe durch die in die Jahrbücher der Literatur Bd. LXVII. sub Art. IV. aufgenommene, ohne Rückhalt und Schonung für den Grafen Dunin-Borkowski geschriebene Kritik des von dem genannten Grafen herausgegebenen „Psalter der Königin Margaretha etc. etc.“ Beschwerden und Reklamationen veranlaßt, welche im Einvernehmen mit dem Herrn geheimen H. H. u. Staatskanzler F. v. Metternich dadurch beizulegen beschlossen wurde, daß man

¹⁾ № $\frac{4416}{174}$.

dem Grafen Borkowski gestattete, seine Beantwortung der oben erwähnten Kritik zwar nicht in den Jahrbüchern selbst, doch aber in der Form einer eigenen Brochure oder in irgend einer anderen Zeitschrift abdrucken, zu lassen. Nachdem nun Graf Borkowski von dieser Bewilligung Gebrauch gemacht und der dießfällige Aufsatz die Censurgenehmigung erhalten hat: so ist dieser schriftstellerische Streit als beendet anzusehen und es kann daher der von dem H. Censor *Kopitar* bezielten Veröffentlichung einer neuerlichen Entgegnung hierüber um so weniger eine Folge gegeben werden, als auch die obige Kritik, mit welcher der Streit angeregt wurde, ihre Aufnahme in den Jahrbüchern nicht gefunden haben würde, wenn der hiebei zugleich als Censor erschienene Verfasser seinen Aufsatz ordnungsmäßig im Manuscripte zur Censur überreicht hätte.

Pr. k. k. P. u. C. H. St.

D. 23. May 835.

№ 15.

Lucr Deinhardstein-a до г-р. Седмичкого.

Euere Excellenz! Als ich gestern Seine Durchlaucht den Fürsten Staatskanzler mit der Natur des Aufatzes des H. Grafen Dunin-Borkowski vertraut machte, erklärte Sich Hochderselbe damit einverstanden, und befahl mir jenen Aufsatz Euerer Excellenz mit der Bitte zu übersenden; selben etwa einen andern Censor als den gewöhnlichen der Jahrbücher, H. Kopitar, begutachten zu lassen.

Mich mit der Anlage dieses Auftrages entledigend habe ich die Ehre mit der innigsten zu verharren Euerer Excellenz treu gehorsamster Diener

Deinhardstein.

Wien am 28-t. May 835.

Увара урядника з Censur- und Polizei Hofstelle:

„Aufzubehalten bei den Acten über den Grafen Borkowski und dessen Beschwerde über Kopitar, und ist das M-pt nach dem Antrag des H. Hohler zum Druck zugelassen worden“.

Wien d. 1. Juni 835.

№ 16.

Opinia цензора Hohler-a.

Praesent. 29 May 1835, — Für die Wiener Jahrbücher der Litteratur. — Zur Geschichte des ältesten polnischen Psalters zu St. Florian, genannt der Psalter der Könidin *Margaretha*. Von Stanislaus Grafen *Dunin-Borkowski*, Mitglied mehrerer gelehrten Gesellschaften. Wien 1835 gedruckt bei I. P. Vollinger.

Das ungrische Wapen und der Chiffre *M*, auf dem polnischen Psalter zu St. Florian veranlaßte die Frage: Wem dieser Psalter eigentlich gehört habe? Herr *Bandtkie*, Bibliothekar zu Krakau vermuthet: „Einer Privatfamilie von Krakau gegen Ende des

XIV-ten Jahrhunderts. H. *Kopitar's* Conjectur erklärt sich für die Königin *Maria* zwischen 1370—1375; H. Graf *Dunin Borkowski* aber stellt die Conjectur auf, daß dieser Psalter der Prinzessin *Margaretha*, Tochter *Carls IV* und Braut König Ludwigs I. von Ungarn zwischen 1338—1349 gehörte.

Die Gründe für und wider diese Conjecturen sind hier kurz zusammengefaßt und zugleich die Verdienste berührt, welche H. *Chmel* als Entdecker, und Copist, H. *Kopitar* als Redacteur des Textes und Commentator, endlich H. Graf *Dunin Borkowski* als Herausgeber und Nachweiser des hohen Alterthums dieses Psalters sich um die polnische Litteratur bey dieser Gelegenheit erworben haben, nach dem Wahlspruche: *cuique suum*.

Gegen die Einrückung in die Wiener Jahrbücher der Lit. waltet, nach meinem Dafürhalten, kein Bedenken ob; daher stimme ich für *Admittitur*. ---

Em. Th. *Hohler*.

1. Juny 1835.

Копітар і Зубрицький.

Написав Др. КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ.

В 43 томі „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“, виданім в р. 1901., помістив я працю „З кореспонденції Дениса Зубрицького“ (рр. 1840—1853), в якій побіч листів Максимовича (в числі 5), Вячеслава Ганки (2) і одної відповіді Зубрицького, побіч переписки з Ів. Раковським (5 листів), з „Имп. обществомъ исторіи и древностей“ (1 лист) напечатав я також чотири листи Вартоломея Копітара, писані в році 1843 (18 VI, 18 VII, 5 X, 4 XI).

До листів Копітара подав я замітки, в яких старався вияснити поставлені ним питання на основі найновіших дослідів.

Відповідий Зубрицького на листи Копітара я не найшов тоді в бібліотеці гр. Баворовського у Львові, відки черпав згадані матеріали. Та всеж не тратив я надії, що бодай начерки відповідей Зубрицького з часом віднайдуться, бо про них писав він до Ганки: „Подлинныя его (Копітара) письма и мои отвѣты хранятся у меня“.¹⁾

Мої сподівання не завели. Начерки листів Ден. Зубрицького, крайню нечиткі, найшов проф. Ф. Свистун в архіві крил. Ант. Петрушевича і напечатав про них статтю п. з. „Корреспонденція Дениса Зубрицького съ Копитаромъ“.²⁾ Проф. Свистун подав від себе дуже мало заміток, а обмежився на перекладі виїмків листів Зубрицького з німецької мови. Переклад не всюди докладний.

¹⁾ Жите і Слово, т. IV. »Листи Д. Зубрицького до Ганки« стр. 86. Порівняй мою студію »З кореспонденції Ден. Зубрицького« стр. 12 (окр. відбитка).

²⁾ »Вѣстникъ Нар. Дома« за рік 1906, ч. 3—6.

Зацікавили головню проф. Свистуна ті частн листів, що обговорювали питання політичні і релігійні.

Спору вязку критичних заміток про відповідн Зубрицького Копітаровн подав Мих. Тершаковець в статі: „Відносинн Вартоломея Копітара до галицько-українського письменства“,¹⁾ при чім виїмки з листів Зубрицького випечатав у німецькій першозорі, на основі копії, зладженої мною ще в 1908 році.

Науковий інтерес велить мені видати відповідн Зубрицького на листи Копітара в цілости, та розглянути ся в їх змісті подрібно. На се вони вповні заслугоють, як знаменита ілюстрація його наукових, політичних і релігійних поглядів. Що декуди вийде характеристика Зубрицького для него самого прикра, в тім не моя вина, тільки його власна.

I.

(Загальні помічення. Нещирість Зубрицького. Наукові питання та відповідн.)

Великий мистець славянської фільмології проф. Ягіч оцінив дуже влучно переписку Копітара з Йос. Добровським, коли про неї писав:

„Какими выразительными чертами обрисовался обликъ Копитара въ его страстно-порывистыхъ, вѣчно безпокойныхъ письмахъ, полныхъ нетерпѣливой любознательности и критическаго задора.“²⁾

Те саме можна сказати про листи Копітара до Зубрицького, хоч вони були мініятюрою в порівнанню з його широкою перепискою, навязаною з Добровським та иншими славянськими ученими і діячами.³⁾

Як великий учений і запопадливий кустос цісарської бібліотеки у Відни, мав Копітар нагоду стрінутн ся з рідкими друками славянських народів із замерклої старини. Як цензор грецько-славянських книжок держав він палець на живчику славянського відродження, а що в його особі містив ся ще й суспільний діяч,

¹⁾ Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 94 і 95. Львів, 1910, і окремою відбиткою стр. 51—66.

²⁾ Сборникъ отдѣл. русск. языка и словесности импер. акад. наукъ. СПб. 1885, стр. XV.

³⁾ Порівнай ще Ягіча: Neue Briefe von Dobrovsky, Kopitar und Anderen Süd- und Westlaven. Berlin, 1897.

тому годі дивувати ся, що він зацікавив ся не тільки справами науковими і літературними, але також суспільними і релігійними.

Всі ті прикмети ученого дослідника, запопадливого кустоса, совісного цензора і суспільного діяча відбили ся дуже ясно в мініятуровій переписці Копітара з Зубрицьким.

Копітар кинув у своїх чотирох листах до Зубрицького цілий ряд наукових питань на теми старих друків та їх творців і на теми новіших дослідів, давав відповіді на питання Зубрицького, як цензор, а як діяч, що радів розвоєви нашого народа, доторкнув ся також питання суспільного, в яким політичний та релігійний момент порушений ясно, сміло і уміло.

Копітар не знав лично Ден. Зубрицького, тільки його твори. Через його руки, як цензора, перейшла була в р. 1840, брошура Зубрицького „Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi“ (Cz. II). Раньше була вона в руках галицьких цензорів, бар. Паймана і губерн. сов. Вацлава Залеського. Копітар згодив ся з оцінкою Залеського і додав від себе: „Daß die Abfassung des in Rede stehenden Werkes unverkennbare Spuren des russischen Einflusses auf die in dem Königreich Galizien bestehende griechisch-unirte Kirche an sich trage“.¹⁾

З сеї брошури та інших, ранших творів Зубрицького, з якими, без сумніву, Копітар, як учений і кустос мав нагоду стрінути ся, набрав він пересвідчення, що мав діло з чоловіком ученим і тому звернув ся до него з рядом питань про устаніса кінця 16 і поч. 17 віка, навязав до них критику новіших видань, просив о посередництво в присилці деяких книжок, а вкінци доторкнув ся питання релігійного і суспільного, до чого мав окремі причини.

Зубрицький ішов у своїх відповідях слідом питань Копітара, а при сій нагоді просив його о поміч у справах власних книжок, які роками залягали у львівській, а в части у віденській цензурі, хоч не в руках Копітара.

Коли однак Копітар був супротив Зубрицького щирий, називав його „Verehrter Freund“, „Verehrtester Freund“, „Verehrtester Gönner“, висловлював свої погляди з безмежною отвертостю, Зубрицький кривив перед ним душею та писав що

¹⁾ М. Тершаковець: »Галицько-руське відроджене« стр. 129 і »Відносины Бартоломея Копітара до галицько-українського письменства« стр. 52.

іншого до него, а що іншого в тих самих справах до других людей.

Щирість Копітара була нераз задирчива і безоглядна, але він мав усе відвагу висловити свою гадку. Коли польський учений, Вацлав Александер Мацейовський видав свої „Pamiętniki o dziejach, pismienictwie i prawodawstwie Słowian“ (1839 р.), та висловив у них погляди незгідні з науковими поміченнями Копітара, останний вислав до Мацейовського дня 7 вересня 1839 р. лист, „w jakim wynurza mi swój żal, że i ja należę do tak zwaney clique conspiracy (czego ja wcale nie rozumię), i że się trzymam tych samych, co Czesi i inni Słowianie. Ostrzega, że napisze krytykę Pamiętników moich i t. d.“¹⁾

В дійсности Копітар слова додержав і в своїм творі „Hessychii glossographi discipulus“ (Відень, 1839—40) виступив з усею рішучістю против твору Мацейовського, в яким сей учений ставив висновки, що не тільки Русь, але майже всі славянські племена, не виймаючи навіть Полабів, були первісно христіянами грецького обряду, та що аж заходами папів та германських володарів переведено Чехів, Поляків та інші дрібні, славянські народи з грецького на латинський обряд.

З сими висновками Мацейовського обійшов ся Копітар безпощадно. Він глузував з його доказів, розглядав їх з історичного боку, а самого автора назвав „somniaans Maciejowski“, „calumniator Ecclesiae Romanae“, „calumniator Cyrilli et Methodii“, „causidicus Polonus“, „neophyta“ і т. п., та пятнував його наукову легководушність.²⁾

Критика була різка, але, як завважав проф. Ягіч, вповні заслужена. Бажане Мацейовського, довести, що всі Славяне прийняли християнство зі Сходу в виді славянського богослуження, не видержує критики. По гадці проф. Ягіча, Копітар зробив тільки одну, велику похибку, що додав до тої фантастичної теорії Мацейовського свої не вповні справедливі замітки против Шафарика і Паляцького. Однак критика Копітара не зашкодила Мацейовському. Противно, саме ту часть його праці, де була мова про первісне християнство Славян, переклали в р. 1840

¹⁾ Гляди лист Мацейовського до Мих. Погодіна з дня 9 V 1840 р. в статі Нилы Попова: »Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель 1835—61«, »Чтенія въ имп. общ. исторіи и древностей росс. при московскомъ университетѣ« 1880, кн. I, стр. 565.

²⁾ Bartholomeus Kopitar: Hessychii Glossographi discipulus... Vindobonae, 1840, стр. 27—8, 50, 56—8, 67, 71.

Орест Євецький (першу часть) в р. 1846, П. Дубровський (другу часть) на московську мову, а перша часть явила ся ще з окрема в р. 1846 у французьким перекладі.¹⁾

Такими самими недостачами визначала ся раньша праця Мацейовського: „*Historya prawodawstwa słowiańskiego*“ (1832—5), де, як каже Ягіч, було дуже багато славянського одушевлення, але нечувано мало критики. Своєю фантастичністю історія Мацейовського не багато уступила Коляровій „*Староиталії славянської*“. Твір Мацейовського грішить непростою поверховністю в етнографічній оцінці старинних, європейських народів і непростимим, поверховним знанєм жерел, в яких автор дуже часто читав не те, що в них ясно було сказане.²⁾ Мацейовський старав ся доказати і накликував до сего других, щоби стежили „*że w niemieckich prawach jest daleko więcej słowiańskiego, niż w słowiańskich niemieckiego*“. Сторонникам славянської взаємности, до яких Мацейовський належав, могли подобати ся кличі, кинені в його творі, але з наукою вони нічого спільного не мали.

Тенденційність творів Мацейовського могла ще мати жерело в його урядовім становищі, в його близьких зносинах із російськими ученими, а ще може з російським урядом. Міг мати Копитар докази наукової залежности Мацейовського в руках, коли важив ся сказати про него: „*während Maciejowski um Geld nur russinische Martyrologien schreiben möchte*“.

Як нещирий був Зубрицький супротив Копитара в справі Мацейовського, видно з його переписки. В листі до Погодіна (з дня 26 III. 1840 р.) писав Зубрицький: „Копитаръ в „*Hesychii epiglossista Russus*“ разсуждаетъ между прочими і томъ памятниковъ Мацѣіовского и пожалувалъ его чувствительными ударами, что я предсказалъ Мацѣіовскому: ибо такъ важный предметъ принадлежало съ большею и осмотрительною проницательностію обрабатывать“.³⁾ У відповіді на лист Копитара висловив ся Зубрицький про М. тими словами: „*Maciejowski ist eine gute Seele, aber wie die meisten Polen, ein leichtfertiger Vielschreiber. Gegenstände, die er behandelt, müssen mit tiefen Ernst, Bedacht und Erwägung durchgeführt werden, dies erfordert viel Zeit, er*

¹⁾ И. В. Ягичъ: »Энциклопедія славянской филологіи«. Выпускъ I, стр. 234.

²⁾ Там же, стр. 236.

³⁾ Чтенія за рік 1880, стр. 548.

läßt aber Jahr auf Jahr ein *lucri causa* einige Bände vom Stapel, dafür sind seine Leistungen lediglich eine *Maschinenwaare*“.¹⁾

З тих двох виїмків листів Зубрицького бачимо, що він повпні згодився з гадкою Копітара про вартість творів Мацевовського. А однак в кілька літ пізніше, коли вже Копітара між живими не було, писав Зубрицький до Ганки: „За нанесення Мацевовському обиди в *Hessychii Glossographi* я перечесав порядочно в *Познанському журналі*, обличая *veriozem Successorem Dobrovii*, що онъ не твердъ в славянскомъ языкѣ“.²⁾ Не думав навіть Зубрицький про те, яка сміховина містила ся в його словах, що він історик, не лязикознавець, „обличав“ Копітара, великого славіста, будьто би за те, „що онъ не твердъ в славянскомъ языкѣ“.

Докази нещирости супротив Копітара дав Зубрицький також у власних просьбах.

Коли згадану брошуру, „*Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi*“ (Cz. II), відослано з віденської цензури і Зубрицький дістав порученє деякі місця пропустити, звернув ся він в р. 1839 до Погодіна. Він затаїв перед Погодіном відповідь цензури і тільки висловив побоювання счеркнень поодиноких розділів, та просив, щоби „московське общество древностей“ напечатало сю брошуру, доповнену і перероблену на основі нових матеріалів. Погодін вволив волю Зубрицького і видав в р. 1841 перероблену Зубрицьким брошуру п. з. „Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червонной, или Галицкой Руси“.

Тимчасом у листі до Копітара з дня 18 VI 1843 р. писав Зубрицький, що в р. 1836 передав він „*Rys*“ цензурі, що в два роки пізнійше дістав порученє її переробити, бо деякі жерела і досліди не приносять чести давньому польському урядови, однак він праці перетворювати не стане (хоч уже її переробив для видання Погодіна), бо „что писахъ, писахъ“, а має тільки жаль, що його погляди заграничні письменники використали і як власний товар продали.⁴⁾ Зубрицький писав свідомо неправду, бо знав,

¹⁾ Лист I.

²⁾ Житє і Слово, том IV, стр. 86.

³⁾ Лист I.

⁴⁾ Порівнай: М. Тершаковець: »Відносини Варт. Копітара до галицько-українського письменства«, стр. 60—1.

що після австрійських постанов не вільно було авторам печатати своїх творів за границею в цілости, тільки у фрагментах. Він хотів зняти з себе всяку відвічальність за видане твору в Росії і скидав її на заграничних письменників, які будьто би його погляди розграбили.

Так само не щирий був Зубрицький, коли в тім самім листі просив, щоби Копітар поміг йому видобути з цензури „Kronik-u miasta Lwowa“, яку туди післав у поч. марта 1841 р.¹⁾ Поведене цензури, що третій рік рукопись „Kronik-и“ держала, вважав він не то за границею, але навіть в Австрії, нечуваним.

Копітар відповів щиро, радив Зубрицькому, щоби впоминав ся о рішенє, або зворот рукописи, бо можливе, що вона лежить у канцлера („höheren Ortes“) і що цензори були би вдоволені, якби мали акт, на якого основі могли би „den höheren Liegenlasser“ спонукати до її звороту. „Nescis, quantum audeat maiorum pigritia, omni soluta metu Domini, aut vel Domini“.²⁾

Можлива річ, що сам Копітар приспішив висилку „Kronik-и“ з цензури, коли Зубрицький мав її вже перед 20 X. 1843 р. в руках і хвалив цензора за те, що велів пропустити розділи, які стоять у звязи з церковною унією. Зубрицький підозрівав навіть, що рукопись була в руках Копітара, „denn nur ein Mann von so hoher Gelehrsamkeit und Einsicht, wie E. Hl. ist geeignet das Passende von Unpassenden, das Zulässige von Unzulässigen gehörig zu unterscheiden“.³⁾

Що й ся відповідь була нещира, видно хочби з того, що кождий автор, який хоч дрібку шанує свою працю, радше обстоював би свої, на історичних актах основані погляди, чим дякував би за обкроєне твору, против якого застерігав ся вже тоді, коли віддавав його до перегляду цензури. В нещирости

¹⁾ До укладу „Kronik-и miasta Lwowa“ заохочував Зубрицького тодішний директор львівської поліції, Сахер Масох. Зубрицький підняв ся праці, однак під умовою, щоби »цензура не измарала ничего, въ противномъ случаѣ я не дамъ печатать«. Та в р. 1844 випечатано „Kronik-y“ з цензурними пропусками. Нецензурні уступи прирік Погодін видати в Москві, але слова не додержав. „Kronik-y“ присвятив Зубрицький Сахер-Масохови, але присвяту поміщено тільки в триста примірниках. Гляди: Іван Емілянович Левицький: »Галицко-русская библиографія XIX стол. (1801—86), том I, стр. 24. Порівнай: »Письма къ Погодину« Чтенія, 1880, стр. 551—2.

²⁾ Гляди мою працю: »З кореспонденції Ден. Зубрицького« стр. 42.

³⁾ Лист III.

схлібляв Зубрицький Копітарови, хоч останний відвертав від себе похвали, бо цензором „Kronik-и“ не був, мабуть тому, що в р. 1843 на весну виїхав був до Риму.¹⁾

Неширий був також Зубрицький, коли на візване Копітара, щоби видав безпартійну історію церкви,²⁾ покликував ся на свій вік, на недостачу матеріялів, на раду Копітара, не відсвіжувати старої кривди. А одначе той сам Зубрицький мимо ще більшої старости, в девять літ та й ще пізнійше (1852 і 1855) видав свій великий історичний твір „Історія галицко - русскаго княжества“, до якого і матеріяли найшли ся та в ній про минувшину з її старою кривою заговорив, хиба на те, щоби уквітчати свій твір не то московщиною, але й зневагою рідної мови, що була для него „языкомъ какаго либо простолудина пасѣчника Грицка, или пастуха Панька, черни“ і т. п.³⁾

Серед сеї невеликої розвідки прийдець ся нам ще не раз піднести нещире поведене Зубрицького супротив Копітара. А на сім місци зазначимо хиба ще один зразок такої нещирости, тим відмінної від доси поданих, що крайно незручної.

Хоч Копітар Зубрицького про се не питав, останний вважав умісним подати йому свого рода житєпись, в якій говорив про своє образованє, давнїйші та сучасні занятя і родинні відносини, а вкінци зложив характеристичне, політичне та релігійне ісповіданє віри.

„В політиці, писав Зубрицький, я рояліст. В моїх очах Дон Карлос законний монарх, а Филип Людвік узурпатор. Ich bin ein enthusiastischer Verehrer der österreichischen und russischen Regierung, weil beide die einzigen monarchischen sind und nur in monarchischen Staaten ein dauerndes Glück für die Menschheit zu erwarten ist“...⁴⁾

Не думав хиба Зубрицький, як незручна і смішна була його заява прихильности, чи одушевлення рівночасно для двох державних управ, австрійської та російської. Неширість ударає в очи хочби тому, що знаємо з цілого житя Зубрицького та

¹⁾ Порівнай мою працю: »З кореспонденції Ден. Зубрицького« стр. 42 і 47.

²⁾ Гляди мою працю: »З кореспонденції Ден. Зубрицького« стр. 43.

³⁾ Ден. Зубрицький: »Історія галицко - русскаго княжества«, т. I, стр. 141, т. II, 13 примѣчаніе.

⁴⁾ Лист II.

з його переписки з Погодіном,¹⁾ куди звертали ся його дійсні симпатії.

В тім самім (II) листі до Копітара писав Зубрицький, що під релігійним оглядом він „ein echter Katholik“, а в попереднім (з дня 3 VI. 1843 р.) висловлював навіть гадку, що було би пожаданим, якби уніяти прийняли латинський обряд та щоби до часу дозволено „русько-славянському духовенству“ задержати подружжя... Так далеко йшов католицизм Зубрицького в листах до Копітара. А роком ранше писав він до іншого ученого, Погодіна, з нагоди його повороту з Риму: „Я опасался, чтобъ вы не приложились къ папскимъ туфлямъ, когда Вы посѣтили извѣстнаго мнѣ съ переписки коварнаго Тайнера, когда онъ вытягнулъ на Васъ свои когти, — но нѣтъ не опасался — вы настоящій рускій мужъ.“²⁾ В Зубрицького, очевидно, були дві душі, католицька для католика Копітара, а православна для православного Погодіна. Не думав, мабуть, Зубрицький, що таке кривлене душею в переписці з славянськими ученими недостойне імени поважного чоловіка, а не то ученого дослідника.

Як я вже замітив висше, Копітар поставив Зубрицькому ряд наукових питань, бібліографічного або історичного змісту. З бібліографічних важніші отсі:

1) Кого треба розуміти під Клириком Острожським і чи не був ним молодий Мелетій Смотрицький, про якого писав митр. Євгеній в „Историческ-ім Словари“, що він умер в р. 1663 і вислав своїх сестрінців (Евст. Гізеля і Георгія Смотрицького) на науку до протестантської школи на Шлезку?

2) Хто скрив ся під буквами Й. Я. М. К. уміщеними на кінці уніятської брошури про фльорентийський собор, написаної у відповідь Клирикови Острожському, а виданої в р. 1604, хоч польський її переклад явив ся роком ранше?

3) Чи „*Ἀντιῥήσις*“ (вид. 1599 в польській, а 1600 в руській мові) писав Грек Петро Аркудій?

4) Чи автор „*Apokrisis-a*“, Христофор Бронський, якого твір вийшов 1597 р. в польській мові, а 1598 р. в руській перекладі,

⁵⁾ Гляди: Др. Остап Терлецький: »Галицько-руське писменство« 1848—1865 рр., Львів, 1903, стр. 58—78, де дуже влучно ехарактеризована силуетка Зубрицького на основі його листів до Погодіна.

²⁾ Чтенія за рік 1880, кн. I, стр. 565.

знав руську мову, чи може велів свої латинські і польські праці перекладати?

Зубрицький виправдував ся вправді, що давно займав ся бібліографічними студіями, та що пам'ять йому, 66-літньому старцеві, не дописує, але загально, з виїмком на друге питанє, дав відповіді згідні з тодішніми, науковими дослідями, хоч нині вони вже декуди перестарілі.

На перше питанє відповів Зубрицький, що під Клириком Острожським треба розуміти Аріянина, Христофора Філялета (Христофора Бронського), автора „Apokrisis-a“, против якого полемізував Петро Аркудій в *Ἀντιρρησις*-і.

В розв'язці сего питання станув я на відміннім становищі. Гадку Копітара прийняв я за свою і на основі порівняння творів Клирика Острожського¹⁾ з іншими творами Мелетія Смотрицького, прийшов я до пересвідчення, що бистрий здогад Копітара основує ся на правді.²⁾ Проф. Грушевський не згодив ся вправді з моїми висновками і висловив здогад, що „мабуть імовірнійшим буде вважати подібности в писаннях Клирика і Мелетія Смотрицького за впливи спільної школи, спільних взірців“,³⁾ та мимо сего я при своїй гадці стою.

Я мав нагоду справити також печатну похибку в „Историч. Словари“ митр. Євгенія про рік смерті Мел. Смотрицького, що помер не в р. 1663, але 30 роками ранше.⁴⁾

Дуже влучно зазначив Зубрицький, що Евст. Гізель сестрінцем М. Смотрицького не був, але що походив з Прус, був з протестантського роду, по чім перейшов на православє, що сам про

1) Клирик Острожський видав в р. 1598 «Отпись» на лист Потія, писаний до кн. Острожського в р. 1598, враз із пасквілем на флорентийський собор п. з. «Исторія о листрикійскомъ то есть, о разбойническомъ ферарскомъ, або флорен'скомъ синодѣ». (Обі брошури Клирика Острожського перепечатані в III томі «Памятниковъ полемической литературы» стр. 377—476). Я видав в р. 1906 в «Памятках полемичного письменства кінця XVI і поч. XVII в., стр. 201—29 «Незвісний твір Клирика Острожського з 1599 р.» (нову відповідь Потієви на другий його лист до кн. Острожського).

2) Гляди що йно згадану мою працю: «Памятки полем. письменства» стр. XXXIII—LII, де я також вичислив цілий ряд заголовків нових, незвісних творів Мелетія Смотрицького.

3) М. Грушевський: «Исторія України Руси» т. VI, стр. 495.

4) Гляди мою студію: «З кореспонденції Дениса Зубрацького», стр. 37.

себе писав. Але я задержу ся при сій вістці митр. Євгенія, бо вона цікава для нас з иншого боку.

Вона свідчила би нам, що Мелетій Смотрицький Евст. (Інокента) Гізеля міг знати, а може й навіть ним, після його приїзду з Прус на Україну, заопікував ся. Не треба забувати, що сам Смотрицький учив ся на протестантських університетах у Німеччині, де, без сумніву, навязав зносини з цілим рядом протестантів. Україна висилала своїх синів на науку за границю і через них знайомила її зі своїм житєм-бутем, зі своєю терпимістю для протестантів та боротьбою против католиків. Виключена річ, щоби М. Смотрицький знав лично Гізеля за часів свого побуту на протестантських університетах, у перших роках 17 віку, бо хто знає, чи Інок. Гізель вже тоді родив ся. Але се певне, що талановитий Смотрицький лишив після себе гарні спомини в Німеччині і що не один протестант, який з Прус їхав на Україну, міг мати до него поручаюче письмо. Можлива отже річ, що й Інок. Гізель, якого загнала на Україну чи то жадоба пізнання відносин політичних і релігійних, чи инші обставини, міг явити ся у Смотрицького з порученєм від протестантів з Прус, серед яких йому самому довело ся прожити кілька літ молодости. Хто знає, чи Смотрицький, в подяку протестантам, від яких дізнав чимало добра, не заопікував ся молодим Гізелем у перших хвилях, чи місяцях його побуту на Україні? Тільки так можна зрозуміти вістку митр. Євгенія про їх споріднене між собою. Щира опіка М. Смотрицького над молодим Гізелем могла комусь із сучасних людей піддати гадку, що оба були свояками. Жерела вістки, поданої митр. Євгенієм ми не знаємо, але ледви, щоби вона була схоплена з воздуха.

Колиб мій здогад про опіку Мел. Смотрицького над Гізелем був вірний, то в такім разі я ставив би дальший висновок, що Гізель прибув на Україну перед 1628 роком, коли вже Смотрицький перейшов отверто на унію. Опіка Смотрицького була би прегарним обявом взаїмности, якої творець „*Ορθρος*“ сам досвідчив від протестантів у молодечих літах. Знаємо також, що в р. 1632 вислав Гізеля за границю на дальшу науку Петро Могила, а Гізель вивдячив ся за се щирим серцем українській землі. Він став для неї цінним придбанєм. Він, як сказав проф. Сумцов,¹⁾ зілляв ся душею з народом, який йому дав у себе захист, він

¹⁾ Н. Θ. Сумцовъ: »Инокентій Гизель« (Кіевская Старина за рік 1884, т. X, стр. 183).

прийняв його віру і став служити новій вітчині цілим своїм єством. Архимандрит киево-печерського монастиря, Інокентій Гізель тішив ся таким поважанєм, як не багато наших земляків в XVII віці. До него писали московський цар і патріарх. Гетьмани шукали в него поради і посередництва. Київські митрополити, чернігівський архієпископ, Лазар Баранович оточували його своїм покровом і дорожили його приязню. Учені чужинці являли ся у него з поклоном, або стояли з ним у переписці. Словом Гізель в подяку за опіку став світочем України, достойним поважання як чоловік, політичний діяч і письменник.

Незручним був Зубрицький в розв'язці другого питання, хто скрив ся під буквами Й. *А.* М. К. в обороні фльорентийського собора. Сучасні Зубрицькому наукові досліди не давали на се ніякої відповіді, бо ніхто перед Копітаром на ці букви уваги не звернув. Однак Зубрицький хотів конче се питання розв'язати і пустив ся на незручний і невлучний здогад, що треба тут розуміти литовського уніята І(вана) А(лександровича) М(асловського). Тимчасом з пізнішого видання листів Потія до кн. Сапіги дізнаємо ся, що не хто иньший, тільки Потій був творцем польського і руського видання оборони фльорентийського собора.¹⁾ Тому й не тяжко було мені подати розв'язку букв: И(патій) А(дамъ) М(итрополить) К(ієвскій).²⁾

Згідно з сучасними Зубрицькому досліддами зазначив був він на третє питанє, що творцем *'Αντιρρησις*-а був Грек, Петро Аркудій, автор знаменитої студії „De concordia Ecclesiae Occidentalis et Orientalis in septem Sacramentorum administratione“ (Lutetiae Parisiorum, 1626).

Однак новіший дослідник, Скабаланович, підніс був против приписування „*'Αντιρρησις*-а“ Петрови Аркудієви сумніви і від себе зазначив, що автором згаданого твору міг бути Іпатій Потій.³⁾ Противив ся такому поглядові Голубев,⁴⁾ але його помічення ледви чи кого переконали. Проф. Брікнер заявив був виразно,

¹⁾ Dr. A. Prochaska: Archiwum Domu Sapiehow, т. I, Lwów, 1892, стр. 368.

²⁾ Порівнай мою студию: »З кореспонденції Дениса Зубрицького«, стр. 38.

³⁾ Ник. Скабалановичъ: »Объ Апокрисисѣ Христифора Филалета«, СПб. 1873, стр. 56—7.

⁴⁾ С. Голубевъ: »Бібліографическія замѣчанія«, Київ, 1876, стр. 34—41.

що в „*Ἀντιρρησις*“ маємо діло з пером Потія,¹⁾ що я остаточно рішив незбитими доказами.²⁾ Рівнож звернув я увагу на те, що в літературній праці Потія був йому помічним Аркудій своїми матеріялами, збираними вже при кінці 16 віку до твору *De Concordia... in septem sacramentorum administratione*.³⁾

На четверте питанє відповів Zubricький, що автор „*Apokrisis-a*“ Христофор Бронський був Литовцем, який міг знати руську мову, як урядову всіх литовських властей. Однак можлива річ, що він писав у польській мові і що хтось з острожських учених переклав „*Apokrisis*“ на руську мову. За наукову працю подарував йому князь Конст. Острожський маєтність, Вільск.

Новіші досліді виказали безсумнівно, що автор „*Apokrisis-a*“ писав свій твір в польській мові і що опісля перекладено його в Острозі. Перекладчиком міг бути Василь Суражський.

На Христофора Бронського, як на творця „*Apokrisis-a*“ вказав був у XVIII віці Василяннин Гнат Стебельський⁴⁾ і вістки про його особу мав Zubricький з сего жерела. Однак в останніх роках поставив проф. Третяк нову, бистроумну гіпотезу, що творець „*Apokrisis-a*“ не називав ся Христофор Бронський, тільки Мартин Броневський (*Martinus Bronovius*). Останний видав був „*Tartariae Descriptio*“ (*Coloniae Agrippinae* 1595 p.), визначав ся, як горячий приклонник протестантів, брав участь на протестантським зїзді в Торуні (1595 p.), стояв у близьких зносинах із кн. Конст. Острожським, а навіть дістав лист від александрійського патріярха, Мелетія Пігаса, в яким вихвалена незвичайна мудрість Броневського, про яку патріярх мав вісти від свого ексарха, Кирила Люкаріса. Міг мати патріярх на думці „*Apokrisis*“, в якій виявила ся та мудрість і „краса його душі“. Проф. Третяк неперечить, що кн. Острожський міг за „*Apokrisis*“ заплатити авторови навіть дуже щедро, але рівночасно звернув увагу на те, що маєтність Вільск перейшла по смерті кн. Константина на

¹⁾ Al. Brückner: „Spory o unię w dawnej literaturze“. *Kwartalnik historyczny* за рік 1896, кн. II, стр. 598.

²⁾ Гляди мою розвідку: »Хто був автором *Ἀντιρρησις-a*« (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XXXV, стр. 1—20.

³⁾ Гляди мою розвідку: „Ze studyów nad literaturą polemiczną“, *Kraków*, 1915, відбитка з „Rozpraw wydziału filologicznego Akad. umiejętności“, стр. 23—9.

⁴⁾ Ignacy Stebelski: „Dwa wielkie światła“ (друге видане, Львів, 1866), стр. 114.

його сина Януша, як се стверджують акти, а тим самим автор „Apokrisis-a“ на власність її не дістав.¹⁾ Також у пристрасних виступах „Apokrisis-a“ против луцького єпископа, Кирила Терлецького, де він названий „луцькимъ вландикою“, „жовтобрухомъ“ (żółtobrzuchiem), та де закинено йому, що він з Риму привіз безсоромні книжки, „которыхъ прегледованьемъ безбожные очи пасучи, нерядную пожадливость имъ далъй, тымъ большей въ собѣ помножаеть“,²⁾ підозріває проф. Третяк безпосередну участь Мартина Броневського, який видер Терлецькому наїздом церковну маєтність, Фалимичі, яку однак, на основі рішення суду, зневолений був звернути.³⁾

Окрім відповідей на чотири важніші бібліографічні питання справив Зубрицький ще одну свою помилку, що „Θρηνος“ вийшов не в році 1600, але в р. 1610.

Питав ще Копітар Зубрицького, чи не бачив він в бібліотеці митр. Мих. Левицького старинного славянського кодексу, про який писав йому вже Мих. Малиновський, з якого віку міг сей кодекс походити і до якої групи (сж), або (сѣ) належить?

Зубрицький відповів, що чув про сей кодекс та про інші, важні, історичні документи архива митрополитальної капітули, але все те містерії, бо там ніхто доступу не має, хоч навіть тайні архиви давніших часів стоять отвором для наукових дослідів.

Та сі наріканя Зубрицького можна вважати радше похвалою для митрополита, чи капітули, як замітом против них. Хто так господарив по наших, львівських архивах, як Зубрицький, що за дуже скромну заплату „очищував“ їх із дорогоцінних, старинних рукописий і друків та висилав Погодінови, той не мав права нарікати на заборону доступу до митрополитального архива.

Побіч питань бібліографічного змісту поставив був ще Копітар Зубрицькому питання на історичні теми.

Копітар задумував видати студію про св. Кирила, але свого наміру не довів до кінця. Могла на те зложити ся обставина, що Копітар в 1843 р. довший час перебував у Римі, а небавом опісля (11 VIII. 1844 р. в 64 р. життя) помер, або, як до-

¹⁾ Józef Tretiak: „Piotr Skarga w dziejach i literaturze unii Brzeskiej“, Kraków, 1912, стр. 183—5.

²⁾ Русская историческая библиотека т. VII, стр. 1246, 1316, 1757—9 (в Apokrisis-i).

³⁾ Józef Tretiak: Piotr Skarga... стр. 340.

гадує ся проф. Ягіч, тому, що за багато часу минало у него на дрібницях, переписці, статейках, рефератах, критиках і полеміках.¹⁾

Для наміреного Копитаром видання студії про св. Кирила збирав він дані, тому питав Зубрицького про вік св. Кирила, про час винаходу славянської азбуки та про се, чи вірний цитат Мацейовського, що св. Кирило „ne wzbraniał żertw tworiti poganiskim obuczajem, ni żenitw bezczestnich“, за який вже й так раньше безпощадно його осудив.²⁾

Зубрицький відповів, що житіям св. Кирила не все можна давати віру, як се робив Шафарик, бо вони писані значно пізнійше, на основі слухів якимсь монахом-пустинником в 11 або 13 віці, тому в них події не все вірно передані. Азбука св. Кирила є грецька IX і X в. з влученем деяких потрібних букв, як се Венелін виказав.

Замітимо ще, що в листі до Ганки (з дня 18 VIII. 1846 р.) при згадці, що в бібліотеці монастиря св. Онуфрія у Львові є два житія св. Кирила сербської і руської редакції, Зубрицький додав, що перед кількома літами вислав „списокъ послѣднаго (руськ. ред.) покойному Копитару и онъ намѣривался издать эту хиландерскую рукопись съ собственными примѣчаніями, но намѣреніе его не сбилось“.³⁾ Можна однак сумнівати ся, чи ці слова правдиві та чи вони не були пустою перехвалкою, бо ані в листах Копітара, ані у відповідях Зубрицького нема про се згадки. А вжеж Копітар вважав би був своїм обовязком подякувати за копію важної для него рукописи.

Покликував ся також Копітар на твір Надєждіна, який впевняв, що в перших сто літах християнства на Русі відправлявано богослуженє у грецькій мові та питав Зубрицького, чи не має він яких хронологічних слідів, відки і коли славянська літургія вперве прийшла на Русь, чи за князя Ярослава, чи за Володимира, бо кн. Анна привезла, мабуть, тільки грецькі книги.

¹⁾ И. В. Ягичъ: Энциклопедія славянской филологіи. Вып. I, стр. 213—14.

²⁾ Barth. Kopitar: Hesychii glossographi Discipulus... стр. 67. Перегляд студій про св. Кирила подав був проф. Ягіч у святочній промові: »Вопросъ о Кирилѣ и Мееодіи въ славянской филологіи (стр. 1—60), поміщений в »Запискахъ императ. акад. наукъ«, Т. 51, СПб. 1885.

³⁾ Жите і Слово. Т. IV, стр. 87.

Зубрицький відповів, що хронологічних слідів, коли і відки принесено на Русь славянську літургію, він не має, догадує ся тільки, що з Болгарії. Оstromірове Євангеліє походить з часів Ярослава. Він пересвідчений, що навіть після введення славянського богослуження співано, або виголошувало деякі молитви в грецькій, а деякі в славянській мові, як се по нинішній день в ужитю на Молдаві, де один тропар співають по волоськи, а другий по славянськи. У Львові, писав Зубрицький, співають ще нині: Господи помилуй і *Kyrie eleison*, або „на многая лѣта владыко“ — і *eis polla ta etn, o despota*, мабуть тому, що тут було багато Греків, а Русь залежала від патріархів. По його гадці, коли в Москві відправляло двох або трох патріархів, чи грецьких і російських владик, то й тоді могли вони уживати двох, а навіть трех мов.

Копітар питав Зубрицького, чому залежить Московщині на тім, що Ягайла хрещено наперед після грецького, а пізніше після римського обряду, коли противить ся сему свідоцтво Кромера. Мнине, руське, хрестне ім'я Яков се тільки зіпсоване Jakl (Jagello).

Зубрицький відповів, що авторитет Кромера важний тільки від часу, на яким Длугош скінчив свою історію. Длугош був ранішим від Кромера дієписцем, родив ся під володінєм Ягайла і писав про перехрещуванє молодців гр. обряду. Вправді папа Александер VI осуджував потребу другого хрещення, але римські пралати не повинували ся. Звичай перехрещування викликав брошуру Оржеховського „*Baptismus Ruthenorum*“ (1556 р.). Нині, писав Зубрицький, се питанє не має ніякого значіння, хиба для історії Литви, в якій Ягайло, щоби паралізувати діяльність хрестоносців і щоби виявити вдячність римському престолови за іменованє вікарієм, громадив нарід дарунками, роздавав одежу, перехрещував та основав єпископства у Вільні і Троках.

До слів Зубрицького додамо, що ще в руських печатних требниках поч. XVII в., виданих заходом Балабана в Стрядині (1606 р.) і Наливайка в Острозі (1606 р.), находимо виразні поручення перехрещувати латинників, при чім вони мусіли вирікати ся латинської віри і постів у суботу, „еже Петро Гугнивий въ Римѣ установилъ есть“. Против першого требника полемізував Т. Потій в „Гармонії“, а против стрядинського і острожського требника Касіян Сакович.¹⁾

¹⁾ Порівняй мою студію: »Полемічне письменство в р. 1608«. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, том 104, стр. 26—7.

Мав ще Копітар, крім наукових питань, інші орудки до Zubрицького. Він просив його о посередництво в присилці книжок з бібліотеки Осолінських. Треба йому було Востокова „Каталог-а Румянцевскаго Музея“, тому просив він Zubрицького, щоби виеднав у директора бібліотеки Клодзінського дозвіл на висилку сего твору через книгаря Міліковського, що Zubрицький довів до успішного кінця.

Від себе повідомляв Копітар Zubрицького, що дістав через курієра „Виленскіи Грамоты“ і „Monumenta Russiae historiae“, що радує ся сподіваною появою „Остромирового Евангелія“, яке прирік прислати міністер Уваров, в часі оглядин цісарської бібліотеки, враз із виданем літописи Нестора та публікаціями археографічної комісії. Дивував ся також Копітар, що Ліндому заперечувано авторства його словаря, як се видно з його оборони в „Bibliote-cy Warszawsk-ий“. Вкінци звістив Копітар Zubрицького, що автор географії відзначений орденом св. Анни дістав порученє не уживати більше назви „Rusniaken“, тільки „Russinen“, або „Ruthenen“, причім подав критику обох назв: (Russin videtur in plurali debere abjicere -in, Rutheni autem pedantica corruptio ad Caesaris Ruthenos in Gallia Narbonensi“).

У зміні назви бачив Копітар прихильність австрійського уряду до Русинів, коли писав: „Ви бачите, о скільки більше Вас цїнять, від коли вас є менше, подібно, як Тарквіній третину не спалених ще сивільських книжок“.

II.

(Прихильність Копітара для нашої самостійности. Момент політичний і релігійний в його листах до Zubрицького. Переписка Мих. Малиновського з Тайнером. Невдоволенє Zubрицького з поглядів Копітара. Критика посланій митроп. Мих. Левицького. Становище Риму).

Копітар дійсно щиро бажав, щоби австрійські власти цїнили нас як важний чинник в житю держави, як самостійний нарід.

Вже в р. 1816 (5/XI) висловив він гадку, що наша мова є самостійна, окрема від польської і московської. Ранше не мав він ясного погляду на се питанє і сю зміну в оцінюваню самостійности нашої мови треба приписати в першім рядї впливови тодішнього пароха церкви св. Варвари у Відни, Ів. Снігурського. Що вплив сей безсумнівний, доказом сего листи Копітара до еп. Снігурського, що-йно видані др. Василем Щуратом, які

вказують, що оба сі люди у Відни приятелювали з собою. Копітар писав до еп. Снігурського, як до давного друга. Титул „Monsignore“ вистарчав в листі Копітара до перемиського владики, а се найкрасший доказ їх взаїмних, дружних відносин.¹⁾

Від Снігурського міг мати Копітар також вістку про „Societas Presbiterorum“, основане в р. 1816 тодішнім перемиським владикою і номінатом на львівську митрополію, Мих. Левицьким,²⁾ не без спонуки крил. Ів. Могильницького, першого голови товариства. Сему товариству, на якого культурну працю покладано надії, тай взагалі культурному розвою нашого народу старав ся Копітар промостити дорогу у міродатних, урядових кругах та серед виднійших діячів польської суспільности.

Тому то радив Копітар, як цензор, при огляді книжки Немцевича „Pieśni historyczne“, австрійському урядови, „um Galizien zu depolonisiren, die Cultur der Landessprache Galiziens, (die nicht polnisch, sondern kleinrussisch ist) durch die Gesellschaft des Metropolitens Lewitzki zu begünstigen.“³⁾ Тому писав Копітар до директора бібліотеки ім. Осолінських у Львові, К. Слотвінського дня 14 V 1832 р.: „In Galizien müssen die Pohlen zweimal lebenswürdig sich betragen, da ja sie auch die Russinen schonen müssen.“⁴⁾ Тому бажав він бачити на становищі цензора московських книжок Йосифа Лозинського, а на всякий спосіб чоловіка не русофіла, ані „einen befangenen Polenfreund“, що здержував би всякі книжки немілі для Поляків, але „einen deutsch-gebildeten Mann, der in allen billigen Sachen den Rutheniern und ihrer beginnenden Literatur Wohlwollen und Recht erzeige“, тим більше, що „die kleinrussische Literatur ein riesenhafter Rival den Petersburger werden dürfte.“⁵⁾ Не задля чого иншого питав Копітар дня 1 II 1839 року Як. Головацького, що робить Societas presbiterorum, чи заснуло? Воно, по гадці Копітара, повинно було зайняти ся виданем словаря і граматики. Чи не достає йому

¹⁾ Др. Василь Щурат: »В. Копітар і еп. Ів. Снігурський« (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. СХХV).

²⁾ Др. В. Щурат: »Перша українська організація з доби відродження« (Діло 1916, ч. 23).

³⁾ М. Тершаковець: »Відносини Варт. Копітара до гал. укр. письменства«, стр. 11.

⁴⁾ Др. В. Щурат: »Копітар і Снігурський«. Дод. V.

⁵⁾ Гляди мою студію до »Кореспонденції Як. Головацького (1835—49)«, стр. XLII—III.

побіч гроший „constans animus et scientia rei vera?“¹⁾ Не хто инший, тільки Копітар піддав австрійському урядови в осени 1842 р. гадку, видавати для Галичан руську часопись, щоби їх „око стягнути бѣльше на сторону Словенщины Австрійскои, вѣдлучаючи ю яко рывалку вѣдъ цѣлости великорускои, котра бы усе рада на свое копыто переробити, помосковчити, пошизмачити, колы тимчасом у Австріи всѣм елементам славенским зарѣмно и безъ примусу розвивати ся вѣльно“.²⁾

Цікавило Копітара наше богослуженє і мова проповідий, проголошуваних в церкві св. Варвари у Відни, а побіч сего наукові занятя її пароха, о. П. Паславського і талановитіших питомців віденського конвікту (Йосифа Левицького, Кир. Блонського, Ант. Добрянського), сих „чадъ Копитаревыхъ“.³⁾ І коли не один з них почав займати ся граматичними студіями з області церковно-славянської і руської мови, та пробував пера на полі рідного письменства, то, певно, не без впливу Копітара.

Останний хотів стати для нашого письменства тим, чим був для Вука і сербського письменства.⁴⁾ Тому домагав ся він від авторів, яких твори цензуrowав, щоби писали чистою, народною мовою, щоби на взірці мови ставили народні пісні і приповідки, а не мову людей, „qui noluerit scribere russinice, sed slavice“, як се робив Йос. Левицький у своїй граматиці.⁵⁾ Тому ввело Копітара „Ruskoje wesile“ Лозинського в одушевленє, коли, як цензор, додав замітку, що видавець не міг зібрати красшої матерії для своєї хрестоматії, та коли накликував його, щоби ще раз рукопись переглянув „an ubique sermone vero ruthenico narraveris?“⁶⁾ В цензурних замітках і у листах вказував він нашому письменству, як взорець,

¹⁾ Кореспонденция Я.к. Головацького (1835—49) стр. 15.

²⁾ Там же (1835—49), стр. 69—70. Порівняй: Ф. Свистунъ: Проектъ первой австро-русской литературной временописи въ 1842 г. Вѣстникъ »Нар. Дома« ч. 4, 5, 7—8 і Мих. Тершаковецъ: »Вѣдосини Варт. Копітара до галицько-українського письменства«, стр. 48—51.

³⁾ Там же, стр. 19—27.

⁴⁾ Про заслуги Копітара в діяльності Вука гляди: И. В. Ягичъ: »Энциклопедія слав. филологій« I, стр. 194—6, 372 і д.

⁵⁾ Др. Осип Маковей: »Три галицькі граматики«, стр. 67 і 76, (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. 54).

⁶⁾ Там же, стр. 62, (Записки, т. 51).

спосіб писання Вука,¹⁾ А коли Копітар не мав такого великого впливу на наше письменство, якби сего можна було надіяти ся, то виною сего обставини: недостача розуміння в міродатних кругах ваги і значіння нашого народа у життю і розвою Австрії, а по части перецінюване церковно-славянщини у деяких письменників, поза якою вони краси власної мови не добавували. На всякий спосіб годі не завважати, що Копітар виступив супротив нашого народа, як суспільний діяч, як чоловік, що нагадував нам на нашу окремішність, на нашу вагу в минувшині, коли писав: „*Russos ipsos primam literaturam et culturam debere vobis Russinis Kioviensibus*“,²⁾ як учений, що віз наш народного розвою хотів посунути на перед.

Правда, що й сам Копітар не мало завинив у тім, що його вплив не став без порівняння більшим, або й навіть дуже значним, бо він причинив ся до заборони печатання „Зорі“ М. Шашкевича. На сумніви в справі видання „Зорі“ зложили ся не стільки його побоювання о конфлікт між Австрією і Росією, скільки ті прикrostи, яких зазнав у спорі з гр. Борковським з приводу „*Flo-guayńsk-ого Psalterz-a*“, а які наказували йому далекосяглу обережність, щоби відклонити від себе на будуче тяжкі заміти, або й нову догану.³⁾ Сю мимовільну кривду, заподіяну нашому письменству, Копітар старав ся опісля винагородити в оцінці „Русалки Дністрової“ та інших творів,⁴⁾ з яких деякі, йому завдяки, появили ся у Відни (Приповідки Ількевича), хоть віденська цензура могла їх відослати львівському цензорowi, Венед. Левицькому. А коли, після смерти Копітара, за нового цензора, Франца Мікльосіча, вийшли у Відни два „Вїнки“ (1845 і 1847) Івана Головацького, що піддержали галицьке літературне жите, нищене безпощадно руським цензором і його помічниками, то і в сїм заслуга Копітара, бо його наслідник мав уже традицію, на яку міг покликати ся.

У відношенню Копітара до нашого народа і письменства відгравали на рівні ролі момент політичний і релігійний.

¹⁾ Там же, стр. 62. (Записки, т. 54). Кореспонденция Як. Головацького (1835—1849), стр. 15.

²⁾ Др. Осип Маковей: »Три галицькі граматики«, стр. 61. (Записки, т. 54).

³⁾ М. Тершаковець; »Копітар і Борковський« (Записки т. СХХV).

⁴⁾ Гляди мою студію до »Кореспонденції Якова Головацького« (1835—49) стр. XIV, XLVI і д.

У своїм, астрійським патріотизмі мріяв Копітар про витворення у Відні осередка культурного життя для всіх Славян. Як католик з глибокого пересвідчення рад був Копітар звернути очі Славян в сторону Риму.

Сам він був лично двічі в Римі, в р. 1837 і 1842—3. Побіч інтересів наукових, які запрятували його ум, мав він ще, головню в часі другого побуту в Римі, інші поручення. Годить ся пригадати, що в р. 1839 знищено на Білій Русі і Литві церковну унію,¹⁾ а її ісповідників наведено насильню на православє. Католицька церква стратила тоді півтора міліона вірних. Сей тяжкий удар звернув увагу Риму на уніятські справи в Галичині. Римський престол хотів скріпити галицьких уніятів. В тій ціли навязав був Копітар, не без впливу Риму і віденського нунція, переписку з Мих. Малиновським (1839—43 р.), якого знав ще з часів його віденських студій. За посередництва Копітара почав також листувати ся з Малиновським учений, римський історик і референт для уніятських справ, Августин Тайнер.

Під впливом катастрофи, яку пережила уніятська церква в Росії, Тайнер почав писати твір, що появил ся в р. 1841 в Аврбурзі п. з. „Die neuesten Zustände der katholischen Kirche beider Ritus in Polen und Russland seit Katharina II bis auf unsere Zeit“, з додатком одного тому документів. До студії потрібна була йому поміч людей, що жили в сторонах, яких церковну історію почав писати. Він звертав ся за потрібними йому актами до Росії, а дня 13 II 1839 р. просив він рівнож Малиновського о поміч у вишукуванню актів та о посередництво між ученими Галичанами.²⁾

Малиновський не відмовив йому своєї визначної підмоги, за яку йому Тайнер щиро дякував. По при наукові інтереси допитував ся також Тайнер, „чого треба надіяти ся, а чого побоювати ся“, просив о вістки в справі унії в Галичині та двічі накликував Малиновського (5 VII 1840 р. і 15 I 1842 р.), щоби він щиро висловив бажання, які мають галицькі уніяти, а якими Рим займе ся та їх сповнить, бо хоче „цінне стадо“ удержати при католицькій церкві та ще сильнійше з собою злучити.

¹⁾ Гляди: Прот. Г. Шавельській; »Послѣднее возсоединеніе съ православною церквію уніятвъ Бѣлорусской епархіи« (1833—1839 гг.) СПб. 1910.

²⁾ О. О. Марковъ; »Изъ корреспонденціи М. Малиновскаго«. Вѣстникъ »Нар. Дома« 1911, ч. 5.

Малиновський зволікав довго з відповіддю і доперва коло Великодня 1842 р. вислав для Тайнера на руки Копітара широкий меморіал, в яким з повною широтою та великою повагою зобразив невідрадне положенє уніятської церкви в Галичині і жадав від Риму сповнення отсих бажань:

1) щоби митрополита наділено достоїнством кардинала, або патріярха, бо від смерти Вессаріона не був ніхто з Греків, а від смерти митр. Ізидора ніхто з поміж Русинів кардиналом а тільки між уніятами, Мельхітами в Азії є владики з гідністю патріярха;

2) щоби збільшено число руських епархій в Галичині двома новими престолами в Тернополи і Станиславові;

3) щоби безумовно спинено перетяганє гр. католиків з боку латинського клиру, а головно Єзуїтів, на латинський обряд і здержано їх від легковаженя, погорди і гнету Русинів гр. обряду;

4) щоби полишено обряди гр. католиків ненарушеними;

5) щоби зрівнано руський клир в Галичині з латинським в платні, бо руські священники побирають з релігійного фонду по 300 зл. (парохи), по 150 зл. (капеляни), по 100 зл. (адміністратори парохій) а капеляній по 60 зл. конв. монета, підчас коли латинський клир дістає не в порівнаню висшу платню а саме: парохи 600 зл. а сотрудники 200. В додатку духовним стадом латинників є дідичі, шляхта, багаті горожани і урядники а до їх парохій належать багаті посілости;

6) щоби латинський клир не ставив греко-католикам перепон в здобуттю становищ у капітулах і професурах.¹⁾

Треба признати, що Малиновський умів зобразити сучасне положенє нашого духовенства в Галичині такими яркими красками, що його меморіал викликав у Римі глибоке вражіне. Не даром писав Тайнер Малиновському, що слези і біль давили його серце, коли відчитував його письмо, яке передав кардиналови Лямбрушіньому і папі Григорієви XVI. Тайнер радив при сій нагоді, щоби галицькі владики конче приїхали до Риму і передали лично папі свої бажаня.²⁾

До скріплення звязий Галичини з римським престолом і до виїзду наших владик до Риму привязував Копітар велике значіне, коли старав ся приєднати для сих гадок також світських людей. На сї справи клав він великий натиск в листах до Дениса Зу-

¹⁾ M. Malinowski: „Die Kirchen und Staatssatzungen“, Lemberg 1861, стр. 501—16.

²⁾ Там же, стр. 517.

брицького. Навязав він їх до брошури Зубрицького „Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi i Hierarchii Cerkiewney w temże królestwie“ (1837). До трех гіпотез Зубрицького про поселенє Русинів поза Сян аж майже по Краків додав Копітар четверту, що сі Русини були північною галузію південно-карпатських, угорських Русинів. Він покликував ся на твір Kohla, в яким признано Русинів народом самостійним, що сам для себе, без північних Росіян повинен вистарчити та печатати свого Каменського і т. п.¹⁾ Пруських Німців, писав Копітар, нема навіть стільки, що Русинів. Жаль було би „щедро вивінованого духовенства“. З пятайцяти міліонів руського населеня галицькі та угорські чотири міліони є цвітом, і они повинні впливати на закордонних Українців та „vielmehr jene durchsalzen, als sich von ihnen nach bloss materiellem Gesetz der Massen hinüberziehen lassen“.

Але Копітар знав, що тодішні Славяни були русофілами, тому й додав слова: „Sed quo musa tendis, desine perdicax!“

На всякий однак спосіб Копітар вказував, що тодішний час був найкрасшим, щоби з боку Риму і Німців поладнано оправдані бажаня і жалоби Русинів. Тому повинен митрополит поїхати до Риму, бо лично можна в однім тижни більше зробити, як при помочи листів протягом літ. Копітар вказував, що знає

¹⁾ Мова тут про I. G. Kohl-а: „Reisen im Inneren von Russland und Polen II Theil. Die Ukraine, Kleinrußland, Dresden und Leipzig 1841. Самостійности українського народу присвятив окремі розділи, в яких старав ся виказати ріжницї в будові тіла Українців, в їх моральній вдачі, в мові, поезії, музиці, способі життя, звичаях, в домашній обстанові і т. п. Він писав між иншим: „Die großrussischen Geschichtsschreiber Karamsin, Polewoy u. s. w. behandeln die Geschichte Kleinrußlands aber nur als die einer russischen Provinz, und doch, wenn sie das Land aus eigener Anschauung kennen, würden sie sich nicht wenig verwundern, hier Alles so selbstständig, so abgeschlossen und patriotisch zu finden. Die Kleinrussen endlich selbst dürfen über ihre Geschichte natürlich nicht den Mund aufthun; doch giebt es mehrere von klein russischen Edelleuten geschriebene Chroniken und Annalen Kleinrußlands, einige sind nur im Manuscripte vorhanden, andere aber gedruckt worden“. З печатних згадав Kohl про чотири томи виданя Бантиша-Каменського, про патріотичний, український настрій твору, який хіба міг явити ся „nur unter der Regierung des milden Alexander zu einer Zeit, wo man sehr nachsichtig gegen solche Äußerungen war“. З непечатаних творів згадав Kohl про „Исторію Руссовъ“, „die von einem gewissen Kaniewsky, einem Bischofe von Woronesch, zusammengestellte“. (стр. 319—21).

з досвіду, як прихильно відносять ся до галицьких Русинів в Римі, де хотіли би почути їх бажання і погляди. Одна поїздка митрополита привела би до ладу справи, а не виключена річ, що „*einem Cardinalshut würde im schlimmsten Falle selbst ein Primas Galiciae die Präcedenz lassen müssen*“.

Негодував Копітар при сій нагоді на пастирські листи митр. Мих. Левицького, видані з нагоди знищення унії на Білій Руси і Литві.

Скоро тільки римський престол дістав вістку про долю унії в згаданих областях, папа Григорій XIV виголосив дня 22 XI 1839 на консисторії промову, в якій висловив глибокий жаль з причини потрясаючої події та осудив владик, що уніятську церкву зрадили. Промову папи розіслано до єпископів католицької церкви, а митр. Мих. Левицький вважав умісним перепечатати її в своїм листі пастирським з дня 18 II 1840 р., причім додав від себе коротку історію розєднання церкви східної від західної за Фотія та Керулярія, та пояснив питанє про примат папи.¹⁾

В рік пізнійше (10 III 1841 р.) видав митр. Левицький другий пастирський лист, в яким ширше розвів питанє про первенство папи а побіч сего заговорив про відношенє австрійських властей і польської шляхти до уніятської церкви.²⁾

Оба листи не припали Копітарови до вподоби. Він рад був бачити в них наукову обробітку питання про примат а не виїмки з шкільних підручників Klupfl-a. Що допоможуть листи пастирські, питав Копітар, коли докази противників папства не будуть опрокинені? Справляв також Копітар історично невірну вістку першого пастирського листу митрополита, будьто би на фльорентійським соборі підписали акт унії не тільки патріарх Йосиф і київський митрополит Ізидор, але також „*omnesque in concilio congregati Episcopi Graeci*“ (стр. 9), бо не всі підписали, а багато з них опісля свої підписи відкликали.

Інакше, як Копітар, прийнято в Римі другий пастирський лист Мих. Левицького. Папа Григорій XVI подякував митропо-

¹⁾ Michael Lewicki: *Divina Miseratione et Sacrae Sedis Apostolicae auctoritate Metropolitae Ruthenorum Unitorum Haliciensis...* Цілий пастирський лист числить всего 11 неповних сторін мал. 8^о,

²⁾ Michael Lewicki: *Divina Miseratione...* (стр. 27). Сей пастирський лист вийшов у Перемишлі в руським перекладі Мих. Малиновського »Архієрейское ѡкрестное посланіє« (стр. 40), у Львові в польським перекладі Дениса Зубрицького п. з. »List okólny do duchowienstwa Rusi zjednoczonej« (стр. 32).

литови окремим письмом з дня 17 VII 1841 р., в яким висловив радість, що він підняв питання про первенство та що перестеріг своє духовенство перед всякими небезпеками. Лист папи випечатав митр. Левицький у третім з ряду пастирських листів з дня 11 X 1841 р.¹⁾ Бreve папи було свого рода похвальним листом для митрополита, непризначеним для ширшого ужитку. Тому й не міг погодити ся Копітар з тим, що се breve напечатано. „Leid that es mir, daß Ihr das Belobungsbreve gedruckt habt; denn der päpstliche Vorschlag eines Averruncationsgebots contra reunionem, so wie der einer röm. Kleinkinderanstalt für den geistlichen Nachwuchs, schadet in Publico mehr, als er nützt.“²⁾

Хоть Zubрицький переклав був пастирський лист Мих. Левицького з дня 10 III 1841 р. на польську мову, критика Копітара йому подобала ся. Він годив ся вповні з Копітаром, що зміст, редакція і богословський виклад пастирських листів не дописали. Крім сего, по гадці Zubрицького, не було потреби видання, бо з галицького духовенства ледви пять процентів читало книжки і воно не знало, що діє ся за границею. Пастирські листи викликали тільки лишне подражнене, а більшість духовенства склонює ся і так до дізунії, хотьби тому, що латинське духовенство в-творює між галицьким духовним стадом прозелітів. Пастирські листи, писав Zubрицький, не будуть мати ніяких наслідків ані на галицьке, ані на закордонне духовенство. Галицьке духовенство, не виключаючи латинського, є індиферентне, а заграничне не схоче стратити матеріяльних користей, ані наражати ся на зіслане у Сибір. Сам митрополит не має приклонних для себе людей між низшим духовенством і визначає ся нещасливою рукою в доборі дорадників, які ширять ненависть і незгоду. Навіть талановитий Малиновський вибирає ся на парохію в Буковині, бо першенство перед ним дістали незаслужені, легкі і підозрені індивідуа.

¹⁾ Michael Lewicki: Divina Miseratione... (стр. 12).

²⁾ Щоби зрозуміти слова Копітара, не від річи буде подати виїмки з листу папи Григорія XIV до митрополита. Папа зазначив, що уніяти на Білій Русі і Литві дістали замість пастирів правдивих вовків, які їх ведуть до погуби. „Nos quidem nihil intentatum relinquimus, quo illas (oves) eripiamus ab eorum faucibus et a conditione miserrima, in quam dejectae sunt, Deo bene juvante relevemus“ (стр. 10). В иншій місци (стр. 9) писав папа: „Eo etiam spectat, ut major, qui fieri poterit, illorum numerus a prima aetate (ut Tridentina Synodus monet) in Seminarium ecclesiasticum recipiantur, ubi a probatissimis viris sedulo instituti sub tuis oculis in spem Ecclesiae succrescant“.

Коли в поглядах на вартість посланій митрополита не було між Зубрицьким і Копітаром різниці, то бажане Копітара, щоби галицькі Русини впливали на закордонну Україну, викликало у Зубрицького глибоке невдоволене.

Він вважав таку пропаганду річю виключеною, бо процес польонізації в Галичині посуває ся безупинно наперед, як про се свідчать карні розправи о державну зраду, де в ролі обвинених виступили руські священники, чого перед тим ніколи не бувало.¹⁾ Коли розходить ся о релігійну пропаганду за кордоном, то питав Зубрицький, які матеріяльні користи можемо тамошнім священникам покласти перед очі? В Росії можна стати священиком по 6—8 роках, у нас по 14 літах. За кордоном нема права патронату, яке є діймаючою кривдою для галицького духовенства. Хто не дістане парохії, або не купить собі її в Галичині, сей зневолений жити з женою і дітьми з платні 100 рублів. В Росії православна церква є пануючою, в Галичині уніятське духовенство стоїть по заду латинського. У православних подружє духовенства є в пошанованю, у нас учить підручник морального богослов'я Stapf-а, що жонатий священник не достойний слухати сповіди. За кордоном ніхто не сміє відбирати духовних овець, в Галичині зневолене уніятське духовенство вести безуспішну боротьбу з латинським клиром о своїх вірних, або мовчати і терпіти. На закордонну українську шляхту, чи її прізвиське кінчить ся на -енко, чи на -скі годї впливати, бо вона визначає ся погонею за матеріяльними користями, а польська шляхта дала би себе хиба заманити ласощами з французького арсеналу пропаганди та надїями на давно запропашені староства бл. п. польської республіки. Закордонне міщанство є „griechisch bigot“, а селянство безсильне (indolent). Латинське духовенство за кордоном не дбає про своє стадо. Воно вдоволене, як його виручить православний священник, А з промови царя, виголошеної в Петербурзі до висшого лат. духовенства, можна мати понятє про жите латинських священників.

На замітку Копітара, що після Kohl-а галицькі Русини повинні вважати себе самостійним народом, відповів Зубрицький, що на Україні явили ся вправді летучі листки (?) Котляревського, Галки, Могили, Срезневського, Корсуна, але вони є радше за-

¹⁾ Порівнай мої студії: »Польські конспірації серед руських пн-томців і духовенства« стр. 35 і д. та »Львівська дух. семінарія в часах Марк. Шапкевича«, стр. CLVI—CLXXXI.

бавкою, ще менше важною, як німецькі твори, видані у віденським, чи австрійським говорі, хочби тому, що українські автори послуговувалися „мішаниною (?) великоруського і малоруського наріччя“.

Вже ця остання замітка Зубрицького, що сильно кривдила українських письменників, яким він безосновно закинув брак знання рідної мови, характеризує найкраще погляди Зубрицького. Він був русофілом, сторонником літературного і політичного об'єднання, чоловіком, що навіть зі свого листу до Копітара вичеркнув слова; „weil Ruthener stets Gott und dem Landesherrn treu ist“ і додав дописку: „zatrzymać!“

Впрочім ледви, чи Зубрицький мав право говорити про мову українських письменників і називати їх мішаниною великоруської і малоруської мови. Першої він добре протягом цілого життя не навчився, а в р. 1840 (14 (26) III.) писав він в одному зі своїх листів: „obgleich ich russisch verstehe, ist es beschwerlich meine Gedanken in derselben träftig und gehörig auszudrücken“.¹⁾ Другу мову він у своїм аристократизмі легковажив та не тільки називав її язиком „черни“, „пастуховъ“, „пасѣчника Панька“ і т. п., але ще й тим перед Ганкою чванився.²⁾

Колиж Зубрицький важні почини Котляревського та других українських письменників, на яких відживало і взорувалося галицьке письменство, називав „летучими листками“ і „маловажною забавкою“, то тим сам собі виставив свідоцтво необ'єктивного критика, що об'єдинительні ідеї ставив вище, чим історичну правду.

Сам факт, що галицьке духовенство по 14 літах науки визначувалося висшим освітою, що воно видало вже з поміж себе талановитих письменників, що воно серед тяжких і некорисних обставин воскресило перервану традицію культурного життя в Галичині, вважав Зубрицький рівножчимсь дрібним і неважним. Для нього важною була обставина, що в Росії по шести до восьми літах можна було стати священиком, для якого з часта навіть темний селянин не мав пошановання.

Годі рівнож не завважати, що Зубрицький у своїм листі до Копітара тяжко скривдив сучасне галицьке духовенство, коли писав про нього, що воно склонюєся до дізунії. Така оцінка духовенства історично невірна. Одиниці склонювалися до

¹⁾ Чтенія моск. общ. древн. 1880, кн. I, стр. 548.

²⁾ К. Студинський: »З кореспонденції Д. Зубрицького«, стр. 16.

православ'я що-йно після 1850 року під впливом об'єдинительної роботи атамана Погодинської кольонії Зубрицького і його товаришів. Тоді то (1853 р.) уніятському священикови, Йос. Сокульському „воняла немножко папизмомъ“ історія церкви угорського Русина, Балудянського, а для характеристики стремління і діланя Погодинського кружка в Галичині важні слова Ів. Гушалеви́ча: „Вы не увѣрите, какой православной духъ межъ нашими, но русскій хитритъ“ (1857 р.)¹⁾

Про матеріальне положенє духовенства за кордоном не мав Зубрицький ясного понятя. Для него, в оцінці сего питаня, була міродатна вістка, що цар велїв підвисшити видатки на платню священикам о 11,415.000 рублів річно. Чим була ся підвишка на величезні області російської держави, видно хотьби з того, що по рік 1865 діставали священики в „юго-западномъ краѣ“ I кляси — 160 рублів, II кляси — 150 р., III і IV — 140 р., V — 120 р., VI — 100 р. і VII — 80 р., отже зглядно ще менше, як уніятське духовенство в Галичині.

Доперва в р. 1865 задумав російський уряд підвишити платню уніятському духовенству на 300 р. (I кляса), 400 р. (II кл.) 500 р. (III кл.) з задержанєм земель і доходів. В цілі однак успішнійшого здавлення унії підвисшено для Холмщини платню на 1200 рублів. Мабуть, у тім самім часі дістали всі православні священики по 300 рублів річної платні, яку побирали ще в році 1898.²⁾

Нема сумніву, що положенє уніятської церкви і духовенства в Галичині було під не одним зглядом прикре, але саме примір Малиновського свідчив, що се духовенство уміло бороти ся і печаливо заходило ся біля того, щоби усунути надужите, кривду, чи пониженє. Однак Зубрицькому не залежало на тім, щоби унія в Галичині розвинула ся, або щоби усунено колоди, які спиняли її розцвіт. Він прецінь уважав її, як „ein Unding“, чи „eine halbe Maßregel“ та радив повернути уніятів на латинський обряд, а поки що, до часу, задержати для духовенства право женитьби.

Предлогу Копітара, щоби митрополит їхав до Риму, вважав Зубрицький неможливою до переведеня, бо Мих. Левицький

¹⁾ К. Студинський: »Кореспонденція Як. Головацького (1849 до 1862)« стр. ССІ—ШІ.

²⁾ Киевская Старина 1898 март, том 60, стр. 341, в статі: »Письма О. Г. Лебединцева къ брату въ Киевъ«.

старий і хорий, не має дару підприємливості, ані матеріальних засобів, бо управа дібр, яка була в руках брата-пароха мало приносила доходів. Впрочім побоював ся Зубрицький, щоби австрійський уряд не дивив ся косим оком, якби митрополит запуслав ся в інтимні зносини з Римом. З митрополитом, що перебував на селі, Зубрицький не говорив про плян подорожі до Риму, а тільки підніс його в розмові з перемиським владикою, Снігурським.

Може вірив Копітар в добру волю Зубрицького, коли ще в другім листі радив йому, щоби замість недужого митрополита їхав сам до Риму враз з еп. Снігурським, бо *auch die oberste Region hat ihre Parteyen und Mulciber in Troiam, pro Troia stabat Apollo*¹⁾ В Римі можна прокормити ся за 30 кр. к. м. а єпископ дістане без труда дарове мешканє. У Ватикані можуть Русини числити на прихильність папи, кардинала Лямбрушіні, а навіть генерала Єзуїтів, що ранше був у Полоцьку і Вильні. Було би вказане, якби при сій нагоді зареклямовано заграничні фундації, які нині використовують „die Wälschen“ (мова тут про руську колегію в Римі). Сам Рим уявляє для історика велику вартість, бо є „*ein klassischer Boden der europäischen Geschichte auch ausser und vor dem christlichen Interesse*“.

Та і сим разом відповів Зубрицький, що Копітар має надто корисну гадку про обох владик, Мих. Левицького та Ів. Снігурського. Останний не пічне нічого, щоби не уразити митрополита, який спочиває на лаврах по двох останніх листах. Як Снігурський займе колись місце митрополита, тоді можна буде мати деякі надії, а поки що нехай би в Римі подумали, в який спосіб можна би перевести дійсну унію та скріпити слабкі звязи, бо берестейську унію переведено в р. 1595 незручно, через що її злука з Римом не тривка. Два архиєпископи, чи єпископи, дві капітули в однім місті, або два парохі в однім селі, де одного против другого вивисшає ся, вказують виразно, що нема унії, а є тільки матеріал до непорозумінь. Зубрицький радив стоплювати, амальгувати поодинокі часті навіть матеріальними користями, щоби вони не розпадали ся. Про нові придбання за кордоном годі на разі думати. Радше треба би глядіти, щоби й доси придбаного не стратити.

¹⁾ Мульцібер (Вулкан), був против Трої, але за нею стояв Аполльо. Ф. И. С в и с т у н ь: »Корреспонденція Ден. Зубрицького съ Копитаромъ«. Вѣстникъ »Нар. Дома« 1906, стр. 66.

На тім покінчила ся переписка Копітара з Зубрицьким в справі унії. Перший міг переконати ся, що з Зубрицьким на сю тему до ладу не дійде, тому в дальших листах про неї вже не згадував. Зубрицький немовби бояв ся, щоби в Римі не признано для уніятської церкви в Галичині яких небудь полекш, чи привілеїв. А в самім Римі, хоть за унією „*stabat Apollo*“, впливи *Mulcibera* (Вулькана), некорисні для уніятської церкви, були сильнійші. Унії недоцінювано.

Хоч Рим хотів мати щиру відповідь від Малиновського та її дістав, зі сповненем бажань уніятської церкви в Галичині не спішив ся. Митр. Мих. Левицького наділено достоїнством кардинала доперва в 14 літ після листу Малиновського (дня 16 VI. 1856 р.), на несповна два роки перед його смертю (умер 15 I. 1858 року в 84 році життя).¹⁾ Свого високого відзначеня не мав вже нагоди митрополит використати для справи уніятської церкви в Галичині з причини старости.

Справа оснований станиславівського єпископства тягнула ся майже пів століття задля недостатчі у правительства фондів,²⁾ доки остаточно не переведено її коштом львівської митрополії в р. 1885.³⁾

Перетяганє гр. католиків на латинський обряд, дарма що конкордія з р. 1863 перехід з одного на другий обряд заборонувала,⁴⁾ є й по нинішній день болючою стороною церковних відносин в Галичині. Латинізація обрядів робила в тім часі дальші поступи і викликала в шістьдесятих роках обрядовщину.⁵⁾ Зрівнанє

¹⁾ Pelesch: Geschichte der Union der ruth. Kirche mit Rom, II, стр. 929—31.

²⁾ Pelesch: Geschichte der Union, II, стр. 925—8.

³⁾ Дня 1 XI 1885 р. висвячено у Львові першого станиславівського єпископа, д-ра Юліяна Пелеша, який інтронізував ся дня 10 I. 1886 р.

⁴⁾ Тамже, II, стр. 996—1018.

⁵⁾ Як виглядало в пістдесятих роках XIX віку богослуженє, оповідає нам Анатоль Вахнянин у своїх »Споминах з життя« (Львів, 1908, стр. 60). »В богатых церквах священники правили службу Богу майже на вид латинян. По »благословенно царство« співали сейчас дяки »Єдинородний«, а священник читав собі тихо Єктенію. Відтак слідувала по амінію пісня »Святий Боже«, потім читано апостол і євангеліє, Єктенії опять опускали ся аж до Херувимської пісні (без обходу з дарами), потім слідувало »Вірую«, освяченє дарів і зараз по »Тебе пеом« і »Достойно«, »Отче наш« і т. д. За границею в Холмщині скорочено ще більше службу Богу, проповіді (в Омші, Тарногороді, Замку — де я був в 1864 р., держано в язиці польським, а при обходах співано тільки польські пісні«. — Не инакше зілюстрованє златинщенє обрядів в Холмщині в »Письма-хъ Ѳ. Г. Лебеденцева къ брату въ Киевѣ»

духовенства латинського і руського в платні прийняв вправді в засаді австрійський єпископат в р. 1855, але уряд перевів її доперва в р. 1880.¹⁾

Сам Копітар, що ще після повороту з другої подорожи до Риму, під впливом свіжих вражень, накликував руських владик і Zubрицького, щоби їхали до Риму, сам нераз розчаровував ся у своїх релігійних і політичних сподіваннях. Влучно писав проф. Ягіч: „Склад гадок і релігійних пересвідчень склонювали дійсно Копітара в сторону Риму, як опісля численних інших західно-славянських і німецьких католиків, що стягало навіть на него лишні підозрівання з боку православних Славян, а тим часом вийшло таке, що його все таки щире і сердечне привязанє до ідеї Славянства, хочби з певними обмеженнями, не найшло повного одобрєня у Відни, а ще менше у Римі. В житєписи Копітара, написаній Glückselig-ом, додано до слів, що діяльність Паляцького, Шафарика і других веліла йому підняти голос в інтерєсі церковно-історичної критики і обидженої католицької церкви, ось яку замітку на боці, без сумніву піддану самим Копітаром:

„Merkwürdig, dass von Seite der römischen Theologen fast kein Gebrauch gemacht wurde von Kopitar's Forschungen pro domo eorum. Er war mit Mai, Theiner in Correspondenz, die benützten ihn aber nicht.“²⁾

Як висше згадано, Копітар двічі був у Римі. За другим разом задержав ся він там від жовтня 1842 р. до мая 1843 р. Сю подорож викликали доволі незвичайні обставини. В Римі задумувано відкрити греко-руську колегію з катедрою церковно-славянської мови. Рівнож хотів Рим придбати для печатні Пропаганди нові, славянські черенки, в заміну, чи в доповненє тих, які вивезено до Парижа. На пораду Тайнера, Пропаганда звернула свій зір на Копітара. Дипльоматичною дорогою дістав він від Меттерніха відпустку та з одушевленням взяв ся до діла. Він мав плян остати в Римі приблизно протягом двох літ, щоби викладати питомцям, яких з дня на день вичікувано, церковно-славянську мову. Рівнож уложив він начерк обновлення печатні коштом 15—20 тисяч талярів. Очікувані питомці не приїздили,

(1865—67) Кієвская Старина, 1898, том 60, март, стр. 329—30. Про обрядовщину гляди студію др. Ярослава Гординського: »До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-их рр. XIX в.« стр. 63 і д.

¹⁾ Peřesch: „Geschichte der Union“ II, стр. 903—5.

²⁾ И. В. Ягичъ: Энциклопедія славянской филологіи“, Вып. I, стр. 208.

а Копітар почав обучувати церковно-славянської мови одного Францісканина, родом Португальця, який готовився стати місіонером в Молдаві, і Болгарії. В часі побуту в Римі втаємничував Копітар також Тайнера в напрями тодішньої, славянської науки. Не певною є річю, чи великий славіст мав тоді кілька розмов з папою. Та коли тільки в здоровлю Копітара зайшла некорисна зміна, він вернув до Відня.¹⁾

В такий спосіб Копітар не діждався отворення греко-руської колегії в Римі, головню задля проволоки, завиненої австрійським урядом. Справу основання колегії рішено у Відні доперва 30 IX, 1843 р. Довго не можна було також найти кандидатів до колегії, бо дорога з Галичини до Риму тривала місяць і вона відстрашувала родичів від посилки дітей. Остаточню виїхало до Риму шістьох питомців доперва в жовтні 1845 р. Були се діти в віці 12—15 літ.²⁾

Основає греко-руської колегії в Римі не стрінуло серед тодішніх Русинів симпатії. Вислів сему дав Як. Головацький в статі „Zustände der Russinen in Galizien“, коли писав, що питомців вислано до Риму „als russinisches Holz, um es mit der römischen Axt zu Keilen zu behauen und diese hölzernen Keile sollen einst den russinischen Nationalstamm zerfallen, weil die eisernen Häcken fruchtlos gearbeitet und blosse Risse gemacht haben“.³⁾ Та побоювання Як. Головацького не сповнилися. Побіч людей, які внесли невеликий вклад діяльності в хосен церкви, вийшли з римської колегії люди високо заслужені для добра унії. Між ними визначне місце займали довголітний духовник львівської духовної семінарії, нині 87-літний старець, о. Ізидор Дольницький, та заслужений кардинал, др. Сильвестер Сембратович († 5 VIII 1898 р.).

III.

(Відгомін поглядів Копітара в меморіалі Яхимовича і в статі Як. Головацького).

Хоч Зубрицький відклонював накликування Копітара і виказував їх безнадійність, то все-ж таки вони не пропали безслідно і найшли відгомін в сучаснім письменстві.

¹⁾ Там же, I, стр. 211—12.

²⁾ Гляди мою студію до »Кореспонденції Як. Головацького (1835 до 49), стр. LXXXVI—VII.

³⁾ Jordan; Jahrbücher für slavische Literatur, 1846, стр. 373.

Пригадую, що Копітар в першій листі до Зубрицького звертав його увагу не тільки на прихильність Риму, але також Відня, коли писав: „Jedenfalls ist jetzt für Euch der günstigste Zeitpunkt, um von römischer und deutscher Seite her allen Euren gerechten, oder auch nur billigen Beschwerden gründliche Abhilfe zu verschaffen“.

Нам відомо, що вже ранше під впливом Копітара почав переписку з Римом Мих. Малиновський, а можна підозрівати, що саме лист Копітара до Зубрицького спонукав еп. Яхимовича, що він рішився представити руську справу та її значіне у Відні.

До такого здогаду управнює нас замітка Як. Головацького в статі „Zustände der Russinen in Galizien“ (1846 р.), яку подаємо дословно: „Über die Begünstigung der russinischen Nationalität von politischer Hinsicht, ihre Einflüsse auf Kleinarussland hat vor etlichen Jahren der Bischof G. Jachimowicz (єпископом-суфраганом став він дня 21 XI. 1841 р.) einen Aufsatz zum amtlichen Gebrauche verfasst, der uns unversehens zu Händen gekommen ist und der ganz in Vergessen geraten zu sein scheint“.¹⁾

Меморіал Яхимовича доси незвісний, тому годі нам щось більше про него сказати. Все-ж таки впадає в очи натяк на вплив Галичини на Україну, піднятий Копітаром в листі до Зубрицького. А коли про листи Копітара до Зубрицького знали митр. Мих. Левицький та еп. Снігурський, то хіба годі навіть припустити, щоби не мав про них вістки також єпископ Григ. Яхимович.

Нема рівнож сумніву, що про них знали ще й інші люди. Перепискою з визначнішими Славянами ділили ся між собою наші передові і так нечисленні діячі, як чимсь незвичайним.

Доказом сего хочби тільки перший лист Мих. Максимовича до Зубрицького, писаний дня 22 IV. 1840 р., який Як. Головацький скопіював був для себе і вскорі після смерті Зубрицького видав друком з допискою: „Предлежащее письмо писалъ еще въ 1840 году ученый проф. г-нъ Михаилъ Максимовичъ къ покойному Денису Ив. Зубрицкому, который то письмо, сообразно желанію автора сообщилъ мнѣ — и я оцѣняя важность его содержания, снялъ съ него копію“.²⁾ Копітар просив вправді Зубрицького о довірочність, та все-ж таки його листи, вислані

¹⁾ Jordan: Jahrbücher für slav. Literatur, 1846, стр. 378.

²⁾ Галичанинъ, Львів, 1863, кн. I. виш. II, стр. 110.

на галицьку Русь в перших хвилях її відродження, були такою небуденною появою, що годі навіть уявити собі, щоби про них та про відповіді Зубрицького не знав Як. Головацький, якого Зубрицький оточував щирою прихильністю і опікою, а який сам писав до Копітара кількома літами ранше (в січні 1839 р.).¹⁾

Впрочім, як би ми не мали ніяких інших доказів, що Як. Головацький мав у руках листи Копітара і відповіді Зубрицького, то вистане, коли порівнаємо їх з статією Як. Головацького „Zustände der Russinen in Galizien“ (Jordan op. cit. 1846, стр. 361—79).

У сій величній статі мав Як. Головацький на цілі виказати, які причини зложили ся на те, що українсько-руський нарід упав так низько, як ні один зі славянських, хоч після Великоросів він найчисленніший. Авторowi залежало на тім, щоби не тільки Славяни, але й Європа дізнала ся, які перепони у своїм розвою стрічав сей нарід в Галичині і за кордоном, однак головну увагу звернув він на галицьку землю, де „Русини під ніжним скептром Австрії живуть без письменства, без часописи, без народного образованя, без шкіл, як варвари“.

Головну вину неповоджень зложив він на те, що між Русинами не достає добрих провідників та осередка, який звязував би поодинокі частини в органічну цілість, що бракує серед обрзованих Русинів потрібної кількості моральних сил, знання і народної свідомости.

Щоби дати своїм висновкам історичну основу, Як. Головацький начеркнув образ духової ровени, з якою руський нарід в Галичині прийшов під Австрію, почім звеличав заслуги цїсаря Йосифа II. на поли обрзованя клиру в рідній мові, вказав на його заходи в облегченю долі селянства та на його ідею, скріпити руський елемент, як рішаючий в краю. Дальші наміри цїсаря перебила смерть. А завдяки руським з імени, а в дійсности спольщеним пралатам, прогнано руську мову з філософії і богословя, бо вона видавала ся їм простою і тому з погордою від неї відсунули ся. Через те замовкла мова в письменстві на цілу четвертину столїтя, а ново розбуджена польська література впливала на Галичину, польщила руську шляхту і духовенство, до якого консисторії відзивали ся тільки в польській, латинській або німецькій мові.

Цілий сей вступ, писаний з незвичайною любовю до народа, до його мови, не стоїть еще в тісній звязи з листами Ко-

¹⁾ Кореспонденція Як. Головацького (1835—49), стр. 15.

пітара, але дальша частина статі є немов би відповіддю на гадки ним висловлені.

Копітар накликавав Зубрицького, щоби митрополит їхав до Відня і Риму та виеднав там полекші для руського народа. Зубрицький виправдував митрополита старостию. Тимчасом Яків Головацький пішов дальше та оцінив Мих. Левицького з національного становища. Він вказав на безпримірну байдужність висших руських, духовних кругів. Під покровом митрополита основано вправді товариство руських священників (*Societas presbyterorum*) і вже плекано надії на красшу будуччину. Однак, від коли митрополит посвоячив ся з польською родиною Станкевичів, його погляди взяли инший напрям. Коли б митрополит не розтрачував доходів з дібр (28.000 зол. конв. монети річно) і обернув їх на добродійні ціли, на стипендії для кандидатів на учителів і на шкільні підручники, справа приняла би инший оборот. З його вини завмерли руська мова й письменство, яким він ставив перепони. Його послання довели до незгоди між шляхтою, а з окрема між духовенством. Він обсадив епархію самими свояками, які слідили за всім і про все доносили. Він ударемнив кілька разів внесок, щоби пастирське богослове і катехитику викладано для руських питомців у руській мові. Він не допустив, щоби в губернії засідав руський крилошанин, як дорадник в духовних справах, бо через те зломано би його необмежену власть. Виховане богословів віддав він в невідповідні руки, через що нема в духовній семінарії правдивої віри і християнської любови, а тільки містять ся в ній „*Jesuitische Hypokriten, polnische Renegaten. brotgierige Bauchdiener, Lewicky-sche Familianten*“. Сама семінарія стала „*eine Fütterungsanstalt ohne Geist und Idee*. Не вільно читати питомцям ніяких книжок, навіть клясиків, яких учать по гімназіях. Завдяки впливови митрополита на цензора Венедикта Левицького заборонено цілий ряд видань, які Головацький по заголовкам наводить. Поодинокі письменники, як прим. Іван Вагилевич виставлені на переслідоване і гноблене з боку митрополита. В пастирських листах митрополита слідні „*rückgängige Tendenzen*“, схліблюване шляхті,¹⁾ напастованя крил. Гарасевича. Слідами митрополита пішли руські доктори і професори, які зглядають ся на свого наставника.

¹⁾ Порівнай: Michał Lewicki: „List okólny do duchowieństwa Rusi zjednoczonej“, Lwów, 1841, (10 III), стр. 27, де митрополит дякував шляхті за прихильність для руських церков і за гощене владик в часі візитацій.

У різких словах, звернених против митр. Мих. Левицького, Як. Головацький немов би вказував, що Копітар і всі прихильні для руського народа люди на дармо ждали і ждуть від митрополита якого небудь почину в ціли виеднання для руського народа придбань і полекш, коли він сам ставить перепони в його розвитку. Може Як. Головацький пішов за далеко, коли війшов у надто інтимні, личні справи митрополита, коли всіх Левицьких в епархії причисляв до його свояків,¹⁾ та всеж таки годі не завважати, що важніші його заміти на теми виховання духовної молодежи, заборони читання книжок в семинарії, переслідовання наших письменників, впливу на цензурні ореченя Венед. Левицького вповні оправдані, а для нас тим цінніші, що походять від чоловіка, який сам, на своїх плечах, не мало лиха зазнав, та був безпосереднім свідком описуваних подій.

Копітар накликував, щоби галицьке духовенство, „gebildete und honett dotierte Clerisei“, впливало на закордонних Українців під оглядом релігійним і політичним. Відповідь Зубрицького знаємо. Як. Головацький станув рівнож на становищі, що не пора між народами одного племені заводити релігійні спори, або викликувати релігійну боротьбу, причім розвіяв основніше, як Зубрицький, казочку про щедre вивіноване руського духовенства в Галичині. Він немов би переповідав відповідь Зубрицького, коли писав: „Der römisch-katholische Ritus als der herrschende steht im Ansehen, die Geistlichkeit hat fette Pfründen, ihre Pfarrer sind Gutsbesitzer und an vielen Orten müssen die Russinen für sie robotten“. Він звертав увагу, що навіть православне духовенство на Буковині побирає 500—700 зл. платні, а тамошні тривіяльні учителі 300 зл., коли галицьке, уніятське духовенство зневолене жити з 300 зл., або навіть з милостині в висоті 60 зл. річно та кликав з жалю: „Für welches Verbrechen dulden die treuen Russinen eine solche Hintansetzung?“ Жалував ся також Як. Головацький у своїй статі майже дословно за Зубрицьким, що папські булі заборонювали вправді перехід на латинський обряд, „aber die polnische Geistlichkeit macht beständig Proseliten“.²⁾

¹⁾ Зубрицький (лист II) зазначив, що Вен. Левицький не був свояком митрополита і що в Галичині є близько 50 родів Левицьких, в більшій часті священиків, які мають назву від левітів. При сій нагоді обговорив справу виступу Вен. Левицького против Меглицького, якої ближше не уміємо пояснити.

²⁾ Jordan: Jahrbücher f. sl. Literatur 1846, стр. 375—6.

А однак Яків Головацький не відклонював можливості впливу політичного галицької Руси на Україну. Він звертав увагу, що се низше, галицьке духовенство, мимо упослідження, мимо лихої платні, мимо перепон, ставлених власними людьми, йде на перед у своїх національних змаганнях, хочби тому, що живе з народом і ділить з ним його біль та радість. „Ся дрібка, яку доси зроблено на поли народного письменства, вийшла від низшого духовенства, на яким лежить ціла будуччина. Але йому не достає в дуже тяжким положенню ані відповідного попєртя, ані потрібних засобів“. Тому накликавав Головацький австрійський уряд, щоби він вглянув подрібно у руські відносини, двигнув з занепаду руське населєнє і письменство, подав народови науку у рідній мові, підніс націю, оснований, як для других Славян, катедри у висших школах, бо тільки Русини можуть спинити революційні стремління, бо тільки в такий спосіб може Австрія скріпити свій престол і задержати на все Галичину, коли буде держати ся плянів Йосифа II.

Колиж дехто полохав Австрію сусідством Галичини з Росією, Як. Головацький зазначив, що ті полохання неумісні, бо галицькому, образованому духовенству не подобає ся житє православних священиків, бо москвітизм повєнню заливає житє України і нищить її права, бо центральний, російський уряд дивить ся косим оком на розріст українського письменства, через що літературні твори виходять під анонімами Основяненка, Довгоносенка, Галки, Могили і т. п. Вся надія на розвиток руського письменства звернена на Австрію, яка хоронить кожду народність. Коли Австрія підопре руську народність і письменство, буде могла впливати на закордонну Україну так само, як впливає на Сербію і Босну через угорських Сербів. Подібно, як духовенство, остає вірним Австрії руський простий нарід, бо він знає, як живе ся кріпакам в Росії. Одинока шляхта, по словам Головацького, була би за за Росією, бо нї одна держава в Европі не сприяє так шляхті і не дозволяє так гнобити селян, як вона.¹⁾ Вірні престолови Русини не стратили надії на Австрію і ждуть признання прав в школі, житю, церкві і державних урядах — denn Österreich über alles, wenn es nur will“ (стр. 374—9).

¹⁾ Замітне, що характеристика шляхти за кордоном (в Зубрицького) і галицької (в Головацького) має багато спільного.

Так подали ми коротенький начерк чудової апології руського народу і його прав до культурного і політичного життя в статі Якова Головацького, якої зміст стоїть у тісній звязи з перепискою Копітара із Зубрицьким. Яків Головацький висвітлив причини, що спинили розвиток культурного життя галицького народу, а хоть станув в супереч гадки Копітара, щоби впливати на закордонну Україну під оглядом релігійним, то за те підняв з одушевленням другу гадку ученого славіста, що руський нарід може і буде впливати на земляків в Росії під оглядом політичним, коли йому самому будуть признані права на культурне життя.

Як високо стояв тут Як. Головацький в порівнянню з Зубрицьким, що не тільки релігійну але й політичну пропаганду на Україні з гори виключував! А ще висше треба цінити автора статі „Zustände der Russinen in Galizien“ за ту горячу, сердечну любов для простого народу і для його мови, за якими надармо ми шукали би не тільки у відповідях Зубрицького Копітарови, але в цілій його творчости.

Яків Головацький називав руський люд „jugendlich frisch, aufgeweckt, geschickt und tauglich zu Allem und jeder intellectuellen Bildung empfänglich“ (стр. 362), Зубрицький стояв на становищі, що тільки „сумашедші“ можуть брати ся до просвіти селянина, якому дозволяв що найвисше читати молитвослов, катехізм і псалтир.

Яків Головацький накликував в „Zustände der Russinen in Galizien“ австрійський уряд, щоби поклав кінець самоволі дідичів у відношеню до підданих та щоби двигнув останних з за-непаду (стр. 378—9 і 365), — Зубрицький глядів на селян, як на інвентар майна дідича, писав против знесеня панщини в р. 1819,¹⁾ а навіть в десять літ після усуненя сего соромного ярма жалував ся він в листі до Погодіна (з дня 21 IV. 1858 р.): „Нашихъ крестьянъ нежелавшихъ и недумавшихъ, освободили на чужій коштъ, отъ обязанностей работой исправляемыхъ для помѣщика... и лишили ихъ попечителей, заступниковъ и кормителей въ нуждѣ“.²⁾

Яків Головацький висловлював ся з одушевленням про мову простого люду, називав її „wohlklingend und gleichförmig aus-

¹⁾ Rozmaitości за рік 1819 ч. 95 і 96 „Rozprawa za pańszczyznę.

²⁾ Чтенія моск. общ. древн, з р. 1879—8 стр. 609.

gebildet, durch keine dialekte, Nüancen und Varietäten zerrissen, noch durch fremdartige Elemente entstellt“ (стр. 362), Зубрицький заявив, що годі вимагати від ученого і розумного чоловіка, щоби писав язиком „галицкой черни“, яким послужують ся хиба „мрачные изступленники, или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣни доселѣ проживавшіе, пренебрегавшіе всякую науку собственнаго языка, употреблявшіе чуждое нарѣчіе, прислушивавшіе ся только простонародному разговору собственныхъ слугъ и работниковъ“.¹)

Яків Головацький хотів бачити руський нарід управненим в горожанськiм житю, обезпеченим в його розвитку, Зубрицького не годні були навчити любови до руського селянина ніякі політичні перевороти, ніякі змагання руської інтелігенції, ані навіть його власні наукові досліді, які вказували, що сей селянин, то останок славної і великої бувальщини сего народа, до якого і він, мимо свого шляхотського походження, належав. Він не хотів навіть допустити, що руський мужик, то єдина надія і опора руської народности в Галичині, бо тоді мусів би був хоч трохи скинути своїх панських поглядів і зблизити ся до него, полюбити його, зжалувати ся над його тяжкою долею. Та для таких сентиментальних почувань у його серці не було місця.²)

Побіч апології руського народа і його мови став також Як. Головацький в обороні галицького духовенства, якого не тільки чужі люди, але й сам Зубрицький посуджував о симпатії для православя, що з часом стало в Галичині рівнозвучним з відступством і погордою для власної народности.

На тім кінчимо огляд „Zustände der Russinen in Galizien“ Якова Головацького, сеї величної статі з красших літ його творчости і житя. Ідея духової і національної єдности Галичини з Україною поставлена в ній перед ареопагом Європи так гарно, з таким одушевленням, з таким глибоким пересвідченням, як ніколи перед тим. Вона свідчить високо про кружок Маркіяна Шашкевича, серед якого виріс Яков Головацький. А що ся прегарна статя Як. Головацького взагалі явила ся, се завдячуємо листам Копітара до Зубрицького, які піддали тему і викликали дійсно інтересну дискусію.

¹) Денись Зубрицький: Історія древнаго галичско-русскаго княжества ч. I, стр. 141 і ч. II, стр. 47, прим. 13.

²) Др. Ост. Терлецький: «Галицько-руське письменство», Львів, 1903, стр. 53.

Листи Дениса Зубрицького до Вартоломея Копітара.¹⁾

I.

Do Kopitara 3 Julij 843.

Hochwohl-dero — Schreiben, mit dem Sie mich zu beehren die Güte hatten, erhielt ich vor einigen Tagen. — Was können E. H.: von einem alten 66-jährigen Greis erwarten, der zwar einstens einige Zeit sich mit bibliogr. Forschungen beschäftigt habe, die aber ernsteren Berufspflichten weichen mußten und dessen Gedächtniß gänzlich geschwächt ist, Um jedoch dem geehrten Auftrage zu entsprechen, zeichne ich Manches, dessen ich mich noch zu entsinnen im Stande bin.

a) Clericus Ostrogiensis war ein sicherer Christophorus Broński. Man behauptet, daß er ein Arianer gewesen, vom Fürsten Constantin zum Vorfechter des Schisma aufgenommen, und für seine polem: Schriften mit der Herrschaft Wilsk belohnt wurde — Ihm dürfte man also sowohl die Apocrisis gegen die Brzescier Synode und eigentlich gegen die Obrona Synodu Brzeskiego 1597 vom Peter Skarga, als auch die Geschichte der Räubersynode zuschreiben. Gegen die erstere Schrift, nämlich Apocrisis tratt auf Peter Arcudius in seiner Widerlegung unter dem wollen Titel *Αντιρρησις*, albo Apologia przeciwko Krzysztofowi Philaletowi, który niedawno wydał książki imieniem starożytney Rusi religii greckiey przeciw książkom o synodzie Brzeskim napisanym w roku pańskim 1597 — Sirach 13. „Jeżeli kiedy wilk się z owcą zgodzi, tedy grzesznik z sprawiedliwym. W Wilnie przez Daniela Lanczyckiego (in der Buchdruckerei) roku pańskiego 1600 in 4-o min. 230 Seiten. In der Einleitung nennt er den Christophor Philalet „Diabolofer und Philopseudis“. Dieser Peter Arcudius war ein Grieche aus Corcira Doctor der Ph. et Theo. dem Metrop. Hypatius Pociey ad latus. Er schrieb dies Werk in der latheinishen Sprache, weil er der polnischen nicht vollkommen mächtig war, und ein Unite aus Wilno übersetzte das Manuskript zum Druck in die polnische.

Nach dem Ableben des Pociey begab sich Arcudius nach Rom ungefähr um das Jahr 1613, blieb im griechischen Collegio, und soll daselbst seine Antirrhesis auch lateinisch drucken lassen.

¹⁾ За провірене копії нечитких начерків листів Зубрицького і за поміч у відчитаню деяких сумнівних місць складаю сердечну подяку жустосови унів. бібліотеки у Львові, др. Рудольфови Котулі.

Er hat auch ein grosses Werk in folio „De Concordia Ecclesiae occidentalis et orientalis in septem Sacramentorum Administratione Parisiis [2] 1619 herausgegeben haben.

Шевыревъ in seiner Antikritik in Москвитанинъ 1841 gegen den Булгаринъ weiß nicht anzugeben, wer der Verfasser der Räubersynode seye. Bemerkenswerth ist auch der Umstand, daß auch Князь Курбскій der 1580—1590 starb, über die florentinische Synode geschrieben. Das Werk habe ich aber nicht gesehen — mithin hat Сопиловъ I Th. S. 9. Nr. 69. den Meletius Smotricki irrig als den Verfasser der Apokrisis von 1597 angegeben, da sein erstes Werk erst im Jahre 1610 nämlich *Θρηνος* erschien. — Auch ihrt sich Eugenij S. 46. II., wo er dem Smotrycki den Eustaphii Gisel zum Neffen giebt — Gisel war ein Preuße als Protestant geboren, in der Folge zur gr. Kirche übergang, wie er auch selbst Thomo I. pag. 197 schreibt.

Wer in der Widerlegung der Räubersynode vom 1604 der И. П. М. К. ist, weiß ich mit Zuversicht nicht anzugeben, vermuthet nur, daß dies der Lithauische Unirte Johan Alexandrowicz Masłowski gewesen seyn mag.

Engel ist sowohl in der Darstellung der religiösen Streitigkeiten, als auch in der Geschichte sehr dürftig, dies habe ich in meiner mir von der Zensur zur Umarbeitung zurückgewiesenen Geschichte Galiziens angeführt. — Bantisch Kamenski und Srezniewski in der Запорожская Старица dergleichen, vielleicht ist von der 1842 erschienenen Исторія Малороссіи Николая Маркевича, die ich noch nicht gelesen habe, mehr zu erwarten.

Willkommen nehme ich auch die 4-te Hypothese über die bis Krakau vorgedrungenen Russinen an, umsomehr, da ich die Behauptung mancher Schriftsteller auch jene des guten, aber leichtgläubigen Schaffarik, daß in Transcarpatien wohnenden Russen daselbst angesiedelt, oder eingewandert seyen, nicht theile.

Ob Wladimir bis zu den Quellen der Weichsel, bis nach Halicz und an die Karpathen geherrscht habe, ist nicht erwiesen. Die Geschichte spricht bloß von der Eroberung der Städte Przemyśl und Czerwensk (jetzt Czerwonograd im Czortkower Kreis), daß aber in der Folge der Jahrhunderte seine Nachkommenschaft bis an die Karpathen ihre Herrschaft erstreckt habe, unterliegt keinem Zweifel.

Euer Hochwohl. wünschen, daß wir 4 Mil. hiesiger Russinen auf die jenseitigen 11 Mil. einwirken mögen und auf welche Art und Weise? Man ist uns hier gram — der seit Jahrhunderten begonnene Polonisierungsproceß geht ungestört seinen Weg, und leider zum größten Betrübniß unserer Nation haben wir schon als Folge dessen gegenwärtig in Hochverrath verflochtene Ruthenen gesehen, was sonst nie der Fall war, (weil der Ruthener stets Gott und dem Landesherrn treu ist).¹⁾ Und was soll den unsere

¹⁾ Взяте в наводі місце Зубрицький перечеркнув і дописав: *zatrzymać!*

Clerisey der jenseitigen für materiële Vortheile anbiethen? Kommt, sehet, wir haben polnische Kirchenpatrone (eine Plage für den russischen Pfarrer), die ihr nicht habt. Wir erhalten nach 14 jährigen Studien (wenn wir so glücklich sind eine Pfarre zu erhalten, oder zu erkaufen) 200 Rubeln Einkünfte, während unsere polnischen, ledigen Collegen tausende verprassen. — Erlangen wir aber keine Pfründe, so müssen wir als Cooperatoren mit Weib und Kindern uns mit 100 Rubeln begnügen u. s. w.

(3) Solche Materiellen Vortheile werden ihnen nicht munden — man müßte ihnen also andere anbiethen z. B.: Ihr seid bei euch die Clerisey der herrschenden Kirche und wir von einer nur etwas mehr geduldeten, ihr habt der Vorrang vor allen Geistlichkeit und wir müssen der lath. nachstehen, ihr seyd die Seelsorger der Hohen und Geringen und wir nur Bauernpfaffen. — Bei euch wird behauptet, daß euer verehelichte geistliche Stand, der ehrwürdigst(e) ist, und bei uns lehrt man in der Moral-Theologie nach Stapf II, Auflage II, Band S. 352, daß ein verehelichter Priester nicht geeignet ist die Beichte zu hören. Euch kann nur Pfarrkinder niemand entziehen, wir müssen aber entweder einen immerwährenden erfolglosen Krieg mit der lath. Clerisey führen, die uns unsere Pfarrkinder entlocket, oder wir müssen dulden und schweigen. Ihr könnt nach 6—8 jährigen Studien in eurer Muttersprache sich zum Priesterstande eignen und wir müssen wenigstens 14 Jahre uns mit Studien in der deutschen und lateinischen Sprache ohne die Unsrie zu verstehen, plagen.

Aus dem vorhergehenden werden E. H. einsehen, daß die Einladung an diese Clerisey nicht lockend, und folglich fruchtlos wäre.

Bei dem rein klein-russischen Adel kann man auf Erfolg gleichfalls nicht rechnen — dieser Adel, dessen Zunahme mit der Sylbe *eńko*, *cz* und auch zum Theil *ski* und *cku* endet, bildet fast den 3-n Theil des sämtlichen Beamten und Offizierstandes im Russischen Reiche, wie dies E. H. aus den Schämatismen ersehen können. — Die Großrussen mit *инъ*, *евъ* und *овъ* zwischen dem klr. ruß. Adel, dessen wessen man bei uns die Böhmen zeihet, nämlich der Sucht nach Ämter und Stellen, bei materiellen Vortheilen, sie sind daher noch mehr Enthusiasten für die dortigen Einrichtung und Regierung als selbst die Großrussen. — Auf den Adel der polnischen Abstammung in einigen nächstgelegenen Gouvernements, dessen Vermögensumstände zerrütelt sind, könnte man mit Leckerresten (4) aus der französischen Propaganda Rüstkammer, oder mit der Aufsicht (sic) auf die längst verschwundenen Starosteyen der Wailand polnischen Republik vielleicht einwirken, aber mit welchem Erfolg? und nicht mit dem russischen, sondern mit franz. polnischen Salz. Der unbedeutende Bürgerstand ist griechisch bigot und der Landmann indolent.

Es bleibt uns nur noch die latheinische Geistlichkeit in den jenseitigen russinischen Prowinzen und die Juden, doch von letzteren will ich schweigen. — Die lath. Geistlich(keit) rekrutirt sich

aus dem Adel mit Aufsicht auf fette Pfründen, deren es dort giebt. Mit sehr beschränkten Kenntnissen und mit Verdorbenheit aus den väterlichen Häusern empfangen sie die Weihe und Pfarreyen im Präsentationswege von ihren Verwandten, schwelgen und kümmern sich sehr wenig um ihre zerstreuten Pfarrkinder, die ihnen der schismatische fast in jedem Dorfe wohnende Pope entfremdet, sind wohl auch zufrieden, brauchen nicht sich zu plagen, oder einen Cooperator zu besolden. Selbst unsere lateinische Geistlichkeit, obwohl aus anderen Gründen neigte sich zu diesem behaglichen Quietismus, nur das Erscheinen des eifersvollen thätigen Jesuitenordens hat selbe einigermaßen aufgeregt.

E. H. haben die Rede des Царь, die er an die höhere lat. Geistlichkeit in Petersburg gehalten hat, gelesen. Wie schildert er dorten ihre Sitten! Hieraus können Sie schliessen, wie es mit der Niederen, weit und zerstreut wohnenden aussehen mag.

Vor einigen Jahren fiengen an einige kleinrussische Flugschriften von Kotlarewski, Gałka, Mogiła, Srezniewski, Korsun u. a. zu erscheinen. Ich hielt dies als Zeichen einer auflebenden kleinrussischen Nationalität. — Weit gefehlt! es waren bloß Spielereyen, noch weniger bedeutend, als die in der Wiener oder österreichischen Mundart, und selbst die Schreibenden (5) bedienten sich eines Mischmasch des groß und kleinrussischen Dialekts.

Da haben also E. Hl. eine verlässliche Schilderung des Zustandes aller jenseitigen Elemente, eine Schilderung, die selbst unserer Regierung mangelt, denn wie kann man eine genaue Kenntniß von einer so ungeheueren Länderausdehnung haben, wenn man bloß einen Gesandten an dem baltischen und einen Consul an dem Schwarzen Meere in Odessa besoldet. — Ich gelange zur Kenntniss jenseitiger Verhältnisse theils von russischen Durchreisenden, die mich im Auftrage meiner Bekannten dann und wann besuchen, theils aus russischen, periodischen und sonstigen Schriften.

Unser Metropolit lebt auf dem Lande, ich konnte ihn nicht besuchen, habe aber Alles nach dem Wunsche E. H. ihm mitgetheilt, nur mit der neuen Excellenz dem Przemysler Bischof mündlich besprochen. Zu einer Reise nach Rom wird er sich, nach meiner Ansicht, nicht bequemen. Alter und körperliche Leiden haben seine Entschlossenheit gelähmt, umsomehr da er immer, wie unsere Geistlichkeit überhaupt, mehr schüchtern, als unternehmend war. Es fehlt ihm auch an Mitteln zur Reise, seine Güter werden äußerst schlecht verwaltet, tragen ihm wenig ein, und vielleicht auch seinem Bruder, der Pfarrer und Verwalter zugleich ist. Auch ist es zweifelhaft, ob unsere Regierung es gern sehen würde, wenn er sich zu sehr mit Rom einlassen sollte.

Was unseren Hirtenbrief anbelangt, zu dessen Erscheinen auch ich nach dem Wunsche des Metrop. beigetragen habe — so bin ich mit ihm gar nicht einverstanden. — Nicht sowohl in Bezug auf den Inhalt, Redaktion und die theologische Auseinandersetzung, als auf die Nothwendigkeit. — Von unseren Landgeistlichkeit lesen

kaum $\frac{5}{100}$ die Zeitungen und (6) wissen, was im Auslande vorgeht. — Eingeschränkt auf die Landwirtschaft und die kirchlichen Obliegenheiten, haben die Geistlichen die Union und Disunion ruhig sein lassen. Der Pastoralbrief hat die Gemüther aufgeregt, man bespricht das Ereigniß, erhitzt sich und ich glaube, daß sich die Meinung der Mehrzahl für die Letztere hinneigt, umsomehr da die lath, Geistlichkeit Prosolyten (sic) unter ihren Pfarrkindern zu machen sucht. — Folgen wird dies keine haben, Niemand wird sich zur Disunion bekennen, um nicht die Pfründe zu verlieren, und weil unsere Geistlichkeit, so wie auch die lath, zu sehr vom religiösen Indifferentismus angesteckt ist, allein selbst diese Aufregung, wenn auch ohne Folgen, war weder nothwendig noch nützlich. — Im Ausland hat der Brief keine Wirkung hervorgebracht, er ist nicht bis dahin gedrungen, und wenn ein oder das andere Exemplar eingeschwärzt wurde, so hat der Leser nur gelächelt, er hat keine Lust, die materiellen Vortheile, die noch gegenwärtig durch die von der dortigen Regierung bestimmte Summe von 11,415.000 Rubel Silber erhöht worden zu verschmerzen, die Familie unglücklich zu machen und eine Parforce-Reise nach Sibirien zu machen. Der Metropolit erfreut sich keineswegs der Anhänglichkeit des unteren Clerus, die Ursachen der Abneigung gehören nicht hieher — folglich hat auch aus diesem Grunde der Pastoralbrief nachtheilig eingewirkt. — Überhaupt ist die ganze Union, wenn schon nicht ein Unding, doch eine halbe Maaßregel, es wäre vielleicht rathsamer den lateinischen Ritus anzunehmen, nur müßte man der rutheno-slavischen Geistlichkeit den Ehestand ad tempora erlauben.

Allerdings hätte man den Philaret und die zwey anderen mir unbekannten Vertheidiger des Schysma widerlegen sollen. — Wer sollte aber (7) die Mühe über sich nehmen. E. H. erweisen uns zu viel Ehre, wenn Sie uns diesen Eifer zumuthen. — Der Metropolit ist unglücklich in der Auswahl der ihn umgebenden Subjekte, unter ihnen entsteht Neid, Zwitracht, die Besseren ziehen sich aufs Land zurück und verrosten daselbst, so auch gegenwärtig unser brave und talentvolle Malinowski, er übernimmt eine Pfarre in der Bukowina, weil man ihm unverdiente leichte und verdächtige Individuen vorgezogen hat. — Da haben also E. H. auch von unserer Geistlichkeit nur treue, obgleich noch unvollständige Schilderung.

Cyrrillus wird nur durch die Bearbeitung und Anmerkungen eines der ersten Gelehrten Europas, und vorzüglichsten Slavisten einen hohen Respekt erlangen, denn an sich selbst betrachte ich ihn, er mag aus dem 11 oder 12 gar 13 Seculo abstammen, als eine vom Hören und Sagen von einen Zenobiten compilirte Legende. — Er beschreibt Ereignisse, die vor Jahrhunderten geschehen seyn sollten, und ich glaube nur coaeven Zeugen. = Wir sehen doch, wie manche Zeiterreignisse, die vor unseren Augen geschahen, falsch und unrichtig beschrieben werden, was kann man also von Nachrichten denken, die nach Jahrhunderten gesammelt

wurden. Nur Schaf(arik) konnte auf Wort und Glauben alles das als wahr annehmen, was hie und dort Jemand zusammen geschrieben hat — (8). Cyril mag die sogenannte slavische Schrift bei einigen Slavenstämmen verbreitet haben, an sich selbst ist aber wie Wenelin II 164 richtig bemerkt, dieselbe die griechische des IX und X Jahrhunderts mit Einschlebung einiger nöthigen Buchstaben.

Ich habe auch gehört, daß Met. einen slavischen Codex besitzen soll, in dem Archiv des gr. kath. Metropolitan Capitels sollen sich gleichfalls Urkunden und Manuscripte befinden, die für die Geschichte wichtig seyn sollen, allein das sind Mysterien. — Die Herrn wissen selbst nicht, was sie besitzen und verschleppen, und lassen Niemanden nach der alten Weise hinein, obgleich jetzt selbst die geheimen Staatsarchive der früheren Zeiten der geschichtlichen Forschung anheim gefallen sind.

Da ich nun eine Gelegenheit habe E. H. zu langweilen, so will ich auch von meiner Angelegenheit schreiben. — Ich habe Geschichte Galiziens verfaßt und 1836 der Zensur übergeben, die man mir nach 2 Jahren mit der Weisung zurückgestellt hat, sie zu beumarbeiten, weil manche nach Quellen und geschichtlichen Forschungen dargestellten Thatsachen der alten poln. Regierung nicht zu Ehre gereichten. — Ich ließ sie liegen, denn что писахъ, писахъ — und weil in der Zwischenzeit für manche jedoch nicht von der Zensur gerügten Ereignisse neue sicherere Datten gefunden habe — es ist nur leid, daß meine Ansichten auswärtige Schriftsteller ausgebeutet und als eigene Waare verkauft haben. — Vor drey Jahren schrieb ich eine Kronik der St. Lem(berg) nach Quellen und Urkunden, ein Werk von der unschuldigsten Art; enthaltend jedoch viele bis nun zu unbekannte Vorfälle, Datten, Umstände etc. übergab selbe auf ausdrückliches Verlangen des Polizeydirectors zur Zensur. Sie passierte dieselbe, wurde aber dem Landespraesidio unterbreitet, und liegt schon das dritte Jahr daselbst. — Ist das erhört nicht nur im Auslande, aber selbst in unserer Monarchie? — Ich habe einen Hochgestellten, mir missgünstigen Deutschen und einen ihn umgebenden und auf ihn einwirkenden Polen unverschuldet zum Feinde.

Doch genug — bitte um Verzeihung für die entwendete Zeit, die Sie so gut zum Ruhm der slavischen Nation, zur Ehre der Monarchie um zum Vorthail der Wissenschaft zu verwenden wissen. — Mit der schuldigen Hochachtung

E. Hl.
unterthäniger Diener.

II.

Do Kopitara 3-o Aug. 843.

Hochwohl(geboren) — Ich danke Ihnen für die schmeichelhafte Begrüssung mit dem Titel eines Freundes. — Es wird mein Bestreben sein sich Ihrer Freundschaft würdig zu machen. — Ehe ich über den Inhalt Ihres Briefes antworte, ist es nothwendig, damit Sie mich näher kennen, dadurch werden sich manche Fragen von selbst lösen. — Ich war anfänglich Jurist, dann ein Landwirth, und gegenwärtig ein Städtler. In der zweiten obigen Lebensperiode verfaßte ich manche ökonomische Schriften und übersetzte bessere deutsche Werke dieses Inhalts in die polnische Sprache, in der Letzteren widmete ich mich ernsthafter der Geschichtlichen Forschung. Nach dem Verlust der besten Gattin und des einzigen Sohnes, der Hauptmann-Auditor war, zog ich mich mit zwey unversorgten Töchtern mit dem Reste meines Habes in die Stadt, besitze da ein kleines Häuschen, bin nicht reich, aber auch nicht dürftig. — Meine dermalige Beschäftigung sind mehrere gerichtliche Güteradministrationen und Vormundschaften, die mir das Lemberger Landrecht übertrug und dessen volles Zutrauen ich zu erwerben im Stande war. — Mithin habe ich gar keinen Tittel, bin nur schlechtweg als Zubrzycki in Lemberg bekannt, denn der Titel eines landrechtlichen russischen Dollmetsch ist eine Null. — Das ist mein cursus vitae, jetzt folgt mein Glaubensbekenntniß.

In der Politik bin ich ein Rojalist, in meinen Augen ist Don Carlos der rechtmässige Monarch, Philip Ludwik ein Usurpator. Ich bin ein enthusiastischer Verehrer der österreichischen und russischen Regierung, weil beide die einzigen monarchischen sind und nur in monarchischen Staate ein dauerndes Glück für die Menschheit zu erwarten ist, ein Feind jeder Rewolution u. s. w.

In der Religion ein ächter Katholik, doch schließe ich auch den orientalischen Ritus vom Catolicismus nicht aus, den Hader wegen Union und Disunion erachte ich für einen vorübergehenden Familienzwist, der seiner Zeit beigelegt werden muß, beigelegt werden wird, dagegen den Protestantismus weil er auf dem wandelbaren Grund der Freyheit beruhet, als eine Ungerechtigkeit und prophezeihe ihm die unnausweichliche Auflösung.

In der Geschichte bin ich ein kritischer Skeptiker. Die modernen deutschen Philosophen sind mir unsinnige Schwärmerer mit Ausnahme des neubekehrten Schelling, auch des Franz Baader, jetzt kennen mich daher E. H. so gut, als wenn wir jahre lang mit einander gelebt hätten.

Was meine Kronik v. Lemberg anbelangt, so bin ich gleichgültig, ob man den Druck wird gestatten, oder nicht, zurückgestellt muß sie mir werden. Unserer milden Regierung bin ich deshalb nicht gram, entweder waltet hier die pigritia omni metu soluta, oder die Umtriebe der poln. Parthey, die auch in höheren Spheren ihre Fühlhörner hat, und die Gebrechen ihrer alten Verfassung nicht offenbahrt haben mag. — Ich habe seit dem zwey

mahl die Erledigung betrieben. Mit dem Kankhoffer bin ich gut, mit dem Baron K.¹⁾ gespannt. Ich wollte ihm eine Kleinigkeit in der deutschen Sprache Lemberger Album enthaltend facsimilia von 215 berühmten Personen sammt derer kurzer Biographie zueignen. — Diesem Album wurden einige lath. deut. und ruth. Urkunden in ihrer ursprünglichen Schreibweise aus dem 14 und 15 Jahrhunderte sammt dem Text, wie Sie gelesen werden sollen, beigelegt. — Er war damit zufrieden, wollte aber, daß Manches abgeändert werden solle, weil noch die Nachkömmlinge einiger Familien in Galizien leben, deren Vorderer in dem Album erscheinen und mit denen er im guten Einvernehmen steht — dies that ich nicht, das Manuscript liegt bei mir — Natürlich fühlt er sich verletzt.

Wären E. Hlg. mit dem Wichtigeren nicht so sehr beschäftigt, — könnte ich dieses Manuscript zur Einsicht mittheilen.

Die galizische Kirchengeschichte soll ich schreiben? In meinen Jahren? Wie ist das möglich? Woher die Materialien? Ich müßte bei meiner ziemlich ausgedehnten Beschäftigung anfangen wieder zu lesen, zu sammeln, was ich zwar einstens gelesen, aber bereits vergessen habe. — Un dann Ihre weise Meinung befolgend, glaube ich, daß es rathsamer ist, die Vergangenheit gänzlich ruhen zu lassen, die heilsame Amnestie über selbe auszubreiten und nur mit der Gegenwart sich zu befassen; es läßt sich nicht viel rühmliches von den vielen Religionspartheyen in Polen schreiben, und doch müßte man die Wahrheit schreiben.

Macieiowski ist eine gute Scele, aber wie die meisten Polen, ein leichtfertiger Vielschreiber. Gegenstände, die er behandelt, müssen mit tiefem Ernst, Bedacht und Erwägung durchgeführt werden, dies erfordert viel Zeit, er läßt aber Jahr aufs Jahr ein *lucri causa* einige Bände vom Stapel, dafür sind seine Leistungen lediglich eine Maschinenwaare.

E. H. haben eine zu vortheilhafte Meinung von unseren Exz.²⁾ — Mit der jüngeren ließe sich etwas machen, allein sie wird Nichts unternehmen um die schwerfällige Aeltere nicht zu verletzen, die jetzt auf den Lorbern der zweyen Hirtenbriefe behaglich ruhet ohne Muth und Kraft weiter fortzuschreiten und vielleicht das Geschehene bereuend. Wenn die Jüngere einmahl die Stelle der Älteren einnehmen wird, dann läßt sich Manches erwarten, bis dahin wäre es rathsam, damit man jenseits der Alpen gründlich erwäge, wie man eine wirkliche Union hierlands erzwecken kann, — denn eine solche, wie sie besteht, ist in meinen Augen keine Einheit, sondern eine Doppelheit und deswegen weil die sogenannte Union im J. 1595 begonnen, aber nicht geschickt durchgeführt wurde, mußte sie im Nachbarlande beim geringsten Rütteln zusammenfallen. — Das bisher befolgte System hat sich

¹⁾ Baron Krieg, президент губерніі, що служив під галицьким губернатором, Архикнязем, Фердинандом де Есте.

²⁾ Екселепен. Мова тут про митр. Мих. Левицького зі Львова і перемиського єпископа, Ів. Снігурського.

praktisch als unstandhaft bewährt. Zwey Erz- oder Bischöfe, zwey Kapitel in einer Stadt, oder zwey Pfarrer in einem Dorfe, wo der eine gegen den Anderen begünstigt wird, deuten ausdrücklich, daß keine Union Statt hat und geben nur Stoff zur Reibung. Sollten den so viele weise Männer in Rom nicht im Stande seyn kräftigere Maaßregeln auszudenken, um losen Bestand beßer zu knüpfen?¹⁾

Ich glaube, daß eine wahre Vereinigung möglich ist; man soll verschmelzen, amalgamiren, und damit die heterogenen Theile nicht auseinander lassen, selbe mit dem Bande eines materiellen Vortheils umfassen. — An auswärtige Eroberungen, ist für dermahlen nicht zu denken, genug wenn man im Stande sein wird, das bereits Erworbene für immerwährende Zeiten zu behalten, denn in einem zwar nicht wahrscheinlichen, doch aber möglichen Falle ist man in der Gefahr auch dieses zu verlieren.

Prof. Lewicki²⁾ ist mit der Ex.³⁾ nicht verwandt — Wir haben ungefähr 50 Familien Lewicki, alle gehören oder stammen von dem russischen Priesterstande, und wahrscheinlich haben sie diesen Zunamen von den Lewiten hergeleitet — Die Klatscherey mit Meglicki war unsomewhat überflüssig, als Meg. nie etwas drucken ließ und Lewicki bloß von einem Wiener Zöglinge gehört haben soll, daß Meg. die Synode nicht ganz gebilligt, es steht aber dahin ob, wie, was und in welcher Beziehung Meg. gesprochen habe.

Θεοπος des Smotrycki ist vom Jahre 1610, die *Αντιρρησις* des Arcudius in der polnischen Sprache vom Jahre 1600.

Bronski als ein Litauer dürfte wohl russisch verstehen, damals und lange noch später war die russische Sprache die Geschäftssprache bei allen lithauischen Behörden. — Allein es ist möglich, daß er auch polnisch geschrieben und einer von der Ostroger Akademikern (5) in die russische übersetzt habe.

Ich habe keine chronol. Spuren, wann und woher die slav. Liturgie zu uns gedungen ist, wahrscheinlich aus Bulgarien. Das Evangelium Ostromirii ist aus den Zeiten Jaroslaus. — Ich glaube, daß man anfänglich selbst nach der Einführung der slavischen während der Liturgie manche Gebethe griechisch, manche slavisch gesungen, oder gesprochen hat, so ist es in der Moldau bis jetzt üblich, daß ein Troparion walachisch und das andere slav. gesungen wird, so singen wir, wie nach es kommt, entweder *господи помилуй*, oder *Kyrie eleison*, so singt man überall in der Liturgie statt *на многая лѣта владыко* = *εις (πολλά τὰ ἔτη ὁ δέσποτα)*.

1) Тут було ще речене, але Зубрицький перечеркнув, а яке звучить: Die Herren dorten scheinen nicht hinreichende Kenntniße der Localverhältnisse und des Nationalcharakters zu besitzen, sie erhalten ihre Praemissen von Personen, die viel Eifer, aber wenig Umsicht und Klugheit zu haben scheinen.

2) Проф. Венедикт Левицький.

3) Excellenz Мих. Левицький, львівський митрополит.

So hat man bei uns in Lemberg vor der Union manche Gebethe und Ectenien in der Liturgie slavisch und manche griechisch gelesen und gesungen, weil bei uns viele Griechen waren und wir vom gr. kath. abhiengen, was vielleicht in Moskauischen nicht so oft üblich war — obgleich auch dorten, wenn zusammen zwey, oder drey Patriarchen, oder griechische und russische Bischöfe die grosse Synodalmesse zusammen hielten, dieselbe in zwey auch drei Sprachen zugleich celebrirt wurde.

III.

Do Kopitara 20-o 8-br. 843.

Während ich diese Zeilen schreibe, befindet sich Wostokows Katalog entweder schon in den Händen E. Hl. oder auf der Reise in Wien — Ich bediente mich hiebei keines Mittelsmannes, sondern da mich H. Kłodz., mit dem ich sonst in keiner Berührung stand, zum (sic) Feyer des Andenkens an Wailand S. M. den Kaiser Franz auf den 12-en dieses eingeladen hat, besuchte ich ihn den nachfolgenden Tag, trug ihm den Wunsch E. H. vor und er versprach mir mit der nächsten Fahrpost den Wostokow abgehen zu lassen.

Ich bin auch sehr begierig auf die Erscheinung des Ostromirischen Evangeliums, werde aber, ohne der Fachkenntniß der russischen Gelehrten nahe zu treten, das Alter dieses Codocis (sic) so lange bezweifeln, bis nicht E. Hl. Dero competenten Urtheils) spruch in der letzten Instanz ergehen lassen.

Bücher aus Rußland habe ich auf dreyerley Weise erhalten, einige durch Reisende, dann aus Moskau durch einen jüdischen Commisioner in Radziwiłow, der selbe über Brody mittelst der Fahrpost nach Lemberg beförderte und endlich durch die archeographische Commission in Petersburg, die mir als ihren Correspondenten alle von ihr herausgegebenen Werke unter anderen auch die *Munimenta Russicae historiae* über Warschau durch die dortige und Millikowskische Buchhandlung zu kommen ließ.

Gegenwärtig da die Communication durch die Fahrpost vom 1-en 9-ber an mit Rußland wird eröffnet werden, bin ich Willens, an eine solide Buchhandlung in Petersburg z. B. des Andreas Iwanow einen Geldvorschuß zu senden, und sodann von demselben die von Zeit zur Zeit nöthigen Bücher auf diesem Wege beziehen.

(2) Ungeachtet des Porto bei der Fahrpost, wird man die Bücher billiger erhalten, als mittelst unserer habgütigen Buchhändler.

Die obigen erwähnten Bücher der archeogr. Co(mmission) 12 große Quartanten von denen *Munimenta* der geringste ist, sind ein Riesenwerk, nur die Regierung kann solche Auslagen vorschießen, und nur eine thätige Gesellschaft die Materialien sammeln und mit einem solchen Scharfsinn ordnen. Nächstens wird man sich müßen nach einem zweiten Karamsin umsehen, denn die Geschichte gewann in manchen Epochen eine ganz andere Gestalt.

Die von E. Hl. angeführte Stelle des Cromer ist ganz richtig, aber der den Ereignissen näher stehende und unter Regierung Jagielos geborene Długosz Lib. 10. p. 61 schreibt: „Jagieyło Skiergieyło et. c. omnes adolescentes spectabiles, quos genitrix eorum ad mores firmabat graecos, ritum graecum illis instillans“ u. s. w. — Cromer, dessen geschichtliche Autorität nur von jenem Zeitpunkte geltend ist, wo Długosz aufgehört hat, erwähnt zwar des Umstandes anders, wahrscheinlich aus dem Grunde, weil während seiner Lebzeit die Frage, ob man die Russen abermahls taufen soll, aufgeregt war, der Papst Alexander VI verwarf die Nothwendigkeit der zweiten Taufe, dem ungeachtet wollten sich manche polnischen Prelaten doch nicht fügen, dieser damahls angeregte Gegenstand hatte die Schrift des Orzechowski „Baptismus Ruthenorum (1554) hervorgerufen u. s. w. — Die Frage an sich hat zwar in gegenwärtigen Zeiten keine Wichtigkeit, aber für die Geschichte Lithauens doch einige Bedeutung. — Die Lithauer waren schon vor dem Jagieło größtentheils Christen nach dem gr. Rit. hin und her mögen noch und besonders unter den Schamaiten Heiden gegeben haben, weil die gr. Geistlichkeit sich wenig des Eifer in Bekehrungssachen angelegen sein ließ — nun wollten einerseits die Kreuzritter, um einen Vorwand zu haben, Eroberungen zu machen, mit dem Schwert in der Hand das Apostelamt (3) daselbs verfolgen und anderseits will auch Jagieło sich Verdienste um den H. Stuhl, dessen Vicarius er ernannt wurde, erwerben, und zugleich den Vorwand der Kreuzritter beseitigen, deshalb ließ er das Landvolk durch Geschenke locken, Kleider und Taufe vertheilen, und Bisthümer in Wilno und Troki errichten — u. s. w.

Meine Chronik der Stadt Lemberg habe ich zurückerhalten, und bin mit der höheren Zensur zufrieden. — Die durch hierländige gestrichenen Stellen mit Ausnahme von 5 Artikeln haben zu bleiben. — Ich sehe ein, daß die 5 Artikel, da sie auf die Union Bezug haben, gegenwärtig in Galizien nicht zulässig sind. — Ich muthmasse sogar, daß mein Manuscript unter Ihrer Feder war, denn uur ein Mann von so hoher Gelehrsamkeit und Einsicht, wie E. Hl. ist geeignet das Passende von Unpassenden, das Zulässige von Unzulässigen gehörig zu unterscheiden. — Jetzt kommen die Drucksorgen. — Unsere Buchhändler möchten alles umsonst haben. — Ich habe keine Lust Geld zu verschwenden, bin zu alt, und mag auch auf den Fall des Todes meinen unversorgten Töchtern einige Hundert Gulden entziehen, denn das Werk wird an 40 Bogen Groß Octav mit Garmontschrift stark sein. — Vielleicht wird es mit dem Millikowski gehen.

Die Wilnaer Gramoty sind mir gänzlich unbekannt, ich werde aber trachten sie zu bekommen, denn ich setze voraus, daß sie für die russische Geschichte von Wichtigkeit sein müssen.

В. Копітар і еп. Ів. Снігурський.

До історії видання „Glagolita Clozianus“.

Написав *Василь Щурат*.

I.

Про переписку В. Копітара з еп. Ів. Снігурським згадав уже в 1851 р. перший біограф Снігурського, о. Йос. Лозинський.¹⁾ Дати дванадцяти листів Копітара до Снігурського з 1834—1841 рр. знайшлись у Копітаровім дневнику, що його видав В. Ягіч 1897 р.²⁾ Не знаючи змісту тих листів, годі було сказати щонебудь як про основу переписки, так і взагалі про Копітара та Снігурського у взаємнім відношенню їх до себе. На приязність того відношення могло вказувати доси хіба се, що Копітар в 1838 р. радив австрійському правительству при виборі цензора для московських книжок узгляднити гадку Снігурського і в 1843 р. його з Д. Зубрицьким хотів бачити в ролях політичних посередників між австрійськими Українцями і папою,³⁾ а Снігурський своє високе поняття про Копітара виявляв посередно, називаючи любязно свого ученого капеляна Йос. Левицького „достойним чадом Копітаровим“.⁴⁾ На те, що дружні зносини Копітара із

¹⁾ Йос. Лозинський: Життя Іоанна Снігурського, Владыки Перемыского, Самбурского и Сяноцкого, etc. Львів, 1851, ст. 27.

²⁾ Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar u. anderen Süd- und Westslaven, Берлін 1897, ст. 833—845.

³⁾ К. Студинський: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, Львів, 1909, ст. XLIII; idem: З кореспонденції Дениса Зубрицького, Записки Наук. Товариства ім. Шевченка, т. XLIII, ст. 43.

⁴⁾ Б. А. Дѣдицкій: Антоній Добрянскій, его жизнь и дѣятельность въ галицкой Руси, Львів, 1881, ст. 23.

Снігурським почали ся вже в 1810 р. та що вони зміцнювались заходженням Снігурського до Копітара, вказав у части сам Копітар в своїй автобіографії виданій в „Kopitars kleinere Schriften“ Фр. Мікльосічем 1857 р., в части-ж Петровський в статті про „Первые годы дѣятельности В. Копитара“ в „Ученыхъ Запискахъ Имп. Казанскаго Университита“ з 1906 р.¹⁾ Ось і все, що у зложеній доси історії дружних зносин Копітара із Снігурським можна було прийняти як певне. За мало сього певного, щоб далось на ньому оперти хочби се одно твердження, що яснійші погляди Копітара на самостійність української мови, які знайшли свій вираз у його рецензії на „Науку християнскую“ Ів. Могилянського (поміщеній в 89-ім числі „Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung“ з 1816 р.), були подиктовані йому лиш Снігурським, або що від Снігурського, а не від кого иншого довідав ся тодіж Копітар і про перемиське товариство для видавання книжок (Societas presbyterorum).²⁾ Коли останнє твердження можна би ще прийняти, опираючись на факті, що саме тоді заіменовано Снігурського членом перемиського товариства, то з першим твердженням таки зовсім трудно погодити ся. Бо годі припустити, щоб Копітар, знаючи Снігурського вже від 1810 р., довідав ся від нього про самостійність української мови що-йно в 1816 р., т. є аж по шести літах знайомости, а не міг довідатись того два роки ранше, в 1814 р., коли за кимсь иншим у рецензії на Slovank-y Йос. Добровського (поміщеній также в „Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung“) повторяв без застережень, що мова угорських Русинів є відміною московської мови.³⁾

При збиранню матеріалів до історії нашого національно-політичного і культурного життя в Галичині в першій половині XIX століття мені ще в 1911 р. пощастило знайти значну частину переписки Копітара із Снігурським у Перемишлї. Переховалась вона в части між гарно упорядкованими о. мітратом М. Подолінським актами ординаріату в архіві гр. кат. Капітули, в части в архіві гр. кат. Консисторії у фасцикулах з 1830-их років, добытих мною із зовсім доси нерозгляданих стирт паперу. Є се пять листів Копітара до Снігурського, писаних 28—30. VII., 23. IX., та 3. XII. 1834 р. і 23. I., та 10. II., 1835 р., з бруліонами двох

¹⁾ М. Тершаковець: Відносини Вартоломея Копітара до галицько-українського письменства, Записки Н. Т. ім. Шевченка, т. XCIV, ст. 99.

²⁾ Idem, ст. 93, 97, 99—100 і Зап. Н. Т. ім. III. т. XCV, ст. 151.

³⁾ Idem, ст. 89—90.

листів Снігурського до Копітара з 24. VIII. і 22. XI. 1834 р., писаних ним власноручно на кінцевих чистих сторінках двох перших Копітарових листів та з одним бруліоном листу Снігурського до монастиря Ч. С. В. В. в Супраслі, писаного рукою єпископського капеляна о. Йос. Левицького, а справлюваного самим Снігурським, з 9. II. (28. I.) 1832 р. На третім і четвертім листі Копітара є власноручні записки Снігурського; одна — слід переслання Копітарови виїмка з Остромирового рукопису в копії (10. XII. 1834); друга — слід листу Копітара переданого через єпископа до кан. Ів. Лаврівського з 23. I. 1835, незанотованого в Копітаровім журналі, так само як і пізнійші листи Копітара до Снігурського незанотовані в його Gestionsprotokoll-i. Для незначних доповнень знайденої переписки послужив також й Gestionsprotokoll des r. g. Ordinariats перехований в капітульній архіві; є в ній слід одержання Снігурським від Копітара книжки Glagolita Clozianus (23. III. 1836) і листу Снігурського до Копітара з 16. IV. 1836 р. В тім же архіві знайшли ся й два нариси проповідей Снігурського з 1813 р. і пропозиція кан. Івана Могильницького в справі заіменования Снігурського членом перемиського „Товариства священиків“, подане еп. Мих. Левицькому в Відні 3. X, 1816 р. — матеріяли для характеристики Снігурського в добу його особистих зносин з Копітаром важні також, як і короткий віденський журнальчик Снігурського з 1809 р. відшуканий мною 1911 р, в некаталогізованих рукописних матеріялах бібліотеки львівського Народного Дому, вивезених 1915 р. в Росію. Вкінці доволі інтересний причинок до характеристики Копітара в часі його переписки із Снігурським попав ся мені в руки 1912 р. при перегляданню актів ц. к. висшого кримінального суду у Львові, що відносять ся до тайних політичних організацій в Галичині з 1830-их років, а переходять ся тепер в краєвій архіві городських і земських актів. Тим причиноком є лист Копітара до директора Нац. Інститута ім. Осолінських, Константина Слотвінського, з 1832 р., долучений до актів судової справи Інститута з 1834 р. (2 Fasc., Reg. 21—26).

На основі отсього нового матеріялу дасть ся не лиш спростувати кілька фактів, занесених у біографії Копітара і Снігурського українськими дослідниками, але й означити зміст їх взаємної переписки в 1830-их роках, для характеристики їх особистих зносин без сумніву важніший, ніж усе, що доси про ті зносини було сказано на-вгад.

II.

Дня 22. грудня 1812 р. парох при церкві св. Варвари у Відні, о. Іван Ольшавський, переходячи на становище крилошанина до Мукачева, поручав віденській консисторії свого сотрудника, о. Івана Снігурського, словами повними признання і похвали: „*virtutibus, modestia, humanitate, vero religionis zelo ac devotione, non minus ac maturo eoque discreto iudicio et prudentia a natura etiam supra aetatem praepreimis qualificatum, sed insuper morum quoque integra probitate multis aliis aetate etiam maturioribus viris si non superiorem, certo aequalem, verbo qualitatibus viro ecclesiastico dignis ad amussim instructum ideoque non solum parochianis sed et extraneis gratum et acceptum, pro successore et munere parochiali ad s. Barbaram enixius ac intensius proponere et recommendare, prout etiam Reverendissimi ac Venerabilis Celsissimi Principis Archiepiscopalis Consistorii gratias, favores et patrocinium pro hoc digno et genuino Viro ecclesiastico impensius exorare ac supplicare conscientiose sustineo...*“¹⁾ На таке признання і похвалу заслужив собі Снігурський, бувши всего чотири роки (від 1. XI. 1808) сотрудником при церкві св. Варвари.²⁾ Скромність, людяність, розсудок і зрілість гадок, окрім прикмет вимаганих від священика — ось що робило Снігурського — по словам Ольшавського — „не лиш для парохіян, але і для чужих милим і приемним“ вже на становищі сотрудника. Увагу висших властей і правительства звернув Снігурський на себе вже в критичнім 1809 р., коли то, переживаючи французьку інвазію в Відні, а підчас неї антиавстрійські маніфестації з ілюмінаціями в честь Наполеона, устроювані галицькими Поляками в цісарськім конвікті теологів, списував свій воєнний дневничок, з негодованнем відносив ся до їх націоналістично-революційної пропаганди й показав себе в лояльности для австрійського правительства гідним свого зверхника митрополита Ангеловича і його товариша кан. Гарасевича (гл. Додатки, I.). Тоді може вперве сильнійше виступила в нього свідомість своєї національної окремішности від Поляків,

¹⁾ Лозиньскій: *op. cit.* ст. 11; П. Полянскій: *Церковь и приходъ св. Варвары въ Вѣднѣ, Львів, 1891, ст. 51; Юстинъ Желеховскій: Іоаннъ Снігурскій, его жизнь и дѣятельность въ гал. Руси, Львів, 1894, ст. 32. — У всіх сих трех книжках писъмо Ольшавського з похибками. Я цитую з реконструованого тексту.*

²⁾ Лозиньскій: *op. cit.* ст. 10.

якій радо давав вираз, виголошуючи в церкві св. Варвари проповіді не по польськи, але по українськи, коли можна назвати українською його мову з сильною перевагою церковної старо-славянщини (гл. Додатки ч. II.)¹⁾ Для такого виголошування проповідей мав уже добрі приміри. Виголошували в церкві св. Варвари проповіді по українськи вже перший парох, учений Василянин, Ієронім Стрілецький (1784—1804) і його наслідник, а попередник Снігурського, Іван Ольшавський (1804—1813). В парохіяльнім. дневнику оба часто, хоч і не все, виразно се зазначували; Стрілецький, приміром, уже в 1784 р. дня 4, 12 і 25 цвітня. Так само робив се Снігурський (1813—1817), записуючи у дневнику, приміром, дня 5 марта 1815 р. так: „sacro finito habui ego Homiliam ruthenice“, або ранше, дня 26 лютого 1815 р.: D. Cooperator habuit Homiliam ruthenice“.²⁾

Невияснено доси, як і при якій нагоді Снігурський познакомив ся з Копітаром вже в 1810 р. Найправдоподібніше могло се стати ся припадково, коли хвилева цікавість, скріплена фільольогічним заінтересованнем, завела новопоставленого цензора славянських книжок Копітара в церкву св. Варвари так, як приводила туди й визначніших чужинців, з яких, приміром, граф Карл Куденгове з Альзатії в 1813—1814 р. н. відувався до церкви

¹⁾ Крім поданих мною двох зразків проповіді Снігурського знайшли ще й третій: *Homilia pro Dominica 17-a post Pentecosten*, написана 9. жовтня 1813 р., а оголошена Желехівським (op. cit., ст. 167—172) не латинкою оригіналу, але нашою гражданкою. Ця проповідь була приготовлена для виголошення перед російськими великокнягинями Марією і Катериною, котрих прихід до церкви св. Варвари заповіджено на неділю 10 жовтня. На кінці проповіді Снігурський так і записав: „Vespere accepi nunciationem venturas esse crastina die pro Sacro Magnas Principissas Russiae Mariam et Catharinam“. Однак мимо очікування заповіджені великокнягині в неділю до церкви не прийшли. Наслідком опізнення відбулась тільки Служба Божа, а приготовлена проповідь Снігурського відпала. Про се все оповів сам Снігурський в парохіяльній діярії, що його списував кождочасний парох при церкві св. Варвари власноручно. Там під датою 9. жовтня 1813 р. читаємо: „Vespere post horam 6 am accepi nuncium, venturam esse M. Principissam Russicam ad nostram ecclesiam pro Sacro crastina die; horam 10-am designavi“. А під датою 10. жовтня: „Vocavi spect. D. Bayszath et D. Szidor, qui Principissam exciperent; interim non advenit, et ego omnibus in antecessum praeparatis et quoque indutus vestimentis sacris expectavi frustra ab hora 10-a ad 11-am, tunc Sacrum incepi et absolvi hora 12-a absque concione. Confluxus populi erat ingens. Principissa non advenit; audiui, quod fuerit in capella russica“.

²⁾ Кооператором був тоді Ів. Фогоршій.

св. Варвари що днини, одушевляв ся богослуженнями в ній, справив їй образи св. Спірідіона і Николая й привязав ся до неї не менше, ніж 15 літ пізнійше основатель гр. кат. парохії в італійськiм князівстві Люкка, еспанський інфант, еригерцог Карл Людвік.¹⁾ Перша стріча Копітара зі скромним людяним і ученим парохом, що по словам Ольшавського був і для чужинців „gratus et acceptus“, могла стати основою їх пізнійшої дружби, при якій для славянського фільольога українська народність нового приятеля і його українське проповідування в церкві мали силу особлившої принади.

Та чи багато міг Копітар скористати від Снігурського для пізнання української мови? Три проповіді Снігурського з 1813 р. далиб на се питання відповідь, колиб не давала єї краще Копітарова рецензія на Slovank-y Йос. Добровського поміщена в „Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung“ з 1814 р. (II, 756—767) і з 1815 р. (III, 346—410), а передрукована в „Kopitars kl. Schriften“ (ст. 272—303). Повтараючи в тій рецензії за своїм малотямущим неназваним інформатором твердження, що українська мова (руська на Угорщині) є „plattrusisch“ чи „eine Varietät der russischen“, Копітар зложив доказ, що в 1814—1815 р. знав її не більше, ніж у 1808 р., в часі видання своєї „Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark“, коли про українську мову не знав нічого. Не був би Копітар покладав ся на гадку неназваного знавця, що два роки пожив між угорськими „Руснаками“, колиб Снігурський умів був дати йому потрібні вияснення. І сам Снігурський певне не залишив би був спростувати зараз фальшиве твердження Копітарового інформатора, колиб знав більше від нього. Та Снігурський, при своїм відношенню до Поляків від 1809 р., в части мусів бути згідним з тим твердженням, на скільки воно стверджувало відрубність української мови від польської: „russniakische Sprache sei eine Varietät der russischen, nicht aber der polnischen oder gar der slovakischen“. Не зовсім безпідставне було би навіть припущення, що Снігурський поділяв твердження Копітарового інформатора в цілости, в чім був би новий доказ, що про українську мову мав поняття слабе. Підставу для такого припущення знаходить ся, трібуючи відповісти на питання, хто міг бути неназваним

¹⁾ Protocollum officiorum quoad Ecclesiam ad S. Barbaram, Fol. I, ст. 11. (Рукопис в архіві парохії св. Варвари у Відні); Полянській: op. cit., ст. 64.

інформатором Копітара. В сій, а не в іншій ціли ставлячи таке питання, яке впрочім було би маловажне, випадає мимохіть оглянути ся пильнійше за знавцями угрорущини в найблизшім оточенню Снігурського.

З угорської Руси в часі знакомства Копітара із Снігурським були дуже близько Снігурського аж три особи: до 10. мая 1813 р. парох Ольшавський, потім до 3. липня 1814 сотрудник Василь Симонський, вкінці від осени 1814 р. сотрудник Іван Фогорошій¹). За тим, що інформатором Копітара міг бути в 1814 р. Симонський або Фогорошій, промавляв би їх звязок із унгварською духовною семинарією; оба були перед приходом до Відня віцекретами тої семинарії, котрої основателя, еп. Бачинського, Копітарів інформатор величає як заслуженого для розвитку угорського народу, відповідаючи на замітку про його упадок, зроблену в Slovan-ці Добровського. Одначе Симонський не оставив слідів свого якого-небудь заінтересовання язиковою справою і був підчас побуту в Відні майже весь час хорий, а Фогорошій, пізнійший видавець „Молітвенніка“ для „благовѣрныхъ Словено руских или греко-каѳоліческѣхъ Австрійской арміи воінов“ (Буда, 1831), і угро-руської граматички (1833), до появи Копітарової рецензії на Slovan-ку ледви чи мав коли познакомити ся з Копітаром ближше. Не виключаючи вповні якоїсь участи його в інформованню Копітара про угорську мову, не знаю на разі, в який спосіб можна би доказати, що погляд неназваного Копітарового інформатора на відношенне української мови до літературної московської був у 1814 р. также поглядом Фогорошія. За те-ж знаю, що такий погляд був ранше вже в Ольшавського, котрий в своїм письмі до віденської Консистерії з 24. червня 1812 р., домагаючись [на основі чисельної переваги своїх парохіян української народности], щоби парохом при церкві св. Варвари іменовано все лиш Українця, дав при тім вислів своєму поглядові на мову більшости своїх парохіян. „Значно більша часть — писав він — є української народности, що говорить простою мовою, так відмінною від літературної, як грецька від геленської“²). Сей погляд Ольшавського покривається з поглядом Копітарового інформатора на угорську мову

¹) Полянскій: *op. cit.* ст. 52, 61. День смерти Симонського (3. VII. 1814) взятий мною з діярія парохії при церкві св. Варвари.

²) *Protocoll. offic. quoad Eccl. ad S. Barb., Fol. II, ст. 136—142*

простого народа як на відміну літературної московської мови. Лишаючи на боці питання, чи Копітар знав ся з Ольшавським до його виїзду з Відня на канонію в Мукачів, я можу припускати, що міг бачити ся з ним в липні 1814 р., коли Ольшавський приїхав з Мукачева, брав 3. липня участь у похороні Симонського і довше задержав ся в Відні¹⁾. В другім році по виїзді Ольшавського з Відня на угорську Русь Копітар міг, не минаючи ся з правдою, про свого інформатора сказати, що він перебував два роки між угороруським народом. Не виключає врешті прийняття Ольшавського за Копітарового інформатора і його признание для культурних заслуг еп. Бачинського; нічого-ж дивного в тім, що мукачівський канонік підносить заслуги основателя унгарської духовної семінарії.

По моїй думці се найправдоподібніше, що тільки Ольшавський міг бути неназваним інформатором Копітара при писанню рецензії на Slovanek-у в 1814. р. Свою інформацію Ольшавський міг написати для Копітара тим радше, що давалась йому добра нагода озвати ся в обороні угороруського простого народа перед замітом деморалізації й упадку. Снігурському приходилось тільки притакнути гадкам Ольшавського, до чого може більше ніж несвідомість спонукувала його пошана для недавнього протектора і промотора. Копітарови-ж мова проповідий Снігурського могла підсувати лиш гадку, що і в Галичині, вітчизні його, український народ уживає мови, яка є такою самою відміною московської, як і угороруська з українською в Росії, а не польської або словацької.

Копітарови, котрий від молодости снував мрії про відродження Славян в Австрії, а середниками такого відродження вважав укріплення рим. католицизму, прийняття відповідно приспособленого лат. альфавету, плекання всіх славянських окремішностей в культурі й мові та утворення центра славянської науки в Відні¹⁾, певно ані на думку не приходило, що своїм твердженням про залежність української мови від московської може прислужити ся тим, котрих мрією було відродження Славян на основах російського православ'я й пропаганди на користь розширення московської мови серед поодиноких славянських народів, ваблених до центрів російської культури й науки, Москви і Петербурга. Ще

¹⁾ „Diarium“ парохії при церкві св. Варвари, липень 1814

²⁾ И. В. Ягичъ: История славянской филологій [Энциклоп. слав. филол., вып. 1.], Спб. 1910, ст. 188—191.

менше міг Копітар догадувати ся, що своїм твердженням підкріпить австрійських Поляків у їх стремліннях до ополячення української часті Галичини, в тих стремліннях давних, але по віденським конгресі, в 1816 р., поновлених силою надії покрити здобутками на українських землях утрачене деінде.

До освідомлення Копітара в його помилці не міг причинити ся той, хто не мав змоги устерегти його перед нею. В помилці освідомити Копітара міг не Снігурський, але хтось инший, кому на тім особливо залежало, щоб Копітар про відношення української мови до московської висловив ся инакше і справедливіше. Все, що знаю, промавляє тут за перемиським гр. кат. каноніком Іваном Могилянським, звісним автором „Вѣдомости о рускомъ языцѣ“, українським граматиком і сподвижником митроп. Мих. Левицького в його боротьбі о права української мови в галицьким народнім шкільництві.

Письмом з дня 13 вересня 1816 р. ч. 38957 відповіла галицька краєва президія митроп. Левицькому на його представлення з дня 13 серпня 1816 р. в справі конечности заведення української мови в галицьких народних школах відмовно. Мотивувала свою відмовну відповідь тим, що українська мова є нарічем, на яким зовсім не пишеть ся, або лиш дуже мало, наслідком чого воно ще цілком нерозвинене.¹⁾ З тактичної обережності не було сказано нічого більше на разі, хоч можливе, що тоді вже був приготований і другий заміт, буцім то українська мова є лиш відміною московської (*nur eine Abartung der russischen*).²⁾ Ужито сього заміту, як сильнішого, що-йно в три місяці пізніше у відповіді ц. к. гал. губернії на зажаленне митроп. Левицького подане цісареві Францові І. Одначе зовсім не виключене, що митроп. Левицький наперед уже такого заміту зі сторони ц. к. гал. губернії сподівав ся і приготував ся, щоб його відперти. Помічний був у сьому ділі Могилянський, котрий всі потрібні митрополитови представлення, протести й вияснення на оречення властий укладав,³⁾ приготовлюючи ся в той спосіб на пізніше до генеральної оборони української мови, як самостійної й неза-

¹⁾ Mich. Harasiewicz: *Annales ecclesiae ruthenae*, Львів, 1862, ст. 994.

²⁾ Мих. Возняк: *Галицькі граматик української мови першої половини XIX. ст.*, Львів, 1911, ст. 55.

³⁾ *Idem*, ст. 53, 57 і д.; Терляковець: *op. cit.*, Зап. Н. Т. ім. III., Т. ХСІV., ст. 96.

лежної від московської та польської. Могильницькому, що розпоряджав документальним матеріалом для такої оборони, треба було мати ще якийсь авторитетний голос за собою. Припадок рішив, що той голос мав вийти від Копітара.

В перших днях вересня 1816 р. випало митроп. Левицькому зїхати до Відня „pro gratiarum actione“, як нотується в „Протоколі“ парохії при церкві св. Варвари, себто для зложення цісареві подяки за іменування. Побут митрополита у Відні продовжився на кілька місяців, бо ще 13 грудня складав він перед цісарем присягу на гідність тайного радника, а виїхав з Відня аж 19 грудня.²⁾ Підчас того довгого, майже чотиромісячного побуту митрополита у Відні був при нїм Могильницький. Вже 8 вересня разом з митрополитом брав участь у консекрації новопоставленого лабачського єпископа Грубера в костелі св. Стефана; 20 жовтня мав нагоду бути в тїм же костелі при відібранню присяги і врученню палії митрополитови архiep. Гогенвартом; вимагали його участі й понтифікальні богослуження, відправлявані митрополитом часто, нераз і з варадинським єпископом Вульканом, в церкві св. Варвари, як і часті рукополагання в пресвітери (Яхимовича, Честинського, Верещинського і ин.).³⁾ Час вільний від церковних занять посвячував Могильницький иншим урядовим справам. Між иншим він навідувався до цісарського конвікту для гр. кат. кандидатів теології, де мав нагоду пересвідчитися про добрі успіхи їх в науці української мови на основі принципів граматики (*in lingua ruthena secundum principia grammatices*), що було заслугою Снігурського й дало підставу Могильницькому до пропозиції Снігурського дня 3 жовтня митрополитови для заіменування членом перемиського „Товариства священиків“ (гл. Додат. III.). Та найбільш мабуть натрудився Могильницький в часі свого побуту в Відні працями в цілі оборони української мови перед замітами гал. ц. к. властей. Відповідь ц. к. губернії з 13 вересня 1816 р., одержана митрополитом вже у Відні, вимагала ремонстрації. Зажалення цісареві Францови І. мусіло бути вручене негайно, коли на жадання близших вияснень для надворної канцелярії гал. ц. к. губернії могла дати їх уже 13 грудня 1816 р. І от на сам час розгару офіційно-фільольогічних праць Могильницького, котрий тоді

²⁾ Protocollon, Fol. II, ст. 16—17.

³⁾ Diarium: 1816 р. дні $\frac{8}{9}$, $\frac{15}{9}$, $\frac{20}{9}$, $\frac{22}{9}$, $\frac{26}{9}$, $\frac{29}{9}$, $\frac{6}{10}$, $\frac{13}{10}$, $\frac{20}{10}$, $\frac{26}{10}$, $\frac{27}{10}$, $\frac{28}{10}$, $\frac{3}{11}$, $\frac{16}{11}$, $\frac{17}{11}$, $\frac{20}{11}$. Полянскій: op. cit., ст. 62.

рівночасно викінчував і свою граматику української мови, припадає й написання Копітарової статті п. з. „Russniakische Literatur“ котра появилася 5 падолиста 1816 р. в 89 ім числі „Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung“, де Копітар з приводу видання Могильницьким „Науки християнскої“ (Буда 1815) виступає з твердженням, що українська мова, ужита в тій книжці, хоч не є літературною мовою, все таки є живучою в устах українського простого народу в Австрії і в російській Україні, належить до групи південно-славянських мов, а не північно-славянських (польського і московського), отже й не є діалектом їх і заслугоє на плекання.¹⁾

Вже Осип Маковей звернув увагу на се, що твердження Копітара про українську мову з 1816 р. повторяється пізніше Могильницьким в обороні сеї мови перед гал. ц. к. властями.²⁾ Я сказав би, що воно не повторяється, а покривається з твердженням Могильницького, від котрого без сумніву присвоїв собі його ранше Копітар. Доси трудно було се сказати. Не позволяючи сказати брак усяких, хочаб і найдрібніших слідів безпосереднього зв'язку Копітара з Могильницьким до часу написання Копітарової рецензії на його „Науку християнскую“, в виду чого Тершаковець міг написати, що з цілого ряду знайомих з ним галицько-українських письменників не знав Копітара особисто, між іншими, Могильницький.³⁾ Та колиб він був хочби припускав що Могильницький в 1816 р. в осени, в тім так важнім і рішучим часі, був у Відні, він певно був би не силкувався приписувати зміну в Копітарових поглядах на українську мову виключно заслугі Снігурського; що найвище був би міг бачити в особі Снігурського посередника між Копітаром і Могильницьким при їх взаємнім зближенню до себе, що мені видається вповні правдоподібне. Як Могильницькому в Відні могло залежати на пізнанню Копітара, так певно й Копітар міг бути рад нагоді до пізнання перемиського каноніка, що власне викінчував граматику української мови. Крім чисто наукового зацікавлення могло його спонукувати до стрічі з Могильницьким і щось інше. В однім із своїх письм висловився Копітар: „Die Slaven sind nun an der Reihe. Man hat hier viel gekundschaftet über das Ver-

¹⁾ Тершаковець: *op. cit.*, ст. 91—92.

²⁾ Осип Маковей: Три галицькі граматики. Зап. Н. Т. ім. Ш., т. LI, ст. 11—12.

³⁾ Тершаковець: *op. cit.*, Зап. Н. Т. ім. Ш., т. XCV, ст. 111.

hăltniss der Dialekse und ihre limites géographiques“¹⁾. Коли се факт, що австрійське правительство вивідувалось колинебудь про славянські наречя і їх взаїмне відношення, то робити се мусіло передовсім у хвилях конечної потреби й при помочи довірених осіб, які були й відповідно підготовані до того.²⁾ Мусіло так бути і в часі галицької боротьби о мову між Поляками й Українцями; мусів бути тоді й Копітар питаний віденським правительством, як свій чоловік і знавець. А в таким разі годі було йому відповісти ні се ні те, або не відповісти нічого. На щастє, в Відні був саме Могильницький. Снігурський міг їх познайомити з собою. Недавно видана „Наука християнская“ Могильницького давала добру притоку до забрання голосу в справі галицько-української літератури і... мови, котрої Копітар, як сам у своїй рецензії признаєть ся, не знав добре, але знав її ліпше Могильницький, отже й міг дати інформації. Від нього, від Могильницького довідався Копітар і про ново засноване в Перемишлі „Товариство священників“ більше, ніж міг довідатись від Снігурського. Під гарним вражінням нової знайомости, а може й не без інтервенції митроп. Левицького написана стаття Копітара п. з. „Russniakische Literatur“, певне вже в жовтні 1816 р., повна прихильности для Могильницького, митроп. Левицького і їх перемиського товариства.

Інакше, ніж отсе представлено, трудно булоб і вияснити собі чотири факти: 1) зміну погляду в Копітара на українську мову 1816 р., 2) схожість того погляду з поглядом Могильницького, 3) збіжність часу фільольогічних занять Могильницького для оборони української мови з часом появи відповідного погляду

¹⁾ Ягичъ: op. cit., ст. 192.

²⁾ Слід такого вивідування, веденого доволі незручно при помочи поліції, знаходить ся і в діярії парохії при церкві св. Варвари записаний 29 марта 1824 р. парохом Фогорошієм. Сповідано і причащано тоді жовніврів Українців з Угорщини. „Sub Liturgia — пише Фогорошії — aderant plurimi lat. rit. homines, ex curiositate aspicientes modum communionis et caetera; unus autem eorum in fine Liturgiae interrogavit me, qualemnam Panem post communionem acceperant milites. Cui reposui non alium, quam ex oblato remanentem ut signum agaporum antiquorum; et ad haec reposuit: A! das ist recht schön, Geistlicher Herr, dasz so alte Gebrauche gehalten werden Postmodum interrogavit: und woher sind gebürtig diese Leute? — Von Ober-Ungarn. — Und was für eine Nation sind sie denn? Russen, Ruthenen oder, wie die Deutschen sagen Russniaken? — Post haec ego interrogavi: Mit wem habe ich die Ehre zu sprechen? — Ich bin von Polizey. — Ego ad haec: Also habe die Ehre mich zu empfehlen. Adieu!“

на ту мову в Копітара, 4) рівночасну прихильність Копітара для Могильницького, митроп. Левицького і їх перемиського товариства. Впливом самого Снігурського не дасть ся того всего пояснити. Його слабе понятте про українську мову не устерегло Копітара, як се було вже сказане, перед помилкою в 1814 р. За якимсь незвичайним розвитком того поняття у Снігурського до 1816 р. не промавляє навіть факт, що в 1816 р. Могильницький виставляє йому свідоцтво добрих успіхів у навчанню української мови на основі принципів граматики. Не знаючи, якою се граматикою Снігурський послугував ся, не можу припускати, щоб се була якась инша граматика, ніж та, що названа „Сокращенною рускою граматикою“ знайшлась пізнійше в руках о. Петра Паславського, наслідника Снігурського при церкві св. Варвари у Відні,¹⁾ а по свідоцтву Дідицького була зложена ще перед 1820 р., т. є перед приїздом о. Паславського до Відня.²⁾ Назва-ж тої граматики: „Сокращенная руская граматика“ пригадує мені граматику першого пароха при церкві св. Варвари в Відні, о. Стрілецького, яка в бібліографії почаївських друків означена Петрушевичем як „Gramatyka (ruska) krótka (przez Strzeleckiego) in 8^o“.³⁾ Чи уживав її Стрілецький в Відні при навчанню гр. кат. студентів теології, даючи примір своїм наслідникам, Ольшавському і Снігурському, та чи саме нею або перерібною користувався й Снігурський, тут не берусь рішати. Замічу тільки, що Паславському приписана Тершаківцем безпідставно „Сокращенная руская граматика“,⁴⁾ та що скорше далось би її приписати Снігурському, зглядно вважати її ідентичною з граматикою Стрілецького. В однім чи в другім случаю не могла то бути граматика живої української мови, з якої за посередництвом Снігурського користувався би Копітар при вироблюванню свого погляду на українську мову в 1816 р.⁵⁾ Укріплює мене

¹⁾ Сотрудником був 1821—1835, парохом 1835—1844 р.

²⁾ Б. А. Дѣдицкій: Михайль Качковскій и современная гал. рус. литература. Львів, 1876, ст. 80.

³⁾ А. С. Петрушевичъ: Историческое извѣстiе о древ. Почаевской Обители Ч. С. В. В. и Типографіи ея, съ росписью въ той печатаннѣ книгѣ. Галичанинъ. Лит. Сборн., Львів, 1863, кн. III—IV, ст. 180.

⁴⁾ Тершаковецъ: op. cit., ст. 102.

⁵⁾ Твердження, що Паславський написав скорочену руську граматику вийшло з оповідання Дідицького, що Йос. Левицький »пользовался его »Сокращенною рускою граматикою«, составленною еще передъ г. 1820«. Без провѣрення повторив се Возняк (op. cit., ст. 3), а потім

в с'ім переконанню й мова проповідий Снігурського. Якою мовою Снігурський ті проповіді писав, такої навчав і других, а більше певно церковнославянщини. З огляду-ж на се все твердження про вплив Снігурського на Копітара до 1816 р. включно належить заступити иншим твердженням, а саме тим, що обмежився його вплив на посередництво в познакомлюванні Копітара з особами, що інтересували ся ближше українською мовою: в 1814 р. з Ольшавським і Фогорошієм, в 1816 р. з Могилянським і митроп. Левицьким. Більший був певно вплив Копітара на Снігурського, хоч также за багато бачу безпідставности в припущеннях, що такі факти, як уживання псевдо української мови в проповідях, списування їх латинським альфаветом, навчання церковнославянської мови, заохочування до писання граматики української мови, були у Снігурського доказами, що „дух Копітара був при нім у його кождім почині“.¹⁾ Скорше можна сказати, що Снігурський ішов тут за раншими примірами своїх, ближших собі людей, подібно, як за ним і Фогорошієм, а не за намовою Копітара, в що каже вірити Тершаковець,²⁾ ішов Паславський, проповідуючи „по руськи“.

III.

Після виїзду Снігурського з Відня в 1818 р. звязок Копітара з ним урвав ся на довго, бо аж до 1834 р. І тоді Копітарови треба було аж надзвичайної спонуки до навязання нових листовних зносин із давним приятелем. Такою спонуккою стало для нього передовсім почування до обовязку вдячности для Снігурського за його зовсім несподівану поміч у пошукуванні за супрасльським кодексом, потрібним Копітарови при виданню свого „Glagolita Clozianus“.

Glagolita Clozianus, котрого видання (у Відні 1836) приготовлене було вже 1835 р., занімав Копітара від 1830 р. За той час багато труда й переписки пішло на пошукування потрібного до видання матеріалу, між иншим супрасльського пергаминового кодексу, котрий після оцінки Востокова походив з XI століття,

і Тершаковець. Оба не звернули уваги на обережний вислів Дідицького, котрий каже, правда, що Левицький користував ся граматикою Паславського »составленною еше передъ г. 1820«, але не каже »составленною нимъ« і взагалі нічого більше про граматичні студії Паславського не говорить.

¹⁾ Тершаковець: *op. cit.*, ст. 101.

²⁾ *Idem*, ст. 102.

а був відкритий в супрасльському монастирі й описаний проф. кан. Михайлом Бобровським у Кеппенових „Библиографических Листах“ в 1825 р. Для порівняння свого Glagolita Clozianus із паралельними місцями супрасльського кодексу Копітар потрібував з нього вірної копії з трьох проповідий: двох Івана Златоустого і одної Епіфанія. Звертав ся вже в 1830 р. до Востокова в Петербург, потім до проф. Бобровського, вкінці до проф. Мацейовського в Варшаву. Все даром. Аж нехотя пожалував ся перед Йосифом Левицьким, капеляном еп. Снігурського, знайшовши ся в переписці з ним, як автором галицько-української граматики.¹⁾ Мабуть і не просив його помічі, тільки пожалував ся в своїх клопотах (гл. додат. VI). Мусіло то бути в січні 1832 р. Бо Левицький саме по одержанню Копітарового листу з 25 січня 1832 (занотованого Копітаром у дневнику) уживає інтервенції Снігурського в ціли узискання бажаних Копітаром копій із супрасльського кодексу. Снігурський в листі, писаним рукою Левицького дня 9 лютого 1832 до настоятеля монастиря Ч. С. В. В. в Супраслі, просить його хоч і незнаного собі навіть з імени, щоб постарав ся о fascimile потрібних проповідий, причиняючи ся таким робом до розширення руської літератури: „albowiem wspomniane kazania mają się konferować s tłumaczeniem glagolickiem pochodzącem z Illiryi“. Колиб до місяця — замічає вкінці Снігурський — не одержав відповіди, мусів би звернути ся до кан. Бобровського, або до о. Шиманського, дарма, що один аж у Вильні, а другий в Варшаві (гл. дод. IV). Невідомо, чи відповідь із Супрасля наспіла скоро. Колиб там ні наспіла вона, була невдовольаюча, бо Снігурський, хотячи прислужити ся давному віденському приятелеви, рішив ся аж на таке, чого він ніколи й не сподівав ся. Післав післанця, Василя Телесницького, з паспортом до Супрасля, щоб там на місці сам полагодив діло. Що-йно про се доніс Левицький Копітарови. Була то для нього велика несподіванка. Одержавши по кількох тижнях від Левицького дальше донесенне, що післанець вернув і копії вишлеть ся до Відня, Копітар налякав ся самої гадки, що йому можуть бути вислані копії з копій, в яких уже не обійдеться ся без похибок. Тому зараз написав до Левицького, щоб залишити нове копіюване, а ущасливити його першим апографом. Бажаний апограф одержав. І тут уже не радісне здивування, а прикре розча-

¹⁾ З тої переписки в дневнику Копітара є зазначених 12 листів його до Левицького з 1831—1835 р.

рованне: апограф, удостоверений підписом еп. Льва Яворовського, представив ся Копітарови відписом не з супрасльського кодексу, а з зовсім іншого, зовсім новішого, коли навіть не з друкованої книжки. Лють його опанувала, коли Левицький, повідомлений про се, відписав йому, запевнюючи, що се справедливий апограф із супрасльського кодексу. „Я маю вірити на його слово! Quid tu ad hoc, Illustrissime ac Reverendissime?“ — з обуренням писав Копітар до Снігурського, не успокоївшись еще в півтора року пізніше. А що він самому Левицькому написав, можна собі уявити, знаючи його безцеремонність і не перебірчивість у вислові думок. Знеохочений до дальшої переписки з Левицьким, котрої зміст у 1832 р. нам отсе вчасті відкрив ся,¹⁾ Копітар на разі перервав її, бо написавши йому 15 лютого 1833 р. лист, подиктований мабуть крайнім подражненням, озвав ся до нього потім тільки ще один раз, аж по двох роках, у листі з 31 марта 1835 р. За інформацією, якої у звязку з невдатним пошукуванням за супрасльським кодексом пізніше потребував, звернув ся 30 липня 1834 р. вже не до Левицького, а прямо до Снігурського. Титулюючи його „Monsignore“, вдарив у струну давньої зажитості,²⁾ пригадав коротко знану їм обом історію безуспішного пошукування так, як саме представлена вона мною, і просив порадити йому, в який спосіб міг би перед закінченням друку свого Glagolita Clozianus, не компромітуючи нікого, згадати про його добрість і експедицію до Супрасля, що тільки з чужої вини не вдала ся. „Сам скажи, — писав — як міг би я зложити свідоцтво про твою визначну і благородну прихильність, щоб не пошкодити тобі ні тут ні там, тобі або твоїм приятелям. Бо Левицький, бачу, надто легкодушний і я бажав би поінформувати ся в тебе про твої справи й добродійства“ (гл. додат. VI).

Обава Копітара, щоби згадкою про звязки Снігурського з особами в Польськім Королівстві, як і про його експедицію в Супрасль, не пошкодити кому-небудь, могли мати зовсім ре-

¹⁾ В Копітаровім дневнику занотовано з 1832 р. 6 листів: ²¹/₁₁, ¹⁵/₂, ¹¹/₄, ²⁸/₈, ³/₁₁, ²¹/₁₂.

²⁾ До конкретних слідів тої зажитості Копітара із Снігурським належить, між иншим, і Копітарів вислів: „von unserm Mich. Bobrowski“. З Бобровським познакомив Копітара в Відні, видко, Снігурський тоді, коли Бобровський з Берестя Литовського приїхав до Відня і часом разом із Снігурським целебував у церкві св. Варвари, як се записано в парох. протоколі, приміром, 23 цвітня 1818 р.

альну підставу в тих часах поліційної шпіонажі й нагінки, в Росії по здавленню польських повстань, а в Австрії по першім викриттю польських революційних конспірацій. Саме тоді, 6 лютого 1834 р., правительства Австрії, Росії й Прус постановили між собою, щоб ніхто із показавшихся в області одної держави винувним у чім-небудь супротив двох других держав не мав у ній опіки й захисту. Всі три держави зобов'язалися всякого винувного видати тій державі, до якої він приналежний. Наслідком тих постанов була розпочата організація міждержавної шпіонажі, для котрої інструктори знайшлися, видко, передовсім у Відні, коли з Петербурга вислано туди на поліційну науку жандармського підполковника Озерецковського.¹⁾ Про се все у Відні Копітар міг дещо знати. Міг боятися, щоб навіть чисто літературні зносини австрійських горожан з російськими не викликали підозріння поліції в Австрії чи в Росії. Обережність у літературних справах він впрочім поручав другим і давніше. В листі до Конст. Слотвінського, директора Національного Інститута ім. Осолінських у Львові, з дня 14 мая 1832 р., радячи йому „in camera caritatis“, як він має в інтересі своїх видавництв обходити ся з цензорами, писав: „In bewegten Zeiten muss der Patriot doppelt klug sein. Stultum est disceptare cum potentiori, aut scribere in eum, qui potest proscribere“. Або даліше: „Es versteht sich von selbst, dass man sich unter den gegenwärtigen Umständen aller Politik und Anspielungen enthalten muss. In Galizien müssen die Polen sich hüten, da sie ja auch die Russinen schonen müssen“ (гл. додат. V). Поручаючи обережність Слотвінському, сам Копітар хвилював менше обережним. Видко, забув ся. Навіть на гадку не прийшло йому тоді, що його лист може опинити ся в руках поліції. Колиб мало ся певність, що в липні 1834 р. Копітар уже знав про ув'язнення Слотвінського у Львові й забрання його переписки поліцією,²⁾ причина більшої Копітарової обережності, виявленої в листі до Снігурського, була би ще яснійша.

На Копітарів лист Снігурський відповів аж 24 серпня, бо одержав його доволі пізно, виїхавши з Перемишля на село. В Gestionsprotokoll-ї занотував його під днем 19 серпня. „Друже! — писав, складаючи сердечну подяку за добру пам'ять —

¹⁾ Мих. Лемке: Николаевские жандармы и литература 1822 до 1855. Спб. 1909, під р. 1835.

²⁾ Гл. мое: »Чорна книга«, Діло, 1912, ч. 134.

отверто мушу признати, що за кілька гульденів, виданих на дорогу до Супрасля, не здобуваєть ся ніякої літературної заслуги; з сеї рації, як і з інших мотивів, знаних Тобі впрочім, не булоб, гадаю, ні тут ні там пожадане згадувати про мене; вистане загально натякнути на труд піднятий в цілі одержання кодекса з Супрасля, але безуспішний“, А посвятивши кілька слів обороні еп. Яворовського перед Копітаровим підозріванням його в обманстві, та виразивши надію, що пошукуваний кодекс, коли тільки він був у Супраслі, може ще знайдесть ся, Снігурський ще раз „отверто і щиро“ повторив свою просьбу, щоб у видаваній книжці не згадувати його імени з причин і зглядів Копітарови впрочім знаних (гл. додат. VII).

В другім листі до Снігурського з 23 вересня просив Копітар вставити ся за ним у кан. Лаврівського, щоб йому або позичив свій апограф синаксарія з Остромирового кодексу або чим скорійш постарав ся о копію для нього. Згодивши ся вповні на розумну волю друга, щоб задержати в тайні його участь у пошукуваннях за супрасльським кодексом, хотів би таки мати нагоду сказати, що завдячує щось землякам його, галицьким Українцям. Тому й просив прискорити висилку синаксарія, щоб міг покористуватись ним ще при викінчуванню видання *Glagolita Clozianus* і повеличати своїх добродіїв (гл. додат. VIII).

Лаврівський не мав апографа в себе. Визичив його комусь із своїх поза Перемишлем. Звернено його аж після кількоразових домагань. І тоді Снігурський, що сам хотів підняти ся труду копіювання, завагав ся, чи копіювати, чи ні. Копітар писав про синаксарій, а Лаврівського апограф мав у заголовку: *Съборникъ церкъовнии начинаеть ся отъ мѣца сѣнтѣбра etc.* Снігурському, що тямив ще добре, як негодував Копітар на Левицького, коли він запевнював, що здобуті в Супраслі копії є копіями з жаданого кодексу, не хотів наражувати Копітара на нове розчарованнє, а себе на подібне негодованнє з його сторони. Рішив ся здержатись від копіювання, доки не дістане від Копітара вияснень. Написав йому се все в листі з 22 падолиста (гл. додат. IX).

Ужитий в тім листі Снігурського початковій інвокації „*di-lectissime*“ відповідає оригінальна інвокація в новім Копітаровім листі з дня 3 грудня: *Reverendissime et Illustrissime Domine, Аґіогґате!* Попросивши Снігурського наперед, щоб на будуче не оплачував посилок до нього, бо оплачуваннє їх уважати-ме все наймилійшим своїм видатком, Копітар запевнив, що згаданий

Съборникъ є саме жаданим синаксарієм, який хотів би порівнати з іншими. Вважав би себе ушасливленим без завдання труда собі й другим, коли би зволено позичити йому апограф на 14 днів, як його позичано іншим. Відписав би і відіслав би цілий і неушкоджений. Знаючи, що Снігурський інтересував ся Кеппеном, котрий в 1822 р. був у Перемишлі,¹⁾ Копітар доносив йому про поворот Кеппена з Криму в Петербург, де мав посвятити ся журналістиці. Не менше могла заінтересувати Снігурського полеміка Копітара з польським графом Стан. Дуніном Борковським, видавцем флоріянської псалтирі, що визискав несовісно наукову поміч Копітара, а коли Копітар се виказав у віденських „Jahrbücher der Literatur“ (т. 67-й з 1834 р.), пустив против нього цілу хмару інтриг.²⁾ Копітар, запитуючи Снігурського, чи не післати йому ту книжку видану „лиш частинним коштом плюгавого і нечестивого Поляка Д. Б.“, заявляє готовість вислати разом з нею й своє пояснення справи, друковане у віденських „Jahrbücher“. Вкінці, очевидно під гарним вражінням цензуrowаного весною 1834 р. „Ruskoho wesila“ о. Йос. Лозинського,³⁾ Копітар виражає надію, що його граматика буде критичнійша, ніж Левицького, котрий надто нельогічний і не вміє оперти ся приманам церковщини (гл. додат. X).

Після одержання Копітарового листу Снігурський безпроволочно взяв від Лаврівського апограф із Остромирового кодексу за реверсом на два місяці й вислав його 10 грудня поспішною поштою в Відень, що й занотовано в Gestionsprotokoll-i. Звернув Копітар ту посилку 23 січня 1835 Снігурському з подякою, просячи виеднати йому в Лаврівського дозвіл на видання синаксарія в Glagolita Clozianus. Запитуючи Снігурського, що думає про непостійність львівського лат. архієпископа (nimis delicatuli primatis) і натякаючи на мрії перемиського лат. єпископа про примасовство, Копітар дав до зрозуміння, що інтересуєть й особистими відносинами свого приятеля до тих латинських ієрархів, з котрими Снігурському прийшло ся невдовзі потім звести тяжку боротьбу в обороні гр. кат. духовенства і власній (гл. додат. XI).⁴⁾

¹⁾ И. С. Свѣнцицкій: Матеріялы по исторіи возрожденія Карпатской Руси, Львів, 1905, ст. 122.

²⁾ Докладно представлена ся афера Тершаківцем у статі: »Вартоломей Копітар і гр. Станіслав Дунін Борковський« в Зап. Н. Т. ім. Шевч., т. CXXV.

³⁾ Маковей: ор. cit., ст. 28.

⁴⁾ Акти звязані з тою боротьбою видані мною в »Українськй архиві« (вид. Н. Т. ім. Ш.), Львів 1918, т. XII, ст. 169 і дальші.

Звернений Копітаром синаксарій Снігурський передав з до-лученим листом Лаврівському 28 січня. Заки Лаврівський встиг на просьбу Копітара відповісти, Копітар в новім листі з дня 10 лютого пригадав її знову Снігурському. Сподіючись, що не стрінеться з відмовою, зауважував: „sed bis dat qui cito dat“. Як у попереднім листі, звертав увагу на новий віденський том „Jahrbücher“, де знову була стаття його — відповідь курії карловицького митрополита. Не могучи стравити Борковського, заговорив про нього в друге — про його глупоту, виявлену як у поступку з ним, так і в язових поясненнях флоріанської псалтирі. Занімаючись тими поясненнями, видко, ближе, Копітар і Снігурського запитував про значінне одного неясного для нього старопольського слова. Але для нас найважніше з цілого листу Копітара се, що відносить ся до Лозинського і його викінчуваної саме тоді граматики. Дня 1 лютого Копітар одержав лист від Лозинського з просьбою, щоб йому доставити для викінчення граматики дещо видане в Росії. В важаючи Лозинського „клієнтом“ Снігурського, Копітар Снігурському пише, що жадних книжок сам не має, а граматику Павловського певно має й Лозинський.¹⁾ Одначе щоб Лозинський не шукав наваня, радить йому звернути ся в Петербург до Кеппена, знаного певно Снігурському і Лаврівському, а прихильному для галицьких Українців, від котрого за марний гріш безпосередно дістанеть ся все, що вийшло, як тільки його поздоровить ся. Вукових (Караджіча) видань, по думці Копітара, Лозинському ледви буде треба, бо що до Вукових принципів усі свідущі річі згідні. Біда — замічає Копітар — лиш у сїм, що „галицьким Українцям, кормленим молоком церковної мови ледви можливе здержати ся від макаронізму, як Грекам і як у початках письменства було также Італійцям“ (гл. додат. XII). Запропащування добрих ідей в практичнім реалізованню їх спостерігав Копітар у галицьких Українців не вперве і се його нераз сердило.

На сїм уривається знайдена мною переписка Копітара із Снігурським, звязана з виданням Glagolita Clozianus. В Gestionsprotokoll-ї Снігурського дня 23 марта 1836 р. читається ще: „Paslawski parochus ad S. Barbaram Viennae transmittit Historiam hierarchiae Ruthenorum per L. Baronem Neustern editam et Glagolitam Clozianum per Kopitar. (40 exemplaria ad Bibliothecas

¹⁾ Граматика Павловського з бібліотеки Снігурського є нині в бібліотеці перемиської гр. кат. Капітули.

decanales data. Glagolita Clozianus ad Ławrowski et Lewicki per L. Bar. Neustern et Zubrzycki. Respons. dat. ad Pasl. 16 IV. Responsum datum ad Kopitar 16 Apr. Resp. dat. ad Bar. Neust. 15 Apr.“).

Читаючи Копітарову книжку, тільки Снігурський і його найблизші могли розуміти як слід речення про супрасльський кодекс, видруковане на ст. X-ій: „Facile credas, nos nil intentatum reliquisse, ut ex illo vetustissimo codice, qui et nostrorum quattuor sermonum tres integras continet, horum apographum nancisceremur; sed frustra omnia. Putes, codicem, sive furto, sive alia fraude snbductum“.

І читаючи се, Снігурський міг бути вдоволений, що сталось, як він бажав. Участь його в пошукуванні за супрасльським кодексом не була згадана, імя його не назване; ні він, ні інші не були наражені нінащо. Сповнилось і Копітарове бажання: „ut aliquid tamen possim dicere me vobis debere“. Уміщуючи в своїй книжці — по думці проф. Ягіча, без великої потреби¹⁾ — календар з Остромирового кодексу, Копітар вдячно згадав на ст. LXI-ій Лаврівського.

Чи й пізнійша Копітарова переписка із Снігурським, занотована в Копітаровім дневнику в роках 1837 (29/XI, 17/XII), 1840 (23/II, 25/VI, 10/X) і 1841 (9/VI, 15/VI), звязувалась із науковими заняттями Копітара, не відомо. Доси вона не віднайшла ся.²⁾

¹⁾ Ист. слав. филол., ст. 203.

²⁾ Знайдена переписка переходуєть ся в архиві гр. кат. Капітули в Перемишлі. Друкуючи її в »Додатках« до сеї статті, складаю впорядчови перемиського архива, високоповажаному о. мітратови М. Подолінському щирю подяку за поміч у вишуканню як самої переписки, так і иншого матеріялу.

ДОДАТКИ.

I. Віденський дневничок о. Ів. Снігурського з 1809 р.

20. *Мај*. Byłem u P. Hackel, który powiedział, że jestem osłabiony i dodał mi do salvia selinum islandicum. — W. X. Olsavsky powiedział mi: omittat gradum, alias se mactabit, plus nil dico. W. X. Olsawskiemu zginął Часословъ in folio podczas przynoszenia rzeczy z zakrystyi do stancyi. — Słyszeliśmy wielką kanonadę od 5 aż do 9. god. koło Ebersdorf.

21. — Znalazła się książka W. X. Olsawskiego w zakrystyi. — X. Paroch podczas Mszy zamiast Błahodatiu i szczerotamy spiewał przy umywaniu rąk: i dażd nam iedynymy usty i iedynym sercem etc. — Francuzi od dnia ich wkroczenia do Wiednia tentowali na różnych punktach Dunaju przeysć, a gdy im nasi przeszkadzali i wielką stratę donieśli, postanowiony przechód koło Simering, więc zaczął się ogień z armat i z karabinów o godzinie 4. po południu i trwał do godziny 9. w nocy; o 8. zaczęła się wieś palić Aspern, podług powieści od Francuzów zapalona. To było w pierwszy dzień Zielonych świąt.

22. — O godzinie 4. z rana zaczęto strzelać z armat aż do godziny 9., popołudniu o 5. godzinie zaczęto znowu z armat i z karabinów strzelać; od rana coś się paliło aż do 3. po południu. Kapucynów przywieziono ze Schwechat 8, między którymi jednego staruszką ranionego od Francuzów. Ta kanonada zaczęta o godz. 5. trwała w nocy aż do godz. 10. Przy tej akcji Francuzi wiele stracili i bardzo wiele raniono; w Wiedniu zapowiedziane miejsce było na 13.000 ranionych. Wielka kontradykca między Bulletynem francuskim i doniesieniem prywatnym, gdyż wszyscy mówili, że najmniej 60.000 musieli tam stracić.

29. — W magistracie była zanotowana liczba ranionych Francuzów do 26.000.

1. *Juni*. Między alumnami gallicyiskimi są dwie partye, Royaliści i Nationaliści; wszyscy R. L. są iedney myśli, wyiawszy kilkuch, ale i ci dla kompanii muszą; i to iawnie, nie wystrzegając się nikogo, o czym mi także W. X. Jahn mówił i X. Dyrektor. Juryści mieli się oświadczyć, że iak powróci Rząd, sami doniosą o sentymentach R. L. IMci Cesarzowi. Wyraży częste: nasi zbili Austryakow etc.

10. — Nie stało tabaki czarney i gallicyiskiey w całym Wiedniu.

13. — Przejeżdżał się Cesarz Napoleon po całym Bastyonie w około 30 ludzi z gwardyi, gdzie ja go widziałem przy moiej stancyi.

22. — Zastrzelony czeladnik krawiecki.

24. — Stolarz mieszczan tutejszy, który miał żołnierza francuskiego zranić przy wielkim zbiegu, że ienće austriaccy Francuzom pouciekali, był na glacis rostrzelony.

26. — Tutejszy mieszczan siedlarz za zakopanie armat cesarskich przeciw rozporządzeniu francuzkiemu, wydany od swego służącego, był zastrzelony.

6. *Julii*. Była battalia naykrwawsza, gdzie Francuzom koło 30 Jenerałów naylepszych raniono.

12. — Zawieszenie broni uczynione. N. B. Niektórzy publikowaniem tego nie przekonani twierdzili, że Francuzi retyrują się.

27. — Examen ex Dogmatica rigorosum zrobiłem, gdzie X. P. Reyberger bronił: dogma catholicum de Transsubstantione non posse probari firmiter nec ex S. L. nec ex traditione — et quod reatus culpa per peccatum originale nobis non insit; in textu principali *ἐφ' ᾧ* posset explicari, a quo tempore omnes inceperunt peccare.

14. *Aug*. O godzinie $\frac{1}{2}$ 10 z rana spaliło się Laboratorium prochowne, gdzie koło 60 ludzi zginęło od prochu.

15. — W dzień narodzin Napoleona miasto illuminowane było i przedmieście. W konwikkie Alumni R. L. zrobili koronę z papieru i dwóch geniuszów trzymających koronę z napisem: Napoleoni L. S. M. grati Poloni; lecz podczas kolacyi Direktor pogasił illuminację.

18. — Trzymał X. Korczyński Disputę w sali wielkiej: oppugnanci PP. Egger, Reyberger, Darnont, Breigg.

27. — W dzień Uspenya X. Olszawski dał naukę Alumnom w swoiej stancyi: nie oglądać się w Cerkwi, u. imitentur DD. Fratres exemplum D. Vicarii Generalis Harasiewicz — w bytności P. Chidryszki, spiewaków rossyjskich i moiej.

14. *Octob*. Po obiedzie o godz. 2. usłyszałem o zawarciu pokoju, o 3. strzelano z działów 100 razy, o 7. w wieczór także strzelano i nazaiutrz rano o 6. NB. pokój podpisany w Schönbrunn dnia 14. Octobra o godz. 9. z rana.

15. — O godz. 3. po południu zaczęli Francuzi rostrzelać swoje własne szanice na Spitz.

16. — Rostrzelane dwie Bastye przy Schottenthor.

17. — Po drugiej godz. po południu rozstrzelano 3 bastye przy Bergthor.

II. Дві проповіді о. Ів. Снігурського з 1813 р.

1. Homilia pro Dominica 2^a post Pentecosten.

Prawowirnyi Chrystyane!

Posłuchaymo, szczo nam nynisznoie Ewanheliye opowidaieit:

Jsus Chrystos chodia ponad more Hałyleyskie uwydiw dwa brata Simona, kotory potom od Jsusa nazwany buw Petr, i Andreia brata ieho, kotoryi ryby lowyły; tyi wydily uže prežde Jsusa, słyszały ieho nauku, ale iako rybaki odeyszły do swoiého diła, aby mohły sebi i swoim domowym czrez łowienie ryb na chlib zarobyty. Wydiaczzy ich teper Jsus pry łoweniy ryb, rekl do nych: ostawte wasza mrežy to iest: sity, potom ne budete ryby, no lude lowyty, to iest: od toho wremene budete moie Ewanheliye propowidały, i tak ludyie do pokaianya i poprawy žytia prywertaly; ony zaraz ostawlsze sity swويا, poyszły za Jsusom i byly ieho uczenykami.

Od tudu preszed Jesus mało, uwydiw druhyi dwa brata, sity swويا napravlaiuszcza Jakowa i Joanna brata ieho z otcem swoim Zewedeom, takozde do nych rekl Jsus: chodite so mnoiu; ony ostawlsze ne tokmo sity no i Otca swoiého iszły za Jsusom, i od toho wremene byly ieho uczenykami, słyszały ieho nauku i wydily razlycznyi czuda od Jsusa tworenniy. Sobranyie nynisznoho Ewanheliya iest syie: Jsus powoław na Apostolstwo czetyrech rybakiw: Simona, blahołemaho Petra, Andreia brata ieho, Jakowa i Joanna syny Zebedeja, kotoryi swowie diło i domowych swoich nawet i Otca ostawlsze so Jsusom iszły, i byly ieho uczenykami.

Uwažajmož teper lubyi Chrystyane, iakaia nauka z nynisznoho Ewanheliya dla nas pochodyt:

1^o Že Jsus Chrystos wozwaw na Apostołow rybaki lude prosty i ne wysoko uczeni ale dobroho serdca i szczeroy woli, pochodyt dla nas wesołaija nauka, iako Hospod Boh ne smotryt na stan wysoki, w iakim zostaiet, ne na rozdestwo, z iakoho kto pochodyt, no tokmona szczerioie serdce i ochoczoiu wolu po zapowidem! Božym myslyty i žyty; zatim každy czelowik choć ubohy i prosty, kohda on swowie žytyie podług nauki i wiry Chrystyanskoj prowadyt, maiet sia nadiiaty wicznoho spasenija w Carstwi nebesnom.

Słyszałysmo takže, iako Jsus Chrystos powoław do Apostolstwa tych rybakow swoim rybarskim diłom truždaiuszczych sia na wyžywlenie sebe i swoich domowych. — Z toho nauczysia lubyi! iak Hospod Boh blahodat swoiu tym udilaiet, kotoryi wysterihaiut sia proznowanija, i dla wykormlenia sebe i swoich domowych sprawe-

dlywyi i newynnyi dila rabotaiut; staraymo my sia takozde o weszczeh i riczach do utrymiania zytyia naszeho potribnyh i praciuymo, aby tylko starannost i praca nasza buła sprawedlywa i newynna, bez obrazy Boha, i krywdy blyžnych, bez zanedbanyia Naboženstwa i innych powynnosty Chrystyañskich.

2^o Jak inohda tyi rybaki od Jsusa do Apostolstwa, tak my Chrystyane wsi iestesmy w Tayny ily Sakramenti Kreszczenyia do wiri i nauki Chrystowoy powolanyi, hdešmy takže obitowaly, podług zapowidey Božyich żyty; pamiataymož lubyi Chrystyane na tuju naszu obitnyciu, i żyimo wszehda, iak nam Ewanheliye i Nauka Chrystowa zapowidaiet.

3^o Słyżalyšmo w nynisznom Ewanheliyi, že tyi czetyri rybaki wsia swoia ostawlsze nawet i Otca swoiego, iszły so Jsusom i buły ieho uczenykami, chodiaszcze po mistach i selach, i propowidaiuszcze Ewanheliye i Nauku Chrystowu. — Lubyi Chrystyane, Hospod Boh teper od nas toho ne wymahaiet, abyšmy naszyi domy i naszyi dila ostawily, i tym sposobom stały sia ieho uczenykamy; nyini iest dla nas daleko łatwysze buty uczenykom Jsusa Chrysta, iak dawniysze buło u drewnych ily perwszych Chrystyan; Hospod Boh od nas wymohaiet tokmo, abyšmo podług zapowidey Božyich, podług wiry i nauki Chrystowoy každy na swoim mistry i pry swoim dili zytyie nasze prowadyly. Jednakže z toho, že tyi czetyri rybaki wsia ostawlsze poyszly za Jsusom, maiemo sia dla nas nauczyty, iak my takozde musymo buty poslušny, kohda nas hrisznych Hospod Boh czerez myłoserdyie swoje do pokaianyia i poprawy zytyia iakym sposobom wzywaiet: tak czasom wozywaiet nas czerez słabost, czerez nahlujy smert naszych znaiomych, czerez nauki, kotoryi nam Duchownyi uczyteli w Cerkwi opowidaiut, czerez innych dobryh ludey, kotoryi dobroie i chrystyanskoie zytyie prowadiet.

a) Czełowik niiaki zabuwszy o Bozi, staraie sia tylko, aby maw szczo isty i pyty i w krasnych odeždach chodyty, na duszu zaś swoiu zapomniw; naraz zsyłaiet na neho Boh neduch iaki ily słabost; tohda nedužny ležaczy sebi myslýt: szczo meni pomohut nyini iadenyie, pytyie i krasnyia odeždy, kohda bym ia teper musiw umeraty, iak po smerty na druhim switi pred naysprawedlywszym Sudyiem pokažu sia — tohda sebi w swojeiy myslý postanowlaiet: Day mi Bože zytyie i zdrowie, budu ia rozumniyszy i naybardziej o moiu duszu staraty sia. — Hospod Boh prywernuw ieho do zdorowia, i on od toho wremene buw dobry Chrystyanyn. Uwažayte lubyi Chrystyane, iak toj czełowik buw poslušny kohda ieho Boh do pokaianyia wozwaw.

b) Inny czelownik mólody prowadyt rozpustnoie żytyie z newistamy i pokładaiet na lubodiystwiiach swoje szczastie; sam on poznaiet, że to ne iest dobro i że on hriszyt, ale myslýt sebi: ia ieszcze mólody czelownik, czas maiu do pokaianya. Kohda budu stariyszy, nawernusia do Boha, i pèrestanu takowyi dila lubodiyyni robity. — Na raz umyraiет ieho Towarysz mólody czelownik, kotory takozde w lubodiystwiiach żytyie swoje prowadyw. — Toy prypadok bardzo ieho prestraszyw i pomyslyw sebi: Takozde i ia mohu nahle umerty, a potom szczo sia zo mnoiu po smerty na strasznym sudi stane. — Od toho wremene nawertaiet sia do Boha i zaczynaiet poprawu żytyia swoieho.

Tym sposobom wzywaiет nas czasto Hospod Boh czerez swoje myłoserdyie do pokaianya i poprawy żytyia naszeho, do dobrodijanyia i Nabożeństwa; tohda musymo buty posłusznyi i wse, choć by nym buło naymilsze, kohda sia woli i zapowidem Bożyim sprotywłaiет, ostawyty, iak dneś maiemo prykład w rybakach, kotoryi wsia swoia domasznyia nawet i Otca swoieho opustyły i stały sia Uczyenykami Jsusa Chrysta.

Jednakowoz Lubyi Chrystyane, ne możemo oczekiwaty. dondeże nas Hospod Boh czerez iaki prypadek, słabost albo iakuuiu nepryhodu do poprawy naszeho żytyia nawernet, poneże ne każdy czelownik możet sia nadiaty toi blahodaty u Boha, a potomu wira nasza i nauka Chrystowa nauczaiet nas, abyśmy dobre i po Chrystyansku żyły, a kohda kto sohriszyt, aby sia do Boha czerez poprawu dawnoho żytyia swoieho nawernuw.

Dondeże maiemo czas, nezanedbuymoż łaski i blahodaty Bożej do pokajanyia nas wzywaiuszczya, prowadmo syie doczesnoie żytyie nasze w boiazny i strachu Bożom; obawiaymo sia, aby nam Chrystos na strasznym sudi ne wymowyy: „wzywawiem was do moho Ewanhelyya i nauki moiey, a wy o toie ne dbałyste, dawawiem wam razlycznyia łaski i blahodaty, a wy onyie ne prymowalyste; hłahołah wam do Serdca waszeho czerez uczyteley duchownych, a wy tych ne słuchalyste; pozwalawiem wam prymowaty Tayny Pokuty i Eucharystyi, a wy buduczy nesposobnyi, nedostoino i nehodno tyie prymowalyste, dla toho wy самы iesteste pryczyną zhuby dusz waszych.“

Lubyi Chrystyane, powstańmo teper do szczeroho pokajanyia za hrichy naszyi z skutecznym i kripkim postanowlenyiem poprawy żytyia. Żyimo toie doczesnoie żytyie nasze podluh nauki i zapowidey Chrystowych w dobrych uczynkach, abysmy potom doczesnom żytyi do wiecznoho spasenia wozwanyi były i tam so zwawszym nas Spasitelom naszym Jsus Chrystom w radosty bezkonecznoy w Carstwi Nebesnom na wiki żyły. Amin.

2) **Въ день Г. Онѣрїа.**

W nynisznom Ewanheliy mowyt Jsus Chrystos do swoich Uczniw:

27. Otec nebesnyi dal Synowi swoiemu Jsusu Chrystu wsiu wlast, moc i rozporidzinie, szczo sia zbawinia i szczo szaslywosty rodu ludzkocho tyczyt. Nikto ne znaie tak dokladni wysoku hodnost Jsusa Chrysta, ieho preznaczenie i zamir do uszczaslywinia ludey, iak Otec nebesnyi i nikto ne moze Otca nebesnaho tak dobre i dokladni znaty, iak Syn ieho Jsus Chrystos, i komu on sam raczył objawyty. — Wsiu naszu widomost o Bozi, ktoru teper maemo, ze Boh iest wsemohuszczyi, naydobrotlywszy, wsiudy prytomnyi, wszchnaiuczyi, wseswiatyi, nay-sprawedlyiszyi, naymyloserdniyszyi, powynnyśmo Synowi ieho Jsusu Chrystu zawdiaczyty: On dla toho na sey świt pryszol, aby nas o wsich własnostech Otca nebesnaho nauczył, i so nym poiednal.

28. Dali mowyt Jsus Chrystos do wsich ludey i do nas: Pryidite do mene wsi trudiaczyi sia i obtiażennyi, a ia zaspokoju was. — Jsus Chrystos mowyt do takich ludey, ktori trodkamy, bładamy i dolehl-ywostmy obtiażennyi sut, do prostych, ubohych, bidnych i pomocy naybardzi potrebujuacych; takich, a ne samych bohatych, znakomytych do sebe powoluie...¹⁾

III. Предложенне кан. Ів. Могилянського в справі заіменовання о. Ів. Снігурського членом перемиського „Товариства священників“.

Excellentissime Archi-Praesul! Ad primarias obligationes societatis de promovenda cognitione veritatum Religionis merito refertur cura perfectionis linguae ruthenae ad propagationem opusculorum institutioni fidelium accomodatorum. De perfectione linguae hujus optime meretur Perillustis ac Adm. R-dus Snigurski Curatus ad S. Barbaram. Praeter explanatationem rituum circa divina servandorum idem Parochus alumnos C. R. Convictus utriusque Diöcesis in lingua ruthena secundum principia grammatices instituit. De bono progressu laudabilis conatus hujus infrascriptus sese convincendi sufficientem nactus est occasionem. Scientifica indoles, zelus et caetera merita quibus praefatus Curatus eminet, optime nota sunt Excellentiae Vestrae.

Quam ob rem his insistendo infrascriptus citatum Perillustrem ac Adm. R. Snigurski pro membro activo initio dictae societatis humiliter proponit, eidemque decretis solitum extradi petit. *Vienna e 3^a 8^{bris} 1816. Mogilnicki, Direct. Societat.*

¹⁾ Проповідь недокінчена. Обі повні перечеркнень і дрібних поправок, на які звертати увагу булоби зайве діло.

IV. Лист еп. Ів. Снігурського до монастиря Ч. С. В. В. в Супраслі.¹⁾

(Illustrissime — *перечеркн.*) Reverendissime Domine D^{ne} Frater in Xto colendissime!

(Zostając pod innym Rządem niemamy żadnych pomiędzy sobą związków, wyjąwszy Vinculum Charitatis. — *Перечеркн.*)

Monastér Supraślski, od początku jego powstania zamieszkaný pobożnymi i uczonymi Mężami, z wielu względów przyczynił się Drukarnią swoją do zbogacenia naszej Literatury Ruskiej. — My zaś mieszkając u podnóża Karpatów, ile tyle życzylibyśmy sobie przynajmniej mieć dokładną wiadomość o tem, co każdego Rusina interessować powinno. — Dowiedziawszy się z Keppena Листы Литературные, że klasztor Przewielebnych Ojców Bazylianów posiada w Bibliotece swojej Manuskrypt z Wieku XI zawierający w sobie Mowy S. Jana Złotoustego i S. Epifaniasza — postanowiłem sobie, chociaż nie jest mi Osoba JWP. Dobrodzieja ani Imie znane, prosić Go najsamprzód, jakim sposobem możnaby z tego Manuskryptu wypisać następujące Mowy:

1) Г. О. Н. Іоанна Златоустаго слово на вереницѣ: zaczyna się: Огъ чюдесѣхъ къ чюдесемъ etc.

2) Г. О. Н. Іоанна Златоустаго слово въ Ев. четвертокъ о приданн Юды и о пастцѣ etc.

Мала нѣжда днесъ etc.

3) Г. О. Н. Єпифаніа Слово о погребеніи тѣлесе Господа нашего Ісѣ Хѣа, zaczyna się: Что се днесъ мѣлчаніе много etc.

Jeżeli by zaś JWP. Dobrodziej raczył przyjąć na siebie ten przykry obowiązek postarać się o pisarza i o Manuskrypt, z którego mógłby pisarz pisać, a rozumi się, że słowo w słowo, litera w literę, punkt w punkt, linija w liniję, tak żeby mogło być fac simile. — Co się zaś tyczy pisarza i wszystkich expensy, któreby JWP. Dobr. przy tem podniósł, za najpierwszem doniesieniem, gdzie i komu wypłacić, lub do Supraśla przysłać jak najmilej rozkażę. — Znany mi wprawdzie jest Wielmożny X. Kanonik Szymański, Professor przy Akademii Warszaw-

¹⁾ Ё се бруліом писаний рукою о. Йос. Левицького. Концепт адресовання такий: (Яśnie Wielmożnemu — *перечеркн.*) Najprzewielebniejszemu I. Xiędzu N. N. Przełożonemu (Plen. lit.) Klasztoru Supraślskiego (w Państwie Rosyjskiem — *перечеркн.*) Przewielebnych Ojców Bazylianów. — Białystok — w Supraslu w (Rosysi — *перечеркн.*) Litwie. Ех offо. Над сим в горі: „Ab Ordinariatu Gr. Cath. Premisliensi“. З лівого боку: „przez (Kraków, Warszawę, Lublin, Białystok Supraśl — *перечеркн.*) Jarosław, Sieniawa, Zamość, Lublin, Białystok.“ Поправки, як в адресованню, так і в листі, роблені рукою еп. Снігурського.

skiej, jako też i wielu innych w Diecezyi Chełmskiej, jednakże jako oddalonych nie chciałbym tym komisseem zatrudniać, — osobliwie zaś W. X. Kanonik Michał Bobrowski we Wilnie. — Racz też JWP. Dobr. przyczynić się do rozszerzenia się Literatury Ruskiej, albowiem wspomniane kazania mają się konferować s tłumaczeniem glagolickiem pochodzącem z Illiryi. Na wszelki wypadek oczekuję łaskawej odpowiedzi, bo jeżeliby od JWP. Dobr. w przeciągu Miesiąca nie otrzymał odpowiedzi, to musiałbym pośrednictwa najprędzej X. Kanonika Bobrowskiego lub X. Szymańskiego użyć, którym to jako oddalonym od miejsca wiele sprawiłoby fatygi.

Przy tej sposobności życzyłbym sobie powziąć wiadomość o stanie Monastera Supraslskiego, w której Diecezyi się znajduje i jak liczny w Duchowieństwo.

Polecając mnie szacownej łasce i przyjaźni, proszę przyjąć wyrazy wysokiego szacunku, s którym zawsze jestem (Illustrissimi ac — *перечеркн.*) R-mae D-nationis Vestrae...

W Galicyi dnia 9^o Lutego
W Przemyślu 28. Stycznia 1832.

V. Лист. В. Копитара до Конст. Словінського.

Wien 14 May 1832.
expedii 16.¹⁾

Beszter Freund u. College! Ihre interessanten Bücher vom 8. d. M. habe ich heute erhalten; aber sie waren schon gestern (Sonntags) auf meinem Amtsbureau, also binnen fünf Tage angekommen. Es ist tröstlich zu sehen, wie schnell doch unsere Ordinari nun geht. Anderseits förmlich thut es mir sehr leid zu sehen, dasz Sie Verdrusz haben. Und da wir hier in camera caritatis sprechen, so erlauben Sie mir als einem Horasischen liber amicus Ihrem consilium proprium nach meiner Erfahrung an die Hand zu gehen.

Tak poprawiono w cenzurze würde auch hier nicht angehen, und wird selbst in Sachsen nicht länger mehr dauern. Auszer dem dasz diesz Scandal gibt, schadet ja so eine Bemerkung dem Artikel selbst.²⁾ Uebrigens kann der Censor Sie ja doch nicht zwingen seine vielleicht oberflächliche poprawa zu adoptiren, wenn Sie eine bes-

¹⁾ Почтова печатка на коверті має дату: Wien, 21 May 1832. Адресованне є таке: S^r Hochwohlgeboren Herrn Constantin Slotwinski Ritter, Director der Ossolinskischen Bibliothek in Lemberg.

²⁾ Weil man dadurch seine Untreuheit denuncirt! und das Publicum dann immer mehr vorraussetzt, als wirklich ist.

sere vorschlagen, die Euch beiden genug thue. Ihr Wappen und die Polska sind ja im Grunde auch nicht wesentlich bei der Zeitschrift. In bewegten Zeiten musz der Patriot doppelt klug sein. Stultum est disceptare cum potentiori. aut scribere in eum, qui potest proscribere.¹⁾ Statt sub Duplicato könnten Sie ja das Journal im Bürsten-Abdruck blattweise censuriren lassen. Aber freilich ist diesz eine Begünstigung, die der Wohlgelittene leicht, der Störrische aber schwer erhält. Die Geschenke, die der Bibliothek gemacht werden, würden am schnellsten erledigt, wenn Sie sie in natura auf der Revision brevi manu durchsehen lieszen. Aus den Titeln kann der Censor freilich das wenigste errathen. Ein directes Einsenden Ihrer MS hieher würde nur über Aerger machen, da man vielleicht wieder Bericht von dort einholen, oder gar das Ganze der Provinzialbehörde anheimstellen würde, Sie also nur noch mehr gereizte Gegner zu Richtern bekämen! Nur in via recursus mittels des Gubernii würde die Sache hier entscheiden, aber vielleicht auch erst nach vernommener erster Instanz. — So dasz Sie am beszten thäten, entweder die bisher mala mente gereizte Censur oder Censor? zu versöhnen, oder im schlimmsten Fall justis de causis einen anderen Censor zu erwirken suchten und hauptsächlich mit jedem derselben persöhnlich auf gutem und freundschaftlichen Fusz stünden. — Es versteht sich, dasz man sich unter den gegenwärtigen Umständen aller Politik und Anspielungen enthalten musz. In Galizien müssen die Polen sich hüten, da Sie ja auch die Russinen schonen müssen. Vale et boni consule dicta libere sed amice.

Nota manus unterschrieb sich unser Nuncius unter Joseph II Garampi. Kann aber auch schreiben Ihr *Kopitar*.

P. S. Was ist mit der Bibliothek in Puławy geschehen? Ist sie gerettet worden?

VI. Лист В. Копитара до ен. Ів. Снігурського.

Monsignore! Da mein fragmentum glagoliticum von 24 Seiten à 40 Zeilen, cum brevi grammatica et lexico et praefatione de fatis lit. slav. vet. an 10—12, Bogen schon im Drucke dem Ende sich nähert und ich gerne auf irgend eine Art Ihrer Güte für meinen Codex und der fehlgeschlagenen [non tua, sed aliorum culpa] Sendung nach Supraśl zu gedenken Wünsche, so bitte ich eher, Tua potius quam

¹⁾ Чужою рукою підчеркнено в оригіналі червоно. Все инше друковане в розстріл у сім і в инших листах підчеркнено Копитаром.

mea causa, um einen Wink hierüber, in wie weit ich der ganze Sache etwa erwähnen darf, ohne Eu. bischöfl. Gnaden (quod absit) zu compromittiren!

Domherr Ławrowski kennt sicher den in Köppens [литерат. — перечеркнуто] библиографическіе листы № 14 u. 36, A. 1825 von unserm Mich. Bobrowski aus Wilna beschriebenen Supraśler Codex sec. XI., aus welchem ich die auch in meinem glagolitischen fragment ejusdem seculi befindlichen drey Predigten:

1) Chrysostomi на врьеницѣ: anfangend: **отъ чоудесѣхъ къ чоудесемъ**

2) „ in Judam „ : **мала ноужда днесь.**

3) Epiphanii in sepulturam „ : **что се днесь безмалѣе**

getreu abgeschrieben wünschte.

Ich hatte darüber an Vostokow in Petersburg, dann später Bobrowski selbst, item an Prof. Maciejowski in Warschau geschrieben. Endlich klagte ich auch dem Hofkaplan Lewicki mein Unglück, und wie ward ich überrascht, als er mir ganz unverhofft schrieb, Ill-mus et R-mus hätten einen eigenen Basilianer mit Pasz an Ort und Stelle nach Supraśl selbst geschickt, um die Predigten questionis abzuschreiben!

Nach einigen Wochen erhielt ich die weitere Nachricht, rediisse illum feliciter, et mihi proxime missum iri apographum. Ich antwortete, man solle mich nur gleich mit der ersten Abschrift beglücken, ne forte apographum ex apographo factum, ut solet fieri, novis scateret erroribus. Ich erhielt das Original-Apographum, vom Bischof Leon Jaworowski bescheinigt. Was ist es aber? Abschrift eines anderen, ganz jungen Codex, wo nicht gar aus einem gedruckten Buche!

Auf meine Verwunderung antwortete mir der Sch...¹⁾ Lewicki, es sey schon das rechte, ich solle es auf sein Wort glauben! Quid tu ad hoc, Ill-me et R-me? Dic ipse, qua ratione gratum meum de tua egregia et generosa voluntate animum possim testari, quin tibi noceam aut hic aut ibi, tibi aut tuis amicis. Video enim Lewickium esse nimis levem, et a te ipso cupiam de rebus et beneficiis tuis edoceri.

Vale et favere perge gratissimo cultori tuarum virtutum *Bartholomeo Kopitar*.

Vindob. 30. Jul. 1834.

Долучена до листу записка В. Копитара.

1) In Köppen's russischen Bibliograficzieskie listy, Jahr 1825, № 14 et iterum № 36 wird ein altslawischer, im Kloster Supraśl bei Bialystok entdeckter Codex vom Prof. und Canonicus Mich. Bobrowski von Wilna beschrieben.

¹⁾ Слово нечитке.

2) Dieser Codex ist auf Pergament, nach Wostokow's Urtheil sec. XI., und enthält Leben der Heiligen und Predigten von Chrysostomus u. a.

3) Der Unterzeichnete wünschte daraus in nicht eben kalligraphisch, aber doch orthographisch genauer Abschrift [non facsimile, sed eadem orthographiâ, etiamsi differat a correcta hodierna] folgende drey Predigten, um sie mit einem andern eben so alten glagolitischen Codex und Text derselben vergleichen zu können:

I. Г. Оѣа нашего ѿѡанна златоуѡстаго слово на врьбьницѣ:

Anfang: отъ чоудесѣхъ къ чоудесемъ, wie im Original: *ἐκ θαυμάτων ἐπὶ θάνατα*.

II., ejusdem слово въ с. четвертъхъ о прѣдани ѿудѣ etc.:

Anfang: мала ноужда дньсѣхъ — *ὀλίγα ἀνάγκη σήμερον*.

III. Г. Ёпіфаніа слово о погребенни тѣлесе гѣа etc.:

Anfang: что се дньсѣхъ мѣччаніе много на земни — im Original: *τί τοῦτο; σιγὴ πολλή σήμερον* etc. B. Kopitar, 28. Jul. 1834.

Scripserat Lewicki, missum esse expressim ad describendum in loco Supraśl codicem D-num Basilium Telesnicki, et miserant mihi apographum cum testimonio Episcopi Leonis Jaworowski, sed erat hoc apographum codicis alius longe recentioris, aut vel libri impressi. Sic res haec generosa frustra fuit.

VII. Лист. еп. Ів. Снѣгурьскаго до В. Копитара.¹⁾

Amice! Ihren schätzbaren Brief vom 30. Juli l. J. erhielt ich auf dem Lande, deszwegen habe mich mit der Antwort verspätet²⁾.

Indem ich für Ihre gütige Erinnerung meinen herzlichsten Dank abstatte, musz ich offenherzig gestehen, dasz mit paar Gulden, die man [auf — *перечеркн.*] zur Reise nach Supraśl gegeben hat, nichts litterarisch Verdienstliches erreichen kann; ex ratione hac et aliis motivis alioquin Tibi notis hic et ibi opinor non esse consultum mentionem mei facere; es ist genug von Ihrer unternommenen aber fehlgeschlagenen Mühe den Codex aus Supraśl zu erhalten [Melden — *перечеркн.*] im Allgemeinen zu erwähnen. Die Ursache, warum wir das Original-Apographum nicht erhalten konnten, mag vielleicht seyn, dasz in Supraśl selbst der Codex quaestionis nicht vorhanden ist;

¹⁾ Бруліон писаний Снѣгурьскимъ на четвертій чистій сторінці Копитароваго листу, з перечеркуваннями і поправками.

²⁾ В Gestionsprotokoll des r. g. Ordinariats zu Przemyśl записано справді аж 19. септя 1834 р.: „Kopitar custos Bibl. aulicae instat antiquum codicem in Supraśl reperibilem describi facere. [Resp. datum epistolariter 24 Augusti].

denn ich kann mir anders nicht erklären, auch nicht denken, dasz der Bischof Jaworowski diesen Codex, wenn er in Suprasl gewesen wäre, vor uns verheimlicht und ein anderes Manuscript unterschoben hätte; entweder ist er verschwunden, oder war nicht vorhanden. Quidquid sit, unseren Zweck haben wir nicht erreicht; fors tempora et adjuncta magis favebunt. Indessen wiederhole ich meine Bitte offenerzig und sincere, in dem von Ihnen herauszugebenden Werke keine Erwähnung meines Namens zu machen, aus den Tibi alioquin bekannten Gründen und Rücksichten.

Vale et fave addictissimo tuo amico...

Przemysl, den 24-ten August 1834.

Expediit 25^u Augusti 1834.

VIII. Лист В. Копітара до єп. Ів. Снігурського.¹⁾

Reverendissime et Illustrissime Domine! Summas ex animo ago gratias de codice Suprasl. Fiat in hac omni re Tua voluntas sapientissima. Sed ut aliquid tamen possim dicere me vobis debere, fac persuadens Canonico Ławrowski, ut mihi, quod illum scio habere, apographum Synaxarii e codice Ostromiriano a. 1057, aut commodet ad describendum, aut ipse pro me, meoque sumptu, curet diligenter et accurate describi. Quodcumque ab illo impetraveris, sive commodationem sive aliud apographum, fac ad me meo sumptu per Briefpost quantocius mitti, ut adhuc in propediem prodituris meis glagoliticis possim uti et laudare etc.

Vale et favere perge festinantissimo *Kopitaro*.

23. Sept. 1834²⁾.

IX. Лист єп. Ів. Снігурського до В. Копітара.³⁾

Dilectissime! Ad pergratas litteras Tuas d. d. 23. Septembris a. curr.⁴⁾ nunc primum responsum mitto ex ratione, quod Canonicus

¹⁾ Адресование є такє: A Monseigneur Monseigneur Jean Snigurski Evêque grec-catholique, Docteur en Théologie etc. à Przemysl en Galicie.

²⁾ В дневнику Копітара до сього листу моглаб відносити ся лиш дата 27. вересня 1834. Одначе тому, що Копітар цифри 3 і 7 писав дуже подібно, я читаю дату так, як прочитав єп. Снігурський. Він же мав у руках также дату поштової штампілії.

³⁾ Бруліон писаний Снігурським на третій частій сторінці Копітарового листу.

⁴⁾ В Gestionsprotokoll записано вже 2 жовтня 1834 р.: „Kopitar custos bibl. instat a canonico Ławrowski apographum Synaxarii e codice Ostromiriano sibi transmitti. [Resp. datum epistolariter 22. Novem.].

Ławrowski manuscriptum, de quo agebatur, alicui suorum extra Premisliam commodaverit, et post repetitas adursiones non pridem illud receperit. Ast spes et voluntas Tibi mea exigua officia praestare posse me fefellit, quum non illud a Te indigitatum sed longe aliud Manuscriptum compertum est. Etenim in litteris Tuis citaveras Synaxarium e codice Ostromiriano; jam vero Manuscriptum apud Canonicum Ławrowski reperibile titulum prae se fert: **СѢБОРНИКЪ ЦЕРКОВНЫИ НАЧИНАЕТСЯ СЯ ОТЪ МѢЦА СЕНТЯБРА ДО МѢЦА АВГУСТА РЕКОМАНДО ЗАРЕКА**, 5 folia in 4^o et conti net Calendarium Sanctorum. A describendo hoc Manuscripto, quum illud forsitan ad scopum Tuum haud spectet, supersedebam; quodsi vero illud descriptum haberi exoptares, omnino votis Tuis satisfacere conabor.

Vale et fave devinctissimo-Tuo...

Premisliae, die 22^a 9-bris 1834.

X. Лист В. Копитара до ен. Іе. Снігурського.¹⁾

Reverendissime et Illustrissime Domine, **Διψῶτε!** Noli vercri, Vir dignissime, ne tuam in me benignitatem minus agnoscam aut sentiam. Hoc tantum Te rogo ne amplius franco des ad me literas. Semper portoria pro illis inter gratissimas mihi expensas numerabo. Sed quem citas **СѢБОРНИКЪ** est idem ipsum Synaxarium quod velim conferre cum aliis. Putemque minima et vestra et mea molestia me posse a Te Tuisque beari, si placeret, sicut aliis peregre fecistis, ita et mihi apographon illud commodare ad 14 dies. Quid si illud per Eilwagen bene involutum huc ad me [k. k. Hofbibliothek — custos K. in Wien] mitteretis? Describerem ipse et remitterem sanum salvum post 14 dies²⁾.

Ipso hoc die etiam rescribo ad Kōppenium reversum e Krimēa Petropolim, ibique denuo journalistam futurum.

Si forte nondum habes hic a me editum psalt. polon. Hedwigris et illius aviae Elisabethae 1300—1370, sumtibus [ex parte tan-

¹⁾ Сей лист не датований. Из дневника Копитара, де його листи до Снігурського, хоч не всі, записувані, виходить, що се лист із 3. грудня 1834 р. Вказує на се й подана дальше записка Снігурського на Копитаровіи листі, зроблена дня 10. грудня 1834. р.

²⁾ На третій чистій сторінці сього листу записано власною рукою Снігурського: „NB. Manuscriptum a D^o custode Ławrowski sub die 10^a Decembris 1834 erga Reversales pro duobus mensibus mutuo acceptum atque eadem die per Eilwagen Viennam pro D^o Kopitar erga restitutionem expeditum.

tum] sordidissimi et inhonestissimi Polaci D. B., dic et mittam una cum mea specie facti ex ultimo vol. der Wiener Jahrbücher.

Spero gramm. russinica parochi Luzinski (ni fallor in nomine) fore *κπιτωτέραν*, quam est Levickii qui est nimis *ἄλογος* [i. e. unlogisch, nec scit resistere illecebris linguae ecclesiasticae). Vale et favere perge Tuissimo *Kopitaro*.

XI. Лист В. Копитара до єп. Ів. Снігурського.

Ill-me et Rev-me Domine! Remitto cum gratiarum actione Vostokoviana omnia, a doctissimo D-no Can. Tuâ intercessione meae fidei commissa.

Rogo adjuves apud illum preces meas, ut liceat edere cum proximis meis glagoliticis¹⁾.

Sed quid vobis videtur de inconstantia nimis delicatuli primatis vestri? Equidem non possum quin mirer. Sed gaudeat vicinus Vester Michael Korczyński, cui sic in somno oblingit primatus.

Vale et favere perge Vesterrimo *Kopitaro*.

23. Jan. 1835.

XII. Лист В. Копитара до єп. Ів. Снігурського.

Illustrissime et R-me Praesul! Accepi hodie scriptas Kal. febr. ad me literas clientis (ut video) Tui Jos. Łoziński. Petit a me, ut sibi pro perficienda sua gramm. russicâ submittam opuscula quae sibi desint. Et facerem sane lubentissime, si haberem; sed illis, quae petit, careo ipse; alia, quae habeo nec ille petit, puto et illum habere, qualis est e. g. Paulowski etc.

Ne igitur per ambages quaerat amplius, scito rediisse Petropolin e Taurica Collegiorum consiliarium Petrum v. Köppen, quem non dubito et Tibi et R-mo Can. Ławrowski notum esse et favere. Ab illo ipse habeo pauca, quae eousque prodierant, et vos via recta et pecunia modica poteritis habere *изъ Пitera* modo illum salutaveritis. Sic, rogo, edoce et instrue sis optimae spei parochum Joseph. Łozinski. Quoad Vukiana, vix ille opus habet; nam quoad principia Vukiana omnes periti consentimus, sed vobis lacte ecclesiasticae linguae nutritis, sicut et Graecis, et initio litteraturae italicae etiam fuit Italis, vix est possibile abstinere a macaronismo.

¹⁾ На другій сторінці сього листу записано власною рукою Снігурського: „Nota. Epistolam a Kopitaro adnexam una cum rotomisso ab eodem Manuscripto Vostokoviano resignavi ad manus D-o Archidiacono Ławrowski die 28^a Januarii 1835“.

Meum responsum ad curiam metropolitae Carlovicensis credo me Tiqui misisse. Nunc nec ipse habeo copiam. Inest primis voll. der Wiener Jahrbücher.

23. Jan. remisi per recommandirtes Schreiben à Votre adresse Calendarium Ostromirianum et petii publicandi [meo sumtu] licentiam.

Spero vos non negaturos illi locum inter alia Slavica antiquissima quae nunc imprimo. Sed bis dat qui cito dat.

Nostis Borkovii stultitiam, qui mihi, quod alius axpetiisset, negavit societatem editionis, quam f. 250 tantum suae pecuniae, ex apographo donato cum facsimili, cura etiam mea diligenti sed gratuita, stultissime suam unius velit haberi. Et non videt quam mala et stulta sint omnia quae solus fecit, nempe titulus Margaretham venditans pro Polonabus Elisabetha et Maria et Lindum supplens lexicon vocum monstrosarum, ut sunt zažlać, ome-rzalić, san (sie) pro usque quaque etc. Non Te poenitebit, spero, portorium meae reclamationis, quam si Te pigeat, poteris porro dare Michaeli primati in herbis. Videte quid possit esse vrõpny, quam solam vocem non intelligo, nisi fuerit krępny? quamquam speciosus deberet esse. Sed de gustibus non est disputandum.

Valete et favete vesterrimo *Kopitario*.

10. Febr. 1835.

PUBLIKATIONEN

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Čarnečkyj-Gasse, 26.

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, bis jetzt erschienen
Bde. I—CXXV (Geschichte, Archäologie Ethnographie, Sprache und Literaturge-
schichte, besonders der Ukraine). B. I—XX vergriffen.

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft
der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. 15 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filosofičnoj sekcii).

Bd. I: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. I. (bis Anfang des XI
Jahrh.).

Bd. II: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. II. (bis Mitte des XIII
Jahrh.).

Bd. III—IV: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. III (bis zum J. 1340).
Bd. V: Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. .

Bd. VI—VII: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. IV (bis zum J. 1569).

Bd. VIII—XI: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. V (Verfassung
und soziale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. X—XI: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. VI (Oekonomische,
kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. XII—XIII: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine. T. VII (Ukrai-
nische Kosaken bis zum J. 1625).

Bd. XIV: M. Hruševskyj, Geschichte der Ukraine, Bd. VIII, I. Teil.

Bd. XVI: Al. Novyčkyj, Taras Ševčenko als Maler.

2. Ukrainisch-ruthenisches Archiv:

Bd. I: H. Svjencičkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim in
Lemberg.

Bd. II: Iv. Franko, Materialien zur Geschichte des Bauerntums und der Oeko-
nomik Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. III: M. Teršakoveč, Materialien zur Geschichte der nation. Wiedergeburt
der Ruthenen im Galizien 1830—1840.

Bd. IV: Materialien zur Geschichte des ruthenischen Schulwesens in Galizien
im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. V: M. Vosnjak, Philologische Schriften des Iv. Mohylnyčkyj.

Bd. VI: H. Svjencičkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim.
II Teil.

Bd. VII: H. Svjencičkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim.
III Teil.

Bd. VIII: Dr. I. Franko, Der Kampf um Alphabet in Galizien im J. 1859.

Bd. IX u. Bd. X: M. Vosnjak, Beiträge zur Geschichte der ukr. Lieder und
Versifikationen.

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 18 Bde ihrer Beiträge
(Zbirnyk filologičnoj sekcii).

Ukrainische Bibliothek. Bd. I—VIII.

4 p

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektion publizierte bis jetzt 17 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk).

D. Die Archaeographische Kommission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine.
- Bd. I: M. Hruševskyj, Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken von Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66.
- Bd. II: M. Hruševskyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565.
- Bd. III: M. Hruševskyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Bels und Lemberg im J. 1564—5.
- Bd. IV V: St. Tomašivskyj, Galizische Akten und Annalen aus den J. 1648—1649.
- Bd. VI: St. Tomašivskyj, Galizische Chroniken 1648—1657.
- Bd. VII: M. Hruševskyj, Lustrationen vom J. 1570.
- Bd. VIII: Iv. Krypjakevyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513—1630.
- Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1648—1657.
- Bd. XXII: Journal von J. Markovyč.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I—VII.
3. Kotljarevskyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798.
4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine.
5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der ersten Ausgabe vom 1840.

E. Statistische Kommission publiziert:

1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt 3 Bde.

F. Juridische Kommission publizierte bis jetzt:

1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
3. Juridische Bibliothek, bis jetzt 4 Bde.

G. Die Ethnographische Kommission publizierte:

1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk; bis jetzt erschienen 38 Bände.
2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 18 Bände.

H. Bibliographische Kommission publiziert:

Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 4 Bde.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesellschaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—59 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 10 vorrätig.

